

International bilingual journal in
Humanities & Social Sciences

Millennium

მილენიუმი

Academy for Digital
Humanities - Georgia

Vol.1
2023

The Bilingual Scientific Online Journal for Humanities and Social Sciences of the

Academy of Digital Humanities – Georgia

დიგიტალური ჰუმანიტარის აკადემია – საქართველოს

ორენოვანი საერთაშორისო ახალგაზრდული სამეცნიერო ონლაინჟურნალი

მილენიუმი

Millennium

Volume 1

Tbilisi/თბილისი

2023

The peer-reviewed bilingual scientific online journal **Millennium** was initiated by the founders of the Academy of Digital Humanities and is designed for early career researchers working in the Humanities and Social Sciences – master students, doctoral students and postdocs. Millennium aims to promote the academic development of a new generation of scientists by creating an academic platform for early career researchers working in the Humanities and Social Sciences to publish scientific papers.

დიგიტალური ჰუმანიტარიის აკადემიის რეცენზირებადი ელექტრონული ორენოვანი სამეცნიერო ჟურნალი „მილენიუმი“ დაარსდა დიგიტალური ჰუმანიტარიის აკადემია - საქართველოს დამფუძნებელთა მიერ და განკუთვნილია ჰუმანიტარიაში და სოციალურ მეცნიერებებში მოღვაწე ახალგაზრდა მკვლევართათვის – მაგისტრანტების, დოქტორანტებისა და პოსტდოქტორანტებისათვის. ჟურნალი „მილენიუმი“ მიზნად ისახავს მეცნიერთა ახალი თაობის აკადემიური განვითარების ხელშეწყობას – ჰუმანიტარულ დარგებსა და სოციალურ მეცნიერებებში მომუშავე ახალგაზრდა სპეციალისტებისათვის აკადემიური პლატფორმის შექმნას სამეცნიერო ნაშრომების გამოსაქვეყნებლად.

Scientific Council:

Chair person of the Scientific Council: Manana Tandashvili (Germany)

Members of the Scientific Council: Jost Gippert (Germany), Gerd Carling (Germany), Iryna Gurevych (Germany), Sergey Kim (Switzerland), Khatuna Beridze (Georgia), Emzar Jgerenaia (Georgia), Vakhtang Licheli (Georgia), Nana Loladze (Georgia), Rati Skhirtladze (Georgia)

Secretary of the Scientific Council: Sarah Dopierala (USA)

სამეცნიერო საბჭო:

სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე: მანანა თანდაშვილი (გერმანია)

სამეცნიერო საბჭოს წევრები: იოსტ გიპერტი (გერმანია), გერდ კარლინგი (გერმანია), ირინა გურევიჩი (გერმანია), სერგეი კიმი (შვეიცარია), ხათუნა ბერიძე (საქართველო), ემზარ ჯგერენაია (საქართველო), ვახტანგ ლიჩელი (საქართველო), ნანა ლოლაძე (საქართველო), რატი სხირტლაძე (საქართველო)

სამეცნიერო საბჭოს მდივანი: სარა დოპიერალა (აშშ)

Editorial Board:

Mariam Kamarauli (Editor-in-Chief), Eka Kvirkvelia (Editor), Mzia Khakhutaishvili, Maia Kuktchishvili, Mariam Matiashvili, Mariam Rukhadze, Giorgi Jgharkava (Executive Secretary), Mariam Gobianidze, Zviad Zalikian

სარედაქციო საბჭო:

მარიამ ყამარაული (მთავარი რედაქტორი), ეკა კვირკველია (რედაქტორი), მზია ხახუტაიშვილი, მაია კუქჩიშვილი, მარიამ მათიაშვილი, მარიამ რუხაძე, გიორგი ჯღარკავა (აღმასრულებელი მდივანი), მარიამ გობიანიძე, ზვიად ზალიკიანი

დიგიტალური
ჰუმანიტარიის
აკადემია

© Academy of Digital Humanities – Georgia

© დიგიტალური ჰუმანიტარიის აკადემია – საქართველო

ISSN 2960-9887 (Online)

Content / სარჩევი:

I. Kartvelian Languages / ქართველური ენები

Giorgi Jgharkava, *The Category of Evidentiality and the Mechanisms of its Expression in Kartvelian Proverbs* 5

გიორგი ჯღარკავა, ვეიდენციულობის კატეგორია და მისი გადმოცემის მექანიზმები ქართველურ ენათა ანდაზებში

Nato Akhalaia, *The Grammatical Category of Voice in Megrelian and Laz* 20

ნატო ახალაია, გვარის გრამატიკული კატეგორიისათვის მეგრულ-ლაზურში

II. Functional Grammar / ფუნქციური გრამატიკა

Mariam Kamarauli, *Approximative Verbs: A Symbiosis of the Nominal and the Verbal Domain (on the Example of the Georgian Language)* 50

მარიამ ყამარაული, აპროქსიმატული ზმნები: სახელური და ზმნური დომენების სიმბიოზი (ქართული ენის მაგალითზე)

Mariam Rukhadze, *The Grammaticalized Verbal Form *adga* in Georgian: Functional-Semantic Analysis and Homonymy Caused by the Form in the Corpus* 71

მარიამ რუხაძე, გრამატიკალიზებული *ადგა* ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი

III. Caucasian Languages / კავკასიური ენები

Monika Rind-Pawlowski, *Verbal Roots and Verbal Stems in Khinalug* 88

მონიკა რინდ-პავლოვსკი, ზმნური ძირები და ფუძეები ხინალულურში

IV. Political Linguistics / პოლიტიკური ლინგვისტიკა

Mariam Matiashvili, *Analysis of Argumentative Structures: Argumentation Schemes in Georgian Oral Political Speeches* 127

მარიამ მათიაშვილი, არგუმენტაციული სტრუქტურების ანალიზი: არგუმენტაციის სქემები ქართულ პოლიტიკურ ზეპირმეტყველებაში

Anastasia Kamarauli, *Zviad Gamsakhurdia's Political Speeches Regarding the Ethnic Minorities of Abkhazia and Ossetia* 144

ანასტასია ყამარაული, ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური გამოსვლების ანალიზი აფხაზეთისა და ოსეთის ეთნიკურ უმცირესობებთან დაკავშირებით

Julian Hasche, Giorgi Jgharkava, Sophiko Berulava, *Towards the Linguistic-Politological Analysis of Interviews* 176

იულიან ჰაშე, გიორგი ჯღარკავა, სოფიკო ბერულავა, ინტერვიუების
ლინგვოპოლიტოლოგიური ანალიზისათვის

V. Digital Rustvelology / დიგიტალური რუსთველოლოგია

Maguli Ghambashidze, *The Rerendering of Verbs of Deontic Modal Semantics in English translations of “The Knight in the Panther’s Skin”* 194

მაგული ღამბაშიძე, დეონტური მოდალური სემანტიკის მქონე ზმნური
ფორმების გადმოცემისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისურ თარგმანებში
(მარჯორი უორდროპის, ლინ კოფინისა და დოდონა კიზირიას თარგმანების
მიხედვით)

Marina Mzhavanadze, *The Concepts of mižnuri and moqvasi in “The Knight in the Panther’s Skin” and its Russian Translations (Based on the Translations of Konstantin Balmont, Shalva Nutsubidze and Archil Khalvashi)* 209

მარინა მჟავანაძე, კონცეპტების მიჯნურისა და მოყვასის ანალიზი
„ვეფხისტყაოსნისა“ და მის რუსულ თარგმანებში (კონასტანტინე ბალმონტის,
შალვა ნუცუბიძისა და არჩილ ხალვაშის თარგმანების მიხედვით)

VI. Comparative Literature Studies / შედარებითი ლიტერატურათმცოდნეობა

Nino Sabadze, *The Motif of Hubris in a Comparative Perspective (Anglo-Saxon “Beowulf” and Georgian “Amiraniani”)* 224

ნინო საბაძე, ჰუბრისის მოტივი კომპარატივისტულ ჭრილში (ანგლოსაქსური
„ბეოვულფისა“ და ქართული „ამირანიანის“ მიხედვით)

VII. Language Technologies / ენის ტექნოლოგიები

Magomed Magomedov, Emine Şahingöz, *Bazur – Linking the Languages of the Caucasus* 239

მაგომედ მაგომედოვი, ემინე შაჰინგიოზი, Bazur – კავკასიის ენები
თანამედროვე ტექნოლოგიურ სივრცეში

ვეიდენციულობის კატეგორია და მისი გადმოცემის მექანიზმები ქართველურ ენათა ანდაზებში

გიორგი ჯღარკავა

შესავალი

ვეიდენციულობა ტექსტის მორფოსინტაქსურ კატეგორიას წარმოადგენს. ის, როგორც უნივერსალური გრამატიკული კატეგორია, „უშუალო კავშირშია ნათქვამის სემანტიკასთან, რომელშიც გამოხატულია თავად მთქმელის დამოკიდებულება საკუთარი ნათქვამის მიმართ ინფორმაციის იმ წყაროზე (პირდაპირზე თუ ირიბზე) მითითების თვალსაზრისით, რომელსაც იგი ეყრდნობა“ (მარგიანი და სხვები 2019:17). ცნობილია, რომ ვეიდენციულობის კატეგორიის გამომხატველად, სხვა ენობრივ საშუალებებთან ერთად, მიიჩნევა სხვათა სიტყვაც. „ისეთ ნათქვამს, რომელიც სხვას ეკუთვნის და ავტორს ჩართული აქვს თავის ნათქვამსა თუ ნაწერში, სხვათა სიტყვა ანუ სხვათა ნათქვამი ჰქვია. სხვათა სიტყვას განეკუთვნება აგრეთვე ავტორის მიერ წინათ ნათქვამი (თუ განაზრახი), რომელსაც ის იმეორებს და ჩაურთავს თავის ნათქვამში“ (კვაჭაძე 1988:440). სამეცნიერო ლიტერატურაში განარჩევენ ორი ტიპის სხვათა სიტყვას: პირდაპირსა და ირიბს. კერძოდ, „თუ ვისიმე ნათქვამი (ან განაზრახი) მოლაპარაკისა თუ დამწერის მიერ სიტყვა სიტყვით (ე.ი. უცვლელად) არის გამეორებული, ამას პირდაპირი ნათქვამი ჰქვია... თუ ვისიმე ნათქვამი (ან განაზრახი) ავტორის მიერ არ არის უცვლელად გამეორებული, არამედ სხვისი ნათქვამის აზრია გადმოცემული, თავისი თვალსაზრისით, ამას ირიბი ნათქვამი ჰქვია“ (კვაჭაძე 1988:441). პირდაპირი ნათქვამი ქართველურ ენებში მარკირებულია სხვათა სიტყვის ნაწილაკებით.

ვეიდენციულობის კატეგორიის გამოხატვა დისკურსისა და ტექსტის დონეზე სხვადასხვა საშუალებითაა შესაძლებელი. მათ შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სხვათა სიტყვის ნაწილაკებს. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ „სხვათა სიტყვა ვეიდენციულობის გამოხატვის ერთ-ერთი გრამატიკული საშუალებაა, რომელიც ქართველურ ენებში მარკირებულია სამივე პირში“ (მარგიანი და სხვები 2019:300).

	I პირი	II პირი	III პირი
ქართული	-მეთქი	-თქო	-ო
მეგრული	-მაქ(ი)	-შო	-ა
ლაზური	-მა	-შო	-ა
სვანური	-გჳ-/იჳ-	-გჳ-/იჳ-	-როქუ/ესერ

ჩვენი ინტერესის საგანი სხვათა სიტყვის პირველი და მეორე პირის ნაწილაკი არ არის, რამდენადაც ის, იშვიათი შემთხვევების გარდა, ანდაზის ენას არ ახასიათებს¹, ხოლო რაც შეეხება სხვათა სიტყვის ნაწილაკით გაფორმებული III პირის ნათქვამს, ის აუცილებლად ევიდენციალურია (მარგიანი-სუბარი 2012, ქურდაძე 2019-2020) და ანდაზის ენისთვისაც ბუნებრივი მახასიათებელია. ქართულში სხვათა სიტყვის -ო ნაწილაკიანი ფორმები ევიდენციალობის სემანტიკურად მსგავს კატეგორიათა ჯგუფში წარმოდგენილი აქვს ვ. ბოდერს (Boeder 2000:279-280). -ო ნაწილაკს, -თქო ნაწილაკთან ერთად, ევიდენციალობის მარკერად მიიჩნევს მ. ტოფაძეც (Topadze Gäumann 2011; ამის შესახებ იხ. მარგიანი და სხვები 2019:217). „-ო ნაწილაკით გადმოცემული სხვათა სიტყვა ასევე შეიძლება მიემართებოდეს განზოგადებულად ყველას (I, II, III პირს ორსავე რიცხვში) მაგალითად ანდაზებში: „ბავშვი არ დაბადებულიყო და აბრაამს არქმევდნენო“...; -ო ნაწილაკით გადმოცემული სხვათა სიტყვა ევიდენციალურია პირველი და მეორე პირებისათვის ორსავე რიცხვში და განზოგადებულად ყველასათვის, კონკრეტულად ანდაზებში“ (მარგიანი და სხვები 2019:222-223). სხვათა სიტყვის -ო ნაწილაკიანი ფორმები, ლ. კვაჭაძის აზრით, პირდაპირი ნათქვამია (კვაჭაძე 1988:458), ხოლო ა. არაბული მიიჩნევს, რომ სხვათა სიტყვის გადმოცემას ნაწილაკების მეშვეობით „ერთგვარი შუალედური ადგილი უჭირავს პირდაპირ და ირიბ ნათქვამთან მიმართებით“ (არაბული 2008:174).

როგორც უკვე ითქვა, ქართველურ ენათა ანდაზებში III პირის ნათქვამის გადმოცემა სხვათა სიტყვის ნაწილაკის გამოყენებას სისტემური ხასიათი აქვს მაშინ, როდესაც I და II პირის აღმნიშვნელ ნაწილაკთა ხმარება ერთეული

¹ სხვათა სიტყვის ნაწილაკების პრაგმატიკული ფუნქციების შესახებ მეგრულ-ლაზურში იხ. აგრეთვე ე. სოსელია, სხვათა სიტყვის ნაწილაკი მეგრულსა და ლაზურში (კრებული – ინფორმაციის სტრუქტურირება: ლაზური, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2011).

შემთხვევების გარდა არ დასტურდება. ანდაზის ზემოთ აღნიშნული სპეციფიკა შეგვიძლია ავხსნათ იმით, რომ „ანდაზების მოქმედებად მესამე პირი იგულისხმება“ (კვაჭაძე 1988:443). ამასთან, მესამე პირის ნათქვამის გადმოცემა სხვათა სიტყვის ნაწილაკი ქართველურ ენათა ანდაზებში ხელს უწყობს აზრის კიდევ უფრო მეტად განზოგადებას, რითაც კონტექსტი იძენს მეტ დამაჯერებლობას. ე.ი. „ხალხი სიტყვასიტყვით იმეორებს ფრაზას და იმის აღსანიშნავად, რომ ეს ფრაზა სწორედ ამ სახით ვიღაც სხვას ეკუთვნის, სხვათა სიტყვის ო-ს უმატებს“ (ლეჟავა 1959:228). არსებობს მოსაზრება იმის შესახებაც, რომ „სხვათა სიტყვა თავდაპირველად III პირის ნათქვამს გულისხმობდა, რაკიღა იგი სხვების ნათქვამია და, როგორც წესი, ვიღაც სხვას (და არა მე’ს ან შენ’ს), ე.ი. III პირს ეკუთვნის“ (ჩანტლაძე 1998:225).

ანდაზის, როგორც ადვილად წარმოსათქმელი და დასამახსოვრებელი ლინგვისტური ერთეულის, სტრუქტურული ანალიზი წინა პლანზე წამოსწევს არაერთ საყურადღებო საკითხს. ბუნებრივია, რომ ღრმაშინაარსიანი სათქმელის ლაკონიურად გადმოცემა, ანდაზის ენისთვის დამახასიათებელი სისხარტე და მოქნილობა ბევრად არის დამოკიდებული ენობრივ მახასიათებლებზე, თავისებურ სინტაქსურ კონსტრუქციებზე; ამიტომ, უპირველესი ამოცანაა იმის გარკვევა, თუ როგორია ანდაზის ფრაზის სტრუქტურა და რა სინტაქსური საშუალებებით აღწევს ანდაზა სასურველ შედეგს.

წინამდებარე ნაშრომი შესრულებულია ბეჭდურად გამოცემული ქართული, მეგრული, ლაზური და სვანური ანდაზების მიხედვით; ემპირიული მასალა შევსებულია საექსპედიციო ჩანაწერებითაც (წყაროები სრულად დასახელებულია ლიტერატურასთან ერთად).

1. ქართველურ ენათა ანდაზების სტრუქტურა

ზეპირსიტყვიერების სხვა ჟანრებისგან განსხვავებით, ანდაზა რითმისა და რიტმის შემცველი მოსხეპილი ფრაზაა, ადვილად აღსაქმელი და დასამახსოვრებელი სტრუქტურული ერთეულია. წინადადება, რომლითაც ანდაზური სიბრძნეა გადმოცემული, შეიძლება იყოს მარტივი, შერწყმული და რთულიც კი. ჩვენს ხელთ არსებულ საანალიზო მასალაში მარტივი წინადადებით გადმოცემული ანდაზები ხშირად გვხვდება; უნდა აღინიშნოს, რომ მარტივი წინადადებით გადმოცემული ქართული, მეგრული, ლაზური და სვანური ანდაზების

უმრავლესობა რთული წინადადების გამარტივების გზითაა მიღებული; როგორც წესი, ასეთ შემთხვევაში ჩავარდნილია წინადადების რომელიმე ერთი კომპონენტი, უმეტესად, ზმნა-შემასმენლით გადმოცემული მთავარი. გამოტოვებული წევრი შეიძლება იყოს თქმა-ბრძანების ჯგუფის ზმნა სხვადასხვა მწკრივის ფორმით: „თქმულა“, „ამბობენ“, „ცნობილია“ და მსგავსი ლექსიკური ერთეულები. ამ ენობრივ მოვლენაზე სპეციალურად მიუთითებს ა. შანიძე: „სხვათა სიტყვის -ო ჩვეულებრივია ანდაზებში, რადგან იგულისხმება: „ნათქვამია“, „ამბობენ“, „თქმულა“ და მისთანა“ (შანიძე 1948:173). ზემოთ მოყვანილი მსჯელობა ქართულ ანდაზაში რთული წინადადების გამარტივების შესახებ თანაბრად ეხება სხვა ქართველურ ენებსაც; ნიმუშისთვის, მთავარი ზმნური კომპონენტის ერთ-ერთ ვერსიას აღვადგენთ ქართულ ანდაზაში:

ქართული

(1) [ნათქვამია], ანაბარი მგელმაც იცისო (ჩხენკელი და სხვ., 2009:8).

მეგრული

(2) არძა პიორი ვამკიდანსია. ყველა კვირტი არ გამოისხამსო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:14).

ლაზური

(3) ოძღუ ფუჯიქთი ქონაგნეფს-და. „გაძღმას ძროხაც მიხვდებაო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:246).

სვანური

(4) წელხენქა ლიწელსოჷ ჳნჭინდ. „ვირისგან ვირობას მოელოდეო“ (დავითიანი 1973:173).

ქართველურ ენებში პროდუქტიულია მარტივი სტრუქტურით გადმოცემული ანდაზები; ხშირად გვხვდება სხვათა სიტყვის ნაწილაკიანი რთული ქვეწყობილი წინადადებით გადმოცემული ანდაზებიც, რომელთა თავკიდურა პოზიციაში ასევე შეიძლება აღდგეს თქმა-ბრძანების სემანტიკის რომელიმე ზმნა:

ქართული

(5) [ნათქვამია], რამდენი ვირიც არ ვიყიდე, ყველა ყროყინა გამოდგაო (<http://idioms.tsu.ge/?p=11489>).

(6) სანამ თონე ცხელია, ლავაში ჩააკარიო (<http://idioms.tsu.ge/?p=11537>).

(7) ურემი რომ გადაბრუნდება, გზა მერე გამოჩნდებაო (<http://idioms.tsu.ge/?p=8449>).

(8) კაცმა რომ კაცი გაიცნოს, ცხრა ფუთი მარილი უნდა შეჭამოსო
(<http://idioms.tsu.ge/?p=20037>).

მეგრული

(9) თოლი მუსეთ ძირენსენი, ჭკუაქ ოკო დოწონასია. „თვალი რასაც ნახავს, ჭკუამ უნდა აწონოსო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:54).

(10) მუზმას გოვალუნსინი, თიზმა გოტყვაცასენი, ქიანასი კოჩი ვადოსქიდუნია. „რამდენსაც იელვებს, იმდენი რომ იქუხოს, ქვეყანაზე კაცი არ დარჩებაო“ (იქვე, 97).

(11) ხართას ვეუმონკუენი ეში, მუ ინოძუნი, მუ გიჩქუნია. „ხალთა თუ არ ასწიე, შიგ რა ძევს, რას გაიგებო“ (იქვე, 182).

(12) ჯაშა მიდგა ეშურსენ, თინა გითანთხუნია. „ხეზე ვინც ავა, ის ჩამოვარდებაო“ (იქვე, 187).

ლაზური

(13) ზენგინიშ ქესე გუინწკეტა-შა, ფუკარას შური ქუხთეფს-და. „სანამ მდიდრის ხაზინა (ქისა) გაიხსნებოდეს//გაიღებოდეს, ღარიბს სული ამოხდებაო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:215).

სვანური

(14) დრეჭუი ლიშედურ მეკფიას ჟესერ ლისგურე ხმთქუა. „დროზე თუ არ უშველე, მკბენარმა დასევა იცისო“ (დავითიანი 1973:35).

(15) მწ ლემარ ამსოლდ, მწგ ესერ გუი ლემარ. „ადამიანი რაც ყოფილა, ყველაფერი გული ყოფილაო“ (იქვე, 74).

(16) დოლაქშუ ჯეგიშ მულთხუმი იმგუწ ადსკინისგ, ჯეგ ესერი ეჯთე წსკნე. „ცხვრის ფარის მეთაური საითაც გადახტება, ფარაც იქ გადაჰყვებაო (იქვე, 157).

ქართველურ ენებში დასტურდება რთული ქვეწყობილი წინადადებით გადმოცემული ანდაზები, რომელთა სტრუქტურა ასეთია:

ავტორის ნათქვამი + ნაწილაკიანი პირდაპირი სხვისი ნათქვამი

ქართული

(17) ოქრომჭედელს უთქვამს: ნეტა მაჩვენა, რა ოსტატის ხელმა დაწნა გოდორიო
(<http://idioms.tsu.ge/?p=15437>).

(18) ხეს უთქვამს: ცული მე ვერ მომჭრის, თუ ჩემი შიგ არ ერევაო
(<http://idioms.tsu.ge/?p=12442>).

(19) ურემს უთქვამს: ჩქარა მომეშველეთ, დაღმართში მეც კი დავგორდებიო (<http://idioms.tsu.ge/?p=9950>).

მეგრული

(20) ოსურქ თქუ: ემკინენ, თუთა ვორექ, დომკინენ – ტუტა ვორექია. „ქალმა თქვა: რომ ამწიო, მთვარე ვარ, რომ დამწიო – ნაცარი ვარო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:111).

(21) ღურუქ თქუ: მუუამს ოღურალქ დებადუნი, თიწკუმა დევბადია. „სიკვდილმა თქვა: როცა მოკვდავი დაიბადა, მაშინ დავიბადეო“ (ექსპედიციის მასალები).

ლაზური

(22) ბუტკუჯიქ თქვერენ: მა-ნა მებუჭკომარე კოჩი დოღურატუკონ-ნა, არ კოჩიშენი არ ფუთი თოფური დობიქომტია. „ფუტკარს უთქვამს: ჩემგან დაკბენილი კაცი რომ მომკვდარიყო, ერთი კაცისთვის ერთ ფუთ თაფლს გავაკეთებდიო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:198).

(23) მთუთიქ თქვერენ: ბერეფე ნა მაყუჭკულე, პიჯის ნოსთონი ქემაზდუ-და. „დათვს უთქვამს: რაც შვილები შემეძინა, იმის შემდეგ პირში გემო დამეკარგაო“ (იქვე, 233).

(24) ძაუდიქ თქვერენ-ქი, ბირინჯი ხე მეჩია. „ებრაელს უთქვამს, რომ პირველი ხელი მიეციო“ (იქვე, 243).

(25) უთოლე კოჩიქ თქვერენ: „არ თოლი ქომიღუტუკონდა“-ში, დორმოთიქ სუმ ქომეჩუში, ვართი ხვამუ. „უსინათლო (უთვალო) კაცს უთქვამს: „ერთი თვალი მქონოდაო“ და ღმერთმა საში რომ მისცა, არც დალოცა“ (იქვე, 252).

(26) ჩხომიქ თქვერენ: ოთქუში დიდო მიღუნ, ჰამა პიჯი წკართენ მიღუნ დოფშა-და. „თევზს უთქვამს: სათქმელი ბევრი მაქვს, მაგრამ პირი წყლითა მაქვს სავსეო“ (იქვე, 260).

(27) ჰემშილიქ თქვერენ ანწი მჩხუი დიდო მაყვენ-და დო შავალი ვიჭადა დო ხაი იზიმერენ. „ჰემშინს უთქვამს: წელს ცხვარი ბევრი მეყოლებაო, შარვალს შევიკერავო და ფეხები გაიზომა თურმე“ (იქვე, 268).

სვანური

(28) გაბტუს ხოქტა: „ანდტუშ ჭირდ ე დე ხნდეს გუთი, აშუ ჳტამლისგ' ესერ ჩუ იბზი. „დოლა თხას უთქვამს: „მწყემსის წვალება რომ არ მინდოდეს, ერთ ბუნქთან

გავძღვებოდიო“ (დავითიანი 1973:23).

(29) უოკვწრს უოკვწრდ ხოქტა: მინ ესერ ექვრდა უოკვწრ ღის. „ობოლს
ობლისათვის უთქვამს: ჩვენ ორივე ობლები ვართო“ (იქვე, 40).

იშვიათად დასტურდება შებრუნებული წყობა, როდესაც ჯერ სხვისი
ნათქვამია მოყვანილი, ხოლო შემდეგ ავტორის ნათქვამია მოცემული; მაგალითად:
ქართული

(30) ტირილი ჩვენი ფარი და ხმალიაო, – უთქვამს ქალს
(<https://idioms.tsu.ge/?p=19908>).

ლაზური

(31) ჭუბური ფენცქაშენ გამალენ-ში, „სო მეშაფხეტერე-და,“ თქვერენ. „წაბლი
ჩენჩოდან რომ გამოვარდნილა, „სად ვიჯექიო“ უთქვამს“ (შეროზია, მემიშიში,
1994:263).

2. ევიდენციალობის ორმაგად მარკირების საკითხი ქართველურ ენათა ანდაზებში

შენიშნულია, რომ მეგრულში, კერძოდ, ზღაპრის ენაში სხვათა სიტყვის
ნაწილაკი წინადადებაში შეიძლება ერთდროულად რამდენჯერმე, სხვადასხვა
წევრს დაერთოს: „მეგრული სინტაქსისთვის მკვეთრად დამახასიათებელია ე.წ.
სხვათა სიტყვის ნაწილაკების ჭარბად ხმარება“ (დანელია 1991:10). ეს მოვლენა
დამახასიათებელია საერთოდ ზეპირმეტყველების სინტაქსისთვის, შესაბამისად,
აისახება ქართულ ზეპირმეტყველებაშიც, ქართული ენის დიალექტებში და სხვა
არასალიტერატურო ქართველურ ენებში. მიუხედავად იმისა, რომ ანდაზის
სტრუქტურა და ნარატიული ტექსტი განსხვავდება ერთმანეთისგან, აღნიშნული
ენობრივი ფაქტი პარემიებშიც დასტურდება, თუმცა შეზღუდულად.

➤ ორმაგად მარკირებული ევიდენციალობა ანდაზებში

ა) სხვათა სიტყვის ნაწილაკებით

ქართული

(32) სიტყვა ბარაქიანიო, საქმე ტალახიანიო (პტტპ://იდიომს.ტსუ.გე/?პ=8400).

მეგრული

(33) მუზმა გიჭირდასია, თიზმა გირხინდასია. „როგორც გიჭირდეს ისე
გილხინდესო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:97).

(34) ჯოლოს ძვალი თიწკმა გილულუნია, მუჟამს ხორცი ძენია. „ძაღლს ძვალი მაშინ დააქესო, როცა ხორცი იშოვებაო“ (იქვე, 195).

ლაზური

(35) აქ ჯუმორი დოგაბუ-და დო ჩხალას ხარჯი მოთ მაკვანთა? „აქ ძმარი დაგეკცაო და ჩხალაში ხარჯს რატომ გვთხოვთო?“ (შეროზია, მედიშიში, 1994:201).

ქართული, მეგრული და ლაზური ანდაზები ერთმანეთისგან განსხვავდება აგებულების მიხედვით, თუმცა ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში მათ აერთიანებთ ის, რომ სხვათა სიტყვის ნაწილაკდართულია ორი ზმნური ფორმა, რომლებიც სწორედ ნაწილაკების საშუალებით ერთმეტიან ერთმანეთს. სვანური ამ ტიპის ანდაზებს არ იცნობს; ამის მიზეზი შეიძლება ის იყოს, რომ სვანურში სხვათა სიტყვის ნაწილაკი **ესერ**, სხვა ქართველურ ენებში მისი ფარდი ნაწილაკებისაგან განსხვავებით (იხ. ცხრილი ზევით) კლიტიკა არ არის და ვერ ქმნის ანდაზისთვის დამახასიათებელ რიტმულობას.

ბ) ზმნის პერფექტული ფორმა + სხვათა სიტყვის ნაწილაკი

ცნობილია, რომ ევიდენციალობა გამოიხატება მორფოლოგიურ დონეზეც, თურმეობითის ფორმებით, რომლებიც პერფექტული წარმოშობის საერთოქართველური ფორმებია (დაწვრილებით იხ. მარგიანი და სხვები 2019). ევიდენციალობის გამოხატვის მორფოლოგიური საშუალება (ზმნური ევიდენციალობა) ანდაზის სინტაქსურ მექანიზმში აისახება როგორც ზმნა-შემასმენელი. ამის გათვალისწინებით, ევიდენციალობის ორმაგი მარკირება შესაძლებელია ზმნური ფორმითა და სხვათა სიტყვის ნაწილაკით. მასალის ამგვარ კვალიფიკაციას ვხვდებით ქ. მარგიანის მონოგრაფიაში (მარგიანი-სუბარი 2012:80); აღნიშნული მოვლენა ყველა ქართველური ენისთვის არის დამახასიათებელი:

ქართული

(36) ბაყაყს **უთქვამს**: სათქმელი ბევრია, მაგრამ პირში წყალიაო
(<http://idioms.tsu.ge/?p=15321>).

(37) ტირილი ჩვენი ფარი და ხმალიაო, – **უთქვამს** ქალს
(<http://idioms.tsu.ge/?p=19908>).

ლაზური

(38) მთუთიქ **თქვეერენ**: ბერეფე ნა მაყუტკუღე, პიჯის ნოსთონი ქემაზდუ-და.

„დათვის უთქვამს: რაც შვილები შემეძინა, იმის შემდეგ პირში გემო დამეკარგაო“ (იქვე, 233).

სვანური

(39) დწუ მგშკს **ესერ** **წხუფეთინენა**. „დევი ჭიანჭველას აჰკიდებიაო“ (იქვე, 30).

(40) ლახუ ი ბწრ ჩუ დწმომ **ესერ ხოცადუნა**. „მთისა და ბარისათვის ადგილი არავის შეუცვლიაო“ (იქვე, 52).

ცხადია, ზემოთ მოყვანილ შემთხვევებში, ევიდენციალურობის შინაარსის გამოსახატავად ერთ-ერთი მარკერიც საკმარისი იქნებოდა, მაგრამ ამ გზით „მოქმელი კიდევ უფრო მეტად გახაზავს ინფორმაციის ვერბალურობას, მის ირიბად აღქმულობას“ (მარგიანი-სუბარი 2012:106).

3. ევიდენციულობის მრავალჯერადი მარკირება ანდაზებში (საკითხის დასმის წესით)

ზოგადი სტატისტიკური სურათის გათვალისწინებით უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველურ ენათა ანდაზებისთვის ევიდენციულობის გამომხატველი ერთდროულად სამი, ოთხი და ხუთი მარკერი არ არის ტიპური მახასიათებელი. როდესაც ანდაზაში სხვათა სიტყვის ნაწილაკიანი რამდენიმე ფორმაა მოცემული, ეს არღვევს პარემიის ბუნებრივ სტრუქტურასაც, ვინაიდან ანდაზური სიბრძნე გადმოცემულია არა სხარტად და ლაკონიურად, არამედ ვრცელი (თხრობის ტიპის) ტექსტით. შესაბამისად, ჩვენს ხელთ არსებული ემპირიული მასალის მიხედვით იკვეთება, რომ ქართველურ ენათა პარემიების ბუნებრივი სტრუქტურა მაინც ერთმაგად, მაქსიმუმ ორმაგად მარკირებული ევიდენციულობაა².

➤ სამმაგად მარკირებული ევიდენციულობა

სამმაგად მარკირებული ევიდენციულობა ანდაზებში შედარებით იშვიათია; ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით დასტურდება მეგრულში, ლაზურსა და სვანურში; კერძოდ, მეგრულ ანდაზაში ევიდენციულობის სამმაგი მარკირება

² აღსანიშნავია, რომ ბეჭდურად გამოცემული სვანური ანდაზების (დავითიანი 1973) აბსოლუტურ უმრავლესობაშიც სწორედ ნაწილაკიანი სხვათა სიტყვა, კერძოდ მესამე პირის ნათქვამის გადმომცემი ცალკე მდგომი **ესერ** „-ო“ ნაწილაკი დასტურდება. ცნობილია, რომ **ესერ** ნაწილაკი **როქუ** ნაწილაკთან შედარებით ბალსქვემოურ დიალექტში უფრო პროდუქტიულია. ზოგადად, სვანური ზეპირმეტყველებისთვის ერთ-ერთი გამოკვეთილი სტილური მახასიათებელია აღნიშნული ნაწილაკების ჩართვა.

სხვათა სიტყვის ნაწილაკით ხდება, ხოლო ლაზური და სვანური ანდაზებისთვის დამახასიათებელია ე.წ. შერეული სახეობა ზმნური ვეიდენციულობისა და სხვათა სიტყვის ნაწილაკის საშუალებით. ამგვარი მაგალითების არსებობა თეორიულად ქართულშიც მოსალოდნელია, თუმცა ემპირიული მასალა არ იძლევა ამის თქმის საშუალებას. მიუხედავად იმისა, რომ ანდაზა, სალიტერატურო ენაზე იქმნება თუ არასალიტერატუროზე, ყოველთვის გვეძლევა ზეპირმეტყველებაში და ზეპირმეტყველების ჟანრია; ამიტომ მისი ფორმალური მახასიათებელი წესით ყველა ქართველურ ენაში ერთნაირად უნდა იყოს გამოხატული; თუმცა შესაძლებელია, სალიტერატურო ენაზე მოსაუბრე ინფორმატორი ერთგვარად „ასწორებდეს“ ფრაზას და შეგნებულად კარგავდეს ორზე მეტ სხვათა სიტყვის ნაწილაკს. მაგალითები:

მეგრული

(41) ბედი რენია თქვია დო წყარს ქინასხაპია. „ბედი არისო თქვიო და – წყალში ჩახტო (შეროზია, მეშიშიში, 1994:18).

ლაზური

(42) თუნა დიდი ტერენ, ჰამა სარფითი ჭიტა თუნა ტერენა³. „დუნაი დიდი ყოფილა, მაგრამ სარფიც პატარა დუნაი ყოფილაო“ (შეროზია, მეშიშიში, 1994:218).

სვანური

(43) იშგნემ ესერ ხოლემ მესკორა მიხ'ესერ ხოლა ოხსკორა. „სხვისთვის ცუდის მნდომელს თავისი ცუდი მიუღიაო“ (ექსპედიციის მასალები).

➤ ოთხმაგად და ხუთმაგად მარკირებული ვეიდენციულობა

ოთხმაგად და ხუთმაგად მარკირებული ვეიდენციულობაც გამონაკლისის სახით დასტურდება, ისიც მხოლოდ მეგრულ ანდაზებში. მრავალჯერადად გამოყენებული მარკერი ზმნა-შემასმენელს, ზოგჯერ სახელს//სახელებსაც, დართული სხვათა სიტყვის ნაწილაკია. მაგალითები:

მეგრული

(44) შერი ინა ვარენია, მიქით ცვანა ორთვალს გილეღუა, შერი თინა რენია, მიქით

³ ვფიქრობთ, რომ ტერენა „ყოფილაო“ ფორმაში გვაქვს ერთდროულად ვეიდენციულობის ორი მარკერი, ვინაიდან თურმეობითის მწკრივში წარმოდგენილ ამ ზმნას მესამე პირის სხვათა სიტყვის ნაწილაკიც მოსდევს.

თის ეამხანაგუანი. „შტერი ის არ არისო, ვინც ყანა სახურავზე დაიდოო („შემოიდლო“), შტერი ის არისო, ვინც მას შეუამხანაგდაო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:157).

(45) ქოთომქ თქუა: სოჯი დოღვილესზნ მა ქიგმოღვილესია შხური დოღვილესზნ მა ქიგმოღვილესია ღეჯი დოღვილესზნ მა ქიგმოღვილესია მუთუნ ვაღვილესზნ იშენ მა ქიგმოღვილესია. „ქათამმა თქვაო: ხარი დაკლეს – მე დამაკლესო, ცხვარი დაკლეს – მე დამაკლესო, ღორი დაკლეს – მე დამაკლესო, არაფერი დაკლეს – მაინც მე დამაკლესო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:143).

(46) კოჩქია ბუა ქორჩუა-და, სია ბუაქ ვაგაჩინუა-და, მანგიორი წაქა ვარა ქოჩია.⁴ „კაცმაო რძე თუ დაგალევინაო, შენო რძე თუ ვერ დაალევინეო, სამაგიეროდ, შრატი მაინც დაალევინეო“ (შეროზია, მემიშიში, 1994:77).

ვფიქრობო, ამგვარ შემთხვევებში იკვეთება სხვათა სიტყვის ნაწილაკების დისკურსულ-პრაგმატიკული ფუნქცია, კერძოდ, „იდენტურობის აღნიშვნა დროში თანმიმდევრული ორი სამეტყველო აქტის მონაწილეებს შორის“ (სოსელია, 2011:52); სხვათა სიტყვის ნაწილაკების რამდენჯერმე გამოყენების საკითხი კიდევ უფრო აქტუალური ხდება არასალიტერატურო ქართველურ ენებში (მეგრულში, ლაზურსა და სვანურში) ინფორმაციის სტრუქტურირების თვალსაზრისით⁵; ცნობილია, რომ მარკირების სიხშირე ნათქვამს მეტ დამაჯერებლობასაც სძენს, რაც თავისთავად ხელს უწყობს პარემიით გადმოცემული სიბრძნის განზოგადებას, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მრავალჯერადი მარკირების ჩვენ მიერ მოხმობილი მაგალითები ანდაზურ სიბრძნეს გადმოსცემენ არა სხარტად და ლაკონიურად, არამედ ვრცელი (თხრობის ტიპის) ტექსტით. ეს არის მიზეზი, რომ ევიდენციალობის მრავალჯერადი, მათ შორის სამმაგი, მარკირება ანდაზებში საკითხის დასმის წესით გვაქვს გამოტანილი.

⁴ როგორც მოყვანილ ანდაზაში ვხედავო, სხვათა სიტყვის მესამე პირის ნაწილაკდართული ფორმებიდან სამი სიტყვა ზმნა-შემასმენელია (ქორჩუა, ვაგაჩინუა, ქოჩია), სოლო თითო-თითო – არსებითი სახელი (კოჩქია) და ნაცვალსახელი (სია).

⁵ ამავე კონტექსტში საინტერესოა, რომ სხვათა სიტყვის ნაწილაკების სიმრავლე „გამონათქვამის ინფორმაციულ სტრუქტურას უკავშირდება. კერძოდ, იგი მიანიშნებს, რომ მისი პირველი გამოჩენის მომდევნო წინადადება ფოკუსირებულია“ (სოსელია 2011:55).

4. დასკვნები

ქართველურ ენათა ანდაზებში სტრუქტურული თვალსაზრისით ჭარბობს მარტივი წინადადებით შედგენილი პარემიები. ამ უკანასკნელთა აგებულება აჩვენებს, რომ ამოსავალში ისინიც რთული სტრუქტურისა უნდა ყოფილიყვნენ და მერე იქცნენ მარტივად (თქმა-ბრძანების გამომსატველი ზმნით გადმოცემული მთავარი კომპონენტის ჩავარდნის ხარჯზე).

ქართული, მეგრული, ლაზური და სვანური ანდაზების სტრუქტურული მახასიათებლების გათვალისწინებით, ევიდენციალობის კატეგორიის გადმოცემის მექანიზმებზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ პარემიებში ევიდენციალობის მარკირებისთვის გამოიყენება სხვათა სიტყვის ნაწილაკი, როგორც ერთმაგი, ისე ორმაგი მარკირების ფუნქციით. ევიდენციალობის ორმაგი მარკირებისთვის, სხვათა სიტყვის ნაწილაკების გარდა, ანდაზებში დასტურდება ე.წ. შერეული ტიპი ევიდენციალური ზმნური ფორმებისა და სხვათა სიტყვის ნაწილაკების მონაწილეობით. ევიდენციალობის ორმაგი მარკირების ფუნქციური დატვირთვა შეპირობებულია სათქმელის ხაზგასმით, გამოკვეთით და ანდაზურ ფრაზაში მოცემული ინფორმაციის ფოკუსირებით.

ანდაზის ბუნებრივ სტრუქტურასთან შეთავსებულია ევიდენციალობის გამოხატვის მაქსიმუმ ორმაგად მარკირება; ევიდენციალობის ე.წ. მრავალჯერადი (სამმაგად და მეტჯერ) მარკირების საკითხი განხილულია საკითხის დასმით წესით, რადგან იგი ეწინააღმდეგება ანდაზის აგების ზოგად პრინციპებს.

დამოწმებული ლიტერატურა და წყაროები

არაბული, ა. (2008). ქართული მეტყველების კულტურა, გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი.

დავითიანი, ა. (1973). სვანური ანდაზები, გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი.

დანელია, კ., ცანავა, ა. (1991). ქართული ხალხური სიტყვიერება (მეგრული ტექსტები) II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს კორნელი დანელიამ და აპოლონ ცანავამ, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

კვაჭაძე, ლ. (1988). თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გამომცემლობა განათლება, თბილისი.

- ლეჟავა, ლ. (1959). ქართული ანდაზების ენა, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. I, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, გვ. 139-264, თბილისი.
- მარგიანი, ქ., ქურდაძე, რ., ლომია, მ. (2019). ევიდენციალობის კატეგორია ქართველურ ენებში, გამომცემლობა პეტიტი, თბილისი.
- მარგიანი-სუბარი, ქ. (2012). ევიდენციალობის კატეგორია სვანურ ენაში, გამომცემლობა გლობალ-პრინტი+, თბილისი.
- სოსელია, ე. (2011). სხვათა სიტყვის ნაწილაკი მეგრულსა და ლაზურში, კრებული – ინფორმაციის სტრუქტურირება: ლაზური, გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი.
- ქურდაძე, რ. (2019-2020). სხვათა სიტყვის (-მეთქი, -თქო, -ო) ნაწილაკების შემცველი მეტყველების აქტი ევიდენციალობის თვალსაზრისით, სამეცნიერო შრომების კრებული „ქართველური ენათმეცნიერება“, ტ. VI-VII, ეძღვნება აკად. აკაკი შანიძეს, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გვ. 260-266, თბილისი.
- შანიძე, ა. (1948). ქართული ენის გრამატიკა, ნაწ. II, გამომცემლობა სახელგამი, თბილისი.
- შეროზია, რ., მემიშიში, თ. (1994). ხალხური სიბრძნე (მეგრული და ლაზური ანდაზები), გამომცემლობა მსგეფსი, თბილისი.
- ჩანტლაძე, ი. (1998). ქართველოლოგიური ძიებანი, ს/ს ფარნავაზი, თბილისი.
- ჩხენკელი, ჰ., ჩხენკელი ე., ჩხენკელი ფ. (2009). ქართული ანდაზები (ბრძნული გამონათქვამები), გამომცემლობა საქართველოს მაცნე, თბილისი.
- Boeder, W. (2000). Evidentiality in Georgian. L. Johanson & B. Utas. Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages. Empirical Approaches to Language Typology. 24. Mouton de Gruyter, Berlin / New York, pp. 275-328.
- Topadze Gäumann, M. (2011). The Expression of Evidentiality between Lexicon and Grammar. A Case Study from Georgian. LINGUISTIC DISCOVERY, Dartmouth College, Volume 9, Issue 2, pp. 122-138.
- <http://idioms.tsu.ge> – ქართული ენის იდიომებისა და ანდაზების ფონდების მონაცემთა ბაზა (ბოლო წვედომა: 03.06.2022).
- ექსპედიციის მასალები – გრანტის ფარგლებში სამეგრელოში, ლაზეთსა და სვანეთში განხორციელებული ლინგვისტური ექსპედიციის მასალები.

კვლევა [PHDF-21-125] განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით. / This research [PHDF-21-125] has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).

The Category of Evidentiality and the Mechanisms of its Expression in Kartvelian Proverbs

Giorgi Jgharkava

Evidentiality is a universal morphosyntactic category of text that can be expressed by morphological, syntactic and lexical means. However, its linguistic expression is diverse not only in non-related but also in related languages (Margiani, Kurdadze, Lomia 2019: 427). Evidentiality as a universal grammatical category “is directly linked to the semantics of the utterance, expressing the attitude of the speaker to the provided information and pointing to the reliable source (direct or indirect) of information“ (Margiani, Kurdadze, Lomia 2019: 17). The category of evidentiality is expressed on the levels of text and discourse by various means, of which the construction with indirect speech is of utmost importance. Special literature has proved that “indirect speech is historically secondary. It is obtained as a result of processing-transformation of direct speech“ (Kvachadze 1977:441).

An empirical analysis has yielded proverbs of simple structure that are expressed by means of subordinate clauses only. Such proverbs are especially productive in the Kartvelian languages. The main clause in such proverbs implies the present and past tense forms of verbs of *saying* (**‘they say’**, **‘it is said’**, **‘they have said’** and so on). These verbs are omitted due to ellipsis. Such proverbs mention neither a speaker nor an addressee. In such cases, the omitted part (i.e. the main clause) is compensated by particles like Georgian *o* which indicate indirect speech.

Indirect speech particles are distributed among the Kartvelian languages as follows:⁶

	1st person	2nd person	3rd person
Georgian	<i>-metki</i>	<i>-tko</i>	<i>-o</i>
Megrelian	<i>-mak(i)</i>	<i>-šo</i>	<i>-a</i>
Laz	<i>-ma</i>	<i>-šo</i>	<i>-a</i>
Svan	<i>-əǰ-/iǰ-</i>	<i>-əǰ-/iǰ-</i>	<i>-roku/esor</i>

It should be underlined that in Kartvelian proverbs the indirect speech particles of the 3rd person are used systematically while the particles of the 1st and 2nd persons are extremely rare. This can be explained by the fact that the indirect speech particle of the 3rd person in the Kartvelian proverbs generalises the expressed viewpoint and enhances the reliability of the context.

The use of the indirect speech particles in Georgian, Megrelian, Laz and Svan can also be analysed from the viewpoint of evidentiality. As it is known from the scholarly literature, evidentiality is expressed both morphologically and semantically in the Kartvelian languages. Different types of evidentiality are expressed differently on various language levels. For instance,

⁶ For detailed information, see Margiani, Kurdadze, Lomia 2019: 57–59.

in Georgian, evidentiality is expressed by perfect forms of verbs, by lexical means, by indirect speech markers, by evidential particles, etc. (Topadze-Gäumann 2011).

Interestingly enough, in the Kartvelian proverbs evidentiality can have single (morphological or syntactic), double, and even multiple markers. In the latter case, it is simultaneously expressed by indirect speech particles and by evidential tenses. However, it should be noted that the natural structure of Georgian paremiological units is represented by evidential forms with single markers (mostly indirect speech particles).

გვარის გრამატიკული კატეგორიისათვის მეგრულ-ლაზურში

(ძირითადი დასკვნები)

ნატო ახალაია

1. შესავალი

ზმნის გვარის კატეგორიის საკითხი ქართველურ ენებში ერთ-ერთ გადაუჭრელ პრობლემად რჩება. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ამ მიმართულებით ბევრი ღირებული ლინგვისტური ნაშრომი შეიქმნა, მრავალი კითხვა დღემდე პასუხგაუცემელია.

გვარის კატეგორია აქტუალურია ზოგადლინგვისტური თვალსაზრისითაც. იგი სხვადასხვა ენობრივ დონეზე განხილული როგორც ევროპულ, ისე ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში. კერძოდ, გვარი წარმოჩენილია სემანტიკის, სინტაქსისა და მორფოლოგიის ურთიერთქმედების / ურთიერთშესაბამისობის მთლიანობაში (ემბიკი 1997; ჰალე, მარანცი 1993, ალექსიადი 2014, ალექსიადი, დორონი 2012). ლინგვისტების დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ სინტაქსური სახეცვლილებები განისაზღვრება ზმნის გვარის მორფოლოგიით, ანუ აქტანტები ასრულებენ იმ როლებს, რომლებსაც ზმნით გამოხატული მოქმედება კარნახობს (ჰელიდგი 1967; ჩომსკი 1981; მარანცი 1984; ბეიკერი 1988; ჰალე, მარანცი 1993 და სხვ.). თუმცა ასევე გამოთქმულია საპირისპირო თვალსაზრისიც – მორფოლოგიური კატეგორიები სინტაქსურად არიან განსაზღვრული, ანუ გვარი არის სემანტიკური და სინტაქსური ურთიერთშესაბამისობის (დიათეზის) კოდირება ვერბალური (ზმნური) მორფოლოგიით (მელჩუკი, ხოლოდოვიჩი 1970; კულიკოვი 2011).

ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილია ორივე განსხვავებული მიდგომა: 1. ზმნა-შემასმენელი არის ძირითადი კოორდინატი, რომელიც განსაზღვრავს აქტანტთა ურთიერთობას წინადადებაში (ჩიქობავა 1968:09); 2. „გვარებად დაყოფისათვის ამოსავალი, ჩვეულებრივ, წინადადების სემანტიკაა, რომელსაც ექვემდებარება ზმნის სემანტიკაც. წინადადება ქმნის ზმნას და ამიტომაც ზმნაში აბსტრაქტირებულია მთელი კონსტრუქცია“ (ჯორბენაძე 1975:17). „ზმნა სიტუაციის ამსახველი მეტყველების ნაწილია. სიტუაციას ქმნიან არსებითი სახელები ან მათი მონაცვლე ნაცვალსახელები – ესენი აქტანტებია“

– აღნიშნავს თედო უთურგაიძე (უთურგაიძე 2001:9,18); უახლეს კვლევებში ხაზგასმულია, რომ „ქართული ენის ზმნის მორფოლოგიურ ფორმაში უკუფენილია იმ წინადადების სინტაქსი, რომლის ბირთვისაც წარმოადგენს მოცემული ზმნა“ (თანდაშვილი 2017:7).

მთავარ სირთულეს ქმნის ის, რომ გვართან დაკავშირებული თვალსაზრისები განსხვავებულია და ტერმინებიც სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციით არის წარმოდგენილი. კერძოდ, გვარი მიჩნეულია – ლექსიკურ-გრამატიკულ (ა. შანიძე), მორფოლოგიურ (არნ. ჩიქობავა), სინტაქსურ-მორფოლოგიურ (ბ. ჯორბენაძე) თუ სემანტიკურ (დ. მელიქიშვილი) კატეგორიად. ა. შანიძის ქართული ენის გრამატიკაში გვარის სამი სახეა გამოყოფილი: მოქმედებითი, ვნებითი (დინამიკური/სტატიკური ვნებითი) და საშუალი (საშუალომოქმედებითი/საშუალოვნებითი); ტრადიციული გრამატიკის მიხედვით, გარდაუვალი და გარდამავალი ზმნები მოიცავს სამივე გვარის ფორმას, ანუ ენაში რეალიზებულ ზმნათა ყველა ტიპს, ამიტომაც გვარი ზმნის ძირითად საკლასიფიკაციო ნიშნად არის მიჩნეული. ამავე დროს, არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისით, მხოლოდ დინამიკურ ზმნებს – მოქმედებითსა და ვნებითს შეუძლია გვარის ჩვენება. მეცნიერი ე.წ. საშუალო ფორმებს უგვარო სტატიკურ ზმნათა კვალიფიკაციას ანიჭებს და გვარის სისტემაში არ განიხილავს; სისტემის მიღმა ტოვებს ე.წ. უნიშნო დინამიკურ ვნებითებსაც. ზოგადად, არნ. ჩიქობავა ზმნებს ყოფს სემანტიკური პრინციპის – დინამიკურობა-სტატიკურობის მიხედვით. ბ. ჯორბენაძე გვარის კატეგორიის შემადგენლობაში განიხილავს ე.წ. საშუალო გვარს, თუმცა მისი აღნიშვნით: „მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმებს „საშუალო გვარის“ ზმნა უპირისპირდება, როგორც სტატიკური ფორმა – დინამიკურს“ (ჯორბენაძე 1975:32).

ლინგვისტურ ქართველოლოგიაში, ე.წ. საშუალო გვარის სემანტიკურ თუ გრამატიკულ კვალიფიკაციასთან ერთად, ასევე აქტუალურია ვნებითში ფორმისა და ფუნქციის შეუთავსებლობის საკითხი. თავის დროზე აღნიშნული პრობლემის გადასაწყვეტად ა. შანიძემ **დეპონენსების** ცნება შემოიტანა, ხოლო ა. ჰარისმა აღწერითი ვნებითებისათვის, რომლებიც უფრო ადეკვატურად გამოხატავენ ვნებითობის ცნებას, შემოგვთავაზა ტერმინი – პასივი, ხოლო პასივის სინთეზური ფორმებისათვის, ტრადიციული გრამატიკის მიხედვით – ვნებითი (ჰარისი 1981).

2. კვლევის მიზანი და მეთოდოლოგია

ჩვენი კვლევის მთავარი მიზანი იყო დადგენა იმისა, თუ რომელ ენობრივ დონეზე გამოიხატება გვარის კატეგორია და მისი რამდენი ოპოზიციური ფორმის გამოყოფა არის შესაძლებელი მეგრულ-ლაზურში; ასევე გვარის სისტემა მოიცავს თუ არა ყველა რეალიზებულ ზმნურ ფორმას ზანურში.

კვლევისას ჩვენ გამოვიყენეთ დღემდე გამოცემული ლაზური და მეგრული ლექსიკონები (ჩამონათვალი ერთვის ნაშრომს), დიგიტალური რესურსები და ჩვენ მიერ ველზე მოპოვებული უახლესი ემპირიული მასალა.

კვლევა დაიყო რამდენიმე ეტაპად და წარიმართა სათანადო მეთოდოლოგიის გამოყენებით. ემპირიული მასალის მოსაპოვებლად გამოვიყენეთ **საველე ენათმეცნიერების** მეთოდები. ველზე მოპოვებული და ლექსიკონებიდან ამოწერილი ერთეულები **მორფოლოგიური ანალიზის მეთოდის** გამოყენებით დაიყო მორფემბად და განთავსდა **MS Exel**-ის ელცხრილში. სემანტიკური ზმნური ფორმები წარმოდგენილია აწმყოს მე-3 პირის ფორმით. ერთეულებში გამოყოფილია ძირი **R (Radix)** და ყველა მაწარმოებელი ელემენტი განლაგებულია მის გარშემო (სულ 10 000-ამდე ერთეული); ექსელის ბაზამ მოგვცა ზმნურ მონაცემთა რანჟირებისა და მორფემათა სისშირის (პროცენტულობის) დადგენის საშუალება. ჩატარდა **პირველადი სტატისტიკური ანალიზი**¹. რიგი სინქრონიული გრამატიკული ფაქტის ასახსნელად და ამოსავალი მორფემების დასადგენად მივმართეთ აპრობირებულ **ისტორიულ-შედარებითსა და შინაგანი რეკონსტრუქციის მეთოდებს**. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზანურში ზოგიერთი საკითხის ახსნა ძველი ქართულის, ქართული ენის აღმოსავლეთ მთისა და მესხურ-ჯავახური დიალექტების მონაცემთა გათვალისწინებით გახდა შესაძლებელი. ლაზურის ზმნურ ფორმათა ანალიზისას ასევე დაგვეჭირდა ძველი ბერძნული და თურქული ენობრივი მასალის მოშველიება, ხოლო გარდამავლობასა და ერგატიულობაზე მსჯელობისას ზოგიერთ კავკასიურ ენასთან შედარება, რისთვისაც გამოყენებული გვაქვს **შედარებითი და ტიპოლოგიური ანალიზის მეთოდები**.

¹მეგრულ-ლაზურის ზმნური ფუძეების მონაცემთა ბაზა და მისი ანალიზი წარდგენილი გვაქვს ფრანკფურტის გოეთეს უნივერსიტეტის ემპირიული ენათმეცნიერების ინსტიტუტში დოქტორანტის სემინარის ფარგლებში. დიდ მადლობას მოვასხენებთ პროფ. ი. გიპერტსა და პროფ. მ. თანდაშვილს – სემინარის ორგანიზებისათვის და ჩემთვის, როგორც ახალგაზრდა მეცნიერისათვის, უანგაროდ გაწეული დახმარებისათვის.

გვარში წარმოდგენილი ელემენტების წარმოშობისა და ფუნქციის შესასწავლად ჩატარდა **მორფოლოგიური ანალიზი**. **მორფმათა დისტრიბუციის მეთოდით** აიხსნა მეგრულის ვნებით გვარში ორი **-უ-სა** და ასევე სხვა სუფიქსთა განსაზღვრული ადგილები. საბოლოოდ, ამგვარი სხვადასხვა მეთოდოლოგიით დამუშავებული მეგრულ-ლაზური სასრული რაოდენობის მასალა დახარისხდა საერთო **მორფოლოგიური და სინტაქსური** ნიშნების მიხედვით, შეუდარდა ქართული ენის სათანადო მონაცემებს და ამის შემდგომ გაკეთდა შესაბამისი ლოგიკური დასკვნები.

3. ენობრივი მასალის ანალიზი

3.1. ამოსავალი სტრუქტურისათვის

მეგრულ-ლაზურში ზმნის მორფოლოგია იწყება მარტივი პრედიკატული ნომინატიური კონსტრუქციის **R-უნ** სტრუქტურით, რომელიც გამოსატავდა სხვადასხვა სემანტიკის (თვისება, უნარი, ჩვევა, მდგომარეობა) ლექსიკურად დაპირისპირებულ ფორმებს. რადგან მდგომარეობის გამომხატველი ნიმუშები დროში უცვლელი სემანტიკით ახლოს იდგნენ თვისებისა და უნარ-ჩვევის აღმნიშვნელ ზმნებთან, ამიტომაც მათ ერთი და იგივე მაწარმოებელი ნიშანი უნდა ჰქონოდა, მაგ.: **სუდე დგ-უნ** „სახლი დგას“, **მეორა ჩხატ-უნ** „მზე ბრწყინავს“, **კვინჩი ფუთხ-უნ** „ჩიტი ფრთხის“, **ჯაზი სხაპ-უნ** „ეშმაკი ხტის“... ამგვარი, **მოვლენის** გამომხატველი არქაული ნიმუშები (გაზიარებულია ავთ. არაბულის თვალსაზრისი ზმნურ ფუძეში **მოვლენის** პირველადობის შესახებ (არაბული 2001)) გამოსატავდნენ ზედროულობასა და **მუდმივობის** სემანტიკას².

ამოსავალი სტრუქტურის შემადგენელ **-უ** სუფიქსს, გ. მაჭავარიანის სქემის გათვალისწინებით (***-აჟ > -ოჟ > -უჟ > -უ**), ვაკავშირებთ საერთოქართველურ **უჟ** ფორმანტთან, რომელიც სახეცვლილია სხვადასხვა ფონეტიკურ პოზიციაში. კერძოდ, ამოსავალ ***R-უგ** ფუძეზე არქაული **S3** პირის **-ნ** ფორმანტის დართვით უნდა მიგველო ზანურისათვის არაკანონიკური/არაბუნებრივი **-ვნ** კომპლექსი, რომელიც დაძლეულ იქნა **ვ** ელემენტის რედუქციით ***R-უგ-ნ > R-უნ**, შდრ: ქართ. **ა-ვნ-ი-ს/ა-ვნ-ებ-ს** და ზან. **ო-ნ-უნ**, ასევე, ***წკარ-უ[ჟ]-ნ > წკარ-უნ** „ხევს. წყვავნ/აწყვია“; ***ბ-უ[ჟ]-ნ > ბ-უნ** „ხევს. ღბავნ/ბია“;

² აქვე აღვნიშნავთ, ჩვენ ვირჩევთ კ. შუხარდტის ტერმინს – „მუდმივი“, „სამარადისო“ (ლათ. Perpetuum), რადგან, ვფიქრობთ, ქართული „ხოლმეს“ შესატყვისის არმქონე მეგრულ-ლაზურისათვის შედარებით რთული აღსაქმელია ტერმინი „ხოლმეობითის“ გაგება.

3.1.1. რეფლექსივიზაცია

სავარაუდოდ, შემდგომ ეტაპზე უნდა დაწყებულიყო რეფლექსივიზაციის მორფოლოგიური პროცესი. კერძოდ, აგენსური **R-უ-ნ** სტრუქტურის ზმნათა გარკვეულმა ნაწილმა დაირთო **ი-** პრეფიქსი – **ი-R-უ-ნ**.

- (1) (ა) **ჩოქ-უ-ნ** „დაჩოქილია“ > **ი-ჩოქ-უ-ნ** „იჩოქება“
- (ბ) **ცუც-უ-ნ** „ჩაცუცკულია“ > **ი-ცუც-უ-ნ** „ფეხმორთხმით ჯდება“
- (გ) **სვანჯ-უ-ნ** „ასვენია“ > **ი-სვანჯ-უ-ნ** „ისვენებს“
- (დ) **ტყობ-უ-ნ** „დამალულია“ > **ი-ტყობ-უ-ნ** „იმალება“ და სხვ.

ამგვარი სტრუქტურა პარონიმულ მიმართებაშია პრეფიქსული ვნებითი გვარის იმ თემასთან, რომელიც მეგრულში ორი **-უ** სუფიქსით არის წარმოდგენილი (შდრ: **ი-რდ-უ-უ-ნ** „იზრდება“, **ი-ჭარ-უ-უ-ნ** „იწერება“, **ი-თას-უ-უ-ნ** „ითესება“, **ი-ტყობ-უ-უ-ნ** „იმალება“). სემანტიკური თვალსაზრისითაც, პასივს სიტუაციის წარმმართველი აგენტი არ გააჩნია, რეფლექსივს კი პირიქით – აგენტი მართავს სიტუაციას. შდრ:

- (2) (ა) RFL: „უჩა სერი **იტყობუ** დო დღაში მურცუ, მოჭვიანც“ (ქაჯაია 2001-2004: N 27304) „შავი ღამე **იმალება** და დღე მოდის, მობრწყინდება“.
- (ბ) PASS: **ი-ტყობ-უ-უ-ნ** „იმალება გრდვ. ვნებ. ოტყობინუანს ზმნისა“ (ქაჯაია 2001-2004: N 20303).

მეგრულში პასივები და რეფლექსივები მორფოლოგიური სტრუქტურითა და სინტაქსური კონსტრუქციის მიხედვით განსხვავებულია სერიებსა და მწკრივებში. პასივი მისთვის დამახასიათებელი მიმღებობური **-ელ-ე/-ერ-ე** სტრუქტურით არის წარმოდგენილი შედეგობითში, ხოლო რეფლექსივი აქტივთათვის ნიშანდობლივი – ინვერსიით.

(3) PASS (NOM-ERG-NOM)	RFL (NOM-ERG-DAT)	
PRS: ი-ტყობ-უ-უ-ნ ბაღანა	ი-ტყობ-უ-ნ ბაღანა	„იმალება ბავშვი“
AOR: დიტყობ-უ ბაღანა-ქ	დიტყობ-უ ბაღანა-ქ	„დაიმალა ბავშვი“
REZ1: დოტყობინ-ელ-ე ბაღანა	დო-უ-ტყობინ-უ ბაღანა-ს	„დამალულა ბავშვი“

ქართულში შესაბამისი აქტიური და პასიური სემანტიკის ნიმუშები იდენტური ყალიბითაა წარმოდგენილი, რაც მთავარი განმასხვავებელი მორფოლოგიური ნიშანია აღნიშნულ ენებს შორის. ასევე განსხვავებას ქმნის სინტაქსური კონსტრუქციებიც მესამე სერიაში – პასივის ქვემდებარე სახელობით ბრუნვაშია, ხოლო რეფლექსივისა – მიცემითში.

რეფლექსივებში ვაერთიანებთ ლაზურში ფართოდ გავრცელებულ **ი-R-ს** სტრუქტურის ათემატურ უკუქცევითებსაც (შდრ: მეგრ. **ი-ბარბალ-უ-ნ** და ლაზ.

ი-ბურბალ-ს „ტრიალებს“; მეგრ. **ი-ფუცხოლ-უნ** და **ლაზ. ი-ფუცხოლ-ს** „ფხაკურობს, ფუცხუნებს (გურ.)“. **-უ** ფორმიანი სტრუქტურა მეგრულში უკეთ არის შემონახული (შდრ: **ღირ-უნ** და **ღირ-ს**). მიღებული თვალსაზრისით, ლაზურშიც ადრე **-უ** უნდა ყოფილიყო, თუმცა მოგვიანებით **უ-ს** ადგილი **-ი** ფონეტიკურმა ვარიანტმა დაიკავა (**დგ-უნ** > **დგ-ი-ნ** „დგას“), ხოლო შემდგომ მას **-Ø** სახეობა ჩაენაცვლა (ჩუხუა 2015:65).

რეფლექსივები აკმაყოფილებენ ამგვარი სემანტიკის ფორმებისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს: სუბიექტის მიერ გამოხატული მოქმედება უკუქცევადია თავის თავზე, როგორც პირდაპირ ობიექტზე. სუბიექტი და ობიექტი სრულ რეფერენციალურ იდენტურობას გვიჩვენებენ.

გარკვეული დროის განმავლობაში პირველადი **R-უნ** სტრუქტურის ზმნებმა, სავარაუდოდ მაშინ, როცა ენაში გაჩნდა დესტინაციური (დანიშნულებითი, მიზნობრივი) სისტემა, დაირთეს საკორელაციო **ა-** პრეფიქსიც.

- (4) (ა) **ფორ-უნ** „აფარია“ > **ა-ფორ-უნ** „ეფარება“
- (ბ) **რაგე-უნ** „დაგდებულია“ > **ა-რაგე-უნ** „ეჯახება“
- (გ) **ტყობ-უნ** „დამალულია“ > **ა-ტყობ-უნ** „ემალება“

ამგვარი ნიმუშებიც, პასივებისაგან განსხვავებით, ერთი **-უ** ნიშნით არის წარმოდგენილი. შდრ:

- (5) (ა) ტყობინაფა „დამალვა“ (ქაჯაია 2001-2004: N 20303)
ACT: უ-ტყობინ-უნ-ს თინა თის თის „უმაღავს ის მას მას“
PASS: ა-ტყობინ-უ-აფ-უნ > ა-ტყობ-უ-უნ თინა თის „ემალება ის მას“
- (ბ) ტყობინი „მალვა“ (ქაჯაია 2001-2004: N 20302)
ST: ტყობ-უნ თინა „მალულია ის“
RFL: ა-ტყობ-უნ „ემალება ის მას“

ინტროვერტული სემანტიკის „ვნებითმაგვარ“ უკუქცევით ფორმებს, რომლებიც, ბ. ჯორბენაძის სამართლიანი შენიშვნით, ქართულში ხშირად ხდებიან „გაუმართლებელი აღრევის მიზეზი“, მეგრულ-ლაზურში რეფლექსივის დამოუკიდებელ კატეგორიაში განვიხილავთ. ვფიქრობთ, ზანურში რეფლექსივი ცალკე მდგომი ენობრივი მოვლენაა და ის გამიჯნული უნდა იყოს გვარის კატეგორიისაგან.

მეგრულ-ლაზურში ამოსავალი **R-უნ** და რეფლექსიური **ი-R-უნ** სტრუქტურები ერთმანეთს უპირისპირდებიან აქტიურობა/ინაქტიურობის და არა ზმნის გარდამავლობა/გარდაუვლობის მიხედვით. ორივე ერთაქტანტიანი გარდაუვალი

ზმნაა. კონსტრუქცია პირველ შემთხვევაში არის ნომინატიური, მეორე შემთხვევაში – ერგატიული.

3.1.2. აქტიური / ერგატიული კონსტრუქციისათვის

სავარაუდოდ, ზმნურ ფორმათა განვითარების შემდგომ საფეხურზე (არ გამოვრიცხავთ თანადროულობას რეფლექსივიზაციის პროცესთან) აგენსურ ზმნათა თვისება აქტიურობაში / დინამიკურობაში გადაიზარდა. გააქტიურებულმა სუბიექტმა კი ზმნაში თავისი **-ს (S3)** მორფემა გააჩინა, რითაც დაუპირისპირდა **-ნ** ნიშნიან ინაქტიურ ფორმებს. ვფიქრობთ, ***R-ზე** ფუძეზე **-ს-ს** დართვას **გ > ნ** ფონეტიკური გარდაქმნა უნდა გამოეწვია ზანურში, ანუ ***-ზე-ი -უნ** ალომორფად ტრანსფორმირდა: ***R-ზე-ს > R-უნ-ს** (მდრ: ძვ. ქართ. რის-ზე-ა > რის-ზე-ს „ლოღნის, კრეჭს“ და ზან. რის-უნ-ს „კბეჩს“), ხოლო ლაზურმა შემდგომ ჩამოიყალიბა ჯერ **-უფ-იანი**, მერე კი **-უმ** ალომორფიანი ფორმები. ამასთან, თვისების გამომხატველი ნომინატიური კონსტრუქცია გახდა ერგატიული. მდრ:

(6) კვინჩი	ფუთხ-უნ	კვინჩი-ქ	ფუთხ-უნ-ს
ჩიტი(NOM)	ფრენა-PRM-S3SG	ჩიტი-ERG	ფრენა-ATM-S3SG
„ჩიტი ფრინავს (ხტის, ფრთხის)“ „ჩიტმა (=ჩიტი) ფრინავს (ფრთხება)“			

ამგვარი კონსტრუქციითაა წარმოდგენილი ლაზურში უნარ-ჩვევა/თვისება + აქტიურობის გამომხატველი ზმნები.

მეგრულ-ლაზური მასალის მიხედვით, ერგატიულობა გააქტიურებულ სუბიექტთან უნდა იყოს დაკავშირებული და არა სიღრმისეულ თუ ზედაპირულ სტრუქტურებში პირდაპირი ობიექტის/დამატების არსებობასთან.

ლაზურში აქტიური ზმნის კონსტრუქცია ერგატიულია დრო-კილოთა ყველა ჯგუფში, ხოლო მეგრულში – ერგატიულ-ნომინატიური. გაზიარებულია გ. კლიმოვის თვალსაზრისი და მიჩნეულია, რომ აღნიშნული განაპირობა აქტიური და ინაქტიური ზმნების ოპოზიციის შეცვლამ ტრანზიტულ და ინტრანზიტულ ზმნებად (კლიმოვი 1976:154-156).

3.1.3. თემატურ სუფიქსთა წარმომავლობისა და ფუნქციისათვის

ხანგრძლივი დროის განმავლობაში **R-უნ** სტრუქტურის შემადგენელი რედუცირებული **-უ** ელემენტი დამოუკიდებელ მორფემად ჩამოყალიბდა და ინაქტიური/პასიური ქვემდებარის გამოხატვის ფუნქცია შეიძინა.

რაც შეეხება **-ს** S3 პირის ნიშნის წინ ***-უგ > -უნ** და ***-უგ > -უფ** ფონეტიკურ გარდაქმნებს: ჩვენ მიერ ნავარაუდევ **გ > ნ** ტრანსფორმაციულ სქემას მხარს უჭერს ტ. გუდავასა და თ. გამყრელიძის (მეგრ. **გ+C > ნ+C**: **-ევ** (აძლ-ევ-ს) > **-ენ** (არძ-ენ-ს), ქართ. **-ავ > ზან. -აფ**), ი. ქავთარაძის (ქართ. **-ავ** (*დგ-ავ-ს) > **-ან** (დგ-ან-ს), ბ. ჯორბენაძის (მესხ. დიალ. **-ავ** (რგ-ავ-ს, მალ-ავ-ს) > **-ან** (რგ-ან-ს, მალ-ან-ს), ქართ. **-ავ > ზან. -უფ**), ლ. ნოზაძისა (ქართ. **-ავ > ზან. -უნ**) და ჭ. ქირიას (ქართ. **-ავ > მეგრ. -უნ**; ლაზ. **-უმ/-უფ**) თვალსაზრისები (იხ. გუდავა, გამყრელიძე 2000:164-166; ქავთარაძე 1954:153; ჯორბენაძე 2013:43; ჯორბენაძე 1995:372; ნოზაძე 2000:195; ქირია 2000); თავის დროზე, მ. ჩუხუამ **გ > ნ** ფონეტიკურ გადასვლაზე მიუთითა სახელებში და იგივე პროცესი ივარაუდა ზმნურ ფორმებშიც (ჩუხუა 2000-2003:26).

მეგრულ-ლაზურში კარგადაა ცნობილი **S1** პირის **გ-** ნიშნის პოზიციური თანხმოვანთმონაცვლეობა ანლაუტში. კერძოდ, **გ-ს** ნაცვლად **ფ-** ბგერა ვლინდება ფშვინვიერების, ყრუ სპირანტების, აფრიკატებისა და უკანაენისმიერთა წინ (იხ. ჩიქობავა 2008:102-103, 110). მაგ.: ლაზ. **ვსქიდუთ > ფსქიდუთ** (კარტოზია 1972:267) „ვცხოვრობთ“, „ვრჩებით“; **ვთხორარე > ფთხორარე** (ჩიქობავა 1936:10332) „ვთხარო, ვხნა“; ბ. ჯორბენაძე ქართველურ ენათა დიალექტების ზმნურ ფუძეთა ანალიზის საფუძველზე **-უფ (-უმ/-უნ)** ნიშნის შესატყვისად ასევე **-ავ-ს (-ავ > *-ოვ > *-ოფ > -უფ)** ასახელებს (ჯორბენაძე 1995:372). ანუ აწმყოს მესამე სუბიექტური პირის ფშვინვიერი **-ს** ნიშნის წინარე პოზიციაში ზანურში შესაძლებელია გექონოდა **გ > ფ** ფონეტიკური გრადაციაც.

მეგრულ-ლაზურის ეპირიული მასალის ლინგვისტური ანალიზის მიხედვით, არქაულ ფორმებში (ე. წ. მედიოაქტივები, მედიოპასივები, სტატიკური ზმნები, უნიშნო ვნებითები) რეკონსტრუირებული **ამოსავალი *-უგ-ის** სინქრონიული **-უნ/-უფ/-უმ** და **-უ** ალომორფები, უმრავლეს შემთხვევაში, ქართული **ავ-ის** მორფო-ფონეტიკური შესატყვისია.

მეგრულ-ლაზური მასალის მიხედვით ქართულში **-ავ > -ი** ფონეტიკური გადასვლა იკვეთება. სავარაუდო პროცესი, შემდეგნაირად შეიძლება იყოს წარმოდგენილი:

$$\begin{aligned}
 &*R-აჟ-ნ (-> /R-ა-ნ) \rightarrow *R-ეჟ-ნ (-> /R-ე-ნ) \rightarrow *R-იჟ-ნ (-> R-ი-ნ) \\
 &\quad \rightarrow *R-ოჟ-ნ (-> /R-ო-ნ) \rightarrow *R-უჟ-ნ (-> R-უ-ნ) \\
 &*R- აჟ -ს (-> R-ავ-ს) \rightarrow R-ეჟ-ს (-> R-ევ-ს) \rightarrow *R-იჟ-ს (-> R-ივ-ს) \rightarrow R-ი-ს \\
 &\quad (// (R-ან-ს \rightarrow R-ენ-ს \rightarrow R-ინ-ს) \\
 &\quad \rightarrow R-ოჟ-ს (-> /R-ონ/ოფ/ომ-ს/) \rightarrow *R-უგ-ს (-> R-უნ-ს /R-უფ-ს)
 \end{aligned}$$

-აჟ (+ S3 -ნ/-ს) სუფიქსის ფონეტიკური განვითარების, პირობითად -ევ-იანი და -ოვ-იანი, ტრანსფორმაციული გზებიდან ზანური, ძირითადად, ირჩევს მეორეს, ქართული კი – პირველს. თუმცა ამოსავალ ფორმებში უნდა გვექონოდა შერეული სტრუქტურებიც (მაგ. ქართ. ქს-ოვ-ს... ზან. ხ-ენ „ზის“ შდრ: ხ-უნ-ა „ჯდომა“...). ასეთი სხვადასხვა გზით განვითარებული ქართულისა და ზანურის ფონეტიკურად ტრანსფორმირებული საფეხურები მორფოლოგიურად ურთიერთშესაბამისობაშია. ბოლო საფეხურის ქართულ -ი-ს ზანურში მორფოლოგიურად ამავე საფეხურზე მდგომი -უ და -უნ/-უფ/-უმ ფორმანტები შეესატყვისება (შდრ: ძვ. ქართ. ეშინ-ი-ნ, ზან. ოშქურ-უნ; ქართ. თხრ-ი-ს, მეგრ. თხორ-უნ-ს, ლაზ. თხორ-უფ/უმ-ს („ხნავს“).

აღსანიშნავია, რომ: გ. მაჭავარიანსა და თ. გამყრელიძეს ამოსავლად სწორედ -*აჟ აქვთ ნავარაუდები ქართული *ერთ-აჟ, *კუდ-აჟ, *თრთ-აჟ, *ძრწ-აჟ ტიპის ფორმებში (გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:274:275; 58); ასევე, კ. დანელია კვდება ზმნაში ამოსავლად არა კუდ-ებ (კუდ-ებ-ი-ს) ტიპის თემას, არამედ კუდ-ავ (*კუდ-ავ-ნ) ტიპს ასახელებს (დანელია 1976:169-172).

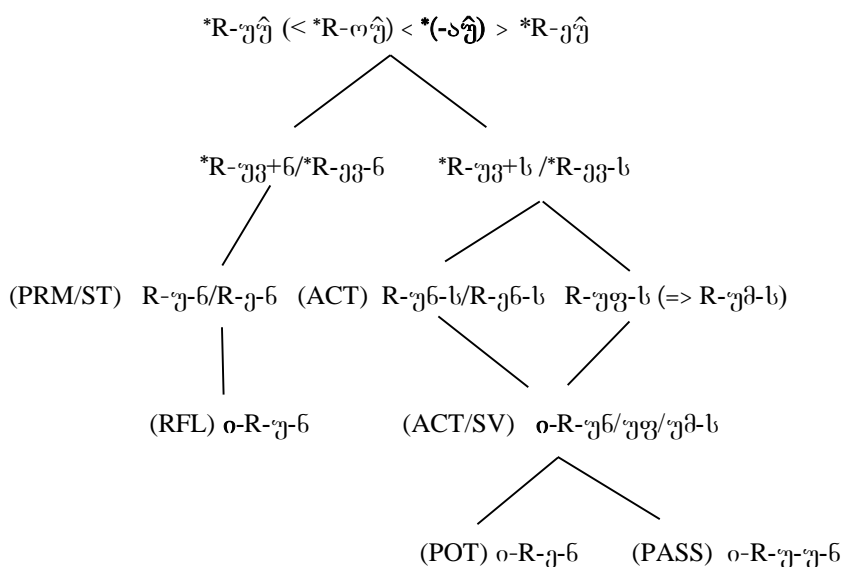
გაზიარებულია შემდეგი თვალსაზრისი: ქართულში „ხოლმეობითის (resp. განგრძობითი ასპექტის) ორი მაწარმოებელი გვექონდა: -ი (= ზან. -ე) და -ა (= ზან.*-ო > უ). -ა სუფიქსი უკვე ძველ სალიტერატურო ქართულში სრულიად განდევნილი იყო -ი-ს მიერ (შემოგვრჩა დგ-ა-ს ზმნაში!), სვანურსა და ზანურში (ამ უკანასკნელში -ა > ო > უ) იგი დღესაც ცოცხალია და სხვადასხვა ფუნქციით გამოიყენება“ (მაჭავარიანი 1952:59). თუმცა მეგრულ-ლაზური მასალა მოცემულ ხმოვნებს ვ თანხმოვანთან კომბინაციაში გვაწვარაუდებინებს.

ვფიქრობთ, ქართულში -ი სუფიქსის დამკვიდრებამ დიურატიულობის/ხოლმეობითობის ფუნქციით, ხოლო ზანურში ამავე ფუნქციით -უ სუფიქსის შემორჩენამ მორფოლოგიური ზღვარი გაავლო ამ ენებს შორის. გარდამავლობის კატეგორიამ და მასთან დაკავშირებულმა სინტაქსურმა ცვლილებებმა კი – ქართულ-მეგრულსა და ლაზურს შორის. ყოველივე აღნიშნულმა და ასევე სხვა მოდიფიცირებულმა ყალიბებმა დაგვარწმუნა, რომ გვარის მორფოსინტაქსური ფორმირება ქართულში, მეგრულსა და ლაზურში დამოუკიდებლად განხორციელდა. სწორედ ამიტომაც ჩვენ ვეთანხმებით და ვიზიარებთ რ. ასათიანის თვალსაზრისს: „რომ [გვარის] საბოლოო ფორმირება და მორფოსინტაქსურ კატეგორიად ჩამოყალიბება უკვე დამოუკიდებლად ხორციელდება ყოველ ქართველურ

ენაში და, ამდენად, გარკვეულ ფუნქციურ-სემანტიკურსა თუ ფორმალურ თავისებურებებსაც ავლენს“ (ასათიანი 2015:25).

გვარის დამოუკიდებელი ფორმირების პროცესი მეგრულ-ლაზურში სქემატურად შეიძლება ასე გამოისახოს:

საერთოქართველური

ამგვარად, რეფლექსივიზაციის პროცესმა და აქტიური-ინაქტიური ყალიბებისა და კონსტრუქციების ოპოზიციამ შექმნა ხელსაყრელი გარემო გვარის გრამატიკული კატეგორიის ჩამოყალიბებისათვის მეგრულ-ლაზურში.

3.2. გარდამავლობა და გვარი

გარდამავლობა გვართან მჭიდროდ დაკავშირებული სინტაქსური კატეგორიაა. მეგრულ-ლაზურში მკაცრად ვმიჯნავთ გვარისა და გარდამავლობის კატეგორიებს ერთმანეთისაგან, რის შესახებაც ქართულისათვის თავის დროზე ბ. ჯორბენაძე მიუთითებდა. მეცნიერმა გვარის განმარტებისას მოქმედების პირდაპირ ობიექტზე მიმართება მიზანშეუწონლად მიიჩნია: „მაშინ იგივეობის ნიშანი უნდა დაგვესვა გვარსა და გარდამავლობას შორის, ეს კი შეუძლებელია, რადგან, სხვა რომ არა იყოს რა, ზოგიერთ ენაში (და ამის მაგალითები საკმაოა) შესაძლებელია გამოიყოფოდეს გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნები, მაგრამ გვარის კატეგორია კი არ იყოს ჩამოყალიბებული“ (ჯორბენაძე 1975:11).

ამგვარად, მას შემდეგ, რაც მოხერხდა: ამოსავალი *-უგ სუფიქსის რეკონ-

სტრუქცია და მისი ალომორფების დადგენა მეგრულ-ლაზურში (რამაც გაგვიადვილა -უ სუფიქსიანი და -უ ინფიქსიანი გვარის ფორმათა ანალიზი); ასევე რეფლექსივების დამოუკიდებელ კატეგორიაში განხილვა; გვარისა და გარდამავლობის გამიჯვნა; სტატიკური ფორმების გამოცალკევება დინამიკურებისაგან (რომლებიც ქმნიან ერთგვარ ბაზას გვარის საწარმოებლად) – ზედაპირზე წარმოჩნდა აქტიური და პასიური სემანტიკის გრამატიკულად დაპირისპირებული ფორმები.

აქედან გამომდინარე, საბოლოოდ დავასკვნით, რომ, საერთო მორფოლოგიური სტრუქტურისა და სინტაქსური კონსტრუქციის მიხედვით, მეგრულ-ლაზურში გამოიყოფა გვარის ორი ოპოზიციური სახე:

მოქმედებითი	ვნებითი
(ო)-R-(უ)-ATM-ს	(ი)-R-(atm)-PTM-ბ
ERG-ERG-ERG-ERG	NOM-NOM-NOM-NOM
NOM-ERG-DAT-NOM	NOM-ERG-NOM-NOM

3.2.1. მოქმედებითი გვარი

მეგრულ-ლაზურში სემანტიკურად აქტიური სუბიექტის გრამატიკალიზაცია ანუ ქვემდებარის როლის მორგება ერგატიულ/ცვლად კონსტრუქციას, თემის ნიშნებსა და -ს მარკერს (აწმყოს ფუძის S3) უკავშირდება. მათი მონაწილეობით იქმნება მოქმედებითი გვარის თვითმყოფადი სტრუქტურა აწმყოში R-ATM-ს (შედარებით გვიან, სტრუქტურაში შემოდის კაუზაციური წარმოების ელემენტები), რაც გამოარჩევს მას ნომინატიური კონსტრუქციის ასევე სპეციფიკური ვნებითი გვარის ფორმისაგან, რომლისთვისაც სულ სხვა ყალიბი და თემატური სუფიქსებია (-უ, -ე) დამახასიათებელი.

მოქმედებით გვარში ვაერთიანებთ ყველა იმ ზმნათა ჯგუფს, რომლებისთვისაც აღნიშნული გრამატიკული (resp. სინტაქსური და მორფოლოგიური) ფორმაა ნიშანდობლივი. ასეთი შეიძლება იყოს როგორც პირდაპირგარდამავალი, ისე ირიბგარდამავალი და გარდაუვალი ნიმუშები.

ამგვარად, აქტიური ზმნის ერგატიული/ცვლადი კონსტრუქციისა და სათანადო ფორმის მიხედვით, მეგრულ-ლაზურში გამოიყოფა მოქმედებითი გვარის სამი ჯგუფი და ხუთი ქვეჯგუფი:

- საერთო სტრუქტურა: (ო/ა)-R-(უ)-ATM-(ს)
- კონსტრუქცია: NOM-ERG-DAT-NOM (მეგრ.)
- ERG-ERG-ERG-ERG (ლაზ.)

III სერია

ჯოლო(რ)ი-ქ	ლალუ-დორენ	ჯოლორ-ს	უ-ლალ-უ-უნ
ძაღლი-ERG	ყეფა-AUX	ძაღლი-DAT	OV-ყეფა-ATM-ST-S3SG
„ძაღლმა (=ძაღლს) უყეფია“		„ძაღლს უყეფია“	

მეორე ქვეჯგუფში ვათავსებთ ერგატიული კონსტრუქციის რელატიური წარმოების აქტივებს – პირდაპირგარდამავალ ზმნათა ძირითად ჯგუფს: კვათ-უნ-ს/კვათ-უფ-ს/კვათ-უმ-ს „კვეთს“, ჭკირ-უნ-ს/ჭკი(რ)-უფ-ს/ჭკორ-უმ-ს „ჭრის“, ჭოფ-უნ-ს/ჭოფ-უფ-ს/ჭოფ-უმ-ს „იჭერს“, ზიმ-უნ-ს/ზიმ-უფ-ს/ზუმ-ომ-ს „ზომავს“; ასევე მწირი რაოდენობის ირიბგარდამავალ ზმნათა ნიმუშებს, რომელთა უმრავლესობა რეალიზებულია აქტივთათვის დამახასიათებელი ფორმითა და კონსტრუქციით: მოც-უნ-ს/მოც-უფ-ს „მოჰყვება“, ჩუმერ-ს „ელოდება“, ნანკაპ-ემ-ს „ეცემა, მივარდება“ და სხვ.

(8) (I, ბ) მეგრული (პირდაპირგარდამავალი)

I სერია

ბაღანა	ჭარ-უნ-ს	წერილ-ს
ბავშვი (NOM)	წერა-ATM-PRS.S3SG	წერილი-DAT
S	V	DO
„ბავშვი წერს წერილს“		

II სერია

ბაღანა-ქ	დო-ჭარ-უ	წერილ-ი
ბავშვი-ERG	PRV-წერა-AOR.S3SG	წერილი-NOM
S	V	DO
„ბავშვმა დაწერა წერილი“		

III სერია

ბაღანა-ს	დო-უ-ჭარ-(უ)-უნ ³	წერილ-ი
ბავშვი-DAT	PRV-OV-წერა-(atm)-ST-S3SG	წერილი-NOM
S	V	DO
„ბავშვს დაუწერია წერილი“		

³ სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მეგრული ზმნის I თურმეობითი ეყრდნობა წყვეტილის ფუძეს (ქაჯაია 2001:65, დანელია 2006:159, კარტოზია და სხვ. 2010:245); სხვა მოსაზრების მიხედვით, მეგრულში უმეტესად აწმყოს და არა აორისტის ფუძეს ემყარება გარდამავალი ზმნის I თურმეობითის ფორმა (ქირია და სხვ. 2015:549). სტატიაში გაზიარებულია ეს უკანასკნელი თვალსაზრისი. ჩვენი აზრით, ფუძიდან პირველი -უ აწმყოს *-უგ (> -უნ) თემის ნიშნის რედუცირებული ხმოვნითი კომპონენტია, ბოლოკიდური -უ კი – პერმანსივის/სტატიკურობის ნიშანი. ვფიქრობთ, მოქმედებითი გვარის ინვერსიული I თურმეობითი (resp. შედეგობითი) მეგრულ-ლაზურში ნაწარმოებია სტატიკურ ზმნათა მოდელის მიხედვით.

IV სერია

ბალანა	ნო-ჭარ-[უ]-უ-ე ⁴	წერილ-ს
ბავში (NOM)	EVID1-წერა-[atm]-st-EVID1-S3SG	წერილი-DAT
S	V	DO

„ბავში წერდა თურმე წერილს“

(9) (1, ბ) ლაზური (პირდაპირგარდამავალი)

I სერია

ბერე-ქ	ჭა(რ)-უფ-ს	მექტუბი
ბავში-ERG	წერა-ATM-PRS.S3SG	წერილი (NOM)
S	V	DO

„ბავში (=ბავში) წერს წერილი (= წერილს)“

II სერია

ბერე-ქ	ჭა(რ)-უ	მექტუბი
ბავში-ERG	წერა-AOR.S3SG	წერილი (NOM)
S	V	DO

„ბავში წერა წერილი“

III სერია

ბერე-ქ	ჭა(რ)ელე-რენ	მექტუბი
ბავში-ERG	წერა-AUX	წერილი(NOM)
S	V	DO

„ბავში (=ბავშვს) დაუწერია წერილი“

II. ო/ა-R-(უ)-ATM-ს მოქმედებითი გვარის მეორე ჯგუფი მოიცავს კაუზა-ციური წარმოების აქტივებს, რომლებიც ამოსავალი მარტივი და რთული ფუძე-

⁴ გაზიარებულია თვალსაზრისი, რომ „მეგრულში -ე სუფიქსი **ნო-** პრეფიქსთან ერთად ქმნის ვეიდენციულობის გამომხატველ კონფიქსს“ (მარგიანი და სხვ. 2019:134); საენათმეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ამგვარი ფორმა მიღებულია **ნო-** პრეფიქსითა და **-უ** სუფიქსით ნაწარმოები მიმდებარის ფორმაზე **ორენ** „არის“ მეშველი ზმნის დართვით (როგავა 1953:23); მეგრულში **ნო-** პრეფიქსიანი ფორმა, ანუ როგორც მას უწოდებენ თურმეობითი III (გ. როგავა) / აწმყოს თურმეობითი (ი. ქობალავა) / ვეიდენციუალური იმპერფექტი I (ქ. მარგიანი და სხვ.), ვფიქრობთ, ეყრდნობა I თურმეობითს (**R-atm-უ**), რომელიც, თავის მხრივ, საბაზისოდ იყენებს აწმყოს ფუძეს (**R-atm**). ამიტომაც ამგვარ ფორმებში ერთდროულად არის წარმოდგენილი აწმყოსა და I თურმეობითის ფუძეების დევალივირებული სუფიქსები - ნო-R-atm-უ-ე-ნ (**atm** = -უ (<*-უე), -ამ, -უმ, -ებ, -აფ; შდრ: ნო-ჭარ-[უ]-უ-ე-ნ „წერდა თურმე“, ნო-ჩ-ამ-უ-ე-ნ „აჭმევდა თურმე“, ნო-დგ-უმ-უ-ე-ნ „დგამდა თურმე“, ნო-კეთ-ებ-უ-ე-ნ „აკეთებდა თურმე“, ნო-გორ-აფ-უ-ე-ნ „აგინებდა თურმე“). **ნო-ე** კონფიქსის შემადგენელ **-ე** სუფიქსს წარმოშობით მუდმივობის/დიურატიულობის გამომხატველ ნიშნად მივიჩნევთ (იხ. ახალაია 2021:98,99).

- (გ) „ოდი მარბგვანსუ მეთხოზუ, თაშე უქანჩუანს გუმანი“ (ოტობაია 2008)
„ოდი მარჯვენას მისდევს, ასე ექაჩება გუმანი“.
- (დ) ბინდი გიქაქალუანს, პის გიქუთოლუანს“ (ქაჯაია 2001-2004:22400)
„ბინდი გიქიქინებს, პირზე გელამუნება (გელაერსება)“.
- (ე) უსხუნ, ულაფუანსინი (ქსს 1975:80)
„ურჩევნია, რომ ეთამაშება“.

III. **MSD+AUX-ს** ყალიბის მოქმედებითი გვარის მე-3 ჯგუფი სპეციფიკურია მხოლოდ ლაზურისათვის. იგი შედარებით ახალ პერიოდს ასახავს და ჩამოყალიბებულია თურქულის ე.წ. რთულ ზმნათა წარმოების ანალოგიით.⁵ მსგავსი კონსტრუქციები გავრცელებულია ქართული ენის სამხრულ დიალექტებში⁶. ნასესხებ სტრუქტურაში აღსანიშნავია ის, რომ მასდარი, რომელიც პირდაპირი დამატების როლს ასრულებს, ლაზურის მოქმედებითი ზმნის კონსტრუქციის შესაბამისად, ყოველთვის სახელობით ბრუნვაშია.

(13) (III)

- (ა) **balık** > ლაზ. ბალუქობა//ბალუქლული „თევზაობა“
ბალუქობა//ბალუქლული იქიფს
თევზაობა.MSD აკეთებს.AUX
„თევზაობა აკეთებს (=თევზაობს)“
- (ბ) **Avcılık** > ლაზ. ავჯობა//ავჯილული „ნადირობა“
ავჯობა//ავჯილული იქიფს
ნადირობა.MSD აკეთებს.AUX
„ნადირობას აკეთებს (=ნადირობს)“
- (გ) **topalık** > ლაზ. თოფალობა//თოფალული „კოჭლობა“
თოფალობა//თოფალული იქიფს
კოჭლობა.MSD აკეთებს.AUX
„კოჭლობას აკეთებს (=კოჭლობს)“

ნასესხები კონსტრუქციის სახელადი ნაწილი ლაზურში წარმოდგენილია როგორც ქართული **-ობა**, ასევე თურქული **-lık** (-lık /-lik/ -luk/ -lük) **-ლულ** სუფიქსებით. ორივე ფორმა თავისუფლად მონაცვლეობს ერთმანეთთან.

⁵ იხ. ნ. ჯანაშია „ზმნა თანამედროვე თურქულში“, თსუ გამომცემლობა, 1998;

⁶ იხ. ვ. ჩოხარაძე, თურქიზმები ქართული ენის სამხრულ დიალექტებში (სადოქტორო დისერტაცია), ბათუმი, 2013.

3.2.2. ვნებითი გვარი

მეგრულ-ლაზურში პირდაპირი ობიექტის გრამატიკალიზაცია ანუ ქვემდებარის როლის მორგება ნომინატიურ კონსტრუქციასა და სათანადო აფიქსებს უკავშირდება. კერძოდ, ვნებითი გვარის მორფომოდელის შექმნაში მონაწილე ელემენტებია: **-ჟ/-ე** სუფიქსი, S3 პირის **-ნ** ნიშანი და **ი-** ხმოვანპრეფიქსი. როგორც დიაქრონიულმა ანალიზმა გვიჩვენა, მეგრულ-ლაზურშიც რომელიმე კონკრეტული ფორმანტი ისტორიულად აღნიშნული გვარის კუთვნილება არაა, თუმცა ისინი კომბინირებულად ქმნიან ვნებითისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ მოდელს, რითაც იგი უპირისპირდება სათანადო მოქმედებითი გვარის ყალიბს (**ACT: (ო)-R-(ჟ)-ATM-ს** და **PASS: (ი)- R-(atm)-PTM-ნ**).

როგორც აღინიშნა, ვნებითი გვარის კონსტრუქცია მეგრულში ნომინატიურია. აქ მეორეულ ერგატიულობას (გაზიარებულია ვ. თოფურიას თვალსაზრისი უნიფორმაციის ტენდენციის შესახებ), როგორც არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, „პრინციპული ღირებულება არა აქვს“.

წარმოების მიხედვით მეგრულ-ლაზურში გამოიყოფოთ ორი ტიპის ვნებითს – **დამოუკიდებელსა და კონვერსიულს**. ამ ორ ძირითად ჯგუფში საერთო ნომინატიური კონსტრუქციისა და შესაბამისი მორფოლოგიური ყალიბის მიხედვით, გამოიყოფა ხუთი ქვეჯგუფი:

I. დამოუკიდებელი ვნებითი:

- ა) **R-ჟ-ნ** სტრუქტურის პირველადი ვნებითი
- ბ) **R-დ-ჟ-ნ** სტრუქტურის ადიექტიური ვნებითი

II. კონვერსიული (ვერბალური) ვნებითი:

- ა) **ი-R-ე-ნ** სტრუქტურის ვნებით-პოტენციალისი
- ბ) **ი-R-atm-ჟ/ე-ნ** სტრუქტურის პრეფიქსული ვნებითი
- გ) **ი-R-ჟ-atm-ჟ-ნ** სტრუქტურის კაუზაციური ვნებითი

I. დამოუკიდებელია ვნებითი, რომელიც ეყრდნობა ლექსიკას და არ არის მიღებული სათანადო მოქმედებითის ფუძისაგან კონვერსიის გზით (ხომ-ჟ (<*ხომ-ულ-ა) „ხმელი“ > ხომ-ჟ-ჟ-ნ „ხმება“, ლაზ. ჭითონი „მოწითალო“ > მეგრ. ჭითონ-დ-ჟ-ნ „წითლდება“). აქ გაერთიანებულია ორი ქვეჯგუფი: ა) ე. წ. უნიშნო და ბ) ე. წ. დონიანი ვნებითები.

დამოუკიდებელ ვნებითებში წარმოდგენილმა (ა) ჯგუფმა, ძირითადად სა-

ხელურმა ფუძეებმა, გამოიყენა ზმნურ ფორმათა ამოსავალი **R-უ-ნ** მოდელი **ინ-აქტიური** ქვემდებარის **განმცდელობითი** სემანტიკის გამოსახატავად (ტუბუ-უ-ნ „თბება“, ხომ-უ-უ-ნ „ხმება“) და საფუძველი ჩაუყარა პასიური თემის წარმოებას მეგრულ-ლაზურში. კ. დანელია ხაზგასმით აღნიშნავს: „**უ პასიური ზმნის თემის** მაწარმოებელია და ყველა ტიპის ვნებითს ახასიათებს“ (დანელია 1976:104). ამიტომაც, უპრეფიქსო, მაგრამ პასიური თემის **-უ** ნიშნიან ფორმებს, ვნებითი გვარის წარმოების ქრონოლოგიის გათვალისწინებით, პირობითად, **პირველადი ვნებითების** კვალიფიკაციას ვანიჭებთ. ჩვენი აზრით, ამგვარ ნიმუშებში ფუძისეული **-უ** და ვნებითის **-უ** თემის ნიშანი კონტამინირებულია, რის გამოც ფორმები ხშირად ერთი **უ-თია** წარმოდგენილი.

(14) (I, ა)

მეგრ.	ტიბ-უ-ნ	ღურ-(უ)-უ-ნ	სქირ-(უ)-უ-ნ	მონდ-უ-ნ	ხომ-უ-უ-ნ
ლაზ.	ტუბ-უ-ნ	ღურ-უ-ნ	სქირ-(უ)-უ-ნ	მომდ-უ-ნ	ხომ-უ-უ-ნ
	„თბება“	„კვდება“	„შრება“	„მწიფდება“	„ხმება“

(ბ) ჯგუფის ე.წ. **დონიანი** ვნებითები ზანურში, ჩვენი მასალის მიხედვით, 262 ერთეულს მოიცავს. აქედან **-დ** ფორმანტი წარმოდგენილია 23 ზმნური და 239 სახელური ფუძე. მათი დიდი უმრავლესობა ატრიბუტული წარმოშობისაა, მცირე ნაწილი კი – სუბსტანტიური. ამოსავალი ფუძის გათვალისწინებით, მათ **ადიექტიურ ვნებითებად** მოვიხსენიებთ. აღსანიშნავია, რომ **-დ** დაერთვის უშუალოდ არა ატრიბუტულ, არამედ **-ონ-ით** გაშუალებულ ფუძეებს.

(15) (I, ბ)

(ა) ADJ:	ბირგა „მაგარი“	DNV:	ბირგ-ონ-დ-უ-ნ „მაგრდება, ხევდება“
(ბ) ADJ:	ტვირა „გატრუნული“	DNV:	ტვირ-ონ-დ-უ-ნ „იტრუნება“
(გ) ADJ:	ჭითა „წითელი“	DNV:	ჭით-ონ-დ-უ-ნ „წითლდება“
(დ) ADJ:	ტყვიპა „უფერული“	DNV:	ტყვიპ-ონ-დ-უ-ნ „უფერულდება“

სპეციალურ ლიტერატურაში **დონიანი** ფორმების არსებობა ქართულის გავლენითაა ახსნილი ლაზურსა (მარი 1910:57,114) და მეგრულში (ჩიქობავა 1936:114). კ. დანელიას მოსაზრებით, ამგვარი წარმოება ისტორიულად შესაძლებელია დამახასიათებელი ყოფილიყო ზანურისთვისაც (დანელია 1976:107-108). სასრული როდენობის მეგრულ-ლაზურის **ნასახელარი** ზმნები მხარს არ უჭერს ვარაუდს **-დ** სუფიქსის ქართულიდან მომდინარეობის შესახებ, სპორადულად გამოვლენილი რამდენიმე **დონიანი ზმნური ფუძე** კი ქართულ გავლენაზე მიუთითებს. **დონმა**, მეგრულ-ლაზურში ქართულისაგან განსხვავებით, ვერ შეძლო

დამოუკიდებლად განვითარება და ზმნურ (resp. მადინამიკურებელ) ფორმანტად ჩამოყალიბება. ამიტომაც, იგი შემორჩა ადრინდელ საფეხურს, როგორც სიტყვა-წარმოებითი ელემენტი.

-დ სუფიქსს გენეტიკურად გარდაქცევით (resp: ვითარებითი, ვნებითი) ბრუნვასთან ვაკავშირებთ (მსგავსი ვარაუდი ქართულისათვის გამოთქმული აქვს ბ. ჯორბენაძეს (1975:142-143) და ზანურში მის არაპროდუქტიულობასაც ვითარებითი ბრუნვის სისტემის მოშლით ვხსნით (ამასთან, ლაზურში ეს პროცესი უფრო ადრე დაიწყო, ვიდრე მეგრულში).

II. აბსოლუტურ უმრავლესობას ქმნის კონვერსიული ვნებითი, რომელიც მიღებულია სათანადო მოქმედებითის ფუძისაგან. შესაბამისად აქ წარმოდგენილია ამოსავალი ფუძის დევალვირებული თემის ნიშნები სრული, რედუცირებული და ნულოვანი სახით. ეს დიდი ჯგუფი მოიცავს სამ ქვეჯგუფს:

პირველ (ა) ქვეჯგუფში ვაერთიანებთ ლაზურის **ი-R-ენ** სტრუქტურის ვნებით-პოტენციალის ფორმებს.

(16) (II, ა)

ი-თას-ენ	ი-ჭა(რ)-ენ	ი-გიბ-ენ
„ითესება/დათესვა შეიძლება“	„იწერება/დაწერა შეიძლება“	„იხარშება/მოხარშვა შეიძლება“
ი-ჩით-ენ	ი-ბერგ-ენ	ი-დვინ-ენ
„იპობა/გაპობა შეიძლება“	„ითოხნება/თოხნა შეიძლება“	„ინთება/ანთება შეიძლება“

პასიური თემის -ე ნიშნის დართვის შედეგად ამოსავალი ფუძის დევალვირებული თემატური სუფიქსები, ძირითადად, რედუცირებულია (მდრ: მოხევ. ხვეტ-ენ < ხვეტ-ავ-ენ; იმერ. ფქვ-ენ < ფქვ-ავ-ენ), თუმცა სპორადულად თავს იჩენს მოქმედებითის თემის ნიშანიც. ამგვარი ფორმები -უ სუფიქსიანებთან ერთად განთავსებული გვაქვს (ბ) ქვეჯგუფში.

(ბ) ქვეჯგუფს შეადგენს ორმაგი სუფიქსაციის **ი-R-thm-უ/ენ** სტრუქტურის კონვერსიული ვნებითები. ამგვარი სუფიქსაცია, ძირითადად, მეგრულისათვის არის დამახასიათებელი. მეგრულის ვნებით გვარში ამოსავალი მოქმედებითის დევალვირებული სუფიქსები სრული სახით არის წარმოდგენილი, გარდა *-უფისა, რომლის თანხმონითი კომპონენტი ინტერვოკალურ გარემოში რედუცირებულია. ამ ჯგუფში შემოდის ლაზურის ორმაგი სუფიქსაციის მწირი ფორმებიც როგორც -უ, ისე -ე თემისნიშნისანი.

(17) (II, ბ)

მეგრ. ი-ნწყ-უმ-უნ	გი-(ი)-მიჩ-ამ-უნ	ი-რჩ-ავ-უნ	ი-ბორ-ებ-უნ	ი-ჭარ-უ-უნ
„იხსნება“	„იყიდება“	„იგება“	„სულელდება“	„იწერება“

ლაზ. ი-გუბ-აფ-უნ	ი-ქთ-აფ-უნ	ი-გნ-აფ-უნ	ი-ჩინ-ობ-ენ	ი-ნც-უმ-ენ
„იხარშება“	„ბრუნდება“	„ისმინება“	„იცნობა“	„იკარგება“

რელატიური პასივები ა- პრეფიქსითაა (ირიბი დამატების კორელატი) წარმოდგენილი: მეგრ. ა-რდ-უ-უნ „ეხრდება“, ლაზ. ა-ხენ-აფ-უნ „ეკეთება“.

(გ) ქვეჯგუფში ვაერთიანებთ -უ- ინფიქსიან ნიმუშებს, რომლებიც შეესაბამება სათანადო კაუზაციური წარმოების რთულფუძიან მოქმედებითებს, შესაბამისად, კონვერსიული ვნებითის ნიშნებთან ერთად, აქ წარმოჩენილია საბაზისო ფუძის ორი დევალვირებული სუფიქსიც.

მსგავსი წარმოება დამახასიათებელია მხოლოდ მეგრულისათვის. ლაზურის ამგვარ ფორმებში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, -უ- ინფიქსი რედუცირებულია.

(18) (II, გ)

მეგრ. ი-ბუინ-უ-აფ-უნ	ი-რტ-უ-აფ-უნ	ი-პიპინ-უ-აფ-უნ	ი-გვან-უ-აფ-უნ
„მხეურდება“	„ილტობა“	„ივსება“	„სუქდება“

ზოგადად, ჩვენ მიერ კლასიფიცირებულ კონვერსიულ ვნებითში, პირველი მოდელი დამახასიათებელია ლაზურისათვის, მესამე – მეგრულისათვის, მეორე კი საერთოა ორივესთვის.

მუდმივობის -უ/-ე ელემენტებისა და რეფლექსიურობის ი- პრეფიქსის ფუნქციები სინქრონიულ დონეზე დესემანტიზებულია, ისინი ერთად/კომბინირებულად ემსახურებიან მხოლოდ ვნებითი გვარის ზმნათა მორფომოდელის შექმნას.

მეგრულ-ლაზურის სათანადო მასალის მორფოსინტაქსური ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მოქმედებითი გვარის, ფაქტობრივად, ყველა ზმნას შესაბამისი კონვერსიული პასივი შეესატყვისება, მათ შორის პირველად აქტივებსაც. ამ უკანასკნელთა სათანადო ვნებითი ამოსავალში პოტენციალის ფორმები უნდა ყოფილიყო, რადგან ისინი აკმაყოფილებენ კონვერსიის აუცილებელ პირობას, მინუს ერთი აქტანტი/სუბიექტი სათანადო ვნებით გვარში. აღსანიშნავია, რომ ი. ყიფშიძე მათ უპირობეს უწოდებდა: „Эти формы обыкновенно употребляются безлично: ми-и-რ-т-ე-(н) можно идти...“ (ყიფშიძე 1914:122).

აღნიშნულს ადასტურებს ოდენ პოტენციალის სემანტიკით დღემდე შემორჩენილი ნიმუშები ლაზურში.

(19) POT: ი-სქირ-ენ „გაშრობა შეიძლება“; POT: ი-გზალ-ენ „წასვლა შეიძლება/წასვლება“

POT: ი-თირ-ენ „თრევა შეიძლება“; POT: ი-ქთირ-ენ „გაცვლა შეიძლება/გაიცვლება“
 აქვე, მოკლედ შევეხებით მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ნასახელარ
 ზმნათა -ან/-ონ, -არ/-ორ ელემენტებით გავრცობილ ნიმუშებსაც:

(20 (ა) მეგრ. ADJ: უჩა „შავი“ > ACT: ა-უჩ-არ/ორ-ენ-ს „შავებს“ >

PASS: ი-უჩ-არ/ორ-ებ-ენ „შავდება“

(ბ) ლაზ. ADJ: უჩა „შავი“ > ACT: ო-უჩ-ან-ეფ/ემ-ს „შავებს“ >

PASS: ი-უჩ-ან-ენ „შავდება“

(გ) ლაზ. COMP: ჭით-ონ-ი „მოწითალო“ > მეგრ. PASS: ჭით-ონ-დ-ენ „წითლდება“

-ან ელემენტის ნასახელარი ზმნები ძირითადად ლაზურშია გავრცელებული, მეგრულში კი მისი ფონეტიკური -ონ ვარიანტი დასტურდება. მათი ფუნქცია განსხვავებულია იმის მიხედვით, თუ რა არის ამოსავალი ფუძე – არსებითი თუ ზედსართავი სახელი (ახალაია 2017). მოცემული ელემენტები უძველეს ქართულსა და აღმ. საქართველოს მთის დიალექტებში ხარისხის წარმოების ფუნქციით დასტურდება:

(21) (ა) ძვ. ქართული, ოდნობითი ხარისხი: მო-ყვით-ან-ო „მოყვითალო“ (სულხან-საბა)

(ბ) ძვ. ქართული, უფრობითი ხარისხი: უ-კუ-ან-ა (ა. შანიძე)

(გ) ხევსურული დიალექტი, ოდნობითი ხარისხი: წითლ-ონ-ა (ბ. ჯორბენაძე)

(დ) ფშაური დიალექტი: წითლ-ონ-ი (ემპ. მასალა)

(ე) ლაზური, თანაბრობითი ხარისხი: მა-პეჯ-ან-ა (კ. დანელია)

(ვ) ლაზური, ოდნობითი ხარისხი: მჭით-ონ-ი „მოწითალო“, მჯე-ონ-ი „მოძველო“

(ემპ. მას).

ამავე დროს, ტიპოლოგიური თვალსაზრისით, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ძველი ბერძნული ენის ატიკურ დიალექტში ზედსართავი სახელების ნაწილი შედარებითი ხარისხის საწარმოებლად დაირთავენ **ιαν/ ion** (მამრობითი / მდედრობითი სქესისთვის) და **iov/ion** (საშუალო სქესისთვის) სუფიქსებს:

(22) (ა) καλός „მშვენიერი“ καλλιαν, καλιον „უფრო მშვენიერი“

(ბ) ταχός „სწრაფი“ θάττων, θάττον „უფრო სწრაფი“

(გ) άγαθός „კარგი“ άμειναν, άμεινον „უფრო კარგი“

(დ) όλιγος „მცირე“ έλάττων, έλάττον „უფრო მცირე“

(გიორგობიანი 2017:140).

ჩვენი აზრით, მეგრულ-ლაზურში -ან/-ონ მომდინარეობს თვისება-შედარების გამომხატველი -ოვან სუფიქსისაგან (მდრ: ხავერდ-ოვან-ი), რომელიც თავისი ფუნქციით ახლოს დგას ხარისხის წარმოებასთან. მოცემული -ან/-ონ ელემენტები ხარისხის მაწარმოებელი არქაული ნიშნები უნდა ყოფილიყო (*ოვან >

თან > ონ > ონ). აღსანიშნავია, რომ გ. კლიმოვი ქართულ-ზანური ერთიანობის ხანისათვის აღადგენს *მ-ბც-თან არქტიპს (კლიმოვი 1964:159).

რაც შეეხება -არ/-ორ ელემენტებს, ვიზიარებთ მ. ჩუხუას თვალსაზრისს და მათაც ხარისხის წარმოებასთან ვაკავშირებთ. ლაზურის ოდნაობითი ხარისხის (მო-/დო-მჭით-ორ-ა „მოწითალო“) სემანტიკა ჩანს მეგრულის გინმ-იჭით-ორ-უ-ან-ს „წაიწითლებს“ ტიპის დერივაციაში (ჩუხუა 2015:72).

მოცემული ფორმანტები სინქრონიულ დონეზე არაპროდუქტიულია ზანურში. მრავალფუნქციური ონ-ი ხარისხის წარმოების ფუნქციით მხოლოდ ლაზურშია შემორჩენილი.

აღნიშნული ელემენტები არ იწვევენ მოქმედებითი და ვნებითი გვარის ფორმათა დესტრუქტურიზაციას. ვნებითი გვარის ნასახელარი ზმნა მეგრულ-ლაზურში (არ იგულისხმება დამოუკიდებელი ვნებითები) ეყრდნობა სათანადო სახელური მოქმედებითი გვარის ფორმას (მდრ: ლაზ. ო-მჭით-ან-ეფ-ს და ი-მჭით-ან-ენ; მეგრ. ა-ჭით-არ-ენ-ს და ი-ჭით-არ-ეფ-უნ „აწითლებს“ და „წითლდება“), შესაბამისად აქ ასახულია ყველა ის ელემენტი, რომლებიც მოქმედებითი გვარისათვის არის ნიშანდობლივი.

საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ მეგრულ-ლაზურ ზმნათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში გვარის ფორმა და ფუნქცია სრულ შესაბამისობაშია ერთმანეთთან.

გვარის სისტემისაგან განცალკევებით დგანან მცირე ჯგუფი დეპონენსებისა. მხედველობაში გვაქვს **ი-R-აფ-უნ** სტრუქტურის ნიმუშები (მეგრული – ი-ჭარ-აფ-უნ „იწერება“, ი-გორ-აფ-უნ „იგინება“, ლაზური – ი-მტ-აფ-უნ „გარბის“, ი-ქთ-აფ-უნ „ბრუნდება“, ი-თხვ-აფ-უნ „თხოვდება“), რომლებიც ემთხვევა კაუზაციური წარმოების ვნებითის ფორმებს. (მდრ: ო-შქვ-ან-ს „ასობს“ და ი-შქვ-აფ-უნ „ისობა“, ო-რჩ-ან-ს „აგებს, შლის“ და ი-რჩ-აფ-უნ „იგება, იშლება“).

ქართულის დეპონენსებად კვალიფიცირებულ ნიმუშებს ზანურში (ძირითადად ლაზურში) ხშირად მოქმედებითი გვარის ზმნათა მორფოლოგიური ყალიბი შეესატყვისება.

(23) (ა) ლაზ. მოყ-უფ-ს, მეგრ. მოყ-უნ-ს „მოჰყვება“

„გინძე ნენას კაბლაქ მოყუფს“. (ხალხური სიბრძნე 1994:206)

„გრძელ ენას ჩხუბი მოჰყვება“.

„ლუკაია ამბებს მოყუნს, ხვამანს ღორონთ მარდიანს“. (წოწორია, 2007)

„ლუკაია ამბებს ჰყვება, ლოცავს დმერთ(ს) მადლიანს“.

(ბ) ლაზ. **ჩუმერ-ს** „ელოდება“

„ქომოსთ იოსმან! არხეთექ **ჩუმერთ**“ (აქსოილუ 2009)

„მოდი ოსმან! ყველანი გელოდებით“.

(გ) ლაზ. **ნ-ა-კაპ-ემ-ს** „ეცემა, მივარდება“ (ასათიანი 2012:109)

„დივიქ ნენა გამონტუ დო ჟურის-თი **ნაკაპემტუშქულე** მუნთხა დივუ“
(დიუმეზ. 95.5)

„დეემა ენა გამოყო და ორივესთან მიხტომის შემდეგ რაღაც მოხდა“.

(დ) მეგრ. **უ-ლაფ-უ-ან-ს** „ეთამაშება“

უსხუნ, **ულაფუანსინი** (ქსს 1975:80)

„ურჩევნია, რომ ეთამაშება“.

(ე) მეგრ. **მი-ო-ტყობ-ან-ს** „ეპარება“ (ქაჯაია 2001-2004: 12396)

„ქიმეუტყობაფ მოხუჯურო“ (ქსს 1975:191)

„მიჰპარვია მოხერხებულად“.

4. დასკვნა

მეგრულ-ლაზური სასრული რაოდენობის ზმნურ ფორმათა ლინგვისტური ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, რომ:

– გვარის გრამატიკული კატეგორია ზანურში საერთოქართველურ საფუძველზე დამოუკიდებლად არის ჩამოყალიბებული; მოდიფიცირებულია ყალიბები თვით მეგრულსა და ლაზურს შორისაც კი.

– გვარი მეგრულ-ლაზურში ფუნქციონირებს, როგორც გრამატიკული კატეგორია.

– მეგრულ-ლაზურში შეიძლება გამოიყოს გვარის მხოლოდ ორი ოპოზიციური სახე: მოქმედებითი და ვნებითი.

– ე.წ. მედიოაქტივები კვალიფიცირდება როგორც დინამიკური ზმნები და საერთო მორფოლოგიური სტრუქტურისა და ქვემდებარის კონსტრუქციის მიხედვით ერთიანდება მოქმედებით გვარში.

– მეგრულ-ლაზურში პასივის წარმოება არის რეგულარული და მეთოდურად ჩამოყალიბებული;

– გვარი მეგრულ-ლაზურში არის ზმნურ ფორმათა ძირითადი გრამატიკული (მორფოსინტაქსური) საკლასიფიკაციო ნიშანი.

აბრევიატურა

ACT - Active Voice - მოქმედებითი გვარი	NOM - Nominative Case - სახელობითი ბრუნვა
ATM - Active Voice Thematic Marker - მოქმედებითი გვარის თემის ნიშანი	ERG - Ergative Case - მოთხრობითი ბრუნვა
atm - Active Thematic Marker - მოქმ. გვარის დეველვირებული თემის ნიშანი	DAT - Dative Case - მიცემითი ბრუნვა
PASS - Passive Voice - ვნებითი გვარი	ADJ - Adjective - ზედსართავი სახელი
PTM - Passive Thematic Marker - ვნებითი გვარის თემის ნიშანი	COMP - Comparative - შედარებითი ხარისხი
V - Verbum - ზმნა	DO - Direct Object - პირდაპირი დამატება
R - Radix - ძირი	MSD - Masdar - მასდარი
THM - Thematic Marker - თემის ნიშანი	SG - Singular - მხოლოდობითი რიცხვი
SV - Subjective Version - სათავისო ქცევა	AUX - Auxiliary Verb - დამხმარე ზმნა
S3 - Subject person 3 - III სუბიექტური პირი	RFL - Reflexive - რეფლექსივი
PRS - Presens - აწმყო	ST - State - სტატიკური
AOR - Aorist - წყვეტილი	PRM - Permanent - პერმანენსივი, მუდმივი
	EVID1 - Evidence 1 - თურმეობითი III
	POT - პოტენციალისი
	RES1 - შედეგობითი I [თურმეობითი I]

ძირითადი ლიტერატურა

- ალექსიადი 2014:** A. Alexiadou, Active, middle, and passive: the morpho-syntax of Voice, Catalan Journal of Linguistics 13, 2014.
- ალექსიადი, დორონი 2012:** A. Alexiadou, E. Doron, The syntactic construction of two nono-active Voices: Passive and Middle, Journal of Linguistics 48: 1-34, 2012.
- არაბული 2001:** ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბ., 2001.
- ასათიანი 2015:** რ. ასათიანი, გვარის კატეგორია ქართველურ ენებში: რეინტერპრეტაცია და რეკონსტრუქციის მცდელობა, ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 2015.
- ასათიანი 2018:** რ. ასათიანი, ლაზური ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა, ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 2018.
- აქსოილუ 2009:** K. Aksoylu, Laz Kültürü. Tarih, Dil, Gelenek ve Toplumsal Yapı, İstanbul, 2009.
- ახალაია 2021:** ნ. ახალაია, გვარის გრამატიკული კატეგორია მეგრულ-ლაზურში, სადისერტაციო ნაშრომი, თბ., 2021.
- ახალაია 2017:** ნ. ახალაია, ნასახელარი ზმნები მეგრულსა და ლაზურში, თბ., 2017.
- ბოდერი 1979:** W. Boeder, Ergative Syntax in Language Change: the South Caucasian languages, In: Frans Plank (ed.): Ergativity. Towards a theory of grammatical relations, Academic Press, London..., pp. 435-480.
- გამყრელიძე, მაჭავარიანი 1965:** თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.

- გიორგობიანი 2017: თ. გიორგობიანი, ბერძნული ენის ისტორიული გრამატიკის საკითხები, თბ., 2017.
- გოგოლაშვილი, არაბული 2016: ახალი ქართული ენა, მე-2 წიგნი, გ. გოგოლაშვილის და ა. არაბულის რედაქციით, თბ., 2016.
- გუდავა, გამყრელიძე 2000: ტ. გუდავა, თ. გამყრელიძე, თანხმოდანთკომპლექსები მეგრულში, კრებ.: თ. გამყრელიძე, რჩეული ქართველოლოგიური შრომები, თბ., 2000.
- დანელია 2006: კ. დანელია, კოლხური ენის გრამატიკული ანალიზი, წიგნში: კოლხური (მეგრულ-ლაზური) ენა, თბ., 2006.
- დანელია 1976: კ. დანელია, ვნებითი გვარის წარმოებისათვის კოლხურში, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ. 19, თბ., 1976.
- დიქსონი 1979: R. M. W. Dixon, Ergativity, Cambridge Un. Press, Cambridge, 1979.
- ეზუგბაია 2010: ლ. ეზუგბაია, მეგრულ-ლაზურის გრამატიკის საკითხები, თბ., 2010.
- ემბიკი 1997: D. Embic, Voice Systems and the Syntax/morphology Interface, To Appear in H. Harley ed. The Proceedings of the Penn/MIT Workshop on Aspect, Argument Structure, and Events, MITWPL, 1997.
- თანდაშვილი 2017: მ. თანდაშვილი, ზმნის სემანტიკური ანალიზი ქართულში, თბ., 2017.
- თოფურია 1942: ვ. თოფურია, მესამე ტიპის ვნებითის წარმოება ქართულში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, 9, თბილისი, 1942.
- კარტოზია 2005: გ. კარტოზია, ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბ., 2005.
- კარტოზია და სხვ. 2010: გ. კარტოზია, რ. გერსამია, მ. ლომია, თ. ცხადაია, მეგრულის ლინგვისტური ანალიზი, თბ., 2010.
- კლიმოვი 1976: Г. А. Климов, Аномалии эргативности в лазском языке, აღმოსავლური ფილოლოგია, IV, თბ., 1976.
- კლიმოვი 1964: Г. А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.
- კუჩერი, გენჩი 2007: S.Kutscher / S. Genç, "Laz positional verbs: semantics and use with inanimate figures." (Special Issue: Ameka, Felix & Steve Levinson (eds.). The Typology and Semantics of Locative Predicates: Posturals, Positionals, and Other Beasts). Linguistics 54 (5/6): 1029-1064.
- კულიკოვი 2011: L. Kulikov, Voice typology, the Oxford handbook of linguistic typology, Oxford, 2011.
- ლომთათიძე 1953: ქ. ლომთათიძე, თბება ტიპის ზმნათა ისტორიისათვის ქართულში, იკე IV, თბ., 1953.
- ლომია, გერსამია 2012: მ. ლომია, რ. გერსამია, ხაზთაშორის მორფემული გლოსირება, თბ., 2012.
- მარანცი 1984: A. Marantz, On the Nature of Grammatical Relations. Cambridge: MIT Press, 1984.
- მარგიანი და სხვ. 2019: ქ. მარგიანი, რ. ქურდაძე, მ. ლომია, ევიდენციალობის კატეგორია ქართველურ ენებში, თბ., 2019.

- მარი 1910:** Н. Я. Март, Грамматика чанского (лазского) языка, СПб., 1910.
- მახარობლიძე 2009:** თ. მახარობლიძე, ლინგვისტური წერილები, თბილისი, 2009.
- მაჭავარიანი 2002:** გ. მაჭავარიანი, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკა (ლექციების კურსი), თბ., 2002.
- მაჭავარიანი 1965:** გ. მაჭავარიანი, ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები ქართველურ ენებში (საკანდიდატო დისერტაცია, ელვერსია), თბ., 1965.
- მაჭავარიანი 1958:** გ. მაჭავარიანი, „უნიშნო ვნებით“ ქართველურ ენებში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბ., 1958.
- მელიქიშვილი 2014:** დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის სისტემური მორფოსინტაქსური ანალიზი, თბ., 2014.
- მელიქიშვილი ი. 2014:** ი. მელიქიშვილი, სემანტიკური მარკირება მორფოლოგიაში და აქტიურობა-ინაქტიურობის კატეგორია ქართველურ ენებში, თბ., 2014.
- მელჩუკი, ხოლოდოვიჩი 1970:** Melchuk I. A., Kholodovich A. A. On the theory of grammar, Moscow, 1970.
- ნოზაძე 2008:** ლ. ნოზაძე, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბ., 2008.
- ნოზაძე 2000:** ლ. ნოზაძე, ვნებითისა და პოტენციალის ფორმათა წარმოების ზოგი საკითხი კოლხურში, იკე, XXXIV, თბ., 2000.
- ჟერარდინი 2014:** H. Gerardin, The Antipassive Uses of the Georgian Detransitive Voice, syntax of the world's languages VI, Pavia, 2014.
- როგავა 1953:** გ. როგავა, დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვთები ქართველურ ენებში, იკე, V, თბ., 1953.
- სუხიშვილი 1999:** მ. სუხიშვილი, გარდამავლობა, ერგატიულობა და გვარი ქართულში, ავტორეფერატი, თბ., 1999.
- ტუიტი 2002:** K. Tuite, Deponent verbs in Georgian. In: Wolfram Bublitz, Manfred von Roncador and Heinz Vater (eds), Philologie, Typologie und Sprachstruktur: Festschrift für Winfried Boeder zum 65; gv. 375-38.
- ტუიტი 1998:** K. Tuite, Kartvelian Morphosyntax. Number agreement and morphosyntactic orientation in the South Caucasian languages. München: LINCOM Europa, 1998.
- უთურგაიძე 2001:** თ. უთურგაიძე, მდგომარეობის ზმნები ქართულში, არნ. ჩიქობავას საკითხავები, თბ., 2001.
- ქავთარაძე 1954:** ივ. ქავთარაძე, ზმნის ძირითადი კატეგორიებისათვის ქართულში, თბ., 1954.
- ქირია 2000:** ჭ. ქირია, თემის ნიშანთა წარმომავლობის საკითხი მეგრულში, საენათმეცნიერო ძიებანი, თბ., 2000.
- ქირია და სხვ., 2015:** ჭ. ქირია, ლ. ეზუგბაია, თ. მემიშიში, მ. ჩუხუა, ლაზურ-მეგრული გრამატიკა, I, მორფოლოგია, თბ., 2015.

- ყიფშიძე 1994: И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка, СПб., 1914; დაბეჭდილია კრებულში იოსებ ყიფშიძე, „რჩეული თხზულებები“, თბ., 1994.
- შანიძე 1980: ა. შანიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, III ტ., თბ., 1980.
- შანიძე 1943: ა. შანიძე, აქტივი და პასივი ერთურთის მიმართ მრავალპირიანი ზმნის ჩვენებით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. IV, 4, თბ., 1943.
- ჩიქობავა 1981: არნ. ჩიქობავა, ზმნის გარდამავლობისა და გვარის კატეგორიის ისტორიული ურთიერთობისათვის ქართველურ ენებში, იკეწ, VIII, თბ., 1981.
- ჩიქობავა 1968: არნ. ჩიქობავა, ქართული ზმნის უღვლილების საკითხები, იკე, XVI, თბ., 1968.
- ჩიქობავა 1936: არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბ., 1936.
- ჩუხუა 2015: მ. ჩუხუა, გვარის კატეგორია მეგრულ-ლაზურში, ლაზურისა და მეგრულის გრამატიკის საკითხები. III. თბ., 2015.
- ჩუხუა 2000-2003: მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი (დამატებითი მასალები ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონისთვის), თბ., 2000-2003.
- ჯორბენაძე 1995: ბ. ჯორბენაძე, ქართველურ ენათა დიალექტოლოგია, თბ., 1995.
- ჯორბენაძე 1975: ბ. ჯორბენაძე, ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში, თბ., 1975.
- ჰალე, მარანცი 1993: M. Halle, A. Marantz, Distributed morphology and the pieces of inflection: The view from building 20, Cambridge, MA: MIT Press, 1993.
- ჰარისი 1981: ა. ჰარისი, ვნებითი ქართულში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 3, თბ., 1981.
- ჰარისი 1985: A. C. Harris, Diachronic Syntax: the Kartvelian case, Syntax and Semantics, 18, Academic Press, New York. 1985.
- ჰოლისკი 1981: D. A. Holisky, Aspect and Georgian Medial Verbs, Caravan Books, Delmar-New York, 1981.

ბირითადი წყარო

- ი. ასათიანი, ლაზური ლექსიკონი, თბ., 2012.
- ი. ბუჯაკლიში, კ. უზუნჰასანოღლუ, ი. ალექსივა, დიდი ნენაფუნა, სტამბოლი, 2007.
- ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, თბ., 2013.
- ბ. მარი, ჭანურ-რუსული ლექსიკონი, სანქტ-პეტერბურგი, 1910.
- ო. ქაჯაია, მეგრული ლექსიკონი I-III, თბ., 2001-2004 (ელვერსია, მაინის ფრანკფურტი, 6.10.2005).
- ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.
- ბ. ქუთელია, ლაზური პარამითეფე, თბ., 1982.
- კ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997.

დიგიტალური რესურსი

<http://armazi.uni-frankfurt.de/framee.htm> (კავკასიური ენები და კულტურები)

<http://www.corpora.co> (ქართული დიალექტური კორპუსი)

<https://www.megrulad.ge/> (მეგრულ-ქართული ლექსიკონი)

ჩვენ მიერ ველზე მოპოვებული ემპირიული მასალა

მეგრული ტექსტები (ჩაწერილია სამეგრელოში 2007-2018 წწ)

ლაზური ტექსტები (ჩაწერილია სარფში – 2011-2018 წწ; თურქეთში – 2012-2015 წწ; აშშ-სა – 2015 წ. და საბერძნეთში – 2018 წ.).

The Grammatical Category of Voice in Megrelian and Laz

Nato Akhalaia

Verbal voice is topical not only from the Kartvelian but also from a general linguistics viewpoint. It is discussed differently in the European and the Georgian linguistic literature. In Georgian, e.g., voice is considered as a lexical-grammatical (A. Shanidze), morphological (A. Chikobava), syntactic-morphological (B. Jorbenadze) or semantical (D. Melikishvili) category. The issue of establishing systems of opposition in the category of voice is also controversial and topical. Such unresolved problems related to verbal voice require a new understanding of the category and approaches that take into account the specifics of the given research language.

In Megrelian-Laz, voice is considered as a grammatical category and according to their morphosyntactic behaviour, two voices are distinguished:

ACTIVE	PASSIVE
(CV) - R - ATM	(CV) - R - PTM
Laz: ERG-ERG-ERG-ERG	NOM-NOM-NOM-NOM
Megr: NOM-ERG-DAT-NOM	NOM-ERG-NOM-NOM
1. R-PTM	1. R-PTM (independent)
a) primary active	a) primary passive
b) relative active	b) adjective passive
2. CV-R- (atm) -ATM	2. CV-R- (atm) - (atm) -PTM (conversive)
a) causative with a simple stem	a) passive-potential
b) causative with a compound stem	b) prefixal passive
3. R-AUX - descriptive active	c) causative passive

The type **R-AUX** as in *avžiluği ikips* ‘does hunting (= hunts)’ is characteristic only of Laz. It is created as an analogy to Turkish formations (*avcılık etmek*).

The present classification is based on a structured database of verb forms created by the author, which comprises up to 10,000 entries. Directly transitive, indirectly transitive, and intransitive forms of active semantics are grouped together in the database (Laz: *o-xvec’-ap-s* ‘begs’, Megr: *u-per-u-an-s* ‘is affectionate to sb/sth’, Zan: *ğarğal-ap-s / ragad-an-s* ‘speaks’):

<i>oxorža-k</i>	<i>kimoli</i>	<i>o-xvec’-ap-s</i>
wife-ERG	husband (NOM)	ACT-beg-ATM-PRS.S3SG
‘The wife begs (her) husband’		

According to their formation, two types of passives can be distinguished in Megrelian-Laz: **independent** and **conversive**.

A passive is independent if it is not derived from an active stem via conversion. However, according to the nature of passive, its formation can also be secondary; in particular, in most forms it is based on nominal stems (cf. Zan *xomu* ‘dried’ > *xomu-u-n* ‘gets dry’, Laz *č’itoni* ‘reddish’ > Megr. *č’iton-d-u-n* ‘gets reddish’). This is why the present author strictly differentiates voice and

transitivity. From the category of voice, she separates reflexives of more archaic formation (e.g. *i-gurgin-u-n* ‘it thunders’, *i-rdgabal-u-n* ‘talks a lot of rubbish’) which often cause confusion.

The typological analysis of Zan verbal forms confirms that, structurally, Megrelian-Laz and Georgian belong to the same type although the formal characteristics of the voice category developed independently in Zan. The patterns can even be different between Megrelian and Laz, but in most cases, content and grammatical form are in complete harmony with each other in Zan. The morphology of Megrelian and Laz is much more regular than that of Svan and Georgian.

Despite the high degree of correspondences, grammatical voice cannot be regarded only as a lexical property of a given verb since the verbal voices do not include all realisable forms in Megrelian-Laz. Voice permits the classification of verbs and their division into two categories only according to grammatical (or morphosyntactical) properties.

Approximative Verbs: A Symbiosis of the Nominal and the Verbal Domain (on the Example of the Georgian Language)

Mariam Kamarauli

The Georgian language has always been characterised by many peculiarities, be it *suffixaufnahme*, which is the phenomenon of adding (and thus duplicating) the case endings of preceding nouns to postpositioned attributive nouns (in the genitive), adjectives or pronouns (Kamarauli 2022:29), or the existence of deictic adjectives, which are a combination of demonstratives and adjectives (Kamarauli 2022:76) – both pertaining to the nominal domain. It will come as no surprise that there are particular phenomena in the verbal domain as well. One of these topics is discussed in the present paper: this is a type of symbiosis of verbs and nouns, hereinafter called **approximative verbs**. Before presenting this phenomenon in particular, the basis and the components must be discussed. All examples in this paper are from the Georgian National Corpus (GNC), to be precise from the subcorpora GRC (Georgian Referential Corpus) and GNC Modern Georgian; examples marked with “M.K.” are constructed by myself to demonstrate the functionality of some NP elements.

I define approximative verbs on the example of constructions such as *momibodišasavit* ‘(s)he almost/seemingly/nearly/slightly/barely/kind of apologised to me’, which can be analysed as follows:

(1)	<i>mo-</i>	<i>m-</i>	<i>i-</i>	<i>bodiš-</i>	<i>a-</i>	<i>s-</i>	<i>a-</i>	<i>vit</i>
	PV	O1SG	OV	apologize	S3SG	DAT.SG	EMPH.V	like

‘(s)he almost/seemingly/nearly/slightly/barely/kind of apologised to me’

Up to including the subject marker for the 3rd person singular *-a*, the form is purely verbal and contains the necessary morphemes such as the preverb *mo-*, the object marker (1st person, singular) *-m-*, the objective version marker *-i-* (which is originally a subjective version marker but functions as an objective version marker if it is combined with the object marker, Šaniže 1980: 331) and the stem *-bodiš-*. After the subject marker *-a*, three nominal morphemes are suffixed: the dative singular marker *-s*, the emphatic vowel *-a* (which is used e.g. in combinations with some postpositions or postpositionally placed genitive nouns) and the postposition *-vit*. I assume that the dative case marker *-s*, the emphatic vowel *-a* and the postposition *-vit* went altogether through a grammaticalisation process yielding a lexical unit *-savit* which has the function of marking approximative constructions.

This phenomenon has already been mentioned before by several linguists. In 1963, Z. Žaparize wrote a paper about the usage of the postposition *-vit* in verbal constructions and quoted examples from Sulxan Saba Orbeliani’s lexicon such as *gaačuma* ‘(s)he silenced him/her’ vs. *daadumasavit* ‘(s)he kind of silenced him/her’, stating that “for Saba, forms with *-vit* represent a method of referring to the meaning of a word with a synonymous word. He refers to the similarity of explanatory words and the word to be explained, i.e., this postposition is used with

the same meaning that it generally has in the Georgian language” (Žapariže 1963: 95);¹ he further stated that this kind of construction can be also found with adverbs such as *agersavit* ‘kind of here’ and conjunctions such as *magramsavit* ‘kind of but’ (Žapariže 1963: 96). V. Imnaišvili additionally referred to the function of *-vit* as a means for expressing similarity, analogy and identity (Imnaišvili 2008: 75).

Before starting the analysis of approximative verbs, I below demonstrate the declension system of the Modern Georgian language, which comprises seven cases and two numbers:

	consonantal stems				vocalic stems
SG.	‘mother’	‘king’	‘girl’	‘deaf’	‘boy’
NOM.	<i>deda</i>	<i>mepe</i>	<i>gogo</i>	<i>q̇ru</i>	<i>biç-i</i>
ERG.	<i>deda-m</i>	<i>mepe-m</i>	<i>gogo-m</i>	<i>q̇ru-m</i>	<i>biç-ma</i>
DAT.	<i>deda-s(a)</i>	<i>mepe-s(a)</i>	<i>gogo-s(a)</i>	<i>q̇ru-s(a)</i>	<i>biç-s(a)</i>
GEN.	<i>ded-is(a)</i>	<i>mep-is(a)</i>	<i>gogo-s(i)</i>	<i>q̇ru-s(i)</i>	<i>biç-is(a)</i>
INST.	<i>ded-it(a)</i>	<i>mep-it(a)</i>	<i>gogo-t(i)</i>	<i>q̇ru-t(i)</i>	<i>biç-it(a)</i>
ADV.	<i>deda-d</i>	<i>mepe-d</i>	<i>gogo-d</i>	<i>q̇ru-d</i>	<i>biç-ad</i>
VOC.	<i>deda-o/v</i>	<i>mepe-o/v</i>	<i>gogo-o/v</i>	<i>q̇ru-o/v</i>	<i>biç-o</i>
PL.	‘mothers’	‘kings’	‘girls’	‘deafs’	‘boys’
NOM.	<i>ded-eb-i</i>	<i>mepe-eb-i</i>	<i>gogo</i>	<i>q̇ru-eb-i</i>	<i>biç-eb-i</i>
ERG.	<i>ded-eb-ma</i>	<i>mepe-eb-ma</i>	<i>gogo-eb-ma</i>	<i>q̇ru-eb-ma</i>	<i>biç-eb-ma</i>
DAT.	<i>ded-eb-s(a)</i>	<i>mepe-eb-s(a)</i>	<i>gogo-eb-s(a)</i>	<i>q̇ru-eb-s(a)</i>	<i>biç-eb-s(a)</i>
GEN.	<i>ded-eb-is(a)</i>	<i>mepe-eb-is(a)</i>	<i>gogo-eb-is(a)</i>	<i>q̇ru-eb-is(a)</i>	<i>biç-eb-is(a)</i>
INST.	<i>ded-eb-it(a)</i>	<i>mepe-eb-it(a)</i>	<i>gogo-eb-it(a)</i>	<i>q̇ru-eb-it(a)</i>	<i>biç-eb-it(a)</i>
ADV.	<i>ded-eb-ad</i>	<i>mepe-eb-ad</i>	<i>gogo-eb-ad</i>	<i>q̇ru-eb-ad</i>	<i>biç-eb-ad</i>
VOC.	<i>ded-eb-o</i>	<i>mepe-eb-o</i>	<i>gogo-eb-o</i>	<i>q̇ru-eb-o</i>	<i>biç-eb-o</i>

Table 1: Declension paradigm in the singular and plural in Modern Georgian

Note that three cases, namely the dative, the genitive and the instrumental case, can affix the emphatic vowel after the case marker, e.g. to mark the borders of the NP.

As for the last element in the approximative verb, the Georgian languages possesses a large diversity of bound postpositions, which govern different cases:

Postposition	Governed case	Meaning	Example
<i>-vit</i>	nominative/dative	like	<i>adamiani</i> ‘human’ → <i>adamian-i-vit</i> ‘like a human’ (NOM.); <i>mama</i> → <i>mama-s-a-vit</i> ‘like a father’ (DAT.)
<i>-ši</i>	dative	in, to	<i>saabazano</i> ‘bathroom’ → <i>saabazano-s-ši</i> → <i>saabazano-ši</i> ‘in the bathroom’

¹“საბასათვის -ვით თანდებულობანი ფორმები სიტყვის მნიშვნელობაზე სინონიმური სიტყვით მითითების ხერხს წარმოადგენს. იგი განსამარტავი და „განმმარტებელი“ სიტყვების მსგავსებაზე მიუთითებს, ე. ი. ეს თანდებული გამოყენებულია იმ მნიშვნელობით, რომელითაც იგი საერთოდ გვხვდება ქართულში.”

-ze	dative	on	<i>magida</i> ‘table’ → <i>magida-s-ze</i> → <i>magida-ze</i> ‘on the table’
-tan	dative	at, by, near	<i>sadguri</i> ‘station’ → <i>sadgur-s-tan</i> → <i>sadgur-tan</i> ‘near the station’
-tvis	genitive	for	<i>bebia</i> ‘grandmother’ → <i>bebi-is-tvis</i> ‘for the grandmother’
-gan	genitive	from (a person, a thing)	<i>da</i> ‘sister’ → <i>d-is(a)-gan</i> ‘from sister’, <i>tovli</i> ‘snow’ → <i>tovl-is(a)-gan</i> ‘(made) from the snow’
-dan	instrumental	from (a place)	<i>skola</i> ‘school’ → <i>skol-it-gan</i> ‘school + INST + from’ → <i>skol-i-dan</i> ‘from school’
-mde	adverbial	up to, as far as, until (local, temporal)	<i>ak</i> ‘here’ → <i>ak-ad-mde</i> ‘here + ADV + until’ → <i>ak-a-mde</i> ‘until here’

Table 2: Bound postpositions in Modern Georgian

It should be pointed out that:

1. as a result of phonological assimilation, the dative case marker *-s* preceding the postpositions *-ze* and *-ši* fuses with these postpositions and is omitted – this is due to the phonemes [s], [z] and [ʃ] all being sibilants;
2. the dative marker remains if the postposition *-tan* is suffixed to a noun with a vocalic stem; *-vit* is an exception as the dative marker is always present;
3. the postposition *-dan*, which governs the instrumental case, is derived from *-gan* suffixed to the instrumental case marker *-it* and developed from *-it-gan* to *-id-gan* to finally *-i-dan*;
4. the adverbial case marker *-ad*, only governed by the postposition *-mde*, is reduced to *-a* when the postposition is suffixed;
5. the postposition *-vit* is the only postposition aside from *-gan* (GEN and INST) which governs two cases: the nominative and the dative;
6. the postposition *-vit* governs the nominative case only if the noun has a consonantal stem (demonstrated by the declension of *biči* ‘boy’ in Table 1) – if the noun has a vocalic stem, the postposition is suffixed to the dative case marking;
7. in the nominal domain, the postposition *-vit* is mostly used with a comparative function: *vardivit lamazi* ‘as beautiful as a rose’.

When searching the GNC (gnc.gov.ge) for statistics concerning the postposition *-vit*, I came across a peculiar anomaly: while the postposition *-vit* should only govern the nominative and dative case, the corpus actually shows three cases governed by this postposition: nominative, dative and genitive. The latter is, statistically speaking, the rarest among the cases: while nouns in the nominative with suffixed *-vit* amount to 46,108 hits (singular: 37,176, plural: 8,932) and nouns in the dative to 12,608 hits (singular: 12,388, plural: 220), the genitive case marker is only found in 127 examples (singular: 110, plural: 17). It should further be noted that it was expected that the GNC shows more hits for the *-vit* postposition with the nominative case as there are more nouns with consonantal than with vocalic stems and thus the postposition *-vit*

governs the nominative case in more cases than the dative case. However, some unexpected exceptions are also attested in the GNC, in which the same noun appears in all mentioned combinations:

(2) *tval-s* *ştaçebda* *koxta* *eķlesia-monaştr-eb-i*,
 eye-DAT.SG catch.S3SG.IMPF pretty.NOM.SG church-monastery-PL-NOM

şebžrul-i ***važķac-i-vit*** *gora-ze*
 armed-NOM.SG young man-NOM.SG-like hill.DAT.SG-on

‘The eye was captivated by the pretty churches-(and-)monasteries, the castles standing on the hill like an armed young man [...]’ (Journal *Liķeraŗuruli pālitra*, 2008)

(3) *ķargi*, *balġ-o*, *ķargi!* *balġ-i* *xar*
 good child-VOC.SG good child-NOM.SG be.S2SG.PRES

magram ***važķac-s-a-vit*** *laparaķob*
 but young man-DAT.SG-EMPH.V-like speak.S2SG.PRES

‘Okay, child, okay! You are a child, but you speak like a young man...’ (Aleksandre Qazbegi, *Elguŗa*)

(4) *es* *otxmoc-is* *ŗl-is-a* *iŗo* *da*
 this.NOM.SG eighty-GEN.SG year-GEN.SG-EMPH.V be.S3SG.AOR and

isev ***važķac-is-a-vit*** *ŗezleba* *hkonda*
 again young man-GEN.SG-EMPH.V-like capability.NOM.SG have.S3SG.AOR

‘He was in his eighties and still had a capability like a young man.’ (Sulxan-Saba Orbeliani, *Mogzauroba evropāŗi*)

Example (2) shows how a regular noun with consonantal stem would suffix the postposition *-vit*: because the noun *važķaci* ‘young man (NOM.SG)’ has a consonantal stem, the postposition is suffixed after the nominative case marker *-i*, governed by the postposition. Example (3) demonstrates the regular procedure of suffixing the postposition *-vit* to a noun with vocalic stems, namely, by putting the noun in the dative before adding the postposition; in the given case, this is unexpected. Lastly, example (4) contains quite a peculiar construction because it can be analysed in two different ways: a) the approximative formation *važķacisavit* ‘like a young man’ can be regarded as a genitive noun modifying the following noun *ŗezleba* ‘capability (NOM.SG)’ so that the approximative reading is applied to the whole phrase; in that case, the genitive case would be governed by its syntactic function and the postposition *-vit* would function as a conjunction, but then the question arises why the postposition is suffixed to the modifier and not to the head. Or b) the postposition *-vit* is suffixed to the genitive *važķacisa* indicating a contrast to the preceding genitive phrase *otxmocis ŗlisa* ‘of eighty years (GEN.SG)’, with the approximative reading being only applied to the genitive noun. I here assume the latter to be the case because of the contrast, offering the following argumentation for the governed genitive case: the phrase *važķacisavit ŗezleba* ‘capability (NOM.SG) like a young man (GEN.SG)’ could originally have been *važķacis msgavsı ŗezleba* ‘capability (NOM.SG) alike/similar to that of a young man (GEN.SG)’, in which the free postposition *msgavsı*

‘alike/similar (NOM.SG)’ (originally a lexicalised deverbal adjective) governs the genitive case; if the bound postposition *-vit* here substituted the free postposition *msgavsi* for economical reasons (as both have identical function and semantics), the genitive case could have remained as an exception.

The threefold variation with the postposition *-vit* governing three different cases can be found with other nouns, too:

- (5) *ber-ma* *gašlil-i* *xel-i* *zeəgmarta* *da*
 monk-ERG.SG open-NOM.SG hand-NOM.SG raise.S3SG.AOR and

cxovel-i *kaṭ-is* ***ḵnuṭ-i-vit*** *aḵrutunda*
 animal-NOM.SG cat-GEN.SG kitten-NOM.SG-like purr.S3PL.AOR

‘The monk raised his outstretched hand and the animal purred like a cat’s kitten’ (Journal *Sakartvelos respublika*, 2014)

- (6) *vnaxe,* *rom čem-i* *ertad-ert-i* *zma,* *ertad-ert-i*
 see.S1SG.AOR that my-NOM.SG only-NOM.SG brother.NOM.SG only-NOM.SG

ḵetilis-mḡopel-i *kaṭ-is* ***ḵnuṭ-s-a-vit*** *čamomirčes*
 benevolent-NOM.SG cat-GEN.SG kitten-DAT.SG-EMPH.V-like hang.S3PL.AOR

‘I saw that they hung my only brother, the only one, benevolent, like a cat’s kitten’ (Iliā Čavčavaze, *Saxrčobelazed*)

- (7) *kriṣṭian-i* *ḵac-is* *švil-i-a* *kaṭ-is*
 christian-NOM.SG man-GEN.SG child-NOM.SG-COP cat-GEN.SG

ḵnuṭ-is-a-vit *xom* *ver* *gadaagdeb*
 kitten-GEN.SG-EMPH.V-like AFF NEG throw away.S3SG.FUT

‘He’s a Christian man’s son, you can’t throw him away like a cat’s kitten [...]’ (Niḡo Lortkipanize, *Keduxrelni*)

Example (5) shows again how the postposition *-vit* would be suffixed normally to nouns with consonantal stems (governing the nominative); example (6) demonstrates the usual suffixing for nouns with vocalic stems, which is incorrectly executed in the given case (this could be due to the fact that example (6) as well as (3) are both from the 19th century and are therefore not subject to today’s morphological rules); and example (7) displays once again the completely unexpected combination of the postposition *-vit* with the genitive case.

This anomaly can be found in nouns with vocalic stems, too:

- (8) *rac* *mtavar-i-a,* ***mam-is-a-vit*** *ḵalam-i-c*
 what main-NOM.SG-COP father-GEN.SG-EMPH.V-like pen-NOM.SG-FOC

učris *da* *xaṭovan-i* *siṭḡv-is*
 cut.S3SG.PRES and figurative-NOM.SG word-GEN.SG

<i>oštaṭ-i-c-a-a</i>	<i>čven-i</i>	<i>ketevan-i</i>
master-NOM.SG-FOC-EMPH.V-COP	our-NOM.SG	Ketevan-NOM.SG

‘Most importantly, like her father, our Ketevan is good at writing and a master of figurative language’ (Journal *Sakartvelos respublika*, 2008)

The noun *mama* ‘father (NOM.SG)’ has a vocalic stem, so it would be expected to stand in the dative when suffixing the postposition *-vit*; instead, once again, the postposition governs the genitive case. Incidentally, this is the only occurrence of *mamisavit* ‘like the father (GEN.SG + *vit*)’, *mamasavit* ‘like the father (DAT.SG + *-vit*; the correct execution) being found 172 times, and there is no evidence for a construction with the nominative case (**mama-vit*).

Given the analysis above, it is clear that systematically, an inflected verb like *momibodiša* ‘(s)he apologised to me’ is treated like a noun with a vocalic stem, with the postposition *-vit* governing the dative case. The corpus reveals 166 hits with similar constructions which, however, differ in their semantic function and their grammatical composition. Below, I propose a first attempt at systematisation for such approximative verbs.

1. Semantic function

1.1 Approximativity

In certain contexts, such constructions simply denote approximativity; a similar function is found in approximative adjectives, with a grading level marked by affixes and expressing an unachieved quality (*lamazi* ‘beautiful’ → *mo-lamaz-o* ‘almost beautiful’):

(9a) *martla ase mogeṣone? gamigima-s-a-vit*
 really like this like.O2SG.S1SG.AOR smile.O1SG.S3SG.AOR- DAT.SG-EMPH.V-like
 ‘Did you really like it that much? – he kind of smiled at me’ (Magda Kalandaze, *Eperebian*)

This example can be paraphrased as follows to determine the function of the approximative verb:

(9b) *martla ase mogeṣone? odnav gamigima*
 really like this like.O2SG.S1SG.AOR slightly smile.O1SG.S3SG.AOR
 ‘Did you really like it that much? – he slightly smiled at me’ (M.K.)

The grading adverb *odnav* ‘slightly’ denotes the same reduced intensity as intended with the approximative verb in (9a) so that *gamigimasavit* ‘he almost smiled’ can be replaced by *odnav gamigima* ‘he slightly smiled’ without changing the semantics of the sentence.

1.2 Epistemic modality

By using epistemic modals, a speaker can avoid taking responsibility for the truthfulness of the utterance expressed. In example (10) below, there are four verbs, with the postposition *-vit* attached to only one of them; the speaker believes that the protagonist used to go to the store and used to wash and pick up Levushka from the garden, but (s)he considers the claim that the protagonist was studying English to be doubtful and evaluates it as such:

(10a) *dḡisit maḡazi-eb-ši dadioda, recxavda da*
 during the day store-DAT.PL-in go.S3SG.IMPF wash.S3SG.IMPF and

<i>inglisur-ši</i>	<i>mecadineobda-s-a-vit.</i>	<i>sam-ze</i>
English.DAT.SG-in	study.S3SG.IMPF- DAT.SG-EMPH.V-like	three.dat.sg-on
<i>levuška</i>	<i>gamohqavda</i>	<i>baği-dan</i>
Levushka.NOM.SG	pick up.S3SG.IMPF	kindergarden.inst.sg-from

‘She used to go to the stores during the day, [she] used to wash and, supposedly, [she] used to study in English. At three, she used to pick up Levushka from the kindergarden.’ (Journal *Sakartvelos respublika*, 2008)

A paraphrasis of this expression could run as follows:

(10b) <i>dğisit</i>	<i>mağazi-eb-ši</i>	<i>dadioda,</i>	<i>recxavda</i>	<i>da</i>
during the day	store-DAT.PL-in	go.S3SG.IMPF	wash.S3SG.IMPF	and

<i>tītkos</i>	<i>inglisur- ši</i>	<i>mecadineobda.</i>	<i>sam-ze</i>
as if	English.DAT.SG-in	study.S3SG.IMPF	three.dat.sg-on

<i>levuška</i>	<i>gamohqavda</i>	<i>baği-dan</i>
Levushka.NOM.SG	pick up.S3SG.IMPF	kindergarden.inst.sg-from

‘She used to go to the stores during the day, [she] used to wash and seemingly to study English. At three, she used to pick up Levushka from the kindergarden.’ (M.K.)

1.3 Attempt

Approximative verbs can convey the attempt of an action and thus be paraphrased with verbs meaning ‘to try’ in a synonymous verbal construction:

(11a) <i>mķitxa</i>	<i>cimerman-i</i>	<i>tu</i>	<i>çagikıtıxavs-o?</i>	<i>şçored</i>
ask.S3SG.O1SG.AOR	Zimmermann-NOM.SG	if	read.S2SG.FUT-QUOT	exactly

<i>mašin</i>	<i>gavige</i>	<i>rom</i>	<i>mçerlobda-s-a-vit</i>
then	hear.S3SG.AOR	that	write.S3SG.IMPF-DAT.SG-EMPH.V-like

‘He asked me if I had read Zimmermann. It was just then that I got to know that he was kind of writing.’ (Salome Şengelia, *End In Burgh*)

(11b) <i>mķitxa</i>	<i>cimerman-i</i>	<i>tu</i>	<i>çagikıtıxavs-o?</i>	<i>şçored</i>
ask.S3SG.O1SG.AOR	Zimmermann-NOM.SG	if	read.S2SG.FUT-QUOT	exactly

<i>mašin</i>	<i>gavige</i>	<i>rom</i>	<i>cdilobda</i>	<i>mçerloba-s</i>
then	hear.S3SG.AOR	that	try.S3SG.IMPF	write-DAT.SG

‘He asked me if I had read Zimmermann. It was just then that I got to know that he was trying to write.’ (M.K.)

1.4 Contextual evidentiality

The last of the semantic functions of approximative verbs to be discussed here is contextual evidentiality. Evidentiality is “a semantic-pragmatic category that refers to the way in which

the speaker responds to the validity of what is said in his or her utterance. The characterisation of a sentence’s content as known through one’s own perception is called evidential, with the speaker assuming responsibility for the truth of the expressed proposition” (Glück 2016: 191).² Evidentiality is often marked by peculiar morphemes, particles, adverbs or certain verbs, or it may be apparent from the context:

(12a) *is* *p̄aṭimar-i* *m̄gvdl-is* *punkci-eb-s*
 that.NOM.SG prisoner-NOM.SG priest-GEN.SG function-PL-DAT

asrulebda-s-a-vit. *saḡan-i* *xaṭ-eb-it*
 fulfill.S3SG.IMPf-DAT.SG-EMPH.V-like cell-NOM.SG icon-PL-INST

hkonda *savse* *da* *mudam* *ento* *ḡandel-i*
 have.S3SG.IMPf full and always light.S3SG.AOR candle-NOM.SG

‘That prisoner kind of performed a priest’s functions. He had a cell full with icons and a candle was always burning.’ (Guram Megrelišvili, *Šeni gamoḡvleva mezobeltgamoḡvlevis sapuzvelze*)

In example (13a), the speaker has reasons to assume that the prisoner did some acts that are typical for priests because he saw that he had icons and lightened candles in his room. The Georgian language does possess evidential adverbs which can be used to paraphrase this example:

(12b) *is* *p̄aṭimar-i* *m̄gvdl-is* *punkci-eb-s*
 that.NOM.SG prisoner-NOM.SG priest-GEN.SG function-PL-DAT

asrulebda *turme.* *saḡan-i* *xaṭ-eb-it* *hkonda*
 fulfill.S3SG.IMPf apparently cell-NOM.SG icon-PL-INST have.s3sg.impf

savse *da* *mudam* *ento* *ḡandel-i*
 full and always light.S3SG.AOR candle-NOM.SG

‘That prisoner apparently performed a priest’s functions. He had a cell full with icons and a candle was always burning.’ (M.K.)

In fact, the GNC even reveals some occurrences of approximative verbs together with evidential adverbs such as *titkos* ‘as if’, but also with nonspecific adverbs (*raḡac/raḡacnairad/racxa* ‘somehow’) or grading adverbs (*cota* ‘little, few’, *ḡidev upro* ‘even more’):

(13) *titkos* *minavlda-s-a-vit* *disḡusia* *da*
 as if extinguish.S3SG.AOR-DAT.SG-EMPH.V-like discussion.NOM.SG and
ḡoṭe *ḡubaneišvil-ma* *axal-i* *sabab-i*
 Ḳoṭe Qubaneišvili-ERG.SG new-NOM.SG reason-NOM.SG

² “Semant.-pragmat. Kategorie, welche sich auf die Art und Weise der Stellungnahme des Sprechers zur Geltung des in seiner Äußerung Gesagten bezieht. Als [evidentiell] bezeichnet man die Kennzeichnung eines Satzinhaltes als durch eigene Anschauung bekannt, wodurch der Sprecher die Verantwortlichkeit für die Wahrheit der ausgedrückten Proposition übernimmt[...].”

miašvela

help.S3SG.O3SG.AOR

‘It seemed as if the discussion was coming to an end, and Kōte Qubaneišvili provided new reasons.’ (Vasil Mağlaperiže, *Mamulis kvamlit sertipicirebulni*)

(14) *es* *ambav-i* *or-sam* *dge-s* *grzeldeboda.*
 this.NOM.SG matter-NOM.SG two-three.DAT.SG day-DAT.SG continue.S3SG.IMPF

rağacnair-ad *čamošorda-s-a-vit* *tavis*
 somehow-ADV.SG remove.S3SG.AOR-DAT.SG-EMPH.V-like own.DAT.SG

zmağac-eb-s *da* *ziritadad* *dro-s* *čem-tan*
 male friend-PL-DAT and mainly time-DAT.SG my-DAT.SG-by

saubar-ši *aṭarebda*
 talk.DAT.SG-in spend time. continue.S3SG.IMPF

‘This matter was continuing for two-three days. He somehow kind of turned away from his male friends and mainly was spending his time talking with me.’ (Mixeil Antaže, *Saidumloebit moculi u.š.*)

(15) *rağac* *xmaur-i* *momesma,* *coṭa*
 some noise-NOM.SG hear.S3SG.AOR slightly

šemešinda-s-a-vit *da* *čamovdeki,* *ramdenime*
 fear.S3SG.AOR-DAT.SG-EMPH.V-like and stand up.S1SG.AOR several

nabiž-i *otax-ši* *umisamarto-d* *gadavdgi*
 step-NOM.SG room.DAT.SG-in unaddressed-ADV.SG move.S3SG.AOR

‘I heard some noise, I slightly kind of got scared and stood up, took several directionless steps in the room.’ (Magda Kalandaze, *Eperebian*)

Given the contexts of (14), (15) and (16), I analyse these examples as cases of contextual evidentiality. Without these contexts, one could argue that they might also be cases of epistemic modality:

(16) *is* *paṭimar-i* *mğvdl-is* *punkci-eb-s*
 that.NOM.SG prisoner-NOM.SG priest-GEN.SG function-PL-DAT

asrulebda-s-a-vit.
 fulfill.S3SG.IMPF-DAT.SG-EMPH.V-like

‘That prisoner kind of performed a priest’s functions’ (evidential: reportative – hearsay OR sensory – visual) OR ‘That prisoner may have performed a priest’s functions’ (modal epistemic) (M.K.)

Without the original continuation given as in (13a), example (17) can be interpreted in two different ways: a) as contextually evidential, trying to code the source of the information (and

thus completely depending on the context/situation)³ or b) as epistemic modal and thus coding the probability/likelihood of the prisoner being a priest.

Generally, drawing a line between evidentiality and epistemic modality has been proven to be difficult, as the former is often considered a subtype of the latter. However, de Haan (1999: 88) proposes the differentiation of “evidentiality, the coding of the source of information, and epistemic modality, the coding of the degree of commitment on the part of the speaker to his/her statement”. In addition to that, de Haan states in a later work that “[e]videntiality thus fulfills the same function for marking relationships between speakers and actions/events that, say, demonstratives do for marking relationships within speakers and objects” (2005: 379). In Georgian, this is particularly true for the quotative particles, which distinguish between personal deixes: 1st (-*metki*, grammaticalised form of *me vtkvi* ‘I said’, 1st person quoting him-/herself); 2nd (-*tko*, 2nd person quoting someone else); and 3rd (-*o*, 3rd person quoting someone else).

2. Grammatical features

Aside from their semantic classification, the occurrences can be grouped according to their grammatical features.

2.1 Screeves and series

The Georgian language possesses three series of screeves which encode tense, aspect and mood. The examples of approximative verbs from the GNC can be classified as belonging to series I, series II or series III, with only one example being found for the latter:

SERIES	SCREEVE	EXAMPLE
Series I	Present	<i>meridebasavit</i> ‘I kind of feel shy’, <i>mexveçebasavit</i> ‘(s)he kind of begs me’, <i>mibneldebasavit</i> ‘it sort of begins to get dark for me’
	Imperfect	<i>asrulebdasavit</i> ‘(s)he kind of was used to fulfilling’, <i>mecadineobdasavit</i> ‘(s)he kind of was used to studying’, <i>gviçqebdasavit</i> ‘(s)he kind of was used to start for us’

³ The paragraph containing this example runs as follows: გიორგის სძულდა თავი, თუმცა თვითმკვლევლობაზე არც უფიქრია, მისი ყოფნა გაურკვეველობა იყო მხოლოდ და ამ გაურკვეველობით იყო, რომ ჯერ ისე არ იტანჯებოდა. მერე ერთი პატიმარი გაიცნო. ის პატიმარი მღვდლის ფუნქციებს ასრულებდასავით. საკანი ხატებით ჰქონდა სავსე და მუდამ ენთო კანდელი (*giorgis szulda tavi, tumca tvitmkvlelobaze arc upikria. misi çopna gaurkvevloba iqo mxolod da am gaurkvevlobit iqo, rom žer ise ar itanžeboda. mere erti pațimari gaicno. is pațimari mğvdlis punkciebs asrulebdasavit. saķani xațebit hkonda savse da mudam ento ķandeli*). – ‘Giorgi hated himself, but he didn’t even think about suicide. His presence was only an uncertainty, and it was with this uncertainty that he did not yet suffer so much. Then he met a prisoner. That prisoner kind of performed a priest’s functions. He had a cell full with icons and a candle was always burning.’ Either someone reported to the speaker that Giorgi met a prisoner and that that prisoner behaved like a priest and his cell was full of icons (because the reporting person saw it or another person told him/her – then it would be indirectly evidential through hearsay) OR the speaker himself saw everything, which then would be sensory evidential (visual). It should be noted that the speaker most likely is not a prisoner himself but a prison guard or an acquaintance, a friend or a family member of Giorgi from outside – if (s)he were a prisoner, I would expect to find deictic expressions such as an adverb of place and proximal or medial demonstratives in the example: *mere ak erti pațimari gaicno. esleg pațimari mğvdlis punkciebs asrulebdasavit*. – ‘Then he met a prisoner **here**. **This** (proximal)/**that** (medial) prisoner kind of performed a priest’s functions.’

Series II	Aorist	<i>imartlasavit</i> ‘(s)he kind of justified him-/herself’, <i>gaukṽirdasavit</i> ‘(s)he kind of was surprised’, <i>moibodišasavit</i> ‘(s)he kind of apologized’
Series III	Perfect	<i>dauciniatsavit</i> ‘they have kind of mocked them’

Table 3: Series & screeves in approximative verbs

It is noteworthy that the only example from series III, perfect, *dauciniatsavit* has actually a consonantal stem (*dauciniat*), so it would be expected that the postposition *-vit* should govern the nominative case. The fact that it does not confirms my assumption of *-savit* being grammaticalised and used as a unity without being dependent on whether the verbal form yields a vocalic or a consonantal stem. Additionally, the perfect tense usually functions to express evidentiality in Georgian, so that the more precise translation would be ‘they apparently have kind of mocked them’.

2.2 Transitivity

Approximative verbs are not restricted to a specific type of transitivity or valency:

TRANSITIVITY	VALENCY	EXAMPLE
intransitive	avalent	<i>gamoidarasavit</i> ‘it [the weather] kind of cleared up’
	monovalent	<i>ağšpotdasavit</i> ‘(s)he kind of bristled up’, <i>daižabasavit</i> ‘(s)he kind of tensed up’
monotransitive	divalent	<i>gaamxnevasavit</i> ‘(s)he kind of cheered him/her up’, <i>gaakriṽikasavit</i> ‘(s)he kind of criticised him/her’
ditransitive	trivalent	<i>xeli mousvasavit</i> ‘(s)he kind of touched [the twenty-lari bill] with the hand’

Table 4: Transitivity & valency in approximative verbs

It should be noted that the examples for intransitive-avalent and ditransitive-trivalent verbs are the only cases attested in the corpus; more frequent are intransitive-monovalent and monotransitive-divalent verbs appearing in the approximative form.

2.3 Voice

In the attested examples of approximative verbs we find several voices: active, passive, causative, and medioactive⁴; the latter is especially interesting as medioactive verbs in Georgian mostly do not have a direct object, behaving nevertheless like regular transitives and taking an ergative subject in the aorist tense.

⁴ Šaniže (1980: 289); referred to as pseudo-active verbs by Vogt (“verbes pseudo-actifs”, 1971: 133).

VOICE	EXAMPLE
active	<i>ubrżanasavit</i> ‘(s)he kind of commanded’
passive	<i>gabrazdasavit</i> ‘(s)he kind of got angry’
medioactive	<i>daiçuçunasavit</i> ‘(s)he kind of complained’
causative	<i>maçjurebdasavit</i> ‘it kind of made me thirsty’

Table 5: Voice in approximative verbs

Aside from medioactive verbs there are also mediopassive verbs⁵ attested in the Georgian language; these do not change the case of the subject independently from series and screeves and do not take a direct object. Although the GNC shows no example of mediopassive verbs in approximative form, the verb *dgoma* ‘to stand’ can be freely used in such forms as *idgasavit* ‘(s)he/it kind of stood’.

2.4 Person and number

Different persons and numbers (referring to subjects as well as objects) are attested in approximative verbs. Below, different person and number markings within the same verb are contrasted:

še-m-e-ķitx-a-s-a-vit

PV-O1SG-PASS-ask-S3SG[AOR]-DAT.SG-EMPH.V-like

‘(s)he kind of asked **me**’

VS.

še-∅-e-ķitx-a-s-a-vit

PV-O3SG-PASS-ask-S3SG[AOR]-DAT.SG-EMPH.V-like

‘(s)he kind of asked **him/her**’

The widest variety of person marking can be found in the verb *mobodišeba* ‘to apologise’:

mo-i-bodiš-a-s-a-vit

PV-SV-apologise-S3SG[AOR]-DAT.SG-EMPH.V-LIKE

‘(s)he kind of apologised’

VS.

mo-m-i-bodiš-a-s-a-vit

PV-O1SG-OV-apologise-S3SG[AOR]-DAT.SG-EMPH.V-LIKE

‘(s)he kind of apologised to **me**’

VS.

mo-u-bodiš-a-s-a-vit

PV-O3SG- apologise-S3SG[AOR]-DAT.SG-EMPH.V-like

‘(s)he kind of apologised to **him/her**’

VS.

⁵ Šaniže (1980: 290); referred to as pseudo-passive verbs by Vogt (“verbes pseudo-passifs”, 1971: 133).

mo-gv-i-bodiš-a-s-a-vit

PV-O1PL-OV-apologise-S3SG[AOR]-DAT.SG-EMPH.V-LIKE

‘(s)he kind of apologised to us’

3. Peculiar cases

Lastly, some peculiar cases of approximative verbs and verbal constructions can be demonstrated.

3.1 Transformation of sentences into verbal phrases and used as approximatives

In the GNC, three very peculiar cases of approximative verbs are attested in which a whole sentence with several words is merged together, transformed into a phrase and then used as an approximative verb:

(17a) *deda* *ki* *dil-it* *aratu* *gamošeteba*
 mother.NOM.SG AFF morning-INST.SG not only get better.S3SG.FUT

xolme, ***vitom-çuxel-araperi-mçirda-s-a-vit***
 usually as if-yesterday-nothing-was wrong with .S1SG.IMP- DAT.SG-EMPH.V-like

çamprindeba *da* *iataş-is* *çmenda-s* *içqeb̄s.*

leap to one’s feet.S3SG.FUT and floor-GEN.SG cleaning-DAT.SG start.S3SG.PRES

‘Mother would usually get better in the mornings, she would leap to her feet like “as-if-nothing-was-wrong-with-me-yesterday” and start cleaning the floor.’ (Guram Megrelišvili, *Diagnosi švili*)

This example is peculiar not only because it comprises a whole sentence transformed into a word and then used as an approximate verbal construction but also because of the rendering of an indirect speech as a direct speech: instead of *vitomçuxelaraperisçirdasavit* ‘like-as-if-nothing-was-wrong-with-her-yesterday’, the phrase is represented from the 1st person’s view without any quotation mark; this means that it shifts from the 3rd person view (which would have been expected) to the 1st person view. If paraphrased, the sentence could be constructed as follows:

(17b) *deda* *ki* *dil-it* *aratu* *gamošeteba*
 mother.NOM.SG AFF morning-INST.SG not only get better.S3SG.FUT

xolme, *aramed* ***vitom/titkos*** ***çuxel*** ***araper-i***
 sometimes but as if yesterday nothing-NOM.SG

mçirda-o *çamprindeba* *da* *iataş-is*
 going on.S1SG.IMP- QP leap to one’s feet.S3SG.FUT and floor-GEN.SG

çmenda-s *içqeb̄s.*
 cleaning-DAT.SG start.S3SG.PRES

‘Mother would usually get better in the mornings, but as if (saying), “nothing was going on with me yesterday,” she would leap to her feet and start cleaning the floor.’ (M.K.)

<i>is</i>	<i>ki</i>	<i>ara,</i>	<i>mašin</i>	<i>tebe-ši</i>	<i>albat</i>
that.NOM.SG	AFF	NEG	then	Thebes.DAT.SG-in	probably
<i>mxolod</i>	<i>činčklavda</i>				
only	drizzle.S3SG.IMP				

‘Generally, it doesn’t rain in Upper Egypt at all, no, then in Thebes, it used to probably only drizzle.’ (Herodotus, *Istoria*, translated by Tinatin Qauxčišvili)

This example perfectly demonstrates a “full” verb and its approximative counterpart: *čvima* is the verb for raining, while *činčklavla* is the verb for a drizzle, so not quite a full but an approximate rain. Nonetheless, even if the GNC does not provide any evidences for the approximative form *čvimdasavit* ‘it kind of rained’, it is quite often used in the Georgian spoken language.

3.3 Case stacking and approximative constructions

The last form of approximatives to be discussed here is admittedly not a verb or a verbal construction but it is no less peculiar:

(21)	[...]	<i>da</i>	<i>mqar-ad</i>	<i>gansaža</i>	<i>ki dec</i>
	[...]	and	hard-ADV.SG	condemn.S3SG.O3SG.AOR	yet again
	<i>ase-c</i>	<i>gabuṭul-ma-s-a-vit</i>			
	like this-FOC	indignant-ERG.SG-DAT.SG-EMPH.V-like			

‘[...] and yet again, he fiercely condemned him kind of indignantly.’ (Journal *Liṭeraṭuruli paliṭra* 2008)

The approximative form in this example has quite a unique structure:

- the stem *gabuṭul-* is a participle and thus deverbal;
- it is marked for the ergative case *-ma*, which is unexpected but can be explained as follows: the participle in this example functions as a *participium coniunctum* and in such cases, it agrees with the subject in case and number; in the given case, it is the ergative case because the verb *gansaža* ‘to condemn’ is transitive and transitive verbs in Georgian govern their subjects in the ergative case in the aorist;
- then the participle is marked for the dative case *-s* and receives the emphatic vowel *-a*;
- lastly, the postposition *-vit* is suffixed.

One of the enigmatic aspects of this construction is that both case markers, the ergative marker *-ma* as well as the dative marker incl. postposition *-savit* are both functional, the former still carrying its morphosyntactic function and agreeing with the subject in the ergative and the latter exerting its semantic-pragmatic function of expressing approximativity. As this example is the only one of its kind in the GNC, further assumptions or analyses cannot be made. What can be stated, however, is that on the first glance, it seems like an example of case stacking (*-ma-s-* (ERG.SG+DAT.SG)); but as already mentioned above, the ergative marker *-ma* is governed by the transitive verb *gansaža* ‘to condemn’ in the aorist (which means that the ergative case is syntactically determined) while the dative case marker incl. postposition *-savit* has no grammatical function but only semantic content. This can be taken as a proof that the suffix *-savit* has been grammaticalised and lexicalised as a semantic unity to express approximativity.

4. Conclusions

This paper has shown that the Georgian language can merge verbal and nominal elements together and thus form approximative verbs. These approximative verbs differ in their semantics as well as their grammatical features from each other: semantically, they can express approximativity, epistemic modality, attempts or contextual evidentiality (certainly, there are even more semantic classifications). Grammatically, they provide a broad variety of different grammatical features, such as screeves/series, transitivity, voice, and person & number. The different semantic functions can be paraphrased with synonymous constructions; e.g., the verb *cdiloba* ‘to try, to attempt’ can be used for the paraphrasis of approximative verbs with the semantic function of attempt; the evidential adverb *vitom* ‘as if’ can be used for the paraphrasis of approximative verbs with the semantic function of evidentiality; etc. It was also observed that these approximative verbs often cooccur with certain other elements such as evidential adverbs (*titkos* ‘as if’), nonspecific adverbs (*rağac/rağacnairad/racxa* ‘somehow’) or grading adverbs (*cota* ‘little, few’, *ķidev upro* ‘even more’). The various grammatical features attested in the examples showed that the category of approximativity in Georgian is not restricted to a certain tense, voice, person, number or transitivity model. I draw my perhaps most significant conclusions from the presented peculiar cases above:

- a) there are cases which show that approximative constructions do not only appear in verbal constructions but also in copula constructions and even in sentences that have been merged into a word;
- b) the Georgian language can express approximativity lexically (shown on the example of *çvima* ‘rain’ and *çinçvla* ‘drizzle’);
- c) the suffix *-savit*, which triggers the approximative reading, can be attached not only to verbs but also to already declined nouns (as shown in (21)), which supports my assumption of *-savit* being grammaticalised as one lexical unity;
- d) aside from the dative and nominative case, the postposition *-vit* can govern other grammatical cases such as the genitive, which means that the syntactic function can override the morphological rule concerning the postposition *-vit*.

Nonetheless, it should not be forgotten that even if the suffix *-savit* comes from the nominal domain when it is attached at the end of a verb, the construction itself must still be analysed as a verb and not as a nominal formation. Of course, for a more elaborate analysis, a much deeper investigation would have to be undertaken, which is beyond the scope of the present paper.

LIST OF ABBREVIATIONS

ADV	adverbial case	GEN	genitive case	PL	plural
AFF	affirmative	IMPF	imperfect tense	PRES	present tense
AOR	aorist tense	INST	instrumental case	PV	preverb
COP	copula	NEG	negation	QP	quotative particle
DAT	dative case	NOM	nominative case	S	subject
EMPH.V	emphatic vowel	NP	noun phrase	SG	singular number
ERG	ergative case	O	object	VOC	vocative case
FOC	focus	OV	objective version	1/2/3	1 st /2 nd /3 rd person
FUT	future tense	PASS	passive		

LIST OF TABLES

Table 1: Declination paradigm in the singular and plural in Modern Georgian -----	51
Table 2: Bound postpositions in Modern Georgian-----	52
Table 3: Series & screeves in approximative verbs-----	59
Table 4: Transitivity & valency in approximative verbs-----	60
Table 5: Voice in approximative verbs-----	61

LITERATURE

- Glück, Helmut** (ed.) (2016). *Metzler Lexikon Sprache*. 5. Auflage. Stuttgart, Weimar: J.B. Metzler.
- de Haan, Ferdinand** (1999). “Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries”. *Southwest Journal of Linguistics* 18, 83–101.
- de Haan, Ferdinand** (2005). “Encoding speaker perspective: evidentials”. In: Frajzyngier, Z., Roods, D. (eds.), *Linguistic Diversity and Language Theories*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 379–397.
- Imnaišvili, Vaxtang** (2008): “Vit tandebuliani zmnebi tanamedrove kartulši [Verbs with the postposition *-vit* in Modern Georgian]”. *Kartvelologia: samecniero žurnali [Kartvelology: scientific journal]* 9, 75–81.
- Kamarauli, Mariam** (2022): *The nominal domain in Georgian. A diachronic analysis*. Wiesbaden: Reichert.
- Šaniže, Akaķi** (1973): *Kartuli enis gramaťikis sapuzvlebi [Fundamentals of the Grammar of the Georgian Language]*. Tbilisi: Tbilisis universitetis gamomcemloba.
- Vogt, Hans** (1971): *Grammaire de la langue géorgienne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Žaparize, Zurab** (1963): “*-vit* tandebulis xmarebisatvis zmnastan kartulši [On the usage of the postposition *-vit* with verbs in the Georgian language]”. *Kartvelur enata šruťturis saķitxebi [Structural issues of the Kartvelian languages]* 3, 95–98.

აპროქსიმატული ზმნები: სახელური და ზმნური დომენების სიმბიოზი (ქართული ენის მაგალითზე)

მარიამ ყამარაული

ქართულ ენას თავისი ისტორიული განვითარების განმავლობაში ყოველთვის ახასიათებდა თავისებურებები, როგორებიცაა ორმაგი ან სამმაგი ბრუნების ფენომენი (ე.წ. suffixaufnahme), რომელიც სახელურ დომენებში სახელური ფრაზის შემადგენელი კომპონენტების მორფოსინტაქსურად მარკირებული სტრუქტურის განსაკუთრებულ შემთხვევაა პოსტპოზიციურ წყობაში; ან დეიქტური ზედსართავი სახელების პოვნირება, რომელიც წარმოადგენს ჩვენებითი ნაცვალსახელებისა და ზედსართავ სახელთა სიმბიოზს (Kamarauli 2022: 29, 76). ორივე აქ დასახელებული ფენომენი სახელური დომენების თავისებურებებს ასახავს, თუმცა ქართულში ზმნური დომენებიც ხასიათდებიან განსაკუთრებული თავისებურებებით. წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ქართული ენისათვის დამახასიათებელი თავისებურებების ერთ-ერთი ასეთი შემთხვევა – სახელური და ზმნური დომენების სიმბიოზი, კერძოდ, ზმნურ ფორმებში სახელური მორფოლოგიის გრამატიკული ელემენტების გამოყენების შემთხვევები, რომლებსაც შემდგომში **აპროქსიმატულ ზმნებს** ვუწოდებთ. აპროქსიმატულ ზმნებში იგულისხმება „*მომიბოდიშასავით*“ ტიპის ზმნური ფორმები, ანუ ის შემთხვევები, როდესაც ზმნის პირიან ფორმას მიცემითი ბრუნვის ნიშანი **-ს(ა)** დაერთვის **-ვით** თანდებულთან ერთად და ახდენს ზმნით გადმოცემული მოქმედების სემანტიკის მოდიფიკაციას.

აღნიშნული ფენომენი, ანუ სახელური მორფოლოგიის ელემენტების გამოყენება ზმნურ ფორმებში, დადასტურებულია ჯერ კიდევ სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში, სადაც **-ვით** თანდებულიან ფორმებს საბა ზმნათა შინაარსის განმარტების მიზნით იყენებს. მაგ.: *გაახუმა - დაადუმასავით*. როგორც ზ. ჯაფარიძე მიუთითებს, **-ვით** თანდებულის გამოყენება ზმნებთან საბასთვის სიტყვის მნიშვნელობაზე სინონიმური სიტყვით მითითების ხერხია და „განსამარტავი“ და „განმარტებული“ სიტყვების მსგავსებაზე მიუთითებს (ჭაპარიძე 1963: 95). ამგვარი ფორმები სამეცნიერო ლიტერატურაში განხილული აქვს ვ. იმნაიშვილსაც. მასვე ეკუთვნის **-ვით** თანდებულის ფუნქციური სემანტიკის დადგენა ზმნებთან, გამოხატოს ზმნით გადმოცემული შინაარსის **სემანტიკური მსგავსება, ანალოგია, იდენტურობა**.

საკვლევო საკითხის კორპუსლინგვისტურმა ანალიზმა, რომელიც ეფუძნება კორპუსულ კვლევებს (განსახილველად გამოტანილი ფორმები მოპოვებულია ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში), გვიჩვენა, რომ გარდა სახელობითი (თანხმოვანფუძიან სახელებთან) და მიცემითი (ხმოვანფუძიან სახელებთან) ბრუნვის ფორმებისა, *-ვით* თანდებული გამოიყენება ასევე ნათესაობით ბრუნვაში. კორპუსში დადასტურდა პარალელური ხმარების შემთხვევებიც:

შდრ.:

(1) „*თვალს სტაცებდა კოხტა ეკლესია-მონასტრები, შეაბჯრული ვაჟკაცივით, გორაზე*“.

(2) „*კარგი, ბაღლო, კარგი! ბაღლი ხარ, მაგრამ ვაჟკაცსავით ლაპარაკობ*“.

(3) „*ეს ოთხმოცი წლისა იყო და ისევე ვაჟკაცისავით შეძლება ჰქონდა*“.

-ვით თანდებულიანი პარალელური ფორმების არსებობა იმაზე მიუთითებს, რომ სინტაქსურ ფუნქციას (ნათესაობითში დასმული მსაზღვრელი: *ვაჟკაცის შეძლება*) შეუძლია გადალახოს მორფოლოგიური წესი (*-ვით* თანდებული თანხმოვანფუძიან სახელებთან, როგორც წესი, სახელობით ბრუნვაში გვხვდება) და გაიფართოვოს გამოყენების არეალი (*-ვით* თანდებული გამოიყენოს მიცემით და ნათესაობით ბრუნვებთან).

როგორც აღინიშნა, *-ვით* თანდებული ხმოვანფუძიან სახელებს მიცემით ბრუნვაში დაერთვის. სახელური მორფოლოგიისათვის დამახასიათებელი ელემენტების ეს კომბინაცია (მიცემითი ბრუნვის ნიშანი *-სა* + თანდებული *-ვით*) დადასტურდა ზმნებშიც. მორფოლოგიური ელემენტების კომბინაცია *-სავით* დაერთვის ზმნურ ფორმებს და იწვევს ზმნით გადმოცემული მოქმედების სემანტიკის მოდიფიკაციას – გადმოსცემს აპროქსიმატულობას:

(4) „*მართლა ასე მოგეწონა? გამიღიმასავით*“.

(5) „*დღისით მალაზიებში დადიოდა, რეცხავდა და ინგლისურში მეცადინეობდასავით*“.

(6) „*რადაც ხმაური მომესმა, ცოტა შემეშინდასავით და წამოვდექი*“.

ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში დადასტურებულმა მაგალითებმა და გრამატიკულმა მახასიათებლებმა აჩვენა, რომ ქართულში აპროქსიმატულობის კატეგორია არ შემოიფარგლება გარკვეული დროით, გვართ, პირითა და რიცხვით; იგი გვხვდება როგორც გარდამავალ, ისე გარდაუვალ ზმნებთან. შდრ.: *მოგვიბოდიშასავით, მოიბოდიშასავით, მომიბოდიშასავით, მოუბოდიშასავით; გაამართლასავით, იმართლასავით, იმართლებდასავით, იმართლებოდასავით*.

ქართული ენის ეროვნული კორპუსის მონაცემების მიხედვით, აპროქსიმატულობის ფუნქციური ელემენტის *-სავით* გამოყენების სიხშირე არა მარტო

საგრძობლად გაიზარდა თანამედროვე ქართულში, არამედ გაიფართოვა კიდევ გამოყენების არეალი – იგი შეიძლება დაერთოს არა მარტო ცალკეულ ზმნურ ფორმებს (სხვადასხვა პირში, რიცხვსა და მწკრივში), არამედ სინტაქსურ კონსტრუქციებს – ზმნურ ფრაზებსა და წინადადებებსაც კი. ასეთ შემთხვევაში გვაქვს ე.წ. **აპროქსიმატული კონსტრუქციები**. ამის ნათელი მაგალითია შემდეგი წინადადებები:

(7) *„დედაჩემის კრებებზე თითქოს სიმშვიდეა კი არა, უფრო კარგია-სავით“.*

(8) *„თუმცა ძაან გამიჭირდა, ...მაინც შევეძელი და ვითომც-არაფერია-სავით ფული ვთხოვე“.*

(9) *ყოველთვის მინდოდა დამეწერა რამე მარკესაზე, მაგრამ რამდენჯერაც დავწერე, დავხიე, – ყალბი იყო, – არ-შეკადრებოდა-სავით.*

(10) *„დედა კი დილით არათუ გამოკეთდება ხოლმე, ვითომ-წუხელ-არაფერი-მჭირდა-სავით წამოფრინდება და იატაკის წმენდას იწყებს“.*

მიუხედავად იმისა, რომ ზმნურ ფორმებში დადასტურებული სახელური მორფოლოგიური ელემენტების კომბინაცია **-სავით** სახელური დომენიდან მოდის, ზმნა/ზმნური ფრაზა მაინც ინარჩუნებს პრედიკაციის ფუნქციას, თუმცა განიცდის სემანტიკურ მოდიფიკაციას – გადმოსცემს ზმნით გადმოცემული მოქმედების აპროქსიმატულობას, რაც გვაპარაუდებინებს, რომ მიცემითი ბრუნვის ნიშანმა **-ვით** თანდებულთან ერთად გაიარა გრამატიკალიზაციის პროცესი, რის შედეგადაც წარმოიქმნა ლექსიკური მოდიფიკაციის ელემენტი, რომელიც ემსახურება აპროქსიმატულობის გადმოცემას.

სახელურ მორფოლოგიაში დადასტურდა ერთი განსაკუთრებული შემთხვევა, როდესაც სახელური მორფოლოგიური ელემენტების კომბინაცია **-სავით** არსებით სახელს დაერთვის მოთხრობით ბრუნვაში:

(11) *„... და მყარად განსაჯა კიდევ, ასეც, გაბუტულ-მა-სა-ვით“.*

ამ წინადადებაში **გაბუტულმა-სავით** ზმნური მოდიფიკატორის ფუნქციას ასრულებას (**გაბუტულმა-სავით** განსაჯა შდრ.: **გაბუტულმა** განსაჯა). ეს შემთხვევა უაღრესად საინტერესოა: მოთხრობით ბრუნვაში დასმულ მიმღებობას **გაბუტული** დაერთვის მორფოლოგიურ ელემენტთა კომბინაცია **-სავით** და მიმღებურ ფორმას გარდაქმნის ზმნიზედურ ფორმად. ამ შემთხვევის განსაკუთრებულობა ფუნქციურ-სემანტიკური თვალსაზრისით იმაში მდგომარეობს, რომ გარდამავალ ზმნასთან მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი **-მა** კვლავაც ახორციელებს სახელის მორფოსინტაქსურ შეთანხმებას ზმნასთან [გაბუტულმა (AERG)

განსაჯა (Vtr)], თუმცა სემანტიკურ-პრაგმატული თვალსაზრისით ზმნა მოდიფიკაციას განიცდის და გადმოსცემს ზმნით გადმოცემული მოქმედების აპროქსიმატულობას.

როგორც განხილული მაგალითების ანალიზმა გვიჩვენა, ქართულ ენას გააჩნია უნარი ზმნური და სახელური დომენების სიმბიოზისა, რასაც აპროქსიმატულობის გადმოსაცემად ზმნებში სახელური მორფემების გამოყენება ადასტურებს.

აპროქსიმატული ზმნებით გადმოცემული სემანტიკა მრავალფეროვანია: სემანტიკურ-პრაგმატულად მათ შეუძლიათ გამოხატონ მიახლოებითობა, ეპისტემური მოდალობა, მცდელობა ან კონტექსტური მტკიცებულება (სავარაუდოდ, არსებობს კიდევ უფრო მეტი სემანტიკური ფუნქციები). გრამატიკულად ისინი წარმოდგენილი არიან მრავალფეროვანი ფორმით – სხვადასხვა გვარის ზმნებში, განსხვავებულ მწკრივებსა და სერიებში, სხვადასხვა პირისა და რიცხვის ფორმებით. სემანტიკურ-პრაგმატული ფუნქციების დადგენა შესაძლებელია პერიფრაზირების მეშვეობით, სინონიმური კონსტრუქციების ჩანაცვლებით, სუბსტიტუციის მეთოდის გამოყენებით; მაგ., ზმნა „მცდელობა“ შეიძლება გამოვიყენოთ აპროქსიმატული ზმნების პერიფრაზისთვის მცდელობის სემანტიკური ფუნქციით; ზმნიზედა „ვითომ“ და „თითქოს“ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს აპროქსიმატული ზმნების პერიფრაზისთვის მტკიცებულების სემანტიკური ფუნქციით; ასევე დადასტურდა, რომ აპროქსიმატული ზმნები ხშირად ემთხვევა ზოგიერთ სხვა ფუნქციურ ელემენტს, როგორცაა მაგალითად, ფუნქციური ელემენტები **ვითომ, თითქოს**, არასპეციფიკური ფუნქციური ელემენტები **რადაც, რადაცნაირად** ან შეფასების ფუნქციური ელემენტები **პატარა, ცოტა, კიდევ უფრო**.

საკითხი, რასაკვირველია, შემდგომ კვლევას მოითხოვს ქართულში აპროქსიმატულობის, როგორც გრამატიკული კატეგორიის, გადმოცემის თვალსაზრისით, რაც კვლევის შემდგომ ეტაპზე არის დაგეგმილი.

გრამატიკალიზებული ადგა ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი¹

მარიამ რუხაძე

1. გრამატიკალიზაციის ლინგვისტური ფენომენი

ტრადიციული განსაზღვრების მიხედვით, ენა ნიშანთა სისტემაა და კომპლექსურ ფენომენს წარმოადგენს. ენობრივ ნიშნებს შინაარსისა და ფორმის, ანუ აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის ერთიანობა ქმნის. ენობრივი სისტემის სრულფასოვანი ანალიზი როგორც შინაარსის, ისე გამოსატყულების პლანის ანალიზს გულისხმობს. ენობრივი სისტემის კვლევისას გასათვალისწინებელია ენობრივი სისტემის მუდმივი ცვალებადობის პრინციპი. ენობრივი სისტემის დიაქრონიული ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ენა დროში ცვალებადი სისტემაა, ცვლილებები მის ყოველ დონეზე ხორციელდება, იცვლება ენის ფონოლოგიური შემადგენლობა, მისი მორფოლოგიური სისტემა და სინტაქსური სტრუქტურები, ცვლილებები ხორციელდება სემანტიკისა და პრაგმატიკის სფეროშიც.

ენობრივი ნიშნები ენობრივ ინვენტარს ქმნიან და მათი დანიშნულების მიხედვით სხვადასხვა პარადიგმატულ კლასებად ნაწილდებიან. ენობრივ სისტემაში მიმდინარე ცვლილებათა პარალელურად ენობრივმა ნიშანმა შესაძლოა შეიცვალოს დანიშნულება და სიტყვათა ერთი პარადიგმატული კლასიდან მეორე კლასში გადავიდეს. სწორედ ამ ტიპის ცვლილებას მიეკუთვნება **გრამატიკალიზაციის** პროცესი.

გრამატიკალიზაცია სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილი ფენომენია და სხვადასხვა კუთხით შეისწავლება. **გრამატიკალიზაციის** პროცესის ფუნდამენტური კვლევა **კრისტინ ლემანს** ეკუთვნის, მისი განსაზღვრების მიხედვით: „გრამატიკალიზაცია ეს ის პროცესია, რომელშიც ლექსემები, ანუ ლექსიკური მნიშვნელობის მატარებელი ოდენობები, გრამატიკულ ფორმატივებად, ანუ გრამატიკული მნიშვნელობის გამომხატველ ოდენობებად, გარდაიქმნება. რიგი სემანტიკური, სინტაქტიკური და ფონოლოგიური პროცესები მონაწილეობს მორფემებისა და მთელი კონსტრუქციების **გრამატიკალიზაციის** პროცესში (Lehmann, 2015: 8). მისივე მითითებით, **გრამატიკალიზაცია** ენობრივი ერთეულისთვის ფუნქციის ხარისხობრივი, თანდათანობითი ცვლილებაა და არა ნახტომი

¹ კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის სახელობის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დოქტორანტურის კვლევითი პროექტის ფარგლებში (პროექტის შიფრი PHDF-18-557).

ერთი კატეგორიიდან მეორეში. შესაბამისად ამისა, გრამატიკალიზაციის პროცესში მეოფი ენობრივი ერთეულები გრამატიკალიზაციის სხვადასხვა ხარისხით ხასიათდება.

გრამატიკალიზაციის ფენომენი თანამედროვე ენათმეცნიერებაში სხვადასხვაგვარი მიდგომით შეისწავლება. გრამატიკალიზაციის ფენომენის კვლევის არსებულ თვალსაზრისებს შორის არსებითად ორგვარი მიდგომა გამოიყოფა, ესენია: გრამატიკალიზაციის კვლევის ფუნქციური ასპექტი და გრამატიკალიზაციის კვლევის ფორმალური ასპექტი.

წინამდებარე სტატიაში წარმოვადგენთ გრამატიკალიზებული ადგა ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკურ ანალიზს. ამასთან, საკითხის კვლევისას უპირატესობას გრამატიკალიზაციის ფენომენის კვლევის ფუნქციურ ასპექტს მივანიჭებთ. გრამატიკალიზაციის ფუნქციური თვალსაზრისით კვლევა პასუხობს შეკითხვას, თუ როგორ აისახება ენობრივი ელემენტის ფუნქციაზე გრამატიკალიზაციის შედეგად წარმოქმნილი ცვლილება სემანტიკის ან მისი საკომუნიკაციო ფუნქციის, პრაგმატიკის დონეზე. გრამატიკალიზაციის კვლევის ფუნქციური ასპექტი ცდილობს ენის საკომუნიკაციო ფუნქციაში მიმდინარე ამ ცვლილებათა ახსნას, ეძებს და იკვლევს იმ კონტექსტებს, რომლებშიც ეს ცვლილებები დასტურდება. გრამატიკალიზაციის ფუნქციურ თვალსაზრისში უმნიშვნელოვანეს ადგილს იკავებს სემანტიკური და პრაგმატიკული ცვლილებები, ნიშნის შინაარსის პლანის ცვლა, ხოლო ფორმის ცვლილება განხილულია, როგორც შინაარსის ცვლის თანმდევი შედეგი.

2. გრამატიკალიზაციის საფეხურები

გრამატიკალიზაცია მყისიერად არ ხორციელდება, იგი დროში გაწეილი პროცესია, ყოველი ენობრივი ელემენტი ამ პროცესის შემადგენელ საფეხურებს თანდათანობით გადის. გრამატიკალიზაციის პროცესში, ცვლილების გარკვეულ მონაკვეთში, ლექსიკური ელემენტის გრამატიკულ ელემენტად გარდაქმნის პროცესი ჯერ კიდევ დაუსრულებელ, შუალედურ ფაზაში იმყოფება, როდესაც ერთი და იგივე ფორმა პარალელურად იხმარება როგორც გრამატიკალიზებული, ისე პირვანდელი სახით. გრამატიკალიზაციის ამ შუალედურ ეტაპს სემიგრამატიკალიზაცია ეწოდება (Lehmann, 2015:11).

სამეცნიერო ლიტერატურაში გრამატიკალიზაციის ოთხი საფეხურია გამოყოფილი, ესენია:

- **დესემანტიზაცია** – ენობრივი ერთეული კარგავს ლექსიკურ მნიშვნელობას. ლექსიკური მნიშვნელობის დაკარგვას სხვადასხვა ფაქტორი განაპირობებს, მათ შორის უმთავრესია სემანტიკური კონტექსტი. დესემანტიზაციის კლასიკურ ნიმუშად მიჩნეულია გადაადგილების სემანტიკის მქონე საბაზისო ზმნების გამოყენება მომავალი დროის საწარმოებლად ინგლისურ ენაში, მაგ., *I am going to*.
- **ექსტენცია** – ახალი ფუნქციით გამოყენების სიხშირის ზრდა. ამ ეტაპზე ფართოვდება დესემანტიზებული ელემენტის მოხმარების არეალი.
- **დეკატეგორიზაცია** – დესემანტიზებული ენობრივი ერთეული კარგავს საკუთარ პარადიგმატულ (გრამატიკულ) ნიშნებს, ანუ ფორმაცვალებადი სიტყვა თანდათანობით ფორმაუცვლელ სიტყვად იქცევა. ამ საფეხურზე შესაძლოა ენობრივ ერთეულს შენარჩუნებული ჰქონდეს მორფო-სინტაქსური მახასიათებლები, მაგრამ ერთეული ვეღარ ამყარებს მორფო-სინტაქსურ კავშირს წინადადების სხვა წევრებთან და ვეღარ აწარმოებს პარადიგმას. დამოუკიდებელი სიტყვა დამოკიდებული ხდება სხვა სიტყვებზე და იქცევა მათ თანმხლებ ერთეულად.
- **ეროზია** – დეკატეგორიზებული და დესემანტიზებული ენობრივი ერთეული, რომელიც ფორმაცვალებადი სიტყვათა კლასიდან გადასულია ფორმაუცვლელ სიტყვათა კლასში, იწყებს ცვეთას და მარტივდება. ამ გზით მიღებულად მიიჩნევა ქართულში ნაწილაკთა უმრავლესობა, მაგალითად, *გგებ < გგების*.

მანანა თანდაშვილი მიუთითებს, რომ ხშირ შემთხვევებში გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფუნქციური ელემენტი იმის საპირისპირო მნიშვნელობას გამოხატავს, რასაც გრამატიკალიზაციამდე გადმოსცემდა ლექსიკურად: *რასაკვირველია* (დადასტურება) < *რა საკვირველია* (გაოცება) (თანდაშვილი, 2016: 95).

3. გრამატიკალიზებული ადგა

გრამატიკალიზაციის პროცესი დამახასიათებელია როგორც სახელებისთვის, ასევე ზმნებისთვის. ტიპოლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო სურათს ზმნურ ფორმათა გრამატიკალიზაციის პროცესი ქმნის. სტა-

ტიაში წარმოდგენილია **სემიგრამატიკალიზაციის** ანუ გრამატიკალიზაციის მიმდინარე ფაზაში მყოფი ზმნური ერთეულის *ადგა* ფორმის ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი, კერძოდ, ის ფუნქციურ-სემანტიკური ნიშნები, რომელსაც გრამატიკალიზებული, ფუნქციურ ელემენტად ქცეული *ადგა* ატარებს თანამედროვე ქართულ ენაში.

რას ვგულისხმობთ, როცა ვამბობთ, რომ ენობრივმა ფორმამ **გრამატიკალიზაცია განიცადა?**

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი და შევადაროთ ერთმანეთს ეს ორი წინადადება:

(1) *გოგონა დილით ადრე ადგა და მზადებას შეუდგა.*

vs.

(2) *ნეტავ ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც ადგა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!*

პირველ წინადადებაში *ადგა* წინადადების სინტაქსური ბირთვის, შემასმენლის ფუნქციას ასრულებს, ხოლო მეორე წინადადებაში მას შემასმენლის ფუნქცია არ აქვს, პრედიკაციას არა *ადგა*, არამედ ზმნური ფორმა **შეუსრულა** გამოხატავს. რაც შეეხება *ადგა* ფორმას, მიუხედავად იმისა, რომ მას შენარჩუნებული აქვს უმთავრესი ზმნური კატეგორიები – პირი, რიცხვი და დრო, იგი დაცლილია ზმნური შინაარსისგან და **ფუნქციურ ელემენტად** არის ქცეული.

4. კვლევის მეთოდოლოგია

თანამედროვე ლინგვისტიკაში **ფუნქციურ ელემენტთა** კვლევისას სხვადასხვა მეთოდი გამოიყენება. სტატიაში ძირითადად კორპუსლინგვისტური კვლევის მეთოდი გვაქვს გამოყენებული, კერძოდ **კორპუსზე დამყარებული** და **კორპუსით განპირობებულ** კვლევის მეთოდები. ემპირიული მასალის საკვლევად ასევე გამოყენებულია **სუბსტიტუციის**, **ელიმინაციისა** და **სკოპუსის** მეთოდები. ფუნქციურ-სემანტიკური ნიუანსების გამოსაკვლევად კი **ენობრივი კომპეტენციის ტესტი**.

სტატიაში წარმოდგენილი კვლევა **ქართული ენის ეროვნული კორპუსის** ბაზაზე განხორციელდა. კვლევის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში **გრამატიკალიზებული** ერთეულებით გან-

პირობებულის ომონიმის მოხსნის გზების მოძიება, რაც კორპუსში გრამატიკალიზაციის შედეგად მიღებული ფუნქციური ელემენტების ავტომატური ძიების პროცესის გაუმჯობესებას შეუწყობდა ხელს.

თანამედროვე ლინგვისტურ კვლევებში თეორიული დებულებების სანდოობის განმსაზღვრელ პარამეტრებს შორის უმნიშვნელოვანეს ადგილს იკავებს საკვლევი მასალის მოცულობისა და მრავალფეროვნების კრიტერიუმი. 21-ე საუკუნის ლინგვისტიკაში კვლევისათვის საჭირო ემპირიული მასალის მოპოვების საუკეთესო საშუალებას ენობრივი კორპუსები გთავაზობენ. სტატიაში წარმოდგენილი საკითხის საკვლევად ემპირიული მასალა ქართული ენის რეფერენციალური კორპუსიდან არის ამოკრებილი და კორპუსლინგვისტური კვლევის მეთოდის, კერძოდ, **კორპუსზე დამყარებული კვლევის მეთოდის** გამოყენებით არის დამუშავებული. გარდა ამისა, ემპირიულ მასალაზე მუშაობისას ენობრივ ერთეულთა **გრამატიკალიზებულობის** დასადგენად ვიყენებდით სუბსტიტუციის, ელიმინაციისა და სკოპუსის მეთოდებს.

ფუნქციურ ელემენტებზე მუშაობისას განსაკუთრებით ეფექტურია **სუბსტიტუციის**, ანუ **ჩანაცვლების მეთოდი**. იგი გულისხმობს ენობრივი ერთეულის სხვა, ლექსიკური ან ფუნქციური თვალსაზრისით მსგავსი ერთეულით ჩანაცვლებას. თუ ჩანაცვლების შედეგად როგორც გრამატიკული, ისე სემანტიკური თვალსაზრისით გამართული წინადადება მივიღეთ, მაშინ საწყისი ერთეულის მორფო-სინტაქსური ფუნქცია დამტკიცებულად ჩაითვლება (თანდაშვილი, 2019:12).

წარმოვადგენ **სუბსტიტუციის** მეთოდის გამოყენების ერთ კონკრეტულ მაგალითს:

(3) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

განსახილველი ერთეული **ადგა** ჩავანაცვლოთ მსგავსი შინაარსის მქონე ზმნური ფორმით. ჩანაცვლებისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ჩანაცვლების შედეგად მიღებული წინადადება გამართული უნდა იყოს გრამატიკული თვალსაზრისით და უცვლელად უნდა შენარჩუნდეს წინადადების სემანტიკა. ავიღოთ სემანტიკურად ეკვივალენტური **წამოღვა** და **წამოხტა** ზმნები.

შდრ.:

(4) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ წამოდგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

(5) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ წამოხტა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

ჩანაცვლების მეთოდმა გვიჩვენა, რომ *ადგა* ფორმის ჩანაცვლება მსგავსი მორფო-სინტაქსური ნიშნების მქონე (აწმყო დრო, ერთპირიანი გარდაუვალი ზმნა, S³) ზმნური ფორმით გვაძლევს სინტაქსურად გამართულ წინადადებას, თუმცა ჩანაცვლების შედეგად მიღებული სამივე წინადადება ლოგიკურ-სემანტიკურად გაუმართავია, რაც იმითაა განპირობებული, რომ მოცემულ კონტექსტში *ადგა* გრამატიკალიზებულია, იგი წინადადებაში არა პრედიკატის, არამედ **ფუნქციური ელემენტის** სახით არის წარმოდგენილი.

ახლა ჩავანაცვლოთ *ადგა* ფორმა ისეთი ფორმით, რომ როგორც სინტაქსური, ისე ლოგიკურ-სემანტიკური თვალსაზრისით გამართული წინადადება მივიღოთ:

(6) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ მიდგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტყხა!*

წარმოდგენილ წინადადებაში ჩამნაცვლებელ ერთეულად *მიდგას* გამოყენება როგორც სინტაქსური, ისე ლოგიკურ-სემანტიკური თვალსაზრისით გამართულ წინადადებას გვაძლევს. შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ *ადგა* ფორმა წინადადებაში არა პრედიკატად, არამედ **ფუნქციურ ელემენტად**აა გამოყენებული და თანხვდება *მიდგა* ფორმის სემანტიკურ ფუნქციას.

ფუნქციურ ელემენტებზე მუშაობისას ეფექტურად გამოიყენება **ელიმინირების**, ანუ განულების მეთოდი – სინტაქსური ტესტი, რომელიც საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ წინადადების რომელი ელემენტი ან ელემენტთა ჯგუფი არის საკმარისი და აუცილებელი, რათა წინადადება სრულფასოვანი იყოს, ანუ, გადმოგვცემდეს გამართულ აზრს. ეს ტესტი განსაკუთრებით ეფექტურად გამოიყენება ზმნური წარმოშობის **ფუნქციური ელემენტების** ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზის დროს.

ქართულში ზმნა სინტაქსურად წინადადების ბირთვი, მისი ცენტრალური ნაწილია. ზმნის მეშვეობით გადმოიცემა პრედიკაცია. თუ ზმნური ფორმის ან ზმნური ფრაზის განულება წინადადებაში შესაძლებელია, ეს იმის დასტურია,

რომ მსგავს შემთხვევაში დაკარგულია ზმნური ფუნქცია, პრედიკაცია აღარ გამოიხატება და საქმე გვაქვს **ფუნქციურ ელემენტთან** (თანდაშვილი 2019:27).

ავიღოთ იგივე წინადადება და გამოვიყენოთ ელიმინირების მეთოდი:

(7) რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა!

შდრ.:

(8) რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ~~ადგა~~ თქვენი გაზეთი ~~და~~ ერთი ამბავი აუტეხა!

წინადადება, გარკვეულწილად, ინარჩუნებს აზრს, მაგრამ გრამატიკულად არასწორია. წინადადების გრამატიკული გამართვის შემდეგ იგი ამგვარ სახეს მიიღებს:

(9) რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, თქვენმა გაზეთმა რომ ერთი ამბავი აუტეხა!

როგორც ვხედავთ, ადგა ფორმის განულება იწვევს წინადადების სინტაქსური სტრუქტურის რღვევას – იცვლება წინადადების წევრებს შორის არსებული მორფო-სინტაქსური მიმართებები, კერძოდ, ქვემდებარის ბრუნვა, რაც საუკუნით ლოგიკურია, რადგან ადგა ფორმა **სემიგრამატიკალიზაციის** ეტაპზე მყოფი ელემენტია, იგი მორფო-სინტაქსურ კავშირშია წინადადების წევრებთან და მისი განულების შედეგად ქვემდებარე – გაზეთი – მორფო-სინტაქსურ კავშირში შედის უწყვეტელში მდგომ ზმნა-შემასმენელთან, რაც აუცილებლობით მოითხოვს მოთხრობით ბრუნვას ქვემდებარისთვის.

რაც შეეხება წინადადების სემანტიკურ მხარეს, ადგა ფორმის განულების შემდეგ წინადადების მოდალობა შეიცვალა, ადგა ფორმა წინადადებით გადმოცემულ შინაარსს **სწრაფი რეაგირების მოდალობას** სძენდა, მისი განულების შედეგად კი წინადადებით გადმოცემულმა მოქმედებამ **დაუყონებლივი მოქმედების მოდალობის** გაგება დაკარგა, წინადადების შინაარსობრივი მხარე კი უცვლელი დარჩა, რაც თავის მხრივ, ადასტურებს, რომ ადგა ფორმა არა პრედიკაციის გამომხატველი, არამედ **ფუნქციური ელემენტია** საანალიზო წინადადებაში, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში მის განულებას წინადადებაში პრედიკაციის დაკარგვა უნდა გამოეწვია.

ფუნქციური ელემენტების კვლევისას მათი ფუნქციონირების არეალის დასადგენად გამოიყენება **სკოპუსის მეთოდი**. სკოპუსი არის **ფუნქციური ელემენტის** ფუნქციონირების არეალი, ანუ ის მანძილი წინადადებაში, რა მანძილზეც მოცემული ელემენტის სემანტიკური ფუნქცია ვრცელდება. სკოპუსის განსაზღვრა მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც მისი საშუალებით დგინდება **ფუნქციური ელემენტის** ფუნქციურ-სემანტიკური მოდიფიკაციის არეალი წინადადებაში (თანდაშვილი 2019: 38). საანალიზო წინადადებაში „*რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა!*“ გადავანაცვლოთ კონსტრუქცია **ადგა და**.

(10) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ თქვენი გაზეთი ადგა და ერთი ამბავი აუტეხა!*

(11) *რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი, რომ თქვენმა გაზეთმა ერთი ამბავი აუტეხა, ადგა და!*

განხილულ წინადადებაში ფუნქციური მნიშვნელობის მქონე **ადგა და** კონსტრუქციის გადაადგილება წინადადების ფარგლებში არ იწვევს წინადადების მოდალობის ცვლილებას. შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფუნქციური მნიშვნელობის მატარებელი სინტაგმის **ადგა და** მოქმედების არეალი, მისი სკოპუსი მთელი წინადადების ფარგლებში ვრცელდება.

5. ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი

გრამატიკალიზებული ელემენტების ფუნქციური თვალსაზრისით კვლევისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მათი სემანტიკური ნიშნები, ფუნქციური მახასიათებლები, რაც ცალკეულ კონტექსტებზე დაკვირვებით ხდება შესაძლებელი. სტატიაში **ადგა** ფორმის ერთეულის ფუნქციურ-სემანტიკური ნიშნების გამოსაკვლევად გამოყენებულია **ლინგვისტური კომპეტენციის ტესტი**.

ლინგვისტური კომპეტენციის ტესტი შემდგენაირად განხორციელდა: კვლევისთვის შეირჩა 10 ინფორმანტი, ინფორმანტებს მიეწოდათ წინადადებათა სია და ინსტრუქცია, შეეცვალათ წინადადებაში ხაზგასმული სიტყვა და ისე გადაეწერათ წინადადება, რომ მისი მნიშვნელობა უცვლელად შენარჩუნებულიყო. იმისათვის, რომ ტესტს სრულფასოვანი და რელევანტური სურათი წარმოედგინა, ცდისპირებს მიეწოდათ წინადადებები, რომლებშიც **ადგა** ფორმა სხვადასხვა პოზიციაში, კერძოდ, წინადადების ინიციალურ, შუა და აბსოლუტურ

ბოლო პოზიციაშია წარმოდგენილი. მიღებულ შედეგებს წარმოვადგენ ტაბულე-
ბის სახით.

ტაბულა 1

საწყისი წინადადება	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამ- ბავი აუტეხა, მთლად ასეც არ ყოფილა საქმე.</i>
ცდისპირი I	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! წამოსტა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი II	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! ეცა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბა- ვი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი III	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! მიდგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამ- ბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი IV	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! დაუყონებლივ თქვენმა გაზეთ- მა ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი V	-
ცდისპირი VI	-
ცდისპირი VII	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! მოისროლა თქვენმა გაზეთმა და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი VIII	<i>ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! აჯანყდა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, ასეც არ ყოფილა საქმე!</i>
ცდისპირი IX	-
ცდისპირი X	-

ტაბულა 2

საწყისი წინადადება	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ადგა, ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი I	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი მივიდა, ყველაფერი მისხალ-მი- სხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი II	-
ცდისპირი III	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ამ გზით წავიდა, ყველაფერი მი- სხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი IV	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი მოვიდა, ყველაფერი მისხალ-მი- სხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი V	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი მიდგა-მოდგა, ყველაფერი მისხალ- მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი VI	-
ცდისპირი VII	-

ცდისპირი VIII	<i>ჩვენმა პატივცემულმა ჟურნალისტმა კი აიღო, ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>
ცდისპირი IX	-
ცდისპირი X	<i>ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ძალიან პასუხიმგებლიანად შეუდგა საკითხს, ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.</i>

ტაბულა 3

საწყისი წინადადება	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც ადგა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი I	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც მოუნდა (მოეპოიანა) და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი II	-
ცდისპირი III	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც გადაწყვიტა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი IV	-
ცდისპირი V	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც დასთანხმდა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი VI	-
ცდისპირი VII	-
ცდისპირი VIII	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც თავისი სურვილით მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი IX	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც გული მოუღება და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>
ცდისპირი X	<i>ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც გადაწყვიტა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!</i>

ლინგვისტური კომპეტენციის ტესტის შედეგებზე დაკვირვება შემდეგ სურათს გვაჩვენებს: ცდისპირები ადგა ფორმის ჩასანაცვლებლად სხვადასხვა ენობრივ ერთეულს იყენებენ. ჩასანაცვლებლად გამოყენებულ ერთეულთა სემანტიკური ჯგუფი მოტივირებულია მთლიანი წინადადების სემანტიკით. ზოგიერთ შემთხვევაში ცდისპირი ვერ ახერხებს ადგა ფორმის ისე შეცვლას წინადადებაში, რომ არ შეცვალოს მთლიანი წინადადების მნიშვნელობა, ვერ პოუ-

ლობს ადგა ფორმის სემანტიკურ შესატყვისს და წინადადებას უცვლელად ტოვებს. ადგა ფორმის ჩასანაცვლებლად ინფორმანტებმა წინადადებათა მიხედვით შემდეგი ენობრივი ერთეულები გამოიყენეს:

(12) *ო, რა კარგად გამახსენეთ ეს ამბავი! ადგა თქვენი გაზეთი და ერთი ამბავი აუტეხა, მთლად ასეც არ ყოფილა საქმე.*

ადგა ფორმის ჩამნაცვლებელი ერთეულებია: **წამოხტა, ეცა, მიდგა, აჯანყდა, მოისროლა.**

(13) *ჩვენი პატივცემული ჟურნალისტი კი ადგა ყველაფერი მისხალ-მისხალ ჩაიწერა და დაბეჭდა.*

ჩამნაცვლებელი ერთეულებია: **მივიდა, მოვიდა, მიდგა-მოდგა, აიღო.**

(14) *ნეტავ, ისეთი რა უთხრა, რომ ერთ დღესაც ადგა და მართლა შეუსრულა თხოვნა?!*

ჩამნაცვლებელი ერთეულებია: **მოუნდა (მოეპრიანა), თავისი სურვილით გადაწყვიტა, დასთანხმდა,**

ინფორმანტები ადგა ფორმის ჩანასაცვლებლად სხვადასხვა ენობრივ ერთეულს იყენებენ, რაც როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მთლიანი წინადადების სემანტიკით უნდა იყოს განპირობებული. ფუნქციური თვალსაზრისით ადგა ფორმის, როგორც გრამატიკალიზებული ელემენტის ფუნქცია, მისი სემანტიკა, მოქმედების დასაწყისის გამოხატვაა. იგი არ აკონკრეტებს მოქმედების დასაწყისთან დაკავშირებულ მოდალობას, არ განსაზღვრავს მოქმედის დამოკიდებულებას წინადადებაში ზმნით გადმოცემული მოქმედებისადმი. ადგა_როგორც ფუნქციური ერთეული, წინადადებაში მოქმედების დასაწყისის სემანტიკის მატარებელია, ხოლო იმას, თუ რა სახისაა მოქმედება, წინადადებაში მოცემული ზმნა ანუ პრედიკატი აზუსტებს.

ვფიქრობთ, ფუნქციური ადგა ამ თვალსაზრისით უკავშირდება ლექსიკური ადგა ფორმის, როგორც ზმნური ფორმისათვის მახასიათებელ ინხოატივს ანუ დაწყებითობის კატეგორას, რაც სავსებით ლოგიკურია. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია ცნობილი, ინხოატივი არის ზმნური პრედიკატის ისეთი სემანტიკური მახასიათებელი, რომელიც გადმოგვცემს ამა თუ იმ მოქმედების დაწყებითობას (შაბაშვილი, 2018: 41). ადგა, როგორც მოქმედების გამომხატველი, მასტიმულირებელი ზმნა, ფუნქციურ ელემენტად ქცევის შემდეგაც ინარჩუნებს კავშირს მის პირვანდელ, ზმნურ მახასიათებლებთან და ფუნქციურ ელემენტად ქცეული მოქმედების დასაწყისის სემანტიკას გადმოსცემს.

6. კორპუსში არსებული ომონიმის პრობლემა

XXI საუკუნის მეცნიერების ყოველი დარგის, მათ შორის ჰუმანიტარიის, უმთავრეს გამოწვევას მონაცემთა ავტომატური დამუშავების პროგრამების შექმნა და სრულყოფა წარმოადგენს. თანამედროვე ლინგვისტიკაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ენობრივი კორპუსების შექმნა, რაც აუცილებლობით გულისხმობს ენობრივ მონაცემთა ავტომატური ანალიზისათვის განკუთვნილი პროგრამის ანუ ანალიზატორის შემუშავებას. ფუნქციური ელემენტები განსაკუთრებულ სირთულეებს სწორედ ენის ავტომატური ანალიზის პროგრამებში წარმოქმნიან, ვინაიდან ზმნურ ფორმასა და მის ფუნქციურ ვარიანტს შორის ფორმობრივი განსხვავება არ არსებობს, წარმოიქმნება ფორმალური ომონიმია, რაც აფერხებს კორპუსის მართებული ანოტირების საკითხს. ადგა ფორმით განპირობებული ომონიმის საილუსტრაციოდ წარმოვადგენ მაგალითს ქართული ენის რეფერენციალური კორპუსიდან:

სურათი 1

The screenshot shows a web browser window with a concordance search for the word "ადგა" (adga) in a Georgian corpus. The search results are displayed in a table with columns for the word form, its frequency, and the context in which it appears. A red arrow points to a specific entry where "ადგა" is used as a verb form, with its morphological and syntactic information displayed in a table.

სიტყვა:	ადგა
დინლ:	ადგა
მარტივი ლემა:	ადგომა
ლემა:	ადგომ[ა]/დგ
მასხაიანობები:	V Pass Aor Pv <S> <S:Nom> S:3Sg
ფაილი:	NG/amiredzhibi-ch/amiredzhibi-ch+data-tutashxia
სათაური:	დათა თუთაშხია
რეფერენცია:	ქუჩი თორია 119
ავტორი:	ამირჯიბი, ჭაბუა
ორიგ. თარიღი:	1974
ტექსტის ტიპი:	/fiction/
ენა:	kat

სურათი 1 გვიჩვენებს ადგა ფორმის ანოტაციას შემდეგი კონტექსტიდან: „ქუჩულორიაშ შეშინებული თვალეი მიაცეც-მოაცეცა, კენესა-კენესით ადგა და თქვა: რამ მაწყინა, ვიცოდე, ერთი, არასდროს არ მტკივებია მუცელი ასე.“ ამ წინადადებაში ადგა ფორმა პრედიკატის ფუნქციას ასრულებს და ანოტაციაში შეესაბამება რეალურ სურათს.

თუმცა ადგა ფორმა სხვა წინადადებებში არასწორად არის გაანალიზებული, რაც ენაში მოქმედი ომონიმით არის განპირობებული.

სურათი 2

The screenshot shows a web browser window with the URL gnc.gov.ge/gnc/concordance. The search results are as follows:

Word Number	Text	Word
17715	იყაობმა მისგა ყესავსა უური და ნაშხადი ოსპი 317 და მემჭამა და სვა და	ადგა და
23340	ა მას, ნამეტური მიიქვევა ისი. და გაიქვა იგი და ყოველი, რომ მისთვის, და	ადგა და
29900	აა შეხსა. და მისგა მას და მივიდა იმათ მისა და დათუხმძიმდა მისგან. და	ადგა და
71765	ი მისი მასთანა და იგი იგზავი, შვილი მისი; და დააპო ხუები საღმთოსი და	ადგა და
73237	აგან და წავიდა; და ყოველი სიყვით ბატონის მისისა მინა ხელსა მისა. და	ადგა და
75602	იყაობმა მისგა ყესავსა უური და ნაშხადი ოსპი 317 და მემჭამა და სვა და	ადგა და
81227	ა მას, ნამეტური მიიქვევა ისი. და გაიქვა იგი და ყოველი, რომ მისთვის, და	ადგა და
87787	აა შეხსა. და მისგა მას და მივიდა იმათ მისა და დათუხმძიმდა მისგან. და	ადგა და
158587	< > <p> ქუჩულორიამ შემინებული თვალუბი მიავეც-მოავეცა, ვეხსა-ვეხსით	ადგა და
161806	ვას შეუდგა. ქალი შეიხმრა. </p> <p> ჭიხიამ ხირუას თავი დააწება, ფეხზე	ადგა და
286758	ილზე მივუთითო. </p> <p> სახმოვი ადგა – ეს შექსნიური მოქმედება იყო.	ადგა და
361187	< > <p> იალქანძემ სტუმრებისსევ მიმავალ ასთიონას მოჰყრა თვალს; ზუზუ	ადგა და
368266	> <p> გუდუნა პერტამ მაშა აილო, ზუზარში მუგუზლები მოაწერსრა, დინჯად	ადგა და
631158	ე ისე, სიტყვით მეტის გაკეთება ნამდვილად აღარ შეიძლება. აველუმიც	ადგა და
722933	იჭვა თუ მივიხიზის ბზას), მუდამ მისი ხმა ესმოდას. </p> <p> აველუმიც	ადგა და
769842	ი – დროზე გააუქმე ეგ შენი ქვიანი საბელო და შეგაერთე რუსებს?! ისიც	ადგა და
830653	ბრლო ხიორას, ერთი ბარტყისთვის გადაყლოვებინა მთელი თჯანი?! ისიც	ადგა და
875814	უის ქარაფუტობასა და გარე-გარე ურყურს აღარ დაადა საძველი. ქმარიც	ადგა და
907958	ის არცდილიც მოასვეზე და გვარსაც მოაშორე ცოდვაო. რა ეხმა ჭაბუხს, ისიც	ადგა და
928748	იუბელს, ფუტყრის გუბდივით რომ დაბზუოდა თავზე, ერთ მშვენიერ დღეს	ადგა და
1101606	მოვიდა თვალში, არ ჩათვალა ღირსად და, რაც მთავარია, არ ეხდო! ისიც	ადგა და
1123872	... მთელმა სახელმწიფომ იცოდა ეს ამბავი – აგრძელებს პაპა – ხელმწიფოც	ადგა და
1202298	ი. </p> <p> – დაიწყე, – უთხრა ილარიონმა. ატიტატორმა ჩაახველა, ფეხზე	ადგა და
1207558	დ გაუწუნორე თვალს. ხუმრობის ნატამალი რომ ვერ წაეთხრა ჩემს სახეზე,	ადგა და
1227083	ოთახიდან, ილიოვ ოთახში შევიდა და ილარიონის წინ დადგა, ილარიონი	ადგა და
1228250	ი! – თქვა ილიოვმ და მხარზე დაჰყრა ხელი ილარიონს. </p> <p> ილარიონი	ადგა და
1228343	– ვიცილი, რომ ჩამოხიტანდი, – თქვა ილიოვმ. მერე გამოართვა შეხვეული,	ადგა და
1238454	/p> <p> ჩემი ძმა ანდრო დოლიძე ... – </p> <p> ჩავილიძემ მე, ილარიონი	ადგა და

The pop-up window shows the following morphological information for 'ადგა':

- სიტყვა: ადგა
- დინლ.: ადგა
- მარტივი ლემა: ადგომსა/დგ
- ლემა: ადგომსა/დგ
- მასხასიათებლები: V Pass Aor Pv <S> <S:Nom> S:3sg
- ფაილი: NG/chiladze-o/chiladze-o+avelumi
- სათაური: აველუმი
- რეფერენცია: აველუმი 2 38
- ავტორი: ჭილაძე, ოთარ
- ტექსტის ტიპი: /fiction/
- ენა: kat

სურათი 2 ადგა ფორმის ანოტაციას გვიჩვენებს შემდეგი კონტექსტიდან: „ასე იყო თუ ისე, სიტყვით მეტის გაკეთება ნამდვილად აღარ შეიძლება. აველუმიც ადგა და ჩაფრინდა მოსკოვში“, სადაც ადგა ფუნქციური ელემენტია და არა ზმნური ფორმა, როგორც ეს ანოტაციაში არის მითითებული. მორფოლოგიური ანალიზატორის მოქმედი წესების მიხედვით ადგა წინადადების მთავარი წევრის, პრედიკატის, ფუნქციას ასრულებს, თუმცა თუ სემანტიკურ-პრაგმატული თვალსაზრისით გავაანალიზებთ ამ ფორმას, დავრწმუნდებით, რომ იგი არა ლექსიკური, არამედ ფუნქციური ერთეულია. მიუხედავად ამისა, ანალიზატორი მას ამოიცნობს, როგორც ზმნას და შესაბამის მარკერს V [Verb] ანიჭებს, რაც გასასწორებელია კორპუსის ფარგლებში.

კორპუსში ადგა ფორმასთან დაკავშირებული ომონიმის პრობლემის გადასაჭრელად საჭიროა შემუშავდეს ზმნური და ფუნქციური ელემენტების ერთმანეთისაგან გასამიჯნი წესები, რომლებიც ადგორითმის სახით გაწერილი მიეწოდება მორფოლოგიური ანალიზატორის პროგრამას. ქვემოთ წარმოვადგენთ წესებს, რომლებიც ქართული ენის ეროვნული კორპუსის ბაზაზე განხორციელებულ კორპუსულ კვლევას ეყრდნობა. ემპირიული მასალა ქართული ენის რეფერენციალური კორპუსიდან არის აღებული და 2204 კონტექსტს შეადგენს. კონტექსტების ანალიზი შემდეგი წესების ფორმირებას ხდის შესაძლებელს.

1. თუ ტოკენი ადგა დასტურდება მიმდევრობაში ადგა და, მაშინ მას მიენიჭოს ფუნქციური ელემენტის მარკერი. საანალიზო მასალაში

მსგავსი მიმდევრობისთვის მოცემული 906 კონტექსტიდან ადგა გრამატიკალიზებულია 700 კონტექსტში.

2. თუ ტოკენი ადგა დასტურდება მიმდევრობაში ადგა და, და მას ახლავს ზმნიზება (მაგ., *კენესა-კენესით ადგა, დინჯად ადგა*) ან მასთან გათანაბრებული სინტაქსური ელემენტი ან მოდიფიკატორი (მაგ., *ზეზე ადგა, ფეხზე ადგა*), მაშინ მას მიენიჭოს ლექსიკური ერთეულის მარკერი და გაანალიზდეს, როგორც ზმნური ფორმა.
3. თუ ტოკენი ადგა წინა და მომდევნო ტოკენისგან გამოყოფილია მძიმით, მაშინ მას მიენიჭოს ფუნქციური ელემენტის მარკერი. საანალიზო მასალაში მსგავსი მიმდევრობისთვის მოცემული 53 კონტექსტიდან ადგა გრამატიკალიზებულია 30 კონტექსტში.

სტატიაში წარმოდგენილი წესები, ცხადია, სრულად ვერ გადაჭრის ფუნქციურ ელემენტ ადგასთან დაკავშირებულ ომონიმის პრობლემას კორპუსში, თუმცა ხელს შეუწყობს ომონიმის მოხსნის საკითხს და ამასთანავე, ზმნური წარმოშობის ფუნქციურ ელემენტთა კვლევის მეთოდურ ჩარჩოს შესთავაზებს დაინტერესებულ მკვლევარებს.

ლიტერატურა

- გამყრელიძე თ. და სხვები (2008): თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2008.
- გოგოლაშვილი გ. (2016): ახალი ქართული ენა II, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2016.
- თანდაშვილი მ. (2016): ქართული ენის ფუნქციური გრამატიკის საფუძვლები, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ბათუმი, 2016.
- შაბაშვილი გ. (2018): ქართული ზმნის სემანტიკური მახასიათებლები, გამომცემლობა საიმედო, თბილისი, 2018.
- შანიძე ა. (1980): ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, III ტომი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1980.
- შარაშენიძე ნ. და სხვები (2020): მოდალობის კატეგორიის საკითხები ქართულში, გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2020.
- Baker, M. (2003): *Lexical Categories: Verbs, Nouns, and Adjectives*; Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

- Frajzyngier, Z.** (2008): Grammaticalization, typology, and semantics: Expanding the agenda; In: Rethinking Grammaticalization. New perspectives; Amsterdam: Benjamins, 2008.
- Heine, B.** (2002): On the role of context in grammaticalization; In: Wischer, Ilse & Gabriele Diewald (eds.) 2002. *New reflections on grammaticalization*. (Typological Studies in Language, 49.) Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. Pp. 83-101.2002.
- Heine, B.** (2003): Grammaticalization; Oxford: Blackwell; In: Janda & Joseph (eds.); The handbook of historical Linguistics, Oxford, 2003.
- Hengeveld, K. Narrog, H., Olbertz, H.** (2017): The grammaticalization of tense, aspect, modality and evidentiality, Library of congress, Germany, 2017.
- Hopper, P., Traugott, J.** (2003): P. E.C. Grammaticalization; Cambridge University Press, Second edition, Cambridge, 2003.
- Hurford, J. R.** (2003): Heasley B, Smith M.B. Semantics: A course book, 2003.
- Lehman, Ch.** (2015): Thoughts on grammaticalization, Second edition, Seminar für Sprachwissenschaft der Universität, Erfurt, 2015.

The Grammaticalized Verbal Form *adga* in Georgian: Functional-Semantic Analysis and Homonymy Caused by the Form in the Corpus

Mariam Rukhadze

Language as a system of signs is a complex phenomenon. Full analysis of language means, on the one hand, studying the linguistic system and, on the other hand, studying the mechanisms of its functioning, i.e., analysing the interaction between deep and surface structures. At the same time, language is a constantly changing system. Changes occur on each level of language: in its phonological setup, its morphological system and its syntactic structures. Changes also apply to the field of semantics and pragmatics.

The primary function of language – its use in communication – builds upon the linguistic inventory, which consists of **lexical** units and **functional** elements. The inventory of a language can be divided into different paradigmatic classes. Due to changes, a sign can be transposed from one paradigmatic class to another in natural languages. This type of change in a given language system is called **grammaticalisation**.

Grammaticalisation is a well-known phenomenon in typology. During the process of **grammaticalisation**, a lexical unit loses its historically developed semantics and after its desemanticisation acquires some specific grammatical function; consequently, it becomes a functional element. In general, the change of lexical units into grammatical/functional elements is quite common in natural languages and it is characteristic for both nouns and verbs; however, the research methodology concerning them is different. In typological terms, grammaticalisation is particularly specific in the transformation of verb forms into functional elements.

The process of **grammaticalisation** involves a change of the paradigmatic class of a linguistic sign. A change of this type does not occur at once, it is gradual, as a grammaticalisation process as Hopper says: “a change is only incompletely achieved at any given stage of language” (Hopper 2005:25).

The present paper refers to the process of **grammaticalisation**, the functional and semantic analysis of **grammaticalised** items, and the ways to tackle the problems that arise in computer linguistics due to **grammaticalised** elements of verbal origin. The goal of the paper is to demonstrate the **grammaticalised** function of the verbal form *a-dg-a* (PR-stand-AOR.S3.SG) ‘stood up’ vs. ‘abruptly stopped an action and began a new one’ and the semantic and functional aspects of this form. The investigation uses both corpus-based and corpus-oriented methods and is carried out on the basis of the Georgian National Corpus (GNC; www.gnc.gov.ge). The empirical data are collected from the Old, Middle and Modern Georgian corpora, as well as the subcorpora of juridical and political texts.

In order to search the **functional and semantic** characteristics of the **grammaticalised** form *a-dg-a*, we applied the methods of *lexical substitution* and *elimination*, and to describe the functions of the form, we used a *language competency test*. The results of the test are illustrated by charts.

Functional elements create special difficulties in computational language processing, i.e. in computational linguistics. Today no one argues about the establishment of digital bases of spoken and written language and the importance of its processing with digital methods: in the 21st century, scientists' efforts are rather aimed at creating and improving methods of artificial intelligence. The creation of systems for automatic recognition and analysis is one of the main tasks. This requires a thorough analysis of the linguistic system on phonological, morphological, syntactic, semantic and pragmatic levels. Since the Georgian language material is not yet functionally processed in all its facets, the Georgian National Corpus does not possess an algorithm to distinguish functional elements from homonymous elements belonging to another paradigmatic class, which is an unsettled problem of disambiguation.

The present paper describes the homonymy that is caused by the **grammaticalisation** of the form *a-dg-a* and the ways of removing the ambiguity in the GNC. On the basis of the collected data, it suggests rules which are illustrated by charts. We hope that the suggested rules will be a basis for an improvement of the corpus-internal mechanism of morphological analysis.

Verbal Roots and Verbal Stems in Khinalug

Monika Rind-Pawlowski

1. Introduction

1.1 Some notes on the language and the investigated material

Khinalug is a Nakh-Dagestanian language spoken endemically by app. 2.300 people in only one village, Khinalug, in Northern Azerbaijan, and, with a decreasing level of fluency, by a diaspora of at least 10,000 community members in Azerbaijan and Russia. The corpus on which the following investigation is based, was first collected within the DoBeS project “Documentation of Khinalug” funded by the Volkswagen Foundation, and further extended within the project “Linked Open Dictionaries”, funded by the German Ministry for Education and Research. It contains:

- Transcriptions of audio and video recordings, including reports, tales, conversations, songs, poems, documentation of activities and other genres
- Texts written in Khinalug language by community members, most of which were initiated within the author’s projects
- Translations of Azerbaijani short stories into Khinalug
- Three books published by the poet Rahim Alkhas in the 1990s in a cyrillic based alphabet, later re-printed as revised editions in a Latin-based alphabet
- Elicited material

1.2 References to previous grammatical descriptions

The most comprehensive and largely reliable grammatical description of Khinalug is provided in Kibrik et al. (1972) and several articles based thereon (Kibrik 1984, Kibrik 2003: 572–579). The new findings presented in this article either complement these descriptions or contradict them in some cases where the small amount of language data that Kibrik could resort to did not provide the information that would have been needed to draw appropriate conclusions.

The grammatical descriptions in Dešeriev (1959) will not be referred to since his analyses of the verbal morphology are mostly mistaken and ungrounded. The analyses of verb forms in Kerimov (1985) are little reliable, too. References to Kerimov (1985) will be made only when his descriptions provide additional insight to the works of Kibrik et al.

1.3 The Khinalug phoneme inventory

Table 1 shows the inventory of basic vowels in Khinalug.

	Front		Back	
	Labialised	Non-labialised	Labialised	Non-labialised
Close	<i>ü</i>	<i>i</i>	<i>u</i>	<i>ɯ</i>
Mid	<i>[ö]</i>	<i>e</i>	<i>o</i>	
Open		<i>ä</i>		<i>a</i>

Table 1: Khinalug vowel inventory

The vowel /*ö*/ is used only in loan words. Vowel length mostly depends on stress and emphasis, or may occur as a result of secondary lengthening (e.g. in the negative imperfective participle suffix *-(t^h)onindä* → *-(t^h)oondä*). There are a few cases of phonemic distinction between long and short vowels, e.g. /*a*/ vs. /*ā*/ in *laš^hi-* ‘catch fire’ vs. *laaš^hi-* ‘fall off, come off, peel off’ and /*o*/ vs. /*oo*/ in *y-ok^hu-* ‘I/IV/NHPL-sweep’ vs. *y-ook^hu-* ‘I/IV/NHPL-run’. In the case of ‘catch fire’ vs. ‘fall of, come off, peel off’, the long vowel of the latter has resulted from the merging of two vowels at the morpheme boundary: *laš-* is a combination of the preverbs *la-* and *š-*, whereas *laaš* consists of the preverbs *la-* and *aš-*. In the case of ‘sweep’ vs. ‘run’, however, the vowel length in the latter must be analysed as a phonetic property of a verb relic which consists only of this long vowel. The pronunciation as *y-ok^h* results from the combination of class marker I/IV/NHPL + verbal root *ok^h*, whereas *y-ook^h* consists class marker I/IV/NHPL + verb relic *oo* + verbal root *k^h*. The two verbal elements are separated in class II: *z-ō-s-k^hu-* CLII-verb relic *ō-* CLII-verbal root *k^hu*. The variation between /*ä*/ (short / unstressed) and /*e*/ (longer / stressed) can be allophonic and subject to ideolectic variation (*gäk^hi-* ~ *gek^hi-* ‘peel’) or phonemic (*hinä* DP.DIST.OBL vs. *hine* DP.DIST.OBL:GEN.AL).

Khinalug makes use of a schwa as an epenthetic vowel between morphemic consonants and as a reduced phonemic vowel. Depending on the sound environment, the speakers perceive schwa and /*i*/, or schwa and /*ɪ*/, or even schwa and /*u*/ or /*ü*/ as identical sounds (which they would represent by <*i*> or <*ɪ*> or <*u*> or <*ü*> in their Azerbaijani-based orthography).¹ Moreover, the distinction between an epenthetic and a phonemic vowel, and possible differences in the pronunciation related to this distinction, is still a matter of ongoing investigation. Therefore, following the speakers’ perception, the transcription in this article uses the same symbols for epenthetic and phonemic vowels, representing their respective pronunciation. When schwa occurs at the morpheme boundary, it is assigned to one of the two morphemes in the glossing for practical reasons only, even though it may be a constituent of neither.

Table 2 shows the consonant inventory of Khinalug.

Place of articulation	Method of articulation		Plosive	Fricative	Affricate	Nasal	Vibrant / Approximant / Glide
Labial	unvoiced	aspirated	p ^h	f	—	—	—
		unaspirated	p	—	—	—	—
		ejective	p’	—	—	—	—
	voiced		b	v	—	m	—
Dental	unvoiced	aspirated	t ^h	s	c ^h	—	—
		unaspirated	t	—	c	—	—
		ejective	t’	—	c’	—	—
	voiced		d	z	—	—	—
Alveodental	unvoiced	aspirated	—	š	č ^h	—	—
		unaspirated	—	—	č	—	—
		ejective	—	—	č’	—	—
	voiced		—	ž	ž	n	r

¹ In Azerbaijani, /*i*/, /*ɪ*/, /*u*/ and /*ü*/ are distinct phonemes that can represent, according to the rules of vowel harmony, the ‘close vowel’ which appears as part of suffixes. Khinalug speakers with a high exposure to Azerbaijani often apply the rules progressive assimilation according to the Azerbaijani pattern (Rind-Pawłowski, forthcoming).

Lateral	voiced	—	—	—	—	l
Palatal / Velar (allophones)	unvoiced	aspirated	k ^h	x	[kx]	—
		unaspirated	k	—	—	—
		ejective	k'	—	—	—
	voiced	g	ɣ	—	—	y
Uvular	unvoiced	aspirated	q ^h	χ	[qχ]	—
		unaspirated	q	—	—	—
		ejective	q'	—	—	—
	voiced	[g]	ʁ	—	—	—
Pharyngeal	unvoiced	—	ħ	—	—	—
	voiced	—	ʕ	—	—	—
Laryngeal	unvoiced	—	h	—	—	—
Glottal	unvoiced	ʔ	—	—	—	—

Table 2: Khinalug consonant inventory

The plosive consonants distinguish voiced and unvoiced ones. Unvoiced consonants distinguish aspirated, unaspirated, and ejective ones. The full range of plosives is produced at the labial, dental, and palatal place of articulation. The voiced uvular plosive /g/ is not phonemically distinguished from the unaspirated uvular plosive /q/. This might be due to the influence of the Quba dialect of Azerbaijani, which has /q/ where Standard Azerbaijani has /g/, so that a hypothetical former distinction in Khinalug may have been lost due to a re-interpretation as standard vs. dialectal (Rind-Pawłowski, 2023).² In the transcription, <q> is used consistently for all occurrences of /q/ and /g/.

Among the affricates, only the alveodental variants have the full range, whereas the dental affricates lack a voiced variant. The palatal/velar affricate has only an aspirated variant, which occurs in very few lexemes: velar /kx/ in *kxa* ‘wool’ and palatal /kx/ in *kxir* ‘drop’.³ The aspirated /q^h/ is pronounced as an uvular fricative, and especially in auslaut position, the pronunciation equals that of the affricate /qχ/, e.g. in *inq^h* ~ *inqχ* ‘fear; afraid’. It cannot be reconstructed whether Khinalug once had a phonemic distinction /q^h/ vs. /qχ/. Therefore, in the transcription, <q^x> will be used for both the sounds /q^h/ and /qχ/.

The phonemes /k/, /k^h/, /k'/, /kx/, /g/, /ɣ/ and /x/ vary between palatal and velar allophones. These are not represented in the transcription.

2. Verbal elements and glossing principles

2.1 The distinction between “root” and “stem”

The smallest unit that carries a basic verbal meaning will be called “root”. In Khinalug, a verbal root consists of a characteristic consonant. Since the number of meanings exceeds the number of consonants, several homonymous roots of different etymology and meaning can be identified.

The smallest unit that can take inflection morphology will be called “stem”. The relation between “root” and “stem” is subject to the rules of the respective verb type. Khinalug verbs

² Notably, the Kryz varieties (Kryz, Alik, Cek, Haput) spoken in the Quba district have the same allophonic variation between /q/ and /g/ as in Khinalug, whereas in the Haput dialect spoken in the Ismayilli district, the distinction between /q/ and /g/ is clearly phonemic.

³ According to Nichols (2003: 230–231), these affricates are secondary; she identifies *k^h-* as an allomorph of the petrified class marker *d-*.

can be assigned to one of the following verb types, according to the pattern of their imperfective participle formation:

Pattern of the imperfective participle	Type
Imperfective suffix <i>-z</i> + participle <i>-i</i>	<i>z</i> -type
Imperfective suffix <i>-l</i> + participle <i>-i</i>	<i>l</i> -type
Imperfective suffix <i>-r</i> + participle <i>-i</i>	<i>r</i> -type
Regular stem extension <i>-n</i> (irrespective of aspect) + imperfective participle <i>-dä</i>	<i>n-dä</i> -type
Suppletive imperfective stem + participle <i>-i</i>	Suppletive type
Other patterns	Irregular type

Table 3: Verb types

These verb types also have specific features beyond the imperfective participle, which will be discussed in section 4.

In many verb types, the root consonant + the participle suffix *-i* form the perfective participle. In this case, the root is identical with the perfective stem. All temporal forms as well as certain converbs and perfective verbal nouns based on the perfective stem are formed from the perfective participle. For example, the perfective participle + proximal demonstrative pronouns form a tense that can be tentatively named ‘perfect’, and the perfective participle + copulas / existential verboids form a tense that might be closer to a ‘preterite’, even though studies on the usage of these tenses have only been started (cf. Kibrik et al. 1972: 178–184).⁴

The root consonant + further morphologic processes (ablaut and/or suffix) form the imperfective stem. Section 4 will show that the *r*-type and *n-dä*-type verbs distinguish a short imperfective stem (in ablaut, or homonymous with the perfective stem) and an extended imperfective stem. The latter is the basis for their imperfective participle. The *z*-, *l*- and *r*-type verbs form their imperfective participle by means of the aspectually neutral participle suffix *-i*. The *n-dä* type verbs use *-dä* as a peculiar imperfective participle suffix. The imperfective participle is the basis for many temporal forms and the imperfective verbal nouns. For example, the imperfective participle + proximal demonstrative pronouns form the future, and the imperfective participle + copulas / existential verboids form the present tense (cf. Kibrik et al 1972: 168–177). The short imperfective stem (where applicable) is the basis for the Habitual, the Hortative Inclusive, the Jussive, the negative imperfective participle, and two converbs of simultaneity, which take specific forms according to the respective verb type (cf. section 4).

2.2 Verb type specific stems

According to the rules of the respective verb type, roots can form stems of different shapes: The perfective stems can either maintain their form as a single consonant, or add extensions in vowels or *-n*.

In the *z*- and *l*-type, all perfective stems consist only of one characteristic consonant:

⁴ Kibrik et al. (1972: 178–179) differentiate a Perfect 1 (perfective base + copula) and a Perfect 2 (perfective base + proximal demonstrative) as well as a Pluperfect 1 (perfective base + copula + past marker *-šä*) and a Pluperfect 2 (perfective base + proximal demonstrative + past marker *-šä*). The terminology shows that the functional difference between the two patterns is not clear.

q'- 'become dry; let dry'
k^h- 'hear'
c'- 'become full, fill'

The perfective stems of the suppletive type consist only of one characteristic consonant as well:

ʙ- 'move'
q'- 'be, become'
χ- 'go'

The *r*-type verbs distinguish several subgroups. In one subgroup, the perfective stems consist only of a characteristic consonant:

v- 'pull, draw'
k^h- 'fall'
p^h- 'sew'

In another subgroup of the *r*-type, the verbs distinguish short imperfective stems {consonant + /i/} from perfective stems {consonant + /u/}:

PFV: *k^hu*, IPFV: *k^hi* 'combine, produce, make, do'
 PFV: *xu*, IPFV: *xi* 'rub, smear'
 PFV: *χu*, IPFV: *χi* 'approach, reach'

In the *n-dä*-type, the perfective stems (which are homonymous with the short imperfective stems) are formed by the root consonant + an extension in schwa + *-n*:

k^hin 'put together, produce, make'
χin 'arrive, reach'
q^xin 'intertwine, adhere, stick'

Only two stems, both of which have an extension in *-n*, distinguish aspect by high vs. low vowel ablaut:

PFV: *t'in*, IPFV: *t'än* 'cry'
 PFV: *q'in*, IPFV: *q'an* 'eat'

In the *n-dä*-type and the *r*-type, some perfective stems have a VC or VC-*n* structure, where V is a low vowel:

aχ 'leave; let, allow'
äχ 'shear, shave'
aqqin 'keep; stop'⁵

After labialised consonants, epenthetic vowels are realised as /u/, e.g.

ʙun 'settle; find room' ← *ʙ^w-n*
χun 'stand still' ← *χ^w-n*

2.3 Glossing

Khinalug verbs do not have an infinitive. The morphologically most simple meaningful form is the perfective participle. It usually consists of the root + participle suffix *-i*. The imperfective participle has further features (ablaut and/or suffixes, cf. section 4) which mark it explicitly as imperfective. Verbal nouns (as well as many temporal, converbial and other forms) are derived from the participles. The imperfective participle helps to disambiguate homonymous roots, e.g.

⁵ In the pronunciation of the majority of speakers, non-aspirated plosives are lengthened in intervocalic position. The basic root consonant of *aqqin* is *q*-.

PFV: *k^h-i*, IPFV: *k^h_t-r-i* ‘fall’

PFV: *k^h-i*, IPFV: *k^h_t-l-i* ‘hear’

Therefore, as a convention, verbs are cited by both their participle forms.⁶

When verbs are mentioned without a context, class marker slots are indicated by angle brackets <> (cf. section 3). Petrified class markers are given inside the angle brackets. In example sentences, where the context requires specific class marking, the respective morpheme is given (if applicable), but the slot is not marked as such.

Many Khinalug verbs have deictic preverbs. The meaning of a verb results from the combination of preverb(s) and the root so that the elements cannot be separated in the translation of the complex verb stems. Khinalug distinguishes a petrified and a productive set of preverbs. In this article, only the preverbs of the productive set will be mirrored in the glossing. These have variants with /a/ and /i/ as displayed in Table 4:

Direction	Preverb variants				GLOSS
	Open vowel		Close vowel		
	before /χ/ and /š/	otherwise	before /χ/ and /š/	otherwise	
towards a point of orientation from any level	<i>k^ha⁷</i>		<i>k^hi</i>		CIS_
towards a point of orientation from above downwards	<i>ala</i>	<i>al</i>	<i>ili</i>	<i>il</i>	CIS.DOWN_
towards a point of orientation from below upwards	<i>qala</i>	<i>qal</i>	<i>qili</i>	<i>qil</i>	CIS.UP_
towards a point of orientation from the same level	<i>t^hala</i>	<i>t^hal</i>	<i>t^hili</i>	<i>t^hil</i>	CIS.LEVEL_
away from a point of orientation from above downwards	<i>a</i>		<i>i</i>		TRANS.DOWN_
away from a point of orientation from below upwards	<i>za</i>		<i>zi</i>		TRANS.UP_
away from a point of orientation on the same level	<i>la</i>		<i>li</i>		TRANS.LEVEL_

Table 4: Productive preverbs

⁶ The perfective participle will be given as {root+ *-i*}. However, we do not know if the participle suffix *-i* attaches to a root consisting of, or ending in, a consonant, or if it merges with a root-final vowel /i/, or if it replaces an underlying root-final vowel other than /i/. A homonymous morpheme *-i* also occurs in the nominal case system, e.g. in forming the Ergative or Genitive. There, *-i* replaces the final vowel of the noun it attaches to (cf. Kibrik et al. 1972: 35). The verb forms based on the perfective stem are either based on the participle (all temporal forms, perfective verbal nouns, certain converbs) or they are formed by means of suffixes which have their own anlaut in *i-*, e.g. the negative perfective participle suffix *-indä*. Therefore, it is impossible to determine whether the root is formed by a bare consonant or whether the consonant is accompanied by a vowel in its underlying form.

⁷ According to Kibrik (1972: 226), this suffix is *k^h(a)(l)*, and as evidence for forms with *-l*, he mentions *k^halsi* ‘came’ and *č^hk^halsi* ‘brought’. However, both the corpus and further elicitations have revealed that such verbs do not exist. Most probably they have resulted from a confusion with the preverb *qal-*.

In preverb clusters, these productive preverbs take the initial position. Only one of them can occur, whereas the preverbs of the petrified set can be grouped together, and their semantics depends, among other factors, on their order within these groups. For example, the verb

čäši, čäširi PV:down-VS:insert ‘put (down)’

has one preverb of the petrified set, *čä-* ‘down’. The resulting combination can additionally take one preverb from the productive set. The stress shifts to the added preverb (as the new first syllable), so that *čä-* is reduced to {/č/ + schwa}, and most speakers assimilate /č/ → /čʰ/ before /š/:

lačušī, lačuširi ~ lačʰušī, lačʰuširi PV:TRANS.LEVEL-PV:down-VS:insert ‘put (away from the speaker, on the same level)’

This form can add another preverb from the petrified set, *χ-* (AD),⁸ which is placed between *čä* and the verb stem. Here, too, *čä-* is reduced to {/č/ + schwa}, and most speakers assimilate /č/ → /čʰ/ before /χ/:

lačuχšī, lačuχširi ~ lačʰuχšī, lačʰuχširi PV:TRANS.LEVEL-PV:down-PV:AD ‘put against, prop up, support’

The preverb combination *čä-χ-* without another preverb from the productive set has been lexicalised as ‘begin’. Here, the stress is on *čä-* so that the non-aspirated affricate and the low vowel are maintained. However, speakers vary between [ä] and [a]:

čäχšī, čäχširi ~ čaχšī, čaχširi PV:down-PV:AD-VS:insert ‘begin’

Since the elements that may occur as preverbs, as well as their functional scope and etymology, are far too complex to be discussed within this article, preverb clusters will not be analysed in the glossing.

2.4 Root homonymity

Since the basic verbal roots in Khinalug are represented only by a consonant, roots of different meanings have become homonymous, for example:⁹

kʰ- ‘fall’, e.g. in the verb *al<>kʰ-i, al<>kʰ-r-i* ‘CIS.DOWN_fall’

kʰ- ‘hear’, not combining with preverbs¹⁰ in the verb *kʰ-i, kʰ-l-i* ‘hear’

k’- ‘die, kill’, not combining with preverbs, in the verb *<>k’-i, k’-l-i* ‘die, kill’

k’- ‘gather’, e.g. in the verb *laččī<>k’-i, laččī<>k’-r-i* ‘TRANS.LEVEL_gather, heap up’

k’u, k’i ‘give’, e.g. in the verb *tʰä<>k’u-i, tʰä<>k’-r-i* ‘TRANS_give’

⁸ The preverb *χ-* is related to the so-called adessive/adelative case *-χ* in the nominal system. Both case suffix and preverb cover AD and APUD functions, i.e. they express the position at or the movement into contact with the surface of another item, as well as the position at or the movement to a place near another item.

⁹ Kibrik et al. (1972: 215–225) make first efforts to assign light verbs to basic meanings. However, they only recognise *q’i* ‘be’, *vi* ‘move (oneself)’, and *kʰui* in its light verb function, which can be summarised as ‘transitivisation’ and ‘cause movement’. Beyond these, they do not identify any root-specific meanings.

¹⁰ In Khinalug, it is impossible to form sentences like “He heard the man.” The verb *kʰi, kʰli* always requires the overt expression of “sound” or “voice” like e.g. “He heard the voice of the man, the sound of his breath, the sound of his steps” etc., or a complement clause with the quotation of a speech act. These are exclusively CLIV objects, so that the class marker is always Ø (cf. section 3).

k'u, k'i ‘hit, fling’, e.g. in the verb *zä<>k'u-i, zä<>k'i-r-i* ‘TRANS.DOWN_fling, slam’
k'u, k'i ‘bind, detain’, e.g. in the verb *či<>k'u-i, či<>k'i-r-i* ‘bind, tie’

q^xin ‘tear’, e.g. in the verb *la-tır<>q^xin-i, la-tır<>q^xin-dä* ‘TRANS.LEVEL_tear (sth.)
 apart’

q^xin- ‘intertwine, adhere, stick’, e.g. in the verb *äxil<>q^xin-i, äxil<>q^xin-dä*
 ‘TRANS.UP_get caught, get stuck’

q' ‘dry’, not combining with preverbs, in the verb *<>q'-i, q'i-z-i* ‘dry’

q' ‘be, become’, not combining with preverbs, in the verb *<>q'-i, ku-i* ‘be, become’

The semantics of these verbs can be disambiguated by the assignment to different verb types (see section 4), or by their specific combinability with preverbs.

2.5 Regressive assimilation and vowel relics

Labialised root consonants trigger the assimilation of a preceding low vowel as part of the verb type specific root, as in *ak^{hw} → ok^{hw}*, and of vowels in preceding preverbs, as in *ta → to* before *χ^wun*:

<>ok^{hw} ‘sweep’

to<>χ^wun ‘stand, wait’

Some roots go back to a VC structure, where V is a high vowel. This vowel no longer occurs on the surface. For example, in

<i>xu</i>	<i>k'i-</i>
water	give(IPFV)
‘give water (to plants)’	

the imperfective *r*-type stem *k'i* ‘give’ occurs with consonantal anlaut. However, its underlying root **ik*¹¹ still effects preverbs that attach to it, triggering regressive assimilation such as *la- > lä-* in the following examples. The assimilation remains stable independently from subsequent overt aspect related stem vowels (i.e. perfective /u/ or imperfective /i/) or class markers (cf. section 3):

lä<>k'i-r-i
 TRANS.LEVEL_give(IPFV)-IPFV-PTCP
 ‘give to somebody else-(IPFV)-IPTV-PTCP’

lä<>k'u-i
 TRANS.LEVEL_give(PFV)-PTCP
 ‘give to somebody else(PFV)-PTCP’

lä<zi>k'u-i
 TRANS.LEVEL_give(PFV)<II>-PTCP
 ‘give (a girl / a woman) to somebody else(PFV)-PTCP’

¹¹ Cf. Chechen and Ingush =*al-*, Batsbi =*ał-* ‘to give’; Chechen ablaut stem *t-ēl-* ‘to pay’, Bacb. *t=eł-* ‘to give’; Avar *λ:e-*, Chadakolob *λe-* ‘to give’, Tindi =*iλ:-ij-* ‘to distribute, give out’, Tsezic *n=eł-, t=eł-* ‘to give’, Hinukh *n=eł-, t=oł-*, Khvarshi *t=ił-, ił-, c=ił-*, Bezhta *n=ił-*, Hunzib *n=ił-* ‘to give’, Tsakhur *hi=le-*, Archi *λo-* ‘to give’ (Nikolayev & Starostin 1994: 640–641).

These underlying vowel relics are a matter of ongoing research, and the preliminary results cannot be discussed within this article.

3. Class marking

Khinalug nouns are assigned to four classes:

- CLI male
- CLII female
- CLIII animals and some concrete items
- CLIV some concrete items and abstract concepts

Except for some nouns and adjectives with petrified class markers (cf. Nichols 2003: 212 ff), which cannot be addressed within this article, the class of a noun in the absolutive (subject of an intransitive verb or object of a transitive verb) is expressed in the verb by which it is governed. The class markers are prefixed directly to the verbal root. In complex stems with preverb(s), they take the position between preverb(s) and verb stem. They are subject to regressive assimilation as shown by the following table:¹²

Class	Before vowel	Before voiced consonant or ejective	Before unvoiced consonant	Before χ	Merging with root h	Formation with root \check{s}	Root variation \check{s} / f
I	y-	\emptyset -	\emptyset -	\emptyset -	\emptyset - h	\emptyset - \check{s}	\emptyset - \check{s}
II	z-	z(<i>t</i>)-	s-	s-/c ^h - ¹³	s (< s- h)	s (< s- \check{s})	s- f
III	v-	b(<i>t</i>)-	p ^h -	p ^h -	f (< p ^h - h)	p ^h - \check{s}	f
IV	y-	\emptyset -	\emptyset	\emptyset	\emptyset - h	\emptyset - \check{s}	\emptyset - \check{s}
HPL	v-	b(<i>t</i>)-	p ^h -	p ^h -	f (< p ^h - h)	p ^h - \check{s}	f
NHPL	y-	\emptyset -	\emptyset	\emptyset	\emptyset - h	\emptyset - \check{s}	\emptyset - \check{s}

Table 5: Class markers

Example for class marking before a vowel:

CLI/IV/NHPL: y-a χ -i, CLII: z-a χ t-i, CLIII/HPL: v-a χ -i
 ‘CL-allow, permit, let(PFV)-PTCP’

Example for class marking before a voiced consonant:

CLI/IV/NHPL: k^ha-b-i, CLII: k^ha-zl-b-i, CLIII/HPL: k^ha-bl-b-i
 ‘come towards the speaker<CL>(PFV)-PTCP’

Example for class marking before unvoiced consonant:

CLI/IV/NHPL: č'i-q'u-i, CLII: č'i-s-q'u-i, CLIII/HPL: č'i-p^h-q'u-i
 ‘take away by force<CL>(PFV)-PTCP’

¹² For the variation v/b/p^h and z/s/c^h see also Kibrik et al. 1972: 126.

¹³ When the CLII marker becomes part of the same syllable as the root, it is pronounced as c^h- by most speakers. When it becomes part of a syllable that precedes the root, it is pronounced as s- by all speakers.

Example for class marking CLII *s-* before /χ/:

CLI/IVNHPL: *to-χun-i*, CLII: *to-s-χun-i*, CLIII/HPL: *to-p^h-χun-i*
 ‘stand, wait<CL>(PFV)-PTCP’

Example for class marking CLII *c^h-* before /χ/:

CLI/IV/NHPL: *χ-i*, CLII: *c^h-χ-i*, CLIII/HPL: *p^h-χ-i*
 ‘<CL>-go(PFV)-PTCP’

Example for class marking with a root consonant *h*:

CLI/IVNHPL: *č^hχl hi-yä*, CLII: *č^hχl si-yä*, CLIII/HPL: *č^hχl fi-yä*¹⁴
 ‘big, adult be, become.PFV(SUPP)<CL>-PTCP-COORD’
 → ‘grow up.PFV(SUPP)<CL>-PTCP-COORD’

Example for class marking with a root consonant *š*:

CLI/IV/NHPL: *le-š-i*, CLII: *le-s-i*, CLIII/HPL: *le-p^h-š-i*
 ‘TRANS.LEVEL_look(PFV)-PTCP’

Example for class marking with roots with *š / f* variation:

CLI/IV/NHPL: *läk’il-š-i*, CLII: *läk’il-s-f-i*, CLIII/HPL: *läk’il-f-i*
 ‘TRANS.LEVEL_put under; put into a hollow space (e.g. firewood, or a person, into an oven)’(PFV)-PTCP’

The CLII form *-s-f-* hints at *f-* being the original form, because a class marker will only combine with the bare root itself and not with a root that is already marked for a different class. The etymology of the peculiar CLI/IV/NHPL form *š-* is not clear.

Another verb with regular *š / f* variation is

CLI/IV/NHPL: *lat^hχ-š-i*, CLII: *lat^hχ-s-f-i*, CLIII/HPL: *lat^hχ-f-i*
 ‘TRANS.LEVEL_ tear off from a long, pointed item (e.g. ring from a finger, meat from a skewer, person from a sword)’(PFV)-PTCP’

¹⁴ The suppletive stem *ha* occurs only in specific forms of the paradigm of *q’i*, *kui* ‘be, become’, *vi*, *kui* ‘move, go’, and *χi*, *kui* ‘go’, such as in combination with the coordinative clitic. The participle suffix *-i* replaces the vowel of *ha*: *ha-i* > *hi*. The verb stem *ha* and its various occurrences have not been described in the grammars so far. Only its peculiar Imperative in *-r* has been discussed. Kibrik et al. (1972: 96/127) claim that *h-* in *ha-r* is a class prefix for I/IV/NHPL. Kerimov (1985: 36) notes the anlaut of this verb stem as /h/, cyrillic <xI>, and identifies it as part of the stem. He believes that the anlaut *h-* in Khinalug *ha-r* is etymologically related to Lezgian *x-* in *xun* ‘to be’; for Lezgian, he describes the phonologic process *x-v-in* > *fin* ‘to go’, *x-v-iri* > *firi* ‘fresh’ and suggests a similar assimilation process of /h/ with the CLIII/HPL marker for Khinalug. However, as the corpus of audio/video recordings shows, the pronunciation of the anlaut is /h/, not /h̄/. Still, Kerimov correctly identifies the form *fa-r* as the result of a phonologic process implying the anlaut.

It turns out that these verbs have two homonymous roots with different etymologies and opposite meanings: ‘insert, intertwine’ on the one hand and ‘detach’ on the other.

Notably, verbs with these roots are in a process of petrification with regard to their class specific forms. Many verbs have a petrified stem in either *š-* or *f-*. There are two verbs which show a limited variation in class marking, with a clear class assignment only for human controllers. These help to reconstruct the petrification process.

NH/NHPL: *čäši, čäširi* PV:down-CLI/IV/NHPL:VS:insert
 synonymously: *čäfi, čäfiri* PV:down-CLIII/HPL.VS:insert
 CLI *čäši, čäširi* PV:down- CLI/IV/NHPL:VS:insert
 HPL: *čäfi, čäfiri* PV:down-VS:insert
 CLII: *čäsfī, čäsfiri* PV:down-CLII-VS:insert
 ‘put down’

NH/NHPL: *gäši, gäširi* PV:up- CLI/IV/NHPL:VS:insert
 synonymously: *gäfi, gäfiri* PV:up-VS:insert
 CLI *gäši, gäširi* PV:up- CLI/IV/NHPL:VS:insert
 HPL: *gäfi, gäfiri* PV:up-VS:insert
 CLII: *gäsfī, gäsfiri* PV:up-CLII-VS:insert
 ‘put onto / help to mount a horse’ ← ‘put onto a high place’

NH/NHPL: *gäši, gäširi* PV:up- CLI/IV/NHPL:VS:detach
 synonymously: *gäfi, gäfiri* PV:up-VS:detach
 ‘fall (rain, snow etc.)’ ← ‘detach from a high place’

Most verbs of the semantics ‘insert, intertwine’ and ‘detach’ cannot have human controllers for semantic reasons. They are petrified with either *š-* or *f-*, i.e. one of the synonymous forms has been abolished. Petrifications with *š-* are:

läχ-š- ‘TRANS.LEVEL_insert, attach’ (e.g. meat on a skewer, ring on finger; denture in mouth)
lii-š- ‘TRANS.LEVEL_insert, attach (e.g. meat on a stick for drying, sock on a sock last)
ni-š- ‘put on, wear’
gäč^h-š- ‘build, erect’
čäχ-š- (~ *čax-š-*) ‘begin’

Petrifications with *f-* are:

f- ‘braid; knot (the pile threads of a carpet)’
k^haš-f- ‘tidy, put things to their place’
tiranš-f- ‘soak, be inserted into liquidity (e.g. bread in soup)’
k’i-f- ‘suck’ ← ‘insert teat into mouth’
šäl-f- ‘sew warp threads (with a needle) for darning’
laaš-f- ‘detach (sth.), tear out (e.g. hair from head)’

Petrification of specific class-related forms is one reason why certain Khinalug verbs have lost their expression of agreement with the respective noun class. Some verbs have reduced their class marking to feminine (CLII) only, while all other classes remain unmarked. Some stems have different marking capacities depending on the type of preverbal elements. The more or

less reduced or abolished marking capacity will, however, not be indicated in the respective verb forms, since the topic is too complex to be discussed within this article. Moreover, it should be noted that the *z*- and *l*-type verbs can take class markers only in their perfective stem, whereas the *r*- and *n-dä*-type verbs, if at all, take them in both the perfective and the imperfective stem (cf. section 4).

4. Verb type specific imperfective formation

As mentioned in section 2, Khinalug verbs can be assigned to distinct verb types, according to their imperfective formation. These types also have specific features beyond the imperfective form itself: they differ with regard to class marking, and with regard to those imperfective forms that are not derived from the positive imperfective participle. This is particularly true of

- the Habitual,
- the Hortative Inclusive,
- the Jussive,
- the negative imperfective participle (including the forms derived from it), and
- two converbs of simultaneity.

4.1 *z*-type

Khinalug has four verbs that form their imperfective by means of a suffix *-z*. Except for *c'i*, *c'i-z-i*, which occurs in the corpus only in an intransitive meaning, the usage examples prove that the verbs are labile in the sense that the respective event can take place with and without a permitting or causing agent.

<>*k-i*, *ki-z-i* 'burn, be on fire; let sth. burn, make burn'

<>*q-i*, *qi-z-i* 'become cold; let sth. cool down; make cool down'

<>*q'i*, *q'i-z-i* 'become dry; let sth. dry; make dry; bake (bread)'

c'i, *c'i-z-i* 'tremble, shiver'

The *z*-type verbs do not combine with preverbs. They take class markers only in the perfective stem, whereas the imperfective stem remains unmarked. Only *c'i*, *c'i-z-i* 'tremble, shiver' does not take any class marker even in the perfective stem.

The *z*-type verbs form the Habitual Present from their imperfective stem in *-ar*:

c'i-z-ar-mä

shiver-IPFV-HABIT-DECL

'usually shiver(s)'

They form the Hortative Inclusive from their imperfective stem in *-oa*:

ki-z-oa

burn-IPFV-HORT.INCL

'let's burn'

They form the Jussive from their imperfective stem in *-oa*, preceded by the non-inflected verb stem <>*aχ* 'let':¹⁵

¹⁵ In these forms, the morpheme *oa* can be interpreted as Hortative Inclusive or Jussive, depending on the presence or absence of <>*aχ*. Forms of *k-oa* (Assumptive at inflected stems, Desiderative 1 with modal stems), *at^h-k-oa* (Necessitative) and *koet^hkoa* (< *ku-i-at^h-k-oa*) (Desiderative 2) show the use of *oa* in further modal forms. The copulas / existential verboids *q-oa* 'is below', *t^h-oa* 'is far / on the same level' and *oa* 'is above' show the indicative

<i>k^hul</i>	<i>y-aχ</i>	<i>c^hi-z-oa</i>
hand	CLI/IV/NHPL-let	tremble, shiver-IPFV-JUSS
‘may the hand tremble’		

They form the negative imperfective participle from their imperfective stem in *-onindä* (due to Azerbaijani influenced vowel harmony often pronounced as *-onundä*, or contracted as *-oondä*):¹⁶

<i>qi-z-onindä</i> ~ <i>qi-z-oondä</i>
COOL-IPFV-NEG.PTCP.PFV
‘not cooling’

They form the converbs of simultaneity from their imperfective stem in *-orini* and *-oršini* (due to Azerbaijani influenced vowel harmony often pronounced as *-oruni* ~ *-orunu* and *-oršuni* ~ *-oršunu*):¹⁷

use of *oa*. Notably, Kibrik et al. (1972: 188) think that *koa* forms both expressions of possibility and necessity and that these can only be distinguished by the Azerbaijani loans *bälk^hä* ‘maybe’ and *gäräk^h* ‘necessary’. They do not recognise *at^h-k-oa* as a distinct suffix but misinterpret *at^h* as the copula in its function as a tense formant. However, as the corpus shows, *at^h-k-oa* can express necessity without any additional Azerbaijani element. See also footnote 27.

¹⁶ Kibrik et al. (1972: 113) believe that the negative perfective (resultative, in their terminology) participle is formed by *-ndä* suffixed to the non-negated participle *-i*, and the negative imperfective (non-resultative) participle is formed by *-ondä* suffixed to the auxiliary non-resultative stem (NEREZ’). Instead, the negative perfective participle is formed by *in-dä*, i.e. the *n*-stem variant of the negative copula *i* with the imperfective participle suffix *-dä*, which is the characteristic IPFV.PTCP formant of the *n-dä* type verbs. This morpheme cluster attaches directly to the perfective stem. The negative imperfective participle is formed by *-(t^h)on-in-dä*, i.e. *in-dä* preceded by the *n*-stem variant of the copula *oa* or *t^h-oa* (depending on the respective verb type). For the transition of verbal roots between verb types, see section 6. From a typological point of view, perfectivity is generally less compatible with negation than imperfectivity. In some languages, negation can be formed exclusively in the imperfective aspect (cf. Matthews 1990: 84; Schmid 1980: 89). Therefore, the usage of an imperfective participle for the negation of a perfective form is not as disturbing as it might seem.

¹⁷ The speakers consider these converbs to be synonymous, and the corpus does not reveal any differences in their usage either. Kibrik et al. (1972: 117) mentions a converb *{(or)šin}* ‘когда’ (‘when’); ‘после того как’ (‘after’) and describe its usage (1972: 211–212). In section 3.4.4.7.1 referring to *{(or)šin}* with an imperfective base (“нерезультативная основа”), they describe both *-orin* and *-oršin*. In section 3.4.4.7.2 referring to *{šin}* with a perfective base (“результативная основа”), they actually describe a different converb in *-sini* (probably assuming a phonetic process /š/ → /s/ at the morpheme anlaut). However, the situation is more complex than this. Khinalug has the following suffixes in the sense of ‘while’:

- short IPFV-stem + *-(t^h)oruni* (see the examples in this article)
- short IPFV-stem + *-(t^h)oršuni* (see the examples in this article)
- IPFV participle + *-sini* (only attested with the negative imperfective participle): *k^ha-k-onundä-sini* ‘while not coming’, *mux-onundä-sini* ‘while not knowing’) (often with a causal connotation)
- PFV-stem + *-šini* (e.g. *za-bi-β-šini* ‘while seeing’, *ka-bi-β-šini* ‘while coming’)
- PFV-stem + *-r-šini* (e.g. *za-β1-r-šini* ‘while seeing’ *kaβ-ir-šini* ‘while coming’)
- PFV-stem + *-r-sini* (e.g. *q’-ir-sini* ‘while being’, *k-ir-sini* ‘while hearing’)

Moreover, Khinalug has one suffix in the sense ‘when’ which allows the interpretation of temporal overlap or succession:

- PFV participle + *-sini*.

q'i-z-orini ~ q'i-z-oruni ~ q'i-z-orunu

dry-IPFV-CVB:while.1

‘while drying’

q'i-z-oršini ~ q'i-z-oršuni ~ q'i-z-oršunu

dry-IPFV-CVB:while.2

‘while drying’

4.2 *l*-type

Khinalug has ten verbs that form their imperfective stem by means of a suffix *-l*.

c'i, c'i-l-i ‘become full; fill; sow, plant’

k^h-i, k^h-l-i ‘hear’

f-i, fi-l-i ‘braid, knot (the pile threads of a carpet)’

<>k'-i, k'-l-i ‘die; kill’

q^x-i, q^x-l-i ‘weave, knit’

q^x-i, q^x-l-i ‘make a performance on stage, play a musical instrument’

q'u-i, q'u-l-i ‘break (by itself), break (sth.)’

<>x-i, xl-l-i ‘simmer; boil; cook’

t'ü-i, t'ü-l-i ‘be born; give birth’

t'ü-i, t'ü-l-i ‘get cut’

The *l*-type verbs do not combine with preverbs. If they take class markers, these attach only to the perfective stem, whereas the imperfective stem remains unmarked. The fact that *fi, fili* ‘braid, knot (the pile threads of a carpet)’ has *f-* also in the imperfective stem supports the hypothesis that *f-* is the original neutral root, whereas *š-* is a peculiar CLI/IV/NHPL form (cf. section 3).

Wherever the semantics allows, *l*-type verbs are labile. Only *t'ü-i, t'ü-l-i* ‘get cut’ is limited to intransitives with a body part as their subject and a cutting tool in the instrumental case:

<i>i</i>	<i>ist^hal</i>	<i>šüi</i>	<i>t'ü-i-šä-mä</i>
<i>i</i>	<i>ist^hal</i>	<i>šöä-i</i>	<i>t'ü-i-šä-mä</i>
I:GEN.INAL	finger	glass-INST	get.cut(PFV)-PTCP-PST-DECL
‘My finger got cut by glass.’			

The *l*-type verbs form the Habitual Present from their imperfective stem in *-ar*:

q^x-l-ar-mä

weave, knit-IPFV-HABIT-DECL

‘usually weave(s), knit(s)’

They form the Hortative Inclusive from their imperfective stem in *-oa*:

k'i-l-oa

die, kill-IPFV-HORT.INCL

‘let’s die / let’s kill’

They form the Jussive from their imperfective stem in *-oa*, preceded by the non-inflected verb stem *<>aχ* ‘let’:

<i>luka</i>	<i>y-aχ</i>	<i>x-l-oa</i>
meat	CLI/IV/NHPL-let	simmer-IPFV-JUSS
‘may the meat simmer’		

They form the negative imperfective participle from their imperfective stem in *-onindä* ~ *-onundä*, ~ *-oondä*:

c'i-l-onindä ~ c'i-l-oondä
 become full / fill-IPFV-NEG.PTCP.IPFV
 'not becoming full, not filling'

They form the converbs of simultaneity from their imperfective stem in *-orini ~ -oruni ~ -orunu* and *-oršini ~ -oršuni ~ -oršunu*:

x-l-orini ~ x-l-oruni ~ x-l-orunu
 simmer, cook-IPFV-CVB:while.1
 'while simmering / cooking'

fi-l-oršini ~ fi-l-oršuni ~ fi-l-oršunu
 braid, knot-IPFV-CVB:while.2
 'while braiding, knotting'

4.3 *r*-type

The most frequent type derives the imperfective stem from the perfective stem by suffixation of *-r*. Not all the *r*-type verbs combine with class markers. Those that do, mark both the perfective and the imperfective stem with them. Regarding preverbs, two subtypes can be distinguished: roots with an anlaut in a consonant or an underlying high vowel usually combine with at least one preverb (except *k^hui*, *k^hiri* in the meanings 'do' and 'arrange a wedding, get engaged'). Roots with an anlaut in a low vowel do not combine with preverbs.

The *r*-type subdivides into two groups with regard to aspectual roots: One group distinguishes an imperfective root {(vowel +) consonant + /i/} from a perfective root {(vowel +) consonant + /u/} (cf. section 2), whereas the second group forms its root only by {(vowel +) consonant}, accompanied by a schwa in certain phonological environments.

4.3.1 The ablauting subgroup of the *r*-type verbs

All stems of the ablauting subgroup have class marker slots. The root consonants range from palatal to uvular plosives and fricatives. The identification of homonyms and their etymologies is a matter of ongoing investigations. Within the frame of this article, etymologies and possible cognates in other Nakh-Dagestanian languages cannot be discussed. As preliminary results, the following stems can be distinguished:

<>*k^hu-i*, <>*k^hi-r-i* 'unite, arrange marriage, get engaged (with a woman); produce, make, do'¹⁸
 <>*k'u*, <>*k'i* 'give'
 <>*k'u*, <>*k'i* 'hit, fling'
 <>*k'u*, <>*k'i* 'bind, detain'
 <>*q^xui*, <>*q^xiri* 'take'
 <>*q^xui*, <>*q^xiri* 'tear off, tear apart'
 <>*q^xui*, <>*q^xiri* 'stick, get stuck'
 <>*q'ui*, <>*q'iri* 'make become, cause'
 <>*q'ui*, <>*q'iri* 'bark'
 <>*ʁui*, <>*ʁiri* 'break'
 <>*ʁui*, <>*ʁiri* 'look at'

¹⁸ We assume that the different meanings go back to 'put together, put side by side'. This basic meaning has developed in two directions: → 'unite' → 'arrange marriage, get engaged' on the one hand, and 'produce' → 'make' → 'do' on the other (cf. section 6).

<>vui, <>viri ‘make go, send’

<>χui, <>χiri ‘approach, reach’

<>xui, <>xiri ‘rub, smear’

Some verbs of the ablauting type begin with a vowel:

<>äq^xui, <>äq^xiri ‘weave, to knit; knead (dough)’

<>äq^xui, <>äq^xiri ‘play (an instrument), perform (sth. on stage)’

<>exui, <>exiri ‘make boil, cook’

<j>äq^uui, <j>äq^uiri ‘flatulate’

<>äq^uui, <>äq^uiri ‘bake’

As mentioned in section 2.2, the *r*-type verbs distinguish a short and an extended imperfective stem. The short imperfective stem consists only of the root, without the characteristic suffix *-r*.¹⁹ The ablauting subgroup forms the short imperfective stem with /i/. This stem is used for the Habitual, the Hortative Inclusive, the negative imperfective participle, and the two converbs of simultaneity. These formants have in common that they have a vocalic anlaut when combining with *z*- or *l*-type verbs, but display an additional *-t^h* before the vowel when combining with *r*-type verbs.

The Habitual Present is formed from the short imperfective stem in *-t^har*:

k^hi-t^har-mä

do(IPFV)-HABIT-DECL

‘usually do(es)’

The Hortative Inclusive is formed from the short imperfective stem in *-t^hoa*:

läk^u’i-t^hoa

TRANS.LEVEL_give(IPFV)-HORT.INCL

‘let’s give (to sb. else)’

The Jussive is formed from the short imperfective stem in *-t^hoa*, preceded by the non-inflected verb stem <>aχ ‘let’:

ve

you.GEN.AL

y-aχ

CLI/VI/NHPL-let

‘May your sword cut your head!’

quluunc-i

sword-ERG

täq^u’q^u’i-t^hoa

cut(IPFV)-JUSS

vi

you.GEN.INAL

kalla

head

The negative imperfective participle is formed from the short imperfective stem in *-t^honindä* ~ *-t^honundä*, ~ *-t^hoondä*:

t^henč^hq^xi-t^honindä ~ *t^henč^hq^xi-t^honundä* ~ *t^henč^hq^xi-t^hoondä*

CIS.LEVEL_take(IPFV)-NEG.PTCP.IPV

‘not taking, not being taken’

The converbs of simultaneity are formed from the short imperfective stem in *-t^horini* ~ *-t^horuni* ~ *-t^horunu* and *-t^horšini* ~ *-t^horšuni* ~ *-t^horšunu*:

¹⁹ Kibrik et al. (1972: 89–95) distinguish two types of “non-resultative” (“нерезультативное”): NEREZ as the basis for tenses formed with the copulas and the proximal demonstratives, the verbal nouns and some converbial formations with *zabi* ‘because’ and *yä* ‘and’, and NEREZ’ as the basis for the Habitual, the Jussive, and the negative imperfective participle. However, the authors admit that the specific value of the “auxiliary root” is not clear.

ši-p^h-q'i-t^horini ~ ši-p^h-q'i-t^horuni ~ ši-p^h-q'i-t^horunu
 bark<CLIII/HPL>-CVB:while.1
 'while (the dog is) barking'

y-exi-t^horšini ~ y-exi-t^horšuni ~ y-exi-t^horšunu
 CLI/IV/NHPL-cook-CVB:while.2
 'while cooking'

4.3.2 The {consonant+schwa} subgroup of the *r*-type verbs

Only part of the stems of the {consonant+schwa} subgroup have class marker slots. The root consonants are labial to uvular plosives, fricatives, and affricates. Here, too, the identification of homonyms and their different etymologies is a matter of ongoing investigations, which cannot be discussed here. So far, the following verb stems could be identified:

p^hi, p^hiri 'sew'
 <>*p^hi*, <>*p^hiri* 'leave; make go away, take away'
 <>*vi*, <>*viri* 'draw, pull'
t'i, t'iri 'spread horizontally, lie'
či, čiri 'stick, adhere'
 <>*ši*, <>*širi* 'look'
ši, širi / <>fi, <>firi 'insert'
ši, širi / <>fi, <>firi 'detach'
ži, žiri 'flow; pour; make flow'
č^hi, č^hiri 'disperse'
č^hi, č^hiri 'scorch'
c^hi, c^hiri 'wash' (clothes)
 <>*k^hi*, <>*k^hiri* 'fall'
 <>*k'-i*, <>*k'iri* 'put down'
 <>*k'-i*, <>*k'iri* 'gather'
 <>*si*, <>*siri* 'wash' (hair)
 <>*vi*, <>*viri* 'crush'
 <>*vi*, <>*viri* 'suit, go well with'

Some *r*-type verbs of this subgroup begin with a vowel:

<*v*>*äfi*, <*v*>*äfiri* 'braid, knot' (with petrified CLIII/HPL marker)
 <>*at'i*, <>*at'iri* 'hit, beat, shoot'²⁰
 <>*ec'i*, <>*ec'iri* 'fill; sow, plant'
 <>*açi*, <>*açiri* 'permit; let; leave behind'
 <>*äçi*, <>*äçiri* 'shear, shave'

A labialised root consonant is always followed by /u/. We can assume that underlying stems with aspectual /u/ vs. /i/ ablaut would have neutralised the labialisation in the imperfective. Verbs with {labialised consonant + /u/} must therefore be assigned to the {consonant + schwa} subgroup as well.

²⁰ This verb has a class specific vowel alternation: CLI/IV/NHPL: <*y*>*et'*-, CLIII/HPL: <*v*>*at'*- CLI: <*z*>*at'*-.

c'ui, c'uri 'flow'
 <>*ɸui, <>ɸuri* 'break'
 <>*oxui, <>oxuri* 'measure'
 <>*ok^hui, <>ok^huri* 'sweep'

As mentioned in sections 2.2 and 4.3.1, the *r*-type verbs distinguish a short and an extended imperfective stem. The short imperfective stem consists only of the root, without the characteristic suffix *-r*. For the *r*-type verbs that do not distinguish perfective from imperfective roots by ablaut, this results in the homonymity of the perfective and the short imperfective stem. However, comparisons with the *z*- and *l*-type verbs as well as the ablauting subgroup of the *r*-type verbs make clear that the Habitual, the Hortative Inclusive, the negative imperfective participle, and the two converbs of simultaneity are not formed from the perfective stem but evidently from an imperfective stem. Here, too, the respective formants display an additional *-t^h* before the vowel when attached to *r*-type verbs.

The Habitual Present is formed from the short imperfective stem in *-t^har*:

y-ok^h-t^har-mä
 CLI/IV/NHPL-sweep-HABIT-DECL
 'usually sweep(s)'

The Hortative Inclusive is formed from the short imperfective stem in *-t^hoa*:

t^hal-v-t^hoa
 CIS.LEVEL_pull-HORT.INCL
 'let's pull (it) towards ourselves'

The Jussive is formed from the short imperfective stem in *-t^hoa*, preceded by the non-inflected verb stem <>*aɣ* 'let':

<i>kuza</i>	<i>v-aɣ</i>	<i>erp^h-t^hoa</i>
snow	CLIII/HPL-let	melt-IPFV-JUSS
'may the snow melt'		

The negative imperfective participle is formed from the short imperfective stem in *-t^honindä ~ -t^honundä, ~ -t^hoondä*:

ric^h-t^honindä ~ ric^h-t^honundä ~ ri-c^h-t^hoondä
 wash-NEG.PTCP.IPFV
 'not washing, not being washed'

The converbs of simultaneity are formed from the the short imperfective stem in *-t^horini ~ -t^horuni ~ -t^horunu* and *-t^horšini ~ -t^horšuni ~ -t^horšunu*:

v-äf-t^horini ~ v-äf-t^horuni ~ v-äf-t^horunu
 CLIII/HPL-braid, knot-CVB:while.1
 'while braiding, knotting'

täp^h-t^horšini ~ täp^h-t^horšuni ~ täp^h-t^horšunu
 CLIII/HPL-sew-CVB:while.2
 'while sewing'

4.4 *n-dä*-type

The verbs of the *n-dä*-type have in common that their stems ends in /n/. They form the perfective participle by means of the regular participle suffix *-i* whereas their imperfective participle is formed by *-dä*. In other functions, this suffix derives adjectives from nouns, e.g. in

Širvan ‘Shirvan (city)’ → *Širvan-dä* ‘of Shirvan’

Among the verbs of this type, one verb distinguishes the perfective from the imperfective root by a close vs. open vowel ablaut:

PFV: <>*q'in-i*, IPFV: *q'an-dä* ‘eat’.

This verb is the only verb of this group with a consonantal anlaut without a preceding preverb. For all other verbs, we find the same distribution as for the *r*-type verbs: all verbs with a consonantal anlaut combine with at least one preverb, whereas all verbs with a vocalic anlaut do not take any preverb.

The verb *q'ini*, *q'andä* ‘eat’ is also peculiar with regard to class marking. When its object refers to things normally regarded as food, no class marking is applied. Only when it refers to non-food objects, particularly live animals and human beings eaten by evil creatures in fairy tales, the perfective stem takes a class maker. The imperfective stem remains unmarked irrespective of the object.

All other verbs of the *n-dä*-type take class markers (or have petrified class markers) both in the perfective and the imperfective stem. Like the *r*-type verbs with stems in {consonant + schwa}, they distinguish a short and an extended imperfective stem, and here, too, the short imperfective stem is homonymous with the perfective stem. So far, the following verb stems could be identified:

<>*k^hini*, <>*k^hindä* ‘bend (to make ends meet); produce’
 <>*q^xini*, <>*q^xindä* ‘tear apart, tear into pieces’
 <>*q^xini*, <>*q^xindä* ‘hang, get stuck’
 <>*q^xini*, <>*q^xindä* ‘be cold, feel cold’
 <>*χini*, <>*χindä* ‘approach, reach’
 <>*χuni*, <>*χundä* ‘stand’
 <>*ɸuni*, <>*ɸundä* ‘find room, settle (itr.)’
 <>*aqqini*, <>*aqqindä* ‘keep, raise, look after; stop’
 <>*accini*, <>*accindä* ‘stay; remain’²¹
r-c^huni, *r-čundä* ‘ask’ (with petrified class marker)²²

Their Habitual Present is formed from the short imperfective stem in *-t^har*:

q'an-t^har-mä
 eat(IPFV)-HABIT-DECL
 ‘usually eat(s)’

²¹ This verb has peculiar CLII marking in *r*-: *r-accin-i*, *r-accin-dä*. The other classes are regular, with *y*- for CLI/IV/NHPL and *v*- for CLIII/HPL. It is also peculiar for its vowel alternation. The CLI/IV/NHPL form has /e/: *y-eccin-i*, *y-eccin-dä* (cf. the vowel alternation of <>*at*'- ~ <>*et*'- ‘hit, beat, shoot’, see footnote 20).

²² The morpheme *r*- is not a typical class marker in Khinalug. At this point of research, it is not clear whether it occurs with loan words from other Nakh-Dagestanian languages or if it is a remnant of an earlier internal system of Khinalug.

The Hortative Inclusive is formed from the short imperfective stem in *-t^hoa*:

χä-p^h-k^hin-t^hoa
 laugh<CLIII/HPL>-HORT.INCL
 ‘let’s laugh’

The Jussive is formed from the short imperfective stem in *-t^hoa*, preceded by the non-inflected verb stem <>*aχ* ‘let’:

<i>k’iyä</i>	<i>il</i>	<i>y-aχ</i>	<i>y-eccin-t^hoa</i>
guest	here	CLI/IV/NHPL-let	CLI/IV/NHPL-stay-IPFV-JUSS

‘May the guest stay here.’

The negative imperfective participle is formed from the short imperfective stem in *-t^honindä* ~ *-t^honundä*, ~ *-t^hoondä*:

lo-bu-κun-t^honindä ~ *lo-bu-κun-t^honundä* ~ *lo-bu-κun-t^hoondä*
 TRANS.LEVEL_settle<CLIII/HPL>-NEG.PTCP.IPFV
 ‘not finding room, not settling’

The converbs of simultaneity are formed from the short imperfective stem in *-t^horini* ~ *-t^horuni* ~ *-t^horunu* and *-t^horšini* ~ *-t^horšuni* ~ *-t^horšunu*:

y-aqqin-t^horini ~ *y-aqqin-t^horuni* ~ *y-aqqin-t^horunu*
 CLI/IV/NHPL-keep, look after-CVB:while.1
 ‘while keeping, looking after’

lač^hχin-t^horšini ~ *lač^hχin-t^horšuni* ~ *lač^hχin-t^horšunu*
 TRANS.LEVEL_reach out towards-CVB:while.2
 ‘while reaching out towards’

4.5 Irregular and suppletive types

Next to these regular verb types, Khinalug has verbs with suppletive perfective vs. imperfective stems, and other irregular verbs. One verb has a stem extension in /n/ and aspect-related ablaut, but differs from the regular *n-dä* type verbs in that it forms both the perfective and the imperfective participle in *-i* and takes class markers only in the perfective stem:

PFV: <>*t’in-i*, IPFV: *t’än-i* ‘cry’

One verb forms the imperfective participle according to the regular *l*-type verbs, but combines the root with the *r*-type light verb *v-* ‘draw, pull’ (cf. section 4.3.2) to form the perfective participle. It can only refer to liquid objects, all of which belong to CLIV, so that an overt class marker cannot attach:

PFV: *c^hu-v-i*, IPFV: *c^hu-l-i* ‘drink’

One verb forms the imperfective participle according to the regular *r*-type verbs but has a suppletive root for the perfective participle. It can introduce speech acts and govern abstract nouns referring to speech acts, all of which belong to CLIV, so that an overt class marker cannot attach:

PFV: *l-i*, IPFV: *č’i-r-i* ‘say’

Another verb has two etymologically unrelated roots for the perfective and the imperfective stem, but here, the imperfective stem does not have any suffix. Only the perfective stem can take a class marker:

PFV: $z\alpha\langle\rangle\text{-}i$, IPFV: $d\ddot{a}\chi\text{-}i$ ‘see’

Except for $\check{c}'i\text{-}r\text{-}i$, which behaves like a normal r -type verb in all forms, these irregular verbs combine with the characteristic suffix variants of the z - and l -type verbs, i.e. with a vocalic anlaut:

Verb	HABITUAL	HORT.INCL.	JUSSIVE	NEG.PTCP.IPFV	CVB:while.1	CVB:while.2
$\langle\rangle t'in\text{-}i$, $t'än\text{-}i$ ‘cry’	$t'än\text{-}ar\text{-}mä$	$t'än\text{-}oa$	$\langle\rangle a\chi t'än\text{-}oa$	$t'än\text{-}onindä$	$t'än\text{-}orini$	$t'än\text{-}oršini$
$c^hu\text{-}v\text{-}i$, $c^hu\text{-}l\text{-}i$ ‘drink’	$c^hu\text{-}l\text{-}ar\text{-}mä$	$\check{c}u\text{-}l\text{-}oa$	$\langle\rangle a\chi \check{c}u\text{-}l\text{-}oa$	$c^hu\text{-}l\text{-}onindä$	$c^hu\text{-}l\text{-}orini$	$c^hu\text{-}l\text{-}oršini$
$z\alpha\langle\rangle\text{-}i$, $d\ddot{a}\chi\text{-}i$ ‘see’	$d\ddot{a}\chi\text{-}ar\text{-}mä$	$d\ddot{a}\chi\text{-}oa$	$\langle\rangle a\chi d\ddot{a}\chi\text{-}oa$	$d\ddot{a}\chi\text{-}onindä$	$d\ddot{a}\chi\text{-}orini$	$d\ddot{a}\chi\text{-}oršini$
$l\text{-}i$, $\check{c}'i\text{-}r\text{-}i$ ‘say’	$\check{c}'i\text{-}t^h\text{-}ar\text{-}mä$	$\check{c}'i\text{-}t^h\text{-}oa$	$\langle\rangle a\chi \check{c}'i\text{-}t^h\text{-}oa$	$\check{c}'i\text{-}t^h\text{-}onindä$	$\check{c}'i\text{-}t^h\text{-}orini$	$\check{c}'i\text{-}t^h\text{-}oršini$

Table 6: Characteristic verb forms of irregular verbs

Moreover, there is a group of three verbs that share the same suppletive root in the imperfective stem. Here, too, only the perfective stems can take class markers:

PFV: $\langle\rangle q'\text{-}i$, IPFV: $ku\text{-}i$ ‘be, become’

PFV: $\langle\rangle \chi\text{-}i$, IPFV: $ku\text{-}i$ ‘go (away; to a target)’

PFV: $\langle\rangle b\text{-}i$, IPFV: $ku\text{-}i$ ‘move (oneself)’

The verb stems $\langle\rangle q'i$, kui and $\langle\rangle \chi i$, kui can occur as bare stems or combine with a very limited number of preverbs. The stem $\langle\rangle bi$, kui is used exclusively with at least one preverb.

The root of their shared imperfective participle is $k\text{-}oa$, which follows the pattern {PV + stem} of copulas / existential verboids as in the following combinations:²³

$q\text{-}oa$ ‘is below’

$t^h\text{-}oa$ ‘is far / even’

$\emptyset\text{-}oa$ ‘is above’

The root $k\text{-}oa$ occurs in several non-declarative evidential and modal forms, which cannot be discussed within this article, and also serves as Hortative Inclusive form. The participle suffix $-i$ replaces the final vowel, resulting in the imperfective participle $k\text{-}u\text{-}i$.

Although within the frame of this article, the composition and etymology of affixes cannot be discussed in detail, it should be mentioned that the Habitual suffix $a\text{-}r$ consists of a verb relic a and the imperfective suffix $-r$. Its variant $t^h\text{-}a\text{-}r$ additionally has the same preverb $t^h\text{-}$ that also combines with the above-mentioned copula / existential verboid $t^h\text{-}oa$ ‘is far/even’.²⁴ To form the Habitual of koa , the imperfective suffix $-r$ combines directly with koa :

²³ Kibrik et al. (1972: 164–165) describe these copulas only in combination with the declarative clitic $-mä$ and the past marker $-šä$. In these forms, the diphthong /oa/ is reduced to /o/. The full form /oa/ occurs only in forms where the copula is not followed by any further morphemes. The same phonetic process /oa/ → /o/ also occurs in nouns such as soa ‘village’ → $so\text{-}mä$ ‘it is a village’, $so\text{-}šä\text{-}mä$ ‘it was a village’. A few speakers, however, do pronounce the diphthong in any combination with other morphemes.

²⁴ Kibrik et al. (1972: 93) consider $-t^h$ to be part of the NEREZ' root of r -type and $n\text{-}dä$ -type verbs. The authors believe that $-t^h$ has been derived by a process ri → t^h in r -type verbs and $dä$ → t^h in $n\text{-}dä$ -type verbs.

<i>ta</i> ⟨ <i>q</i> ' <i>i</i> , <i>ta-kui</i> ‘be located’	<i>ta-koa-r-mä</i> pv:location-be(IPFV):HABIT-DECL ‘is / are usually located’
⟨ <i>χ</i> <i>i</i> , <i>kui</i> ‘go (away)’	<i>koa-r-mä</i> go(IPFV):HABIT-DECL ‘usually go(es)’
<i>k^ha</i> ⟨ <i>ʋ</i> - <i>i</i> , <i>ka-kui</i> ‘CIS_move’	<i>k^ha-koa-r-mä</i> CIS_move(IPFV):HABIT-DECL ‘usually comes (to the speaker)’

Since *koa* as a bare stem serves as Hortative Inclusive, no further morpheme is required:

<i>q</i> ' <i>i</i> , <i>kui</i> ‘be, become’	<i>koa</i> be(IPFV):HORT.INCL ‘let’s be’
<i>la</i> ⟨ <i>χ</i> <i>i</i> , <i>la-kui</i> ‘TRANS.LEVEL_go (away)’	<i>la-koa</i> go(IPFV):HORT.INCL ‘let’s go away’
<i>toč^h</i> ⟨ <i>ʋ</i> <i>i</i> , <i>toč^h-kui</i> ‘stand up’	<i>toč^h-koa</i> stand up:HORT.INCL ‘let’s stand up’

A merger of *koa* with suffixes with initial *o*- result in the contraction *koa-o* → *koo*.

Verb	NEG.PTCP.IPfV	CVB:while.1	CVB:while.2
<i>at^h</i> ⟨ <i>q</i> ' <i>i</i> , <i>at-kui</i> ‘exist’	<i>at^h-ko-onindä</i> ‘which do(es) not exist’	<i>at^h-ko-orⁿi</i> ‘while existing’	<i>at^h-ko-oršⁿi</i> ‘while existing’
<i>č</i> ' <i>i</i> ⟨ <i>χ</i> <i>i</i> , <i>č</i> ' <i>i</i> - <i>kui</i> ‘transport, take away’	<i>č</i> ' <i>i</i> - <i>ko-onindä</i> ‘which do(es) not transport’	<i>č</i> ' <i>i</i> - <i>ko-orⁿi</i> ‘while transporting’	<i>č</i> ' <i>i</i> - <i>ko-oršⁿi</i> ‘while transporting’
<i>gä^ʋ</i> ⟨ <i>ʋ</i> <i>i</i> , <i>gä^ʋ-kui</i> ‘turn’	<i>gä^ʋ-ko-onindä</i> ‘which do(es) not turn’	<i>gä^ʋ-ko-orⁿi</i> ‘while turning’	<i>gä^ʋ-ko-oršⁿi</i> ‘while turning’

Table 7: Assimilation *koa-o* > *koo*

5. Formation of the modal stem

Next to the perfective and the (short and extended) imperfective stems, Khinalug verbs have another stem in *-n*, which is the basis of some modal and non-factive forms. Therefore, it will be tentatively named “modal stem” in this article, even though further research on the original function of *n*-stems is required.²⁵

²⁵ Kibrik et al. (1972: 113) mention a “причастие можествования” in *-n*. Kibrik (1984: 394) gives examples for this form such as, e.g., *ansk^h-in-kwi* ‘can play, able to play’, *ansk^h-in-q*'*i* ‘could play, once able to play’. However, Kibrik does not recognize the complex construction consisting of the *n*-stem (modal stem) together with a reduced *an*-form (see section 5.2).

Regular modal stems are formed with a suffix *-n* from roots that are either homonymous with their perfective or with their imperfective stems (depending on the respective verb type).

5.1 The modal stem of <>*q'i*, *kui* ‘be, become’, <>*χi*, *kui* ‘go’ and <>*βi*, *kui* ‘move

The modal stem of <>*q'i*, *kui* ‘be, become’ and <>*χi*, *kui* ‘go (away; to a target)’ is formed from the suppletive stem *a* with the suffix *-n*. This stem does not take any class markers. The following table shows the forms where it occurs:

Desiderative 1 ²⁶	<i>an-koa</i>
Desiderative 2	<i>an-koet^hkoa</i> ²⁷
Neg. Imperative 2SG	<i>an-k^hu<>i</i>
Neg. Imperative 2PL	<i>an-k^hu<v>un</i>
Neg. Jussive	<i>an-s<>i</i> ²⁸
Potential	<i>an-q'i</i> , <i>an-kui</i>
Converb ‘until’ ²⁹	<i>an-t'ini</i>

Table 8: Modal stem of <>*q'i*, *kui* and <>*χi*, *kui*

As mentioned before, the light verb <>*βi*, *kui* ‘move’ only occurs in combination with at least one preverb. The modal stem of verbs with the root <>*βi*, *kui* is formed from the suppletive stem *an* as well. However, since the stress of preverb constructions is on the first syllable, *an* is unstressed and reduced to {schwa + *n*}. The following table shows the modal forms by the example of *qal<>βi*, *qalkui* ‘CIS.UP_move’ with its modal stem *qal-in* ← *qal-an*:

	Surface form	Underlying
Desiderative 1	<i>qalⁿ-koa</i>	<i>qal-an-koa</i>
Desiderative 2	<i>qalⁿ-koet^hkoa</i>	<i>qal-an-kui-at^hkoa</i>
Neg. Imperative 2SG	<i>qalⁿ-k^hu<>i</i>	<i>qal-an-k^hu<>i</i>
Neg. Imperative 2PL	<i>qalⁿ-k^huvun</i>	<i>qal-an-k^hu<v>un</i>
Neg. Jussive	<i>qalⁿ-s<>i</i>	<i>qal-an-s<>i</i>
Potential	<i>qalⁿ-q'i</i> , <i>qalⁿ-kui</i>	<i>qal-an-q'i</i> , <i>qal-an-kui</i>
Converb ‘until’	<i>qalⁿ-t'inni</i>	<i>qal-an-t'ini</i>

Table 9: Modal forms of *qal<>βi*, *qalkui* ‘CIS.UP_move’

²⁶ The Desiderative 1 in *koa* is used for wishes to be fulfilled by God, whereas the Desiderative 2 in *-koet^hkoa* is used for wishes to be fulfilled by humans. Khinalug has no Desiderative form for events that are desired to happen by themselves. Here, the Jussive is used instead.

²⁷ The morpheme *koet^hkoa* < *k-u-i-at^h-k-oa* consists of the participle *k-ui* ‘be’ (with preverb *k-*), the copula / existential verboid *at^h*, and the non-participle form *koa* of ‘be’. The combination of *at^h + koa* is the non-participle imperfective form of the verb *at^hq'i*, *at^hkui* ‘exist’. See also footnote 15.

²⁸ Kibrik et al (1972: 110) believe that the Negative Jussive consists of the prohibitive morpheme *si* and a prefixed class marker that attaches to the construction only in CLII and CLIII/HPL. Instead, this construction must be analysed as an obsolete Jussive *si* + negative copula <>*i* with a lax pronunciation of the word-final *-i*. The CLI/IV/NHPL form is *si* < *si-y-i*, the CLII form is *si-z-i*, the CLIII/HPL form is *si-v-i*. The Jussive function of *si* is maintained in some *-sim* constructions, i.e. *si* + focus clitic *-m*, with necessitative or final meaning.

²⁹ Kibrik et al. (1972: 210–211) describe the function of what they denote as *(n)t'm*. They do not recognize that ‘until’ constructions are formed differently with *r-* and *n-dä*-type verbs on the one hand, and *z-* and *l-*type verbs on the other. In the first group, the forms must be analysed as {modal stem + *ant'ini*} as shown by some non-contracted forms in the corpus such as *qilk^hm-in-t'ini* ‘until (the soul) separates (from the dying body)’. In the second group, the converb ‘until’ is formed as {imperfective stem + *ont'ini*} as in, e.g., *c'i-l-ont'ini* ‘until becoming full’, *k'i-l-ont'ini* ‘until dying’. Since both *a* and *oo* are attested verb relics in Khinalug, we may assume that these two suffix variants differ in their verbal base, i.e. *n*-stem of *a* vs. *n*-stem of *oo*.

When combining with a preverb ending in a vowel, {vowel + *an*} results in {long vowel + *n*}, as shown in Table 10 with the example *k^ha*<>*ʋi*, *k^ha*-*kui* ‘CIS_move’ with its modal stem *k^haan* ← *k^ha*-*an*:

	Surface form	Underlying
Desiderative 1	<i>k^haan-koa</i>	<i>k^ha-an-koa</i>
Desiderative 2	<i>k^haan-koet^hkoa</i>	<i>k^ha-an-kui-at^hkoa</i>
Neg. Imperative 2SG	<i>k^haan-k^hu<>i</i>	<i>k^ha-an-k^hu<>i</i>
Neg. Imperative 2PL	<i>k^haan-k^huvun</i>	<i>k^ha-an-k^hu<v>un</i>
Neg. Jussive	<i>k^haan-s<>i</i>	<i>k^ha-an-s<>i</i>
Potential	<i>k^haan-q^hi</i> , <i>k^haan-kui</i>	<i>k^ha-an-q^hi</i> , <i>k^ha-an-kui</i>
Converb ‘until’	<i>k^haan-t^hinni</i>	<i>k^ha-an-t^hini</i>

Table 10: Modal forms of *k^ha*<>*ʋi*, *k^hakui* ‘CIS_move’

5.2 The Potential³⁰ as a usage example for the modal stem

A range of modal forms is based on a modal stem both in direct combination with suffixes (e.g. the Negative Jussive) and with reduced variants of *an*-forms, which are regrammaticalised as suffixes (e.g. the Potential). Not all of them can be discussed within the frame of this article. Instead, the usage of the modal stem will be exemplified by the Potential, which consists of the respective verb in its modal stem + *an*<>*q^hi*, *an-kui*.³¹ In these complex forms, the morpheme boundary is located between *-n* (auslaut of the modal stem) and {schwa + *n*} ← *an*. Only monosyllabic verb stems often maintain both syllables, whereas bisyllabic ones undergo the elision *-n-in* → *-n* more frequently, and full *-n-in* forms of trisyllabic or even longer verb stems are not attested.

The *z*- and *l*-type verbs form their modal stem in {perfective stem + *n*}. Since the *z*- and *l*-type verbs cannot combine with preverbs, they have monosyllabic stems, so that many speakers prefer the full forms, for example:

Verb	Potential	Occasionally with elision:
<> <i>ki</i> , <i>kizi</i> ‘burn’	<> <i>kin-in</i> <> <i>q^hi</i> <> <i>kin-inkui</i>	<> <i>kin</i> <> <i>q^hi</i> <> <i>kinkui</i>
<i>fī</i> , <i>fili</i> ‘braid, knot’	<i>fīn-in</i> <> <i>q^hi</i> <i>fīn-inkui</i>	<i>fīn</i> <> <i>q^hi</i> <i>fīnkui</i>
<> <i>xi</i> , <i>xili</i> ‘simmer, cook’	<> <i>xin-in</i> <> <i>q^hi</i> <> <i>xin-inkui</i>	<> <i>xin</i> <> <i>q^hi</i> <> <i>xinkui</i>
<i>k^hi</i> , <i>k^hli</i> ‘hear’	<i>k^hin-in</i> <> <i>q^hi</i> <i>k^hin-inkui</i>	<i>k^hin</i> <> <i>q^hi</i> <i>k^hinkui</i>

Table 11: Potential of *z*- and *l*-type verbs

The *n-dä*-type verbs never add an additional *-n* to their stem. The hypothesis that the stem extension in *-n* of *n-dä*-type verbs and the modal stem formant *-n* go back to the same morpheme will be discussed in section 6. For example, the potential of <>*aqqini*, <>*aqqindä* ‘keep, look after; stop’ is

<>*aqqin-in*<>*q^hi*, <>*aqqin-inkui* ‘be able to keep, look after, stop’

³⁰ Sometimes also called “abilitative”.

³¹ The verb ‘be’ as formant of the Potential is a widespread phenomenon in the area: in Budugh, a form of ‘be’ combines with the perfective participle (Authier, in preparation), in Kryz, a form of ‘be’ combines with the dative marked perfective stem (Authier 2009: 308–309).

In the two Khinalug verbs with aspectual ablaut of a close vowel (perfective) vs. an open vowel (imperfective), $\langle \rangle t'ini, t'äni$ ‘cry’ and $q'ini, q'andä$ ‘eat’, the vowel shows that their modal stem is derived from the perfective stem. Their Potential forms are:

$\langle \rangle t'in-in \langle \rangle q'i, \langle \rangle t'in-in-kui$ ‘be able to cry’
 $q'in-in \langle \rangle q'i, q'in-in-kui$ ‘be able to eat’

Also the verb $za \langle \rangle \bar{v}i, d\bar{a}\chi i$ ‘see’ derives the modal stem from the perfective stem and has the Potential form:

$za \langle \rangle \bar{v}in-in \langle \rangle q'i, za \langle \rangle \bar{v}in-in-kui$ ‘be able to see’
 often with elision: $za \langle \rangle \bar{v}in \langle \rangle q'i, za \langle \rangle \bar{v}in-kui$

In a similar way, c^huvi, c^huli , which forms its perfective stem by means of the light verb $v-$ ‘draw, pull’, confirms that the modal stem is derived from the perfective, since the stem extension $-n$ attaches to the light verb:

$c^huvun-un \langle \rangle q'i, c^huvun-un-kui$ ‘be able to drink’
 often with elision: $c^huvun \langle \rangle q'i, c^huvun-kui$

However, the ablauting subgroup of the r -type verbs reveals that the modal stem is not regularly a derivation from the perfective. Here, a form that is homonymous with the short imperfective stem with its characteristic vowel /i/ receives the modal stem formant $-n$:

Verb	Potential	Often with elision:
k^hui, k^hri ‘make, do’	$\langle \rangle k^hin-in \langle \rangle q'i$ $\langle \rangle k^hin-inkui$	$\langle \rangle k^hin \langle \rangle q'i$ $\langle \rangle k^hin-kui$
$lä \langle \rangle k'ui, lä \langle \rangle k'iri$ ‘TRANS.LEVEL_give’	$lä \langle \rangle k'in-in \langle \rangle q'i$ $lä \langle \rangle k'in-inkui$	$lä \langle \rangle k'in \langle \rangle q'i$ $lä \langle \rangle k'inkui$
$t^henč^h \langle \rangle q^*ui, t^henč^h \langle \rangle q^*iri$ ‘CIS.LEVEL_take’	$t^henč^h \langle \rangle q^*in-in \langle \rangle q'i$ $t^henč^h \langle \rangle q^*in-inkui$	$t^henč^h \langle \rangle q^*in \langle \rangle q'i$ $t^henč^h \langle \rangle q^*inkui$

Table 12: Potential of r -type verbs (ablaut subgroup)

The {consonant + schwa} subgroup of the r -type verbs derives its modal stem from a basis that is homonymous with both the perfective and the short imperfective stem.

Notably, the verb $li, č'iri$ ‘say’ forms a modal stem $č'in$ that is the basis of the Potential. We may assume that, at an earlier stage of the language, the verb was a regular r -type verb $*č'i, č'iri$. Therefore, it follows the modal stem pattern of the r -type verbs, i.e. $-n$ attaches to a form which is homonymous with the short imperfective stem:

$č'in-in \langle \rangle q'i, č'in-in-kui$ ‘be able to say’

However, in other usages of the modal stem (e.g. the Negative Jussive), $lin-$ is attested as well:

$lin-si$ ($\leftarrow lin-si-y-i$) say-JUSS-CLI/IV/NHPL-NEG
 ‘(he/she/they) shall not say’

6. Transition between verb types

At the current stage of the language, the verbs are stable in their respective verb type. There is no productive derivational pattern to transfer them from one verb type to another, nor a clear grammatical function or feature that can be assigned to each verb type. However, the phonological and semantic overlaps of roots that occur in more than one type support the hypothesis that the morphemes which nowadays serve as imperfective markers or stem extensions used to be derivational affixes at an earlier stage of the language.

The transition between verb types is most evident when there are no preverbs involved that influence the semantics, which is the case for *z*- and *l*-type verbs and their respective counterparts in the *r*-type. In other cases, preverbs may occur only in one verb type, or different preverbs in each verb type, so that the respective semantics of the resulting verb stems shifts into different directions.

The most evident transition is attested between the *l*-type verbs on the one hand and the *r*-type verbs on the other. Some *r*-type verbs are considered synonyms of the respective *l*-type verbs. This is particularly the case when both verbs are transitive, e.g.

root:	<i>f</i>
<i>l</i> -type:	<i>fi, fili</i> ‘braid, knot’
<i>r</i> -type:	< <i>v</i> > <i>äfi</i> , < <i>v</i> > <i>äfiri</i> ‘braid, knot’ ³²
root:	<i>q^x</i>
<i>l</i> -type:	<i>q^{xi}, q^{xili}</i> ‘play (an instrument), perform (sth. on stage)’
<i>r</i> -type:	<> <i>äq^{xui}</i> , <> <i>äq^{xiri}</i> ‘play (an instrument), perform (sth. on stage)’

Some *r*-type verbs have enlarged their semantic scope:

root:	<i>q^x</i>
<i>l</i> -type:	<i>q^{xi}, q^{xili}</i> ‘weave, knit’
<i>r</i> -type:	<> <i>äq^{xui}</i> , <> <i>äq^{xiri}</i> ‘weave, knit; knead (dough)’

Some verbs of the *l*-type are labile. Among the *r*-type verbs, however, lability is extremely rare, being attested only for a few verbs in only certain parts of their paradigm. Usually, *r*-type verbs are either intransitive or transitive, and intransitive verbs must be transitivised by certain morphological patterns (cf. Rind-Pawlowski 2021). The roots that form labile verbs in the *l*-type form transitive verbs in the *r*-type:

root:	<i>c’</i>
<i>l</i> -type:	<i>c’i, c’ili</i> ‘become full; fill; plant, sow’
<i>r</i> -type:	<> <i>ec’i</i> , <> <i>ec’iri</i> ‘fill; plant, sow’
root:	<i>x</i>
<i>l</i> -type:	<> <i>xi, xli</i> ‘simmer; boil; make boil; cook’
<i>r</i> -type:	<> <i>exi, <>exiri</i> ‘make boil, cook’
root:	<i>t’</i>
<i>l</i> -type:	<i>t’üi, t’üli</i> ‘be born, give birth’
<i>r</i> -type:	<i>zü-t’üi, zü-t’üri</i> ‘give birth’ ³³

A transition between *z*- and *r*-type verbs is attested as well. The *r*-type verb may undergo semantic shifts, as in

root:	<i>q’</i>
<i>z</i> -type:	<> <i>q’i, q’izi</i> ‘become dry; let, make dry’
<i>r</i> -type:	<> <i>äq’ui, <>äq’iri</i> ‘bake’; < <i>y</i> > <i>äq’ui, <y>äq’iri</i> ‘flatulate’

³² Irrespective of the object class, the verb <*v*>*äfi*, <*v*>*äfiri* carries the class marker for CLIII/HPL, which supports the hypothesis that *fi, fili* with its root consonant /*f*/ is a form related to CLIII/HPL as well.

³³ The morpheme *zü-* in *zü-t’üi, zü-t’üri* might be a petrified marker for CLII or a petrified deictic preverb TRANS.DOWN. Since this verb should agree with the object, not with the mother as the subject (CLII), the latter is more likely.

Some *r*-type verbs are used exclusively in the Imperative, but not in any other verbal categories. They can be identified as underlying *r*-type verbs because only this type has a morphological distinction between transitive Imperatives in *-a / -ä* and intransitive Imperatives in *-l*. All other types form their Imperatives in *-a / -ä* irrespective of their valency.

root:	<i>q</i>
<i>z</i> -type:	<> <i>qi, qizi</i> ‘become cold; let, make cold’
<i>r</i> -type:	IMP: <> <i>äqil!</i> ‘become cold! cool down!’ ← *<> <i>äq(u)i, äqiri</i>
root:	<i>k^h</i>
<i>l</i> -type:	<i>k^hi, k^hli</i> ‘hear’
<i>r</i> -type	IMP: < <i>y</i> > <i>ak^hil!</i> ‘hear!’ ← *< <i>y</i> > <i>ak^hi, <y>ak^hri</i>

Some transitive *r*-type derivations of labile *z*-type verbs are not attested as simple *r*-type stems. Instead, they are derived by the transitivising auxiliary verb <>*k^hui, <>k^hiri* ‘do’ from the simple *r*-type stem:

root:	<i>q</i>
<i>z</i> -type:	<> <i>qi, qizi</i> ‘become cold; let cool, make cool’
transitivised <i>r</i> -type:	<> <i>äq<>k^hui, <>äq<>k^hiri</i> ‘let cool, make cool’
derived from:	*<> <i>äq(u)i, <>äqiri</i>
root:	<i>k</i>
<i>z</i> -type:	<> <i>ki, kizi</i> ‘burn (by itself); let, make burn’
transitivised <i>r</i> -type:	<> <i>äk<>k^hui, <>äk<>k^hiri</i> ‘let, make burn’
derived from:	*<> <i>äk(u)i, äkiri</i>
root:	<i>q’</i>
<i>z</i> -type:	<> <i>q’i, q’izi</i> ‘become dry; let, make dry’
transitivised <i>r</i> -type:	<> <i>äq’<>k^hui, <>äq’<>k^hiri</i> ‘let, make dry’
derived from:	*<> <i>äq’(u)i, <>äq’iri</i>

In some cases, we can identify preverbally marked *r*-type verbs as correspondents of *l*-type verbs as well:

root:	<i>c’</i>
<i>l</i> -type:	<i>c’i, c’ili</i> ‘become full; fill; plant, sow’
<i>r</i> -type:	<i>ši-c’i, ši-c’iri</i> ‘add, mix into’

On this basis, the above mentioned verbs with root variation or petrification in *š- / f-* and the basic root semantics ‘insert; intertwine’ can be identified as being related to *fī, fili* ‘braid, knot’ (cf. section 3):

root:	<i>š / f</i>
<i>l</i> -type:	<i>fī, fili</i> ‘braid, knot’
<i>r</i> -type:	<i>läk’il-ši, läk’il-širi / läk’il-fi, läk’ilfiri</i> ‘TRANS.LEVEL_put under; put into a hollow space (e.g. firewood, or a person, into an oven)(PFV)-PTCP’
<i>r</i> -type:	<i>čä-ši, čä-širi / čä-fi, čä-firi</i> ‘put down’
<i>r</i> -type:	<i>gä-ši, gä-širi / gä-fi, g-äfiri</i> ‘put on a high place’
<i>r</i> -type:	<i>läχši, läχširi</i> ‘TRANS.LEVEL_insert, attach’ (e.g. meat on a skewer, ring on finger; denture in mouth)’

- r-type:* *lii-ši, lii-širi* ‘TRANS.LEVEL_insert, attach (e.g. meat on a stick for drying, sock on a sock last)
- r-type:* *ni-ši, ni-širi* ‘put on, wear’
- r-type:* *gäč^h-ši, gäč^h-širi* ‘build, erect’
- r-type:* *k^haš-fi, k^haš-firi* ‘tidy, put things to their place’
- r-type:* *turanš-fi, turanš-firi* ‘soak, be inserted into liquidity (e.g. bread in soup)’
- r-type:* *k’i-fi, k’ifiri* ‘suck’ < ‘insert (teat) into mouth’
- r-type:* *šäl-fi, šäl-firi* ‘sew warp threads (with a needle) for darning’

Similarly, the root *q^x-* of the *l*-type verb *q^xi, q^xili* ‘weave, knit’, with the basic semantics of ‘intertwine, entangle (threads)’ occurs in other verb types, too, partly the with semantic shifts → ‘get stuck’ or → ‘adhere’.

- root: *q^x*
- l*-type: *q^xi, q^xili* ‘weave, knit’
- r*-type: *ši<p^h>q^xui, ši<p^h>q^xiri* ‘become entangled (threads), become confused (mind)’³⁴
- r*-type: *zi<p^h>q^xui, zi<p^h>q^xiri* ‘get stuck in the throat’³⁵
- r*-type: *čäl<>q^xui, čäl<>q^xiri* ‘patch (the soles of knitted slippers)
- r*-type: *laš<>q^xui, laš<>q^xiri* ‘get stuck (e.g. axe in the wall, nail in a coat)’
- n-dä*-type: *čäs<>q^xini, čäs<>q^xindä* ‘adhere, stick’
- n-dä*-type: *äxil<>q^xini, äxil<>q^xindä* ‘get caught, get stuck’
- n-dä*-type: *χäl<>q^xini, χäl<>q^xindä* ‘not manage to leave in time; not be seen for a long time (moon)’

Regarding the suppletive type, only transitions between their perfective root and other verb types are attested. The perfective root *q’-* of <>*q’i, kui* ‘be, become’ also occurs in the *r*-type, where it forms a transitive light verb:

- root: *q’*
- suppl. type: <>*q’i, kui* ‘be, become’
- r*-type: <>*q’ui, <>q’iri* ‘cause to become, cause’

Both <>*q’i, kui* and <>*q’ui, <>q’iri* take part in diathetic pairs. Together with its transitive counterpart <>*k^hui, <>k^hiri* ‘do’, <>*q’i, kui* is used as a light verb to integrate Azerbaijani verbs, which are borrowed in their perfective participle form. Intransitive verbs combine with <>*q’i, kui*, and transitive verbs with <>*k^hui, <>k^hiri*:

- äč^hilmiš<>q’i, äč^hilmiš-kui* ‘open by itself, be opened’
- äč^hmiš<>k^hui, äč^hmiš<>k^hiri* ‘open (sth.)’

Together with its intransitive counterpart <>*k^hi, <>k^hiri* ‘fall’, <>*q’ui, <>q’iri* ‘cause’ is used as a light verb to form semantic pairs from petrified inherited verb stems and preverb clusters. Even though the complex question of preverbal elements cannot be addressed in this article, two examples of petrified verb stems in the preverbal field can be given here, which display the feature of regressive assimilation of plosive consonants: ejective before ejective, aspirated before aspirated. The preverb *t^h- ~ t’-* in *lat^h<>k^hiri* and *lat’<>q’iri* can be traced back to a

³⁴ This verb has a petrified CLIII/HPL marker.

³⁵ This verb has a petrified CLIII/HPL marker.

petrified verb stem **t*' 'lie down'.³⁶ The preverb *it-* ~ *it'*- in *it^h<>k^hiri* and *it'^{<>q}'iri* can be identified as a petrified verb stem **it*' 'crush, pound'.³⁷

la-t^h-k-i, la-t^h-k^hiri
 PV:TRANS.LEVEL-PV:lie.down-VS:fall
 'fall down, break down, collapse'

la-t'-q'ui, la-t'-q'iri
 PV:TRANS.LEVEL-PV:lie.down-VS:cause
 'knock down, demolish'

it^h-k^hi, it^h-k^hiri
 PV:crush-VS:fall
 'crack, be crushed-IPFV-PTCP'

it'-q'ui, it'-q'iri
 PV:crush-VS:cause
 'pound, crush, cause to crack'

The perfective root χ - of $\langle \rangle \chi i$, *kui* 'go, go away, go towards a target' occurs also in the *r*-type and *ndä*-type:

suppl. type: $\langle \rangle \chi i$, *kui* 'go, go away, go towards a target'
r-type: *lä<>χui, lä<>χiri* 'TRANS.LEVEL_make go to, cause to reach (a target)'
r-type: *lač^h<>χui, lač^h<>χiri* 'TRANS.LEVEL_stretch towards; point (a gun) at; spread (wood paneling)'
ndä-type: *lač^h<>χini, lač^h<>χindä* 'TRANS.LEVEL_reach, arrive (at a target); TRANS.LEVEL_reach for (sth. with one's hands)'

As the overview shows, the *r*-type verbs are the transitive/causative derivation of the suppletive verb type ('go to a target' → 'make go to, make reach a target'), whereas the *ndä*-type verbs are intransitive. Depending on the respective preverbs, the basic meaning '(make) go to, (make) reach' either focusses on the the direction (static), the movement (dynamic), or the arrival (telic).

The root *ɸ*- of the verb *ɸi, kui* 'move' also occurs in the *ndä*-type. When the same preverb set is applied, the *ndä*-type semantics overlaps with one secondary, figurative meaning of the suppletive type, thus enlarging its semantic scope in the figurative sense:

suppl. type: *lačči<>ɸi, lačči-kui* 'TRANS.LEVEL_go upwards; TRANS.LEVEL_go towards an edge; TRANS.LEVEL_be enough'³⁸
ndä-type: *lačči<>ɸini, lačči<>ɸindä* 'TRANS.LEVEL_be enough; TRANS.LEVEL_succeed, make it'³⁹

³⁶ Cf. Batsbi =*at*- 'to lie, lie about', Hinukh =*ot*- 'to lie down', Bezhta and Hunzib =*ut*- 'to sleep' (Nikolayev & Starostin 1994: 1035).

³⁷ Cf. Chechen and Ingush *āt*-, Batsbi *at*- to crush, pound, Lak =*u=ta-n* to throw, to pound, to chop, Akusha Dargwa =*it-es*, Chirag-Dargwa =*it*- to beat, Lezgi *g-ata*-, Agul *uta*-, Rutul =*āta*-, Tsakhur *g-e=ta*-, Kryz =*āt*-, Budugh *at*- 'to beat', Tabasaran *k-at*- 'to smear', Archi =*āta*- 'to crush' (Nikolayev & Starostin 1994: 282).

³⁸ As a movement verb, all productive preverbs (cf. Table 4**Fehler! Verweisquelle konnte nicht gefunden werden.**) can attach to the stem. In the sense 'be enough', only TRANS.LEVEL marking with *la*- is possible.

³⁹ Since this verb is only used in the figurative sense, only TRANS.LEVEL marking with *la*- is possible.

Some roots are attested in the *r*-type and in the *ndä*-type. One of these is the root *q^x*- ‘tear (off, apart)’, which occurs in the following verbs:

r-type: *zä*<>*q^xui*, *zä*<>*q^xiri* ‘tear off’

r-type: *lii*<>*q^xui*, *lii*<>*q^xiri* ‘scratch off with one’s finger nails’⁴⁰

r-type: *inq^xui*, *in*<>*q^xiri* ~ *inq^xui*, *in*<>*q^xiri* ‘reap (with a sickle)’⁴¹

n-dä-type: *latır*<>*q^xini*, *latır*<>*q^xindä* ‘tear apart, tear into pieces’⁴²

One of the homonymous roots *k^h*- can be assigned to the basic meaning ‘come together; put together’. The *r*-type verb <>*k^hui*, <>*k^hiri* has undergone two semantic shifts: on the one hand, the development ‘put together’ → ‘unite’ → ‘arrange marriage, get engaged’ and, on the other hand, ‘put together’ → ‘produce’ → ‘make’ → ‘do’. The first meaning is used only from the perspective of the groom and his parents, so that the verb can only occur with CLII agreement <*s*>*k^hui*, <*s*>*k^hiri*, referring to a female object. The second meaning has enabled <>*k^hui*, <>*k^hiri* to become the most frequently used verb stem in the Khinalug language. It serves to integrate transitive verbs borrowed from Azerbaijani (see above, same section), forms transitive movement verbs in combination with specific preverb clusters, and is used as a transitivity auxiliary verb. Apart from these grammatical functions, the meanings ‘put together, unite’ and ‘produce, make’ dominate:

r-type: <>*k^hui*, <>*k^hiri* ‘produce, make, do’

r-type: <*s*>*k^hui*, <*s*>*k^hiri* ‘arrange marriage with; get engaged with’

r-type: *zä*<>*k^hui*, *zä*<>*k^hiri* ‘to spin (wool)’ < ‘unite (fibres)’⁴³

ndä-type: *χä*<>*k^hini*, *χä*<>*k^hindä* ‘laugh’ < ‘produce (the sound) *χä*’

ndä-type: *zi*<>*k^hini*, *zi*<>*k^hindä* ‘bend (so that ends meet); bow (a body part, e.g. one’s head)’

Notably, the Comitative case ending *-š-k^hili* consists of the Possessive-Locative case *-š* and the relic of an *l*-type verb **k^hi*, *k^hili*, which can be reconstructed at least with an intransitive meaning ‘be together with, unite with, join’ (even though it might have been a labile verb that allowed for a transitive interpretation as well). As part of the case suffix, this verb occurs in the imperfective participle form, which has a secondary function as an adverb of manner:

dädä-š-k^hili ‘with one’s mother’ ← ‘joining one’s mother’

Last but not least, it should be mentioned that no transitions are attested between the *z*-type, the *l*-type and the suppletive type.

7. Summary and conclusions

Khinalug verbal roots consist of a characteristic consonant, which may form stems of different shapes, depending on the respective verb type.

Khinalug verbs can be assigned to specific verb types, according to their pattern of forming imperfectives. The verb types also differ with regard to distinction between a short and a long

⁴⁰ This verb can take any of the productive preverbs (cf. Table 4). However, the long vowel is attested only in directions away from the speaker: *ii*<>*q^xiri*, *lii*<>*q^xiri*, *zii*<>*q^xiri*, but *il*<>*q^xiri*, *til*<>*q^xiri*, *qil*<>*q^xiri*.

⁴¹ This verb has petrified with class marker <∅>, i.e. in class I/IV/NHPL.

⁴² This verb can take any of the productive preverbs (cf. Table 4).

⁴³ This verb has petrified with class marker <∅>, i.e. in class I/IV/NHPL, since wool is a class IV noun.

imperfective stem, and the suffixes used for the formation of the Habitual, the Hortative Inclusive, the negative imperfective participle, and two converbs of simultaneity:

	short IPFV	long IPFV	IPFV.PTCP	HABIT	HORT.INCL	NEG. IPFV.PTCP	CVB:while.1	CVB:while.2
<i>z</i> -type		✓	- <i>z-i</i>	- <i>ar</i>	- <i>oa</i>	- <i>onindä</i>	- <i>orini</i>	- <i>oršini</i>
<i>l</i> -type		✓	- <i>l-i</i>	- <i>ar</i>	- <i>oa</i>	- <i>onindä</i>	- <i>orini</i>	- <i>oršini</i>
<i>r</i> -type	✓	✓	- <i>r-i</i>	- <i>^har</i>	- <i>^hoa</i>	- <i>^honindä</i>	- <i>^horini</i>	- <i>^horšini</i>
<i>n-dä</i> -type	✓	✓	- <i>dä</i>	- <i>^har</i>	- <i>^hoa</i>	- <i>^honindä</i>	- <i>^horini</i>	- <i>^horšini</i>

Table 13: Characteristic features of the verb types

Khinalug distinguishes perfective, (short and long) imperfective, and modal stems. The latter are formed on a basis that may be homonymous with the short imperfective stem (*r*-type verbs) or the perfective stem (all other types). A schwa is added between the root consonant and *-n* to enable pronunciation; it is usually pronounced as /i/, /ɨ/, or, after labial consonants, /u/. Stems in low vowel + C maintain their low vowel in the modal stem.

	PFV-stem	short IPFV-stem	long IPFV-stem	modal stem
<i>z</i> -type	C	-	C- <i>z</i>	C- <i>n</i>
<i>l</i> -type	C	-	C- <i>l</i>	C- <i>n</i>
<i>r</i> -type	C low V-C <i>Cu</i> low V- <i>Cu</i>	C low V-C <i>Ci</i> low V- <i>Ci</i>	C- <i>r</i> low V-C <i>Ci-r</i> low V- <i>Ci-r</i>	C- <i>n</i> low V-C- <i>n</i> C- <i>n</i> low V-C- <i>n</i>
<i>n-dä</i> -type	C- <i>n</i> low V-C- <i>n</i>	C- <i>n</i> low V-C- <i>n</i>	C- <i>n-dä</i> low V-C- <i>n-dä</i>	C- <i>n</i> low V-C- <i>n</i>
ablaut subtype	C-high V- <i>n</i>	C-low V- <i>n</i>	C-low V- <i>n</i>	C- <i>n</i>

Table 14: Overview of the Khinalug verb stems

Root consonants with their respective meaning may occur in different verb types. Their basic meaning is maintained, but it is further specified by the verb type itself and the combination with specific preverbs. The investigation of root consonants (including the distinction of homonyms with different meanings and etymologies) as well as their detection in the different verb types is the topic of current research. So far, the following distribution has been identified:

Root	Meaning	<i>z</i> -type	<i>l</i> -type	suppl. type	<i>r</i> -type	<i>ndä</i> -type
<i>c'</i>	fill		✓		✓	
<i>f/š</i>	intertwine		✓		✓	
<i>k</i>	burn	✓			✓	
<i>k^h</i>	hear		✓		✓	
<i>k^h</i>	put together				✓	✓
<i>q</i>	cool	✓			✓	
<i>q'</i>	dry	✓			✓	
<i>q'</i>	become, cause			✓	✓	
<i>q^x</i>	weave, entangle, get stuck		✓		✓	✓

q^x	play an instrument		✓		✓	
q^x	tear				✓	✓
t'	be born, give birth		✓		✓	
x	boil, cook		✓		✓	
χ	go, arrive			✓	✓	✓

Table 15: Root consonants and their occurrences in the verb types

The overview shows that all investigated root consonants occur at least in the *r*-type. The highest transition rate is attested between *l*-type and *r*-type. Transitions between *z*- and *r*-type, *n-dä*-type and *r*-type as well as *l*-type and *n-dä*-type occur less often. Transitions between *z*- and *l*-type as well as *z*- and *n-dä* type are not (yet) attested. Further research is needed to complete the overview and draw valid conclusions on possible or impossible paths of transition.⁴⁴

The occurrence of certain root consonants in more than one verb type supports the hypothesis that the morphemes which nowadays serve as imperfective markers or stem extensions used to be derivational affixes at an earlier stage of the language. Notably, the same elements, i.e. the suffixes *-r*, *-n*, *-z* and *-l* also serve as plural suffixes in the nominal, and partly also in the pronominal system.⁴⁵

The plural in *-r* is used with nouns referring to humans:

halamχer ‘shepherd’ > *halamχer-ir* ‘shepherd-PL’
du ‘DP.PROX.CLI’ > *du-r* ‘DP.PROX.HPL’

The plural in *-n* is used with nouns referring to humans as well:

borc^h ‘aunt (father’s sister)’ > *borc^h-in* ‘aunt (father’s sister)-PL’

The plural in *-z* is petrified with nouns referring to things or animals that usually occur in groups or herds, and occurs as a human plural in the pronominal system:

luc^ho-z ‘cow’, *liq^xe-z* ‘calf’, *c^hulo-z* ‘tooth’
hu ‘DP.DIST.CLI’ > *ho-z* ‘DP.DIST.HPL’

The suffix *-l* expresses plurality with some non-human nouns and paucality with a few human nouns:

bemb ‘fly’ > *bimbe-l* ‘fly.OBL-PL’
riši ‘girl’ > *riši-l* ‘a few girls’ > *riši-l-ir* ‘many girls, girls in general’

The question arises whether the homonymity between plural suffixes and imperfective/modality markers and stem extensions is just a coincidence or if they go back to the same morphemes. The hypothesis seems justified that, as a first step, plurality of items and plurality of events or activities were marked by the same affixes. Plurality of events or activities may have subdivided into different manifestations, such as habitual repetition, iterativity, or continuativity. In a last step towards the current patterns, the aktionsart-related suffixes may

⁴⁴ The verbs of the suppletive type may have belonged to a different verb type before one of their stems was replaced. The original verb type cannot be reconstructed, so that they should be excluded from the statistics.

⁴⁵ In addition to these plural suffixes, Khinalug can express the plurality of nouns by petrified nominal class marker suffixes (*-b* and *-d*), and by combinations of petrified class markers with these plural suffixes.

have been regrammaticalised as imperfectives. Notably, the Caucasian Albanian imperfective patterns⁴⁶ distinguish two strategies: ablaut on the one hand and infixation of *-r-* and *-l(e)-* (*-l'* after palatal vowel) on the other. The elements used in the infixation pattern go back to iterative morphemes (Gippert et al. 2009: II-44).

We may assume that *-r* formerly served as a derivational affix for the expression of a Habitual aktionsart, before it was regrammaticalised as imperfective. As shown in section 4, *-r* forms the Habitual directly with *koa* ‘be, become’, and with the verboids *a* and *t^ha* in combination with other verbs (cf. Table 12).

The imperfective suffix *-z* occurs only with verbs that express the attainment of states (become cold, let cool down; become dry, let dry) or continuous processes (be on fire, let burn; tremble, shiver). This hints at a former function of *-z* as a derivational morpheme for the expression of a continuative / durative aktionsart.

Moreover, we can assume that the stem extension *-n* and the modal stem formant *-n* go back to the same morpheme. Some verbs may have petrified in their modal stem, or *-n* might have had a different function at the time of its regrammaticalisation as a stem extension. When we look at the probably most ancient verbs with ablaut, *q’ini, q’andä* ‘eat’ ← ‘bite repetitively’ and *t’ini, t’äni* ‘cry’ ← ‘shed a tear repetitively’, the hypothesis seems justified that *-n* might have been a derivational affix for the expression of iterativity (in the sense that one coherent activity is carried out by repetitive actions). This feature can also be detected in several other verbs of the *n-dä* type, e.g. *χä<>k^hini, χä<>k^hindä* ‘laugh’ ← ‘produce the sound *χä* repetitively’, or *q^xini, q^xindä* ‘tear apart, tear into pieces’ ← ‘tear repetitively’.

The imperfective suffix *-l* is more difficult to analyse. It occurs with verbs that express activities typically carried out by repetitive movements (*fi, fili* ‘braid, knot’, *q^xi, q^xili* ‘weave’, possibly also *c’i, c’ili* ‘fill’), continuous processes (*xi, xili* ‘simmer, boil’) as well as actions that can be repeated only in case of a plurality of agents and / or objects (*k’i, k’li* ‘die; kill’, *q’ui, q’uli* ‘break’, *t’üi, t’üli* ‘be born, give birth’). More research is required to identify a possible former derivational function of *-l*. It might have been used for the expression of repetitive independent activities before it was regrammaticalised as an imperfective suffix.

Appendix

Abbreviations

C	Consonant
CIS_	Towards a point of orientation from any level
CIS.DOWN_	Towards a point of orientation from above downwards
CIS.LEVEL_	Towards a point of orientation from the same level
CIS.UP_	Towards a point of orientation from below upwards
CL	Class
COORD	Coordinative clitic
CVB	Converb
DECL	Declarative
DIST	Distal

⁴⁶ Even though the Caucasian Albanian verbs inflect only for tense and mood, residues of an older aspectual system can be found in a few verbs (Gippert et al. 2009: II-44).

DP	Demonstrative pronoun
GEN.INAL	Inalienable Genitive
HABIT	Habitual
HORT	Hortative
HPL	Human plural
IMP	Imperative
INCL	Inclusive
INST	Instrumental
IPFV	Imperfective
NEG	Negative / Negation
NH	Non-human
NHPL	Non-human plural
PFV	Perfective
PROX	Proximal
PST	Past
PTCP	Participle
PV	Preverb
TRANS.DOWN_	Away from a point of orientation from above downwards
TRANS.LEVEL_	Away from a point of orientation on the same level
TRANS.UP_	Away from a point of orientation from below upwards
V	Vowel
VS	Verb stem

List of Tables

Table 1: Khinalug vowel inventory.....	87
Table 2: Khinalug consonant inventory	89
Table 3: Verb types	90
Table 4: Productive preverbs.....	92
Table 5: Class markers	95
Table 6: Characteristic verb forms of irregular verbs	107
Table 7: Assimilation <i>koa-o</i> > <i>koo</i>	108
Table 8: Modal stem of <> <i>q'i</i> , <i>kui</i> and <> <i>χi</i> , <i>kui</i>	109
Table 9: Modal forms of <i>qal</i> <> <i>bi</i> , <i>qalkui</i> 'CIS.UP_move'	109
Table 10: Modal forms of <i>k^ha</i> <> <i>bi</i> , <i>k^hakui</i> 'CIS_move'	110
Table 11: Potential of <i>z</i> - and <i>l</i> -type verbs	110
Table 12: Potential of <i>r</i> -type verbs (ablaut subgroup)	111
Table 13: Characteristic features of the verb types	117
Table 14: Overview of the Khinalug verb stems.....	1177
Table 15: Root consonants and their occurrences in the verb types	118

Literature

- Authier, Gilles** (in preparation): *Budugh Grammar*.
- Authier, Gilles** (2009): *Grammaire Kryz (Langue Caucasique d'Azerbaïdjan, Dialecte d'Alik)*. Lieuven-Paris: Peeters.
- Dešeriev, Junus Dešerievič** (1959): *Grammatika xinalugskogo jazyka*. Moscow: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Gippert, Jost, Wolfgang Schulze, Zaza Aleksidze & Jean-Pierre Mahé** (2009): *The Caucasian Albanian Palimpsests*. 1 (Monumenta Palaeographica Medii Aevi, Series Ibero-Caucasica 2/1). Turnhout: Brepols.
- Kerimov, Kerim Ramazanovič** (1985): *Glagol xinalugskogo jazyka*. Dissertation thesis, Makhachkala.
- Kibrik, Aleksandr Evgen'evič** (1984): "Khinalug", in: Rieks Smeets (ed.), *The indigenous languages of the Caucasus*, 4: North East Caucasian Languages, 2. Delmar, New York: Caravan Books, 367–406.
- Kibrik, Aleksandr Evgen'evič** (2003): *Konstanty i peremennye jazyka*. Sankt-Petersburg: Aleteja.
- Kibrik, Aleksandr Evgen'evič, Sandro Vasil'evič Kodzasov & Irina Petrovna Olovjannikova** (1972): *Fragments grammatiki xinalugskogo jazyka*. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta.
- Matthews, Stephen James** (1990). *A Cognitive Approach to the Typology of Verbal Aspect*, Ph.D. Dissertation, University of Southern California.
- Nichols, Johanna** (2003): "The Nakh-Dagestani Consonant Correspondences", in: Kevin Tuite & Dee Ann Holisky (eds.), *Current Trends in Caucasian, East European and Inner Asian Linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 207–264.
- Nikolayev, Sergej L'vovič & Sergej Anatol'evič Starostin** (1994): *A North Caucasian Etymological Dictionary*. Moscow: Asterisk Publishers.
- Rind-Pawłowski, Monika** (2021): "Causative constructions in Khinalug". Talk given at the 54th Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea (SLE), 30 August – 3 September 2021 (online).
- Rind-Pawłowski, Monika** (2023): "Some observations on the Azerbaijani influence on Khinalug", in *Journal of Endangered Languages* Volume: 13 - Issue: 22, 2/14/23; pp. 75-135.
- Schmid, Maureen Alicia** (1980): *Co-Occurrence Restrictions in Negative, Interrogative, and Conditional Clauses: a Cross-Linguistic Study*. Ph.D. Dissertation, SUNY Buffalo.

ზმნური ძირები და ფუძეები ხინალულურში

მონიკა რინდ-პავლოვსკი

ხინალულურ ენაში ზმნური ძირები შედგება მახასიათებელი თანხმოვნებისაგან, რომელსაც შეუძლია ზმნის ტიპის მიხედვით განსხვავებული ფორმის ფუძეების წარმოება. ხინალულური ზმნები, იმპერფექტული ზმნების წარმოების ნიმუშის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, შეიძლება მივაკუთვნოთ კონკრეტულ ტიპებს. ზმნის ტიპები ასევე განსხვავდებიან მოკლე და გრძელი იმპერფექტული ფუძეებისა და სუფიქსების მიხედვით, რომლებიც გამოიყენება ჰაბიტუალური, ჰორტატიული-ინკლუზიური, უარყოფითი იმპერფექტული მიმდევობისა და ორი თანადროული კონვერბის წარმოებისათვის:

	მოკლე IPFV	გრძელი IPFV	მიმდ. IPFV	ჰაბიტ. IPFV	ჰორტ. ინკლ. IPFV	უარყოფითი IPFV	კონვე: შემთხ.1	კონვე: შემთხ.2
z-ტიპი		✓	-z-i	-ar	-oa	-onindä	-oruni	-oršuni
l-ტიპი		✓	-l-i	-ar	-oa	-onindä	-oruni	-oršuni
r-ტიპი	✓	✓	-r-i	- ^h ar	- ^h oa	- ^h onindä	- ^h oruni	- ^h oršuni
n-dä-ტიპი	✓	✓	-dä	- ^h ar	- ^h oa	- ^h onindä	- ^h oruni	- ^h oršuni

ხინალულური განასხვავებს პერფექტულ, (მოკლე და გრძელ) იმპერფექტულ და მოდალურ ფუძეებს. მოდალური ფუძე შეიძლება დაემთხვეს მოკლე იმპერფექტულ (r-ტიპის ზმნების) ფუძეს ან პერფექტულ (ყველა სხვა ტიპის) ფუძეს და წარმოქმნას ომონიმი. ამასთან, ძირის თანხმოვანსა და -n-ს შორის ჩაისმის ნახევარხმოვანი (schwa), რათა გაადვილოს თანხმოვანთკომპლექსის გამოთქმა; იგი ჩვეულებრივ გამოითქმის როგორც /i/, /u/, ლაბიალური თანხმოვნების შემდეგ კი როგორც /u/. დაბალი ხმოვანი + C ფუძეები ინარჩუნებენ დაბალ ხმოვანს მოდალურ ფუძეში.

	PFV-ფუძე	IPFV- მოკლე ფუძე	IPFV- გრძელი ფუძე	მოდალური ფუძე
z-ტიპი	C	-	C-z	C-n
l-ტიპი	C	-	C-l	C-n
r-ტიპი	C დაბალი V-C Cu დაბალი V-Cu	C დაბალი V-C Ci დაბალი V-Ci	C-r დაბალი V-C Ci-r დაბალი V-Ci-r	C-n დაბალი V-C-n C-n დაბალი V-C-n
n-dä-ტიპი	C-n დაბალი V-C-n	C-n დაბალი V-C-n	C-n-dä დაბალი V-C-n-dä	C-n დაბალი V-C-n

მოდალური ფუძე $\langle q'i, kui >$ „ყოფნა, გახდომა“ და $\langle \chi'i, kui >$ „წასვლა (მიზნისკენ)“ იწარმოება **a-** სუპლექტური ძირიდან **-n** სუფიქსის დართვით:

ნატვრითი 1	<i>an-koa</i>
ნატვრითი 2	<i>an-koet^hkoa</i>
უარყ. ბრძანებითი 2SG	<i>an-k^hu<>i</i>
უარყ. ბრძანებითი 2PL	<i>an-k^huvun</i>
უარყ. იუსივი	<i>an-s<>i</i>
პოტენციალი	<i>an-q'i, an-kui</i>
კონვერბი 'მანამდე/ვიდრე'	<i>an-t'ini</i>

$\langle \chi'i, kui >$ ზმნების მოდალური ფუძე ასევე იწარმოება სუპლექტური ფუძისგან, თუმცა, ვინაიდან მახვილი ზმნისწინურ კონსტრუქციებში პირველ მარცვალზე მოდის, **an-**ზე აღარ ეცემა მახვილი, რის შედეგადაც ხორციელდება ხმოვნის ნაწილობრივი რედუქცია {schwa + n}. რაც შეეხება სხვა ტიპის ზმნებს, ზემოაღნიშნული მოდალური ფორმების წარმოება ორ ჯგუფად იყოფა: ერთი ჯგუფი ეყრდნობა შესაბამისი ზმნის მოდალურ ფუძეს, რომელიც კომბინაციაში შედის სუფიქსებთან (მაგ. ბრძანებითის უარყოფითი ფორმა), მეორე ჯგუფი კი იქმნება **an-**ფორმების რედუცირებული ვარიანტებით, რომლებიც რეგრამატილიზებულია სუფიქსების სახით (მაგ. პოტენციალი).

ძირეული თანხმოვნები მათი შესაბამისი მნიშვნელობით შეიძლება დადასტურდეს სხვადასხვა ტიპის ზმნებში. ამასთან, მათი ძირითადი მნიშვნელობა შენარჩუნებულია, მაგრამ თავად ზმნის ტიპისა და გარკვეულ ზმნისწინის კომბინაციის მეშვეობით განიცდის სპეციფიკაციას. ზმნის ძირის თანხმოვნების შესწავლა (მათ შორის, განსხვავებული მნიშვნელობისა და ეტიმოლოგიის მქონე ომონიმების გარჩევა), ასევე მათი ამოცნობა ზმნის სხვადასხვა ტიპებში, წინამდებარე ნაშრომის კვლევის ობიექტს წარმოადგენს.

კვლევის ამ ეტაპზე გამოვლინდა დისტრიბუციის შემდეგი სურათი:

ძირი	მნიშვნელობა	z-ტიპი	l-ტიპი	სუპლექტური ტიპი	r-ტიპი	ndä-ტიპი
<i>c'</i>	გრძნობა		✓		✓	
<i>f/š</i>	შერევა		✓		✓	
<i>k</i>	დაწვა	✓			✓	
<i>k^h</i>	სმენა		✓		✓	
<i>k^h</i>	შეკრება				✓	✓

<i>q</i>	გაციება	✓			✓	
<i>q'</i>	გაშრობა	✓			✓	
<i>q'</i>	გახდომა, გამოწვევა			✓	✓	
<i>q^x</i>	ქსოვა, ჩახლართვა, ჩაჭედვა		✓		✓	✓
<i>q^x</i>	ინსტრუმენტზე დაკვრა		✓		✓	
<i>q^x</i>	დაფლეთა				✓	✓
<i>t'</i>	დაბადება, გაჩენა		✓		✓	
<i>x</i>	მოხარშვა, მომზადება		✓		✓	
<i>χ</i>	წასვლა, მისვლა			✓	✓	✓

როგორც საკითხის მიმოხილვა გვიჩვენებს, ყველა გამოკვლეული ძირის თანხმომავნი გვხვდება მინიმუმ **r**-ტიპში. მონაცვლეობის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დადასტურებულია **l**-ტიპსა და **r**-ტიპს შორის. იშვიათად გვხვდება მონაცვლეობა **z**-ტიპსა და **r**-ტიპს, **n-dä**-ტიპსა და **r**-ტიპს, ისევე როგორც **l**-ტიპსა და **n-dä**-ტიპს შორის. მონაცვლეობა **z**- და **l**-ტიპებს, ასევე **z**- და **n-dä**-ტიპებს შორის (ჯერ) არ არის დამოწმებული. საკითხი შემდგომ კვლევას მოითხოვს მონაცვლეობის სრული სურათის შესაქმნელად და მართებული დასკვნების გამოსატანად, ანუ დასაშვები ან დაუშვებელი მონაცვლეობის გამოსავლენად.

გარკვეული ძირის თანხმომავნების პოზიტივობა ზმნის ერთზე მეტ ტიპში მხარს უჭერს ჰიპოთეზას, რომ მორფემები, რომლებიც დღეს იმპერფექტივის დროის მარკერებად ან ფუძის მავრცობებად გამოიყენებიან, ენის უფრო ადრეულ ეტაპზე დერივაციული აფიქსები უნდა ყოფილიყო. აღსანიშნავია, რომ იგივე ელემენტები, ანუ სუფიქსები **-r**, **-n**, **-z** და **-l**, ასევე ობიექტის მრავლობითი რიცხვის აღმნიშვნელ სუფიქსებად გვევლინებიან. შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ პირველ ეტაპზე ობიექტების სიმრავლე და მოვლენების ან აქტივობების სიმრავლე ერთი და იგივე აფიქსებით აღინიშნებოდა. მოვლენების ან აქტივობების სიმრავლე შესაძლოა დაიყო სხვადასხვა გამოვლინებად, როგორცაა ჩვეული, ჰაბიტუალური განმეორებადობა ან უწყვეტობა. ამ პროცესის ბოლო ეტაპზე, რომელიც დღეს არის წარმოდგენილი, მოქმედების სახის გადამოცემი სუფიქსები შესაძლოა რეგრამატიკალიზებული იყოს იმპერფექტივების სუფიქსებად.

**არგუმენტაციული სტრუქტურების ანალიზი: არგუმენტაციის
სქემები ქართულ პოლიტიკურ ზეპირმეტყველებაში
მარიამ მათიაშვილი**

შესავალი

ჩვენი ყოველდღიური ვერბალური კომუნიკაცია ოფიციალურ, საქმიან, ფორმალურ თუ არაფორმალურ გარემოში, ზოგადსაკაცობრიო, პროფესიულ თუ პირად თემებზე საუბრისას, მსჯელობას და საკუთარი აზრის ფორმულირებას წარმოადგენს. საკუთარი პოზიციის ენობრივი რეალიზაცია (ვერბალიზაცია) ყოველთვის მოითხოვს საგანგებო სინტაქსურ-პრაგმატული სტრუქტურული ოდენობების – არგუმენტების გამოყენებას, რომელიც გამონათქვამს დამაჯერებლობას მატებს. არგუმენტაციული სტრუქტურების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს გამოვაგლინოთ ის ენობრივი მახასიათებლები, რომლებიც ჩვეულებრივ გამონათქვამს არგუმენტირებულ გამონათქვამად აქცევს. იმის ცოდნა თუ რა ელემენტები ქმნიან კონკრეტულ ენაში არგუმენტირებულ ტექსტს, ეხმარება ამ ენის მომხმარებელს საკუთარი საკომუნიკაციო უნარ-ჩვევების გაუმჯობესებაში.

ბოლო დროს განსაკუთრებით წამოიწია წინ არგუმენტაციული სტრუქტურების კვლევის საკითხმა ენის კომპიუტერული დამუშავების კონტექსტში. მთავარი აქცენტი ბუნებრივი ენის ავტომატური დამუშავების პროცესში სწორედ არგუმენტირებული ტექსტების კომპიუტერულ დამუშავებაზე მოდის, რაც საგრძნობლად ზრდის დიდი მოცულობის ტექსტური მონაცემების ავტომატური დამუშავებისა და სემანტიკური გაანალიზების შესაძლებლობას.

1. არგუმენტაციის დეფინიციისათვის

არგუმენტაცია არის ნებისმიერი კომუნიკაციის განუყოფელი ნაწილი, რამდენადაც ამ დროს ინფორმაციის გადაცემის გარდა, ხდება შეფასება, მოსაზრებების გაცვლა, არგუმენტირება. არგუმენტაციის სამეცნიერო თვალსაზრისით შესწავლა ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში იწყება და დღემდე არ ნელდება ინტერესი არგუმენტაციული სტრუქტურების ანალიზისა და არგუმენტაციის სქემების მიმართ. თავისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, აღნიშნული თემა სცილდება მხოლოდ ენათმეცნიერების სფეროს და ინტერდისციპლინური კვლევის ობიექტს

წარმოადგენს. სტატიაში ჩვენ განვიხილავთ არგუმენტაციის ფენომენს ლინგვისტური პერსპექტივიდან, კერძოდ წარმოვადგინებთ არგუმენტაციული სტრუქტურების ანალიზსა და არგუმენტაციის სქემებს ქართულ პოლიტიკურ ზეპირმეტყველებაში. მაგრამ სანამ ქართულ პოლიტიკურ ზეპირმეტყველებაში არგუმენტაციული სტრუქტურების ანალიზზე გადავალთ, განვმარტავთ **არგუმენტაციას**, როგორც ფენომენოლოგიურ მოვლენას.

უცხო სიტყვათა ლექსიკონში არგუმენტაციის ამგვარი განმარტება არის მოცემული:

არგუმენტაცია:

1. არგუმენტების მოყვანა (ამ მნიშვნელობით იხმარება აგრეთვე **არგუმენტირება**).
2. არგუმენტების ერთობლიობა (უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, 1989:63-68).

სამეცნიერო ნაშრომში „არგუმენტაციის სისტემატური თეორია: პრაგმა-დიალექტიკური მიდგომა“ **ფრანს ვან იმერენი** და **რობ გრუტენდორსტი** არგუმენტაციას განმარტავენ როგორც კომუნიკაციური და ინტერაქციური აქტის კომპლექტს, რომელიც გამოიყენება მოსაზრებების სხვადასხვაობის გადასაჭრელად, რათა გამოვლინდეს სადავო პოზიციების მისაღებლობა, რასაც მოკამათები აღწევს რაციონალური მსჯელობის საშუალებით (იმერენი, გრუტენდორსტი 2004:7).

არგუმენტაციის, როგორც კომუნიკაციის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტის საწყისები, როგორც ზემოთ უკვე აღვინეთ, ანტიკურ ხანაში იხახება, კერძოდ, უკავშირდება არისტოტელესა და მის რიტორიკას, რომელშიც ავტორი „დარწმუნების“ ხელოვნების შესახებ საუბრობს. არისტოტელე ჩამოთვლის იმ ხერხებსა და მახასიათებლებს, რაც კარგ გამომსვლელს უნდა ჰქონდეს და იყენებდეს, რათა დაარწმუნოს აუდიტორია თავისი ნათქვამის სანდოობასა და ჭეშმარიტებაში. ამის მისაღწევად კი ერთ–ერთი ინსტრუმენტია ენა და ენობრივი საშუალებები, რომლებიც ეხმარება გამომსვლელს მისი ტექსტი ეფექტური და სტრუქტურირებული გახადოს და გადააქციოს არგუმენტირებულ ტექსტად. არისტოტელე მიუთითებს, რომ გამომსვლელმა კარგად უნდა იცოდეს არა მხოლოდ ის, თუ რა არის სათქმელი, არამედ ისიც, თუ რა ენობრივი საშუალებებითა და როგორი სტილით აპირებს აზრის გადაცემას აუდიტორიისთვის (არისტოტელე 1981).

არგუმენტაცია, როგორც კომუნიკაციის სპეციფიკური აქტი, რეალურ გარემოში მიმდინარე სოციალური აქტივობაა, რომლის მიზანია გამომსვლელის/მოსაუბრის მიერ კომუნიკაციის ადრესა(ებ)ის დარწმუნება; შესაბამისად, არ არსებობს დასკვნები, რომლებიც აბსოლუტურად ჭეშმარიტი და ობიექტურია, პირიქით, არგუმენტაციის შემთხვევაში სუბიექტურობა გადმოდის წინა პლანზე – სწორედ **ობიექტური სინამდვილიდან ფაქტების მოყვანითა და ინტერპრეტაციით ცდილობს გამომსვლელი თავისი სუბიექტური მოსაზრებისა და დასკვნების ჭეშმარიტებაში დაარწმუნოს კომუნიკაციის მონაწილეები.**

ნათქვამიდან გამომდინარე, ეს იმას ნიშნავს, რომ რეალურ გარემოში მსჯელობას და არგუმენტაციას არ მიყვავართ სრულ ჭეშმარიტებამდე, როგორც მაგალითად ეს ხდება სილოგიზმის შემთხვევაში:

ყველა ადამიანი მოკვდავია,

სოკრატე ადამიანია,

მაშასადამე:

სოკრატე მოკვდავია.

მოცემულ შემთხვევაში დასკვნა – *სოკრატე მოკვდავია* – იქცევა სამსჯელო საკითხად, რომლის გარშემოც ჩნდება სხვადასხვა მოსაზრება, ხდება არგუმენტების მოყვანა იმის დასამტკიცებლად, რომ სოკრატე ნამდვილად მოკვდავია, მაგრამ რა გონივრულ შეთანხმებამდეც უნდა მივიდნენ მოკამათეები, ეს იქნება არა აბსოლუტური სიმართლე, არამედ მეტად დამაჯერებელი არგუმენტებით მიღებული **უფრო სწორი დასკვნა**. როგორც უენიერისა და სენტ-დეიზერის მიერ არის აღნიშნული, „არგუმენტაცია არ არის ლოგიკური დედუქცია, იგი ფორმალური დედუქციის წესებს არ ეფუძნება. არგუმენტაცია იყენებს არგუმენტაციის მრავალფეროვან სქემებს, რომელთა მიზანია არგუმენტირებული აქტივობის ნაკლებად ფორმალური გზით წარმოდგენა, ვიდრე ამას ლოგიკური დედუქცია გააკეთებდა (უენიერი, სენტ-დეიზერი 2019:18). ამდენად, განსხვავება ლოგიკურ დედუქციასა და არგუმენტაციას შორის ის არის, რომ რეალური დედუქციის მიზანია დასკვნის ჭეშმარიტება, რეალურ არგუმენტაციაში კი ეს უკანასკნელი არ არსებობს: დასკვნა უტოლდება ძირითად თეზას, ფოკუსს კი წარმოადგენს მისი დასაბუთება – მსჯელობის ნაწილი. შესაბამისად, ჩვენი კვლევისას, როდესაც ვახსენებთ **არგუმენტაციას**, არ ვგულისხმობთ სილოგიზმებს და ისეთ სქემატურ მაგალითებს, რომელშიც გვექნება,

თეზა, არგუმენტი და აუცილებლად მიღებული ჭეშმარიტი დასკვნა, არამედ ვიზი-
არბთ ჟენიერისა და სენტ-დეზიერის ზემოთ მოყვანილ მიდგომას.

არგუმენტაციის მრავალფეროვანი მიზნობრიობიდან გამომდინარე, როდესაც
საჯარო გამოსვლის დროს ხდება ადამიანების დარწმუნება რაიმე მოსაზრების
ჭეშმარიტებაში, რა თქმა უნდა, ვერბალური კომუნიკაციის გარდა ისეთი ექსტრა-
ლინგვისტური ფაქტორებიც მნიშვნელოვანია, როგორც არის - ხმის ტემპრი, უესტ-
მიმიკა. იმერენი/გრუტენდორსტი არგუმენტაციას განმარტავენ, როგორც „ვერბა-
ლურ, სოციალურ და რაციონალურ აქტივობას, რომლის მიზანია დაადასტუროს
ძირითადი თეზის სისწორე, მისი საწინააღმდეგო ან მხარდამჭერი არგუმენტების
წარმოდგენით (იმერენი, გრუტენდორსტი 2004:1).

განვიხილოთ უფრო დეტალურად არგუმენტაციის, როგორც აქტივობის და-
სახელებული სამივე ასპექტი:

1. **ვერბალური აქტივობა:** უესტიკულაციით საკუთარი მოსაზრების დაფიქ-
სირება მიღწევადია, მაგრამ მივიჩნევთ, რომ არგუმენტაცია მაინც ლინ-
გვისტური აქტივობაა – სამეტყველო ან წერილობითი;
2. **სოციალური აქტივობა:** არგუმენტაციის სოციალურობა გულისხმობს,
რომ, არგუმენტაციის მიზნიდან გამომდინარე, ასეთი დისკურსი მინიმუმ
ორ ადამიანს შორის მაინც უნდა შედგეს – კამათი მოითხოვს პიროვნე-
ბას, რომელსაც ვეკამათებით;
3. **რაციონალური აქტივობა:** არგუმენტაცია დაკავშირებულია გონივრულ-
ბასთან, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამგვარი დიალოგისას ემოციურობა და
სუბიექტური მიზეზები (ან მოსაზრებები) არ გამოდგება. არგუმენტირე-
ბული მსჯელობა უნდა იყოს გონივრული, ზოგადი ფაქტებით გამყარე-
ბული. (შტადე, შნაიდერი 2019:1).

თუმცა, აქვე საგანგებოდ უნდა გავუსვათ ხაზი იმ ფაქტს, რომ მიუხედავად
არგუმენტაციის ზემოთ განხილული სამი ასპექტისა, არგუმენტაციის მთავარი ინ-
სტრუმენტი არის ენა. შესაბამისად, არგუმენტაცია არის „ენობრივი აქტივობა,
რომელიც მიმართულია ინტერაქციურ კონტექსტზე. იგი დაფუძნებულია ფიქრების,
პროცესებისა და სტრატეგიების სქემათა სიმრავლის გამოყენებაზე“ (ჟენიერი,

სენტ-დეზიერი 2019:1). არგუმენტაცია, უპირველეს ყოვლისა, არის ვერბალური აქტივობა, შესაბამისად, იგი ყოველთვის წარმოდგენილია სხვადასხვა სახის (ზეპირმეტყველების ან დაწერილი) ტექსტის სახით.

არგუმენტაცია გვხვდება ნებისმიერი კომუნიკაციისას, ამავე დროს კომუნიკაცია შეიძლება განხორციელდეს როგორც წერილობით ისე ვერბალურად. აქედან გამომდინარე „არგუმენტაცია შეიძლება იყოს ვერბალური ან წერილობითი, რომელიც მომდინარეობს სხვადასხვა მედიაწყაროდან. არგუმენტაციის უმთავრესი მიზანია: (1) დაარწმუნოს ადამიანი ან ადამიანთა ჯგუფი კონკრეტული მოსაზრების მართებულობაში; (2) გონივრულ შეთანხმებას მიადწიოს ორ ან რამდენიმე მოწინააღმდეგე მხარეს შორის სადავო მოსაზრებასთან დაკავშირებით (ყენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:4). მოცემული კვლევის ემპირიულ მასალას ზეპირმეტყველება წარმოადგენს, შესაბამისად ჩვენი კვლევის ობიექტი უმთავრესად ვერბალურად წარმოქმნილი არგუმენტები იქნება.

2. არგუმენტაციული სტრუქტურები

არგუმენტაციის მიზანია აუდიტორიის, ადამიან(ებ)ის კონკრეტული აზრის ჭეშმარიტებაში ან მცდარობაში დარწმუნება. ამისთვის კი არსებობს სხვადასხვა ხერხი, საშუალება იმისა, თუ როგორ შეიძლება საკუთარი არგუმენტის უფრო ძლიერად წარმოჩენა. ამაში, რა თქმა უნდა, უდიდესი წვლილი მიუძღვის ენას - როგორც კონკრეტულ სიტყვებს, ფრაზებს, ისე მთლიანად სტრუქტურებს, ზოგადად, იმას, თუ როგორ ხდება სათქმელის ორგანიზება და მისი სწორი გადანაწილება ინფორმაციულ სტრუქტურაში. ამასთან, არსებობს შეფასების კრიტერიუმები იმისა, თუ რამდენად ძლიერად შეიძლება ჩაითვალოს ესა თუ ის არგუმენტი, რაც თავის მხრივ კიდევ უფრო ავიწროვებს და სტანდარტულს ხდის იმ სტრუქტურებს, სქემებს, რომლებსაც ადამიანები არგუმენტაციის დროს ირჩევენ და იყენებენ. ამ სქემებსა და მისი შექმნის ინსტრუმენტებს (მაგალითად, ენობრივი საშუალებები) შორის განუყოფელი კავშირია. მაგალითად, თუ არგუმენტი ეფუძნება ანალოგიას, გამომსვლელი იყენებს ისეთ სიტყვებს, ფრაზებს, რომლებიც შინაარსობრივად იმავეს გამოხატავს.

ტექსტი არგუმენტირებულად ჩაითვლება მაშინ, თუ მასში რეალურად იძებნება არგუმენტაციული სტრუქტურები და მისი მთავარი შემადგენელი ელემენტები, ესენია:

– ძირითადი თეზა;

– მსჯელობის ნაწილი;

შესაბამისად, ჩვენი კვლევის მთავარი მიზანია:

– იმ ლინგვისტური ელემენტების გამოვლენა, რომელიც საშუალებას იძლევა მოხდეს მთავარ თეზასა და მსჯელობის (არგუმენტების) ნაწილების იდენტიფიცირება ტექსტში;

– აღწერა იმ არგუმენტაციული სქემებისა, რომლებსაც ადამიანები იყენებენ ნებისმიერ საკითხზე მსჯელობისას.

ჩვენი კვლევა ემყარება ემპირიულ მასალას, კერძოდ, ქართული პოლიტიკური მეტყველების დისკურსს, რომელიც ქართული ენის ეროვნული კორპუსის ქვეკორპუსში (პოლიტიკური ტექსტები)¹ არის ინტეგრირებული და შედგება პოლიტიკოსთა საჯარო გამოსვლებისა და სატელევიზიო დებატებისგან. პოლიტიკური ზეპირმეტყველების ტექსტური კორპუსი ორი ტიპის რესურსებისაგან შედგება:

- საქართველოს პრეზიდენტებისა და სხვა პოლიტიკური ფიგურების (ზვიად გამსახურდია, ედუარდ შევარდნაძე, მიხეილ სააკაშვილი, ნოე ჟორდანიას, გიორგი კვიციანიშვილი, შალვა ნათელაშვილი) საჯარო გამოსვლები;
- საპარლამენტო/სატელევიზიო დებატების (საპარლამენტო სხდომები, სატელევიზიო პოლიტიკური თოქ-შოუები) ჩანაწერები.

ამგვარი ტექსტები კომპლექსურია და მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ერთი დებატის მონაწილე შეიძლება იყოს რამდენიმე პოლიტიკოსი ან ჟურნალისტი, ან თავად ჟურნალისტი უწევდეს ოპონირებას რესპონდენტს. შესაბამისად, არგუმენტაციული სტრუქტურების თვალსაზრისით ამგვარი დებატების დამუშავება და ანალიზი ერთგვარ გამოწვევას წარმოადგენს არგუმენტაციული სტრუქტურების მექანიზმის საკვლევად. თუმცა, აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი კვლევის ფარგლებში

¹ კვლევისთვის საჭირო ემპირიული მონაცემები ხელმისაწვდომია ქართული ენის ეროვნული კორპუსის პლატფორმაზე (<http://gnc.gov.ge/>)

იმდენად მნიშვნელოვანი არ იყო მონაცემების უანრული მრავალფეროვნება, რამდენადაც უპირველესად ორიენტირებული ვიყავით არგუმენტაციული სტრუქტურების კლასიფიკაციაზე.

პოლიტიკური ტექსტების დასახელებული კორპუსი არა მხოლოდ თემატურად მრავალფეროვან მასალას შეიცავს, არამედ რაოდენობრივი თვალსაზრისითაც საკმაოდ რეპრეზენტატიულია:

დოკუმენტის რაოდენობა	სპიკერის რაოდენობა	ტოკენის რაოდენობა
1616 უნიკალური დოკუმენტი	192 პირი	1 857 619 ტოკენი

ქრონოლოგიური თვალსაზრისით რესურსები მოიცავს 1917-2017 წლებს, შესაბამისად, ასახავს ახალი ქართული ენის სისტემას.

3. სტეფან ტულმინის მოდელი

არგუმენტაციაზე მსჯელობისას გვერდს ვერ ავუვლით ბრიტანელი ფილოსოფოსის **სტეფან ტულმინის** (Stephen Toulmin, 1922-2009) მოდელის განხილვას, რომელიც საფუძველს წარმოადგენს ამ სფეროში არსებული ყველა თეორიისთვის. **ტულმინის მოდელში** წარმოდგენილია მკვლევრის მიერ შემუშავებული არგუმენტაციული სტრუქტურების შემადგენელი ნაწილების აღწერა და მისი ფუნქციონირების მექანიზმი, ანუ შეფასება იმისა, თუ აღნიშნული სტრუქტურები რამდენად ადეკვატურად გამოიყენება და უკავშირდება ერთმანეთს არგუმენტაციის პროცესში.

ს. ტულმინის კვლევის მთავარ ფოკუსს წარმოადგენდა არგუმენტაციისა და მსჯელობის არსის გაგება/აღწერა. 1958 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „არგუმენტის გამოყენება“ (The Use of Argument), რომელიც ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ნაშრომად არის მიჩნეულია რიტორიკის, კომუნიკაციისა და კომპიუტერული მეცნიერებების სფეროში, მკვლევარი არგუმენტაციის სიღრმისეულ სტრუქტურულ აღწერას წარმოგვიდგენს. ტულმინის მიზანი იყო ახლებური პერსპექტივით განეხილა არგუმენტის სტრუქტურის ტიპი, რომელიც განსხვავებული იქნებოდა აბსოლუტივიზმისგან და შეიმუშავა ახალი მიდგომა - განავითარა **პრაქტიკული არგუმენტაციის პრინციპი**. ტულმინის მიდგომის მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტი,

რომ სწორედ ტულმინის თეორია დაედო საფუძვლად იმ თანამედროვე მიმდინარეობებს, რომლებიც **არგუმენტაციის** კვლევისას განვითარდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგში.

ტულმინის მიხედვით „არგუმენტაციის მთავარი მიზანი არის ის, რომ ძირითადი თეზა, მიუხედავად მისი შინაარსობრივი დატვირთვისა, შეიძლება საეჭვო გახადოს“ (ტულმინი 1958:13). განვიხილოთ არგუმენტაციის სტრუქტურა კომპონენტურ-პროცედურული თვალსაზრისით:

ტულმინის მოდელის მიხედვით არგუმენტაციის ყველაზე მარტივი სტრუქტურა შედგება სამი ელემენტისგან, ესენია: ძირითადი თეზა, მსჯელობა და დასკვნა. ტულმინი **ძირითადი თეზასა და დასკვნას** ერთმანეთს უტოლებს. მისი აზრით, ძირითადი თეზა არის სწორედ ის მთავარი წინადადება, რომლის მართებულობაშიც მსმენელის დარწმუნებას ცდილობს არგუმენტირებულად მოსაუბრე პირი. შესაბამისად, საუბრის დასაწყისში წარმოთქმული ძირითადი თეზა წარმოადგენს დასკვნასაც. **ძირითადი თეზასა და დასკვნას** შორის კი დგას არგუმენტაციის ნაწილი. არგუმენტაციის **მსჯელობის ნაწილი** აკავშირებს ძირითად თეზასა და მსჯელობის ნაწილს ერთმანეთთან.

4. არგუმენტაციის სქემები

არგუმენტაციის ყოველდღიურ კომუნიკაციაში გამოყენება, როგორც აღინიშნა, რა თქმა უნდა, განსხვავდება ტრადიციული, მკაცრად დეკლარირებული სილოგიზმებისგან და მათი გამოყენების მიზნებისგან, თუმცა ამ შემთხვევაშიც მიგნებადია არგუმენტაციული სქემები, რომლებსაც ემყარება მსჯელობის სტრუქტურა. უენიერი და სენტ დეიზერი ამასთან დაკავშირებით ამბობენ, რომ „არსებობს ძირითადი თეზიდან დასკვნაზე გადასვლის სხვადასხვა მოდელი, რომელიც აღწერს არაფორმალურ ინფერენციებს მათ შორის. არგუმენტაციული სქემები ირეკლავს არგუმენტაციულ სტრუქტურებს, რომლებიც ყოველდღიურ საუბარში გამოიყენება, როცა მოსაუბრის მიზანია მსმენელმა მიიღოს მისთვის სასურველი დასკვნა. სქემები არის მოდელები, რომლებიც ქმნის არაფორმალურ არგუმენტირებულ მსჯელობას, მათ შორის ისეთ მსჯელობასაც, რომელიც ნათელი არ არის და არ ახდენს ცოდნის დემონსტრირებას.“ (უენიერი, სენტ-დეიზერი 2019:27). დასახელებულ ნაშრომში ავტორები არგუმენტაციული სქემების რამდენიმე კატეგორიას

გამოყოფენ, ამასთან, თითოეული სქემა ერთგვარი ფორმულაა და ტრადიციული სილოგიზმის სტილშია წარმოდგენილი. ჩვენ განვიხილავთ აღნიშნულ კატეგორიებს საკვლევ მასალაზე დაყრდნობით.

არგუმენტაციის სქემები, სემანტიკურ-პრაგმატული და ლოგიკური მახასიათებლების გათვალისწინებით, შემდეგ ტიპებად არის კლასიფიცირებული:

1) ანალოგიიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument From analogy)

მტკიცება 1: ზოგადად, შემთხვევა C1 მსგავსია შემთხვევა C2-ის;

მტკიცება 2: A არის ჭეშმარიტი (ან მცდარი) C1-ის შემთხვევაში;

დასკვნა: A არის ჭეშმარიტი (ან მცდარი) C2 შემთხვევაში

(ქენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:58).

მაგალითად:

პოლიტიკური აქტიურობის პარალელურად უეჭველად იგრძნობა სოციალური და შემოქმედებითი პასიურობა. ეს კი შეიძლება დამღუპველი აღმოჩნდეს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში, ან კიდევ, მესამე სამყაროს ქვეყნების მსგავსად, ტვირთად დავაწვეთ მსოფლიო ეკონომიკას, რაც კიდევ უფრო სავალალო იქნება ჩვენთვის.

თუ ამ მაგალითს „ფორმულაში“ ჩავსვამთ, ასეთ სურათს მივიღებთ:

მტკიცება 1: ტვირთად დაწოლა მსოფლიო ეკონომიკაზე მსგავსია იმ შემთხვევისა, როგორც ეს მესამე ქვეყნების შემთხვევაში მოხდა.

მტკიცება 2: პოლიტიკური აქტიურობის პარალელურად უეჭველად იგრძნობა სოციალური და შემოქმედებითი პასიურობა, რაც იწვევს ტვირთად დაწოლას მსოფლიო ეკონომიკაზე და რაც მოხდა მესამე სამყაროს ქვეყნებში; აღნიშნული თეზა ჭეშმარიტია, რადგან ეს მოხდა მესამე სამყაროს ქვეყნების შემთხვევაში.

დასკვნა: შესაბამისად, ძირითადი თეზა ჭეშმარიტია ჩვენ შემთხვევაშიც - სოციალური და შემოქმედებითი პასიურობა გამოიწვევს ტვირთად დაწოლას მსოფლიო ეკონომიკაზე და სავალალო შედეგს.

2) უარყოფითი შედეგიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument from negative consequences)

მტკიცება 1: თუ რაიმე ქმედებას მოაქვს ცუდი შედეგი, სხვა ყველაფერიც ამას უტოლდება, შესაბამისად ამგვარი ქმედება მიუღებელია;

მტკიცება 2. თუ ქმედება A მოხდა, ცუდი შედეგები დადგება;

დასკვნა: შესაბამისად, A არ უნდა მოხდეს. (ქენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:58).

მაგალითად:

სხვანაირად ჩვენ სამართლიან და ძლიერ სახელმწიფოს ვერ ავაშენებთ. ჩვენ გვაქვს სხვადასხვა განათლება, სხვადასხვა სოციალური გარემო, მაგრამ მე ამას არ ვგულისხმობ, მე ვგულისხმობ, რომ ქვეყანაში, ქვეყანაში რომელიც აშენებს დემოკრატიას, შეუძლებელია არსებობდეს პრივილეგირებული კლასები.

მოცემულ მაგალითს თუ სტილისტურად “მოვაწესრიგებთ” და შევუსაბამებთ ზემოთ მოცემულ სქემას, ასეთ სურათს მივიღებთ:

მტკიცება 1: A-პრივილეგირებული კლასების არსებობას მოაქვს ცუდი შედეგები - დემოკრატიული სახელმწიფოს არარსებობა;

მტკიცება 2: თუ A-ს აქვს ადგილი, სამართლიან სახელმწიფოს ვერ ავაშენებთ;

დასკვნა: შედეგად, თუ სამართლიანი სახელმწიფოს აშენება გვინდა, არ უნდა არსებობდეს პრივილეგირებული კლასები.

3) ექსპერტის მოსაზრებიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument from expert opinion)

მტკიცება 1: E არის სანდო ავტორიტეტი S სფეროში;

მტკიცება 2: A არის წინადადება, რომელიც S სფეროს მიემართება;

მტკიცება 3: E ეთანხმება A-ს;

დასკვნა: შესაბამისად, A ჭეშმარიტია;

(ქენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:58)

მაგალითად:

სახელმწიფო მშენებლობის მთავარი მიზანი გახდება ადამიანი - ჩვენი ქვეყნის თითოეული მოქალაქე. ჩვენ გვსურს საქართველო იყოს ბედნიერი ადამიანების ქვეყანა, და ეს ბედნიერება არ არის აბსტრაქტული ცნება ის გაზომვადია. დღეს გაეროს ქვეყნების ბედნიერების ინდექსის მიხედვით საქართველო 160 ქვეყანას შორის 119 ე ადგილზეა. ამ ქვეყნების პირველ ხუთეულშია: დანია, ფინეთი, ისლანდია - ჩვენი ზომის ქვეყნები. ქვეყნის ბედნიერების ინდექსი იზომება ეკონომიკური, ეკოლოგიური, ადამიანის უფლებების დაცვის, ერთ სულ მოსახლეზე მთლი-

ანი შიდა პროდუქტის, სიცოცხლის ხანგრძლივობისა და სხვა პარამეტრების ერთობლიობით. შესაბამისად, ნებისმიერი ჩვენი სვლა ამ სიის მოწინავე რიგებისკენ ნიშნავს ყველა ამ მაჩვენებლის მკვეთრ გაუმჯობესებას.

აღნიშნული მონაკვეთის ინტერპრეტირება მოცემული სქემის მიხედვით ასეთი იქნება:

მტკიცება 1: გაერო არის ავტორიტეტული ინსტიტუტი ქვეყნის გარკვეული პარამეტრებით შეფასების თვალსაზრისით;

მტკიცება 2: წინადადება - „ჩვენ გვსურს საქართველო იყოს ბედნიერი ქვეყანა და ეს ბედნიერება არ არის აბსტრაქტული ცნება, ის გაზომვადია“ – მიემართება სწორედ დასახელებულ სფეროს.

მტკიცებას 3: ავტორიტეტი (ამ შემთხვევაში გაერო) ამბობს, რომ მართლაც გაზომვადია ბედნიერება და შესაბამის კრიტერიუმებსაც აყალიბებს;

დასკვნა: შესაბამისად, მტკიცება 2-ში დასახელებული წინადადება ჭეშმარიტია - ბედნიერება გაზომვადია ავტორიტეტული წყაროს დასახელებული კრიტერიუმების გაუმჯობესებით.

4) რეალურად არსებული შემთხვევიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument from examples)

მტკიცება 1: შემთხვევა X მხარს უჭერს თეზას P;

მტკიცება 2: შემთხვევების სიმრავლე n მხარს უჭერს თეზას P;

დასკვნა: თეზა P ჭეშმარიტია;

(ქენიერი, სენტ-დუზიერი 2019:58)

მაგალითად:

საერთოდ, ქვეყნის ყველა კუთხეს უნდა მიეცეს კლასტერული განვითარების პრიორიტეტები, სადაც მკვეთრად იქნება განსაზღვრული თითოეული რეგიონის აღმშენებლობის სპეციფიკა. ეს შემიძლია კახეთის მაგალითზე გითხრათ, შემუშავებული გვაქვს კახეთის განვითარების პროგრამა, რომლის ღერძიც იქნება ღვინის კულტურა.

სქემატურად თუ გადავაკეთებთ ამ წინადადებას, ამგვარ სქემას მივიღებთ:

მტკიცება 1: ქვეყნის ყველა კუთხეს უნდა მიეცეს კლასტერული განვითარების პრიორიტეტები (შემთხვევა X), სადაც მკვეთრად იქნება განსაზღვრული თითოეული რეგიონის აღმშენებლობის სპეციფიკა;

მტკიცება 2: რეგიონის აღმშენებლობისთვის სპეციფიკაციის განსაზღვრის მნიშვნელობის ხაზგასასმელად მხარდამჭერი არგუმენტი რეალური მაგალითის სახით არის წარმოდგენილი, კერძოდ, კახეთის განვითარების პროგრამა, რომლის დერძიც ღვინის კულტურაა.

დასკვნა: შესაბამისად, ძირითადი თეზის ჭეშმარიტებას, რომ ყველა კუთხეს საჭიროა მიეცეს კლასტერული განვითარების პრიორიტეტები, გამომსვლელი ამტკიცებს კახეთის მაგალითის მოყვანით.

5) კომპეტენციიდან გამომდინარე არგუმენტი (Arguments from position to know)

მტკიცება 1: წყარო A-ს შეუძლია იცოდეს რაღაცები S სფეროს საგნების შესახებ, რომელიც შეიცავს A წინადადებას;

მტკიცება 2: A ამტკიცებს რომ a (S სფეროში) არის ჭეშმარიტება (ან სიცრუე);

დასკვნა: a არის ჭეშმარიტება (ან სიცრუე).

(უენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:58)

წერეთლის ლოგიკით კანონიერად არ უნდა ვცნოთ არც ამ ქვეყნების ხელისუფლება. მთავარია, რამდენად სამართლიანად და პატიოსნად ტარდება არჩევნები, რამდენად სრულყოფილია საარჩევნო კანონი. მსოფლიოს თითქმის ყველა ცივილიზებული ქვეყანამ წარმოგ ზავნა დამკვირვებლები და სპეციალისტები ჩვენს არჩევნებზე და არც ერთ მათგანს არ დაბადებია ისეთი აზრები, როგორც წერეთელს. იგი ნამდვილად ვერ დაიკეხნის, რომ უფრო კომპეტენტურია ასეთ საკითხებში, ვიდრე მაგალითად, პროფესორი რიჩარდ პაიპსი, უდიდესი ამერიკელი პოლიტოლოგი, რომელმაც უმაღლესი შეფასება მისცა ჩვენს არჩევნებს. ასე რომ, წერეთელმა სჯობს ელემენტარულ გათვითცნობიერებაზე და თვითგანვითარებაზე იზრუნოს და პოლიტიკანობას საერთოდ დაანებოს თავი.

მტკიცება 1: პროფესორი რიჩარდ პაიპსი ამერიკელი პოლიტოლოგია, შესაბამისად აქვს კომპეტენცია შეაფასოს რამდენად სამართლიანად და კანონიერად ჩატარდა არჩევნები.

მტკიცება 2: რიჩარდ პაიპსმა უმაღლესი შეფასება მისცა არჩევნებს.

დასკვნა: შესაბამისად, ხელისუფლება კანონიერია და არჩევნებიც სამართლიანად და პატიოსნად ჩატარებულად უნდა ვცნოთ.

6) საზოგადოებრივი აზრიდან გამომდინარე არგუმენტი (Arguments from popular opinion)

მტკიცება 1: ყველა აკეთებს X-ს;

მტკიცება 2: X არის კარგი იმისათვის, რომ რაღაც გააკეთდეს;

დასკვნა: შესაბამისად, X-ის გაკეთება კარგია;

(უენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:58)

მაგალითად:

ჩვენთვის მნიშვნელოვანია დედაქალაქის ისტორიულ ნაწილში რეაბილიტაცია განვახორციელოთ მისი ავთენტურობის დაცვით, ანუ კულტურული და ისტორიული ღირებულებების და ფასეულობების დაცვით. აქ ჩვენ ვეყრდნობით ფრანკფურტის გამოცდილებას, ვეყრდნობით პრადის, ამსტერდამის გამოცდილებას, სადაც ქალაქის ისტორიული ნაწილის განახლება ღირებულების შენარჩუნებით, სწორეთ, აა, წარმატებულათ განხორციელდა. ნაცვლად „ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლისა“, რომელიც, ასე ვთქვათ, დაიწყო ძალიან დიდი ზარ-ზეიმით, მაგრამ მან შემდგომ განვითარება ვერ ჰპოვა იმიტო, რო ძალიან ბევრი ფული გაქრა დედაქალაქის განვითარების ამ ფონდიდან.

სქემატურად ეს მოსაზრება ასე შეიძლება დაგშალოთ:

მტკიცება 1: ფრანკფურტში, პრადაში, ამსტერდამში ისტორიული ნაწილის განახლება ღირებულების შენარჩუნებით მოხდა.

მტკიცება 2: ქალაქების იმ სტილით რეაბილიტაცია, როგორც ეს ევროპაში გააკეთეს, კარგია.

დასკვნა: შესაბამისად, ამგვარი სტილის გადმოღება ჩვენი ქალაქისთვისაც კარგი (მისაღები) იქნება.

7) მიზეზ-შედეგობრივი ტიპის არგუმენტი (Arguments from cause to effect)

მტკიცება 1: X-ის გაკეთება გამოიწვევს Y-ს ან თუ X მოხდება, მაშინ Y-ც მოხდება;

მტკიცება 2: თუ X შესრულდება ან მოხდება;

დასკვნა: Y მოხდება;

(უენიერი, სენტ-დეზიერი 2019:58)

მაგალითად:

ამიტომ ეკონომიკა არის ძალიან რთულ ვითარებაში, ჭირდება გაჯანსაღება და მძიმე კრიზისიდან გამოყვანა. ამისათვის ჩვენ გვაქვს კონკრეტული გეგმა, რასაც ვაპირებთ გამარჯვებისთანავე განვახორციელოთ საქართველოში და არა მხოლოდ თბილისში. კერძოდ, უნდა შემცირდეს გადასახადები, მათ შორის საშემოსავლო, საშემოსავლო გადასახადები 5 პროცენტით, რომელიც ბიზნესს, განსაკუთრებით მცირე ბიზნესს მიცემს შვებას და ბიზნესის, მოგესხენებათ, ბუნებრივი ინსტიქტია, რომ იგი ორიენტირებულია გაფართოებაზე. რაც უფრო მეტი თანხა რჩება ბიზნესს, მით უფრო მეტ სამუშაო ადგილს ქმნის ის. ამიტომ მნიშვნელოვანია, რომ ეს ცვლილება განხორციელდეს.

მტკიცება 1: ბიზნესისთვის გადასახადების შემცირება გამოიწვევს მათთვის მეტად გაზრდის და გაფართოების შესაძლებლობას, შედეგად მეტ სამუშაო ადგილს შექმნიან.

მტკიცება 2: შესაბამისად, თუ შევამცირებთ გადასახადებს

დასკვნა: სამუშაო ადგილების რაოდენობა გაიზრდება;

(ყენიერი, სენტ-დუხიერი 2019:58)

5. დასკვნა

როგორც არგუმენტაციული სტრუქტურების ემპირიული ანალიზი გვიჩვენებს, ქართულ პოლიტიკურ ზეპირმეტყველებაში შემდეგი ტიპის არგუმენტაციული სქემები გვხვდება:

- ანალოგიიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument from analogy);
- უარყოფითი შედეგიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument from negative consequences);
- რეალურად არსებული შემთხვევიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument from examples);
- კომპეტენციიდან გამომდინარე არგუმენტი (Arguments from position to know);
- მიზეზ-შედეგობრივი ტიპის არგუმენტი (Arguments from cause to effect);

აღნიშნული ჯგუფებიდან ყველაზე ხშირად კვლევის ემპირიულ მონაცემებში შემდეგი სამი ტიპი ვლინდება: 1. ანალოგიიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument

from analogy), 2. რეალურად არსებული შემთხვევიდან გამომდინარე არგუმენტი (Argument from examples) და 3. მიზეზ-შედეგობრივი ტიპის არგუმენტი (Arguments from cause to effect). მიუხედავად იმისა, რომ საკვლევი მასალა ზეპირმეტყველებას წარმოადგენს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ხშირ შემთხვევაში მეტყველება დაუგეგმავი, არათანმიმდევრული და ხანდახან წყვეტილია, რაც ართულებს სინტაქსურ და ზოგიერთ შემთხვევაში, სემანტიკურ-პრაგმატიკულ ანალიზს, ორიგინალური ტექსტების სტრუქტურულ წინადადებებად რეფრაზირება ახვენებს, რომ ძირითადი თეზა და მსჯელობის ნაწილი, ზოგადად არგუმენტაცია, მაინც ჯდება ზემოთ აღნიშნულ არგუმენტების სქემებში.

გამოყენებული ლიტერატურა

- იმერენი, გრუტენდორსტი (2004): F.H. Eemeren, R.S. Grootendorst, *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-dialectical Approach*, Cambridge University Press, Cambridge.
- შტადე, შნაიდერი (2019): M. Stade, J. Schneider, *Argumentation Mining*, Creame Hirts, Series Editor, Morgan & Claypool Publishe.
- ჟანიერი, სენტ-დეზიერი (2019): M. Janier, P. Saint-Dizier, *Argumentation mining – Linguistic Foundation*, ISTE, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, London.
- უცხო სიტყვათა ლექსიკონი (1989): უცხო სიტყვათა ლექსიკონი/შეადგინა [და წინასიტყვაობა დაურთო] მიხეილ ჭაბაშვილმა, მე-3 შესწ. და შევს. გამოცემა, განათლება, თბილისი.
- ტულმინი, შ. (2003): S. E. Toulmin, *Use of Argument*, Updated Edition, Cambridge University Press Cambridge.
- არისტოტელე (1981): არისტოტელე, *რიტორიკა*, ძველი ბერძნულიდან თარგმნა თამარ კუკავამ, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ინტერნეტრესურსები

- <http://gnc.gov.ge/gnc/page?page-id=gnc-main-page>
- http://mpqa.cs.pitt.edu/lexicons/arg_lexicon/
- <https://link.springer.com/article/10.1007/s10579-017-9383-x>
- <https://catalog.ldc.upenn.edu/LDC2015T10>

Analysis of Argumentative Structures: Argumentation Schemes in Georgian Oral Political Speeches

Mariam Matiashvili

Our daily verbal communication – official, formal, informal, about general, professional, or private topics – represents our subjective opinions that mostly include reasoning and arguments which we use in order to prove our point. The linguistic realisation (verbalisation) of our personal position always requires the use of extraordinary syntactic-pragmatic structural elements, such as arguments that add credibility to the statement. The study of argumentative structures allows us to identify the linguistic cues that turn a regular expression into an argumentative statement. Understanding those cues in a particular language helps the speakers improve their communication skills.

Researching argumentative structures in the context of natural language processing has become a very active process over the past few years. One of the main focuses is on the computational processing of argumentative texts, which significantly increases the feasibility of automatic processing and the semantic analysis of large volumes of text data.

This paper aims to describe and reveal argumentation structures in the spoken Georgian language. The research data comes from a sub-corpus of the Georgian National Corpus, the Georgian Political Text Corpus. The database is thematically diverse and contains politicians' speeches and TV debates, specifically:

- public speeches of the Presidents of Georgia and other politicians (Zviad Gamsaxurdia, Eduard Shevardnadze, Mikheil Saakashvili, Noe Jordania, Giorgi Kvirikashvili, Shalva Natelashvili)
- recordings of Parliament and TV debates (Parliament sessions, political TV shows).

The corpus of political texts not only contains thematically diverse materials but is also quite representative from a quantitative point of view:

<i>Number of Documents</i>	<i>Number of Speakers</i>	<i>Number of Tokens</i>
1616 Unique Documents	192 Speakers	1 857 619 Tokens

This article analyses the constituent parts of an argumentative text such as premises and reasoning and their connections, with the aim to generally characterise the argumentative structures in Georgian on the basis of Janier and Saint-Disier 2019.

1) Arguments based on analogy:

Premise 1: Case C1 is similar to case C2.

Premise 2: A is true (false) in case C1.

Conclusion: A is true (false) in case C2.

2) Arguments based on negative consequences:

Premise 1: If an action leads to bad consequences, everything else being equal, it should not be exerted.

Premise 2: If action A is exerted, bad consequences will occur.

Conclusion: A should not be exerted.

3) Arguments based on expert opinions:

Premise 1: E is a reliable authority in the domain S.

Premise 2: A is a proposition contained in S.

Premise 3: E asserts that A.

Conclusion: A is true.

4) Arguments based on examples:

Premise 1: Example 1 is an example that supports claim P.

Premise 2: Example n is an example that supports claim P.

Conclusion: Claim P is true.

5) Arguments based on positions to know:

Premise 1: Source A is in a position to know something about domain S which contains proposition P.

Premise 2: A asserts that P (in domain S) is true (false),

Conclusion: P is true (false)

6) Arguments based on popular opinions:

Premise 1: Everybody does X.

Premise 2: X is a good thing to do.

Conclusion: X must be the right thing to do.

7) Arguments based on causes and effects:

Premise 1: Doing X will cause Y to occur, or if X occurs then Y will occur.

Premise 2: X is done, or X occurs.

Conclusion: Y will occur

Zviad Gamsakhurdia's Political Speeches Regarding Ethnic Minorities of Abkhazia and Ossetia

Anastasia Kamarauli

Introduction

This study¹ deals with the question of how Zviad Gamsakhurdia, first president of the independent Republic of Georgia, spoke about the ethnic minorities against the background of the increasing territorial conflict after the collapse of the Soviet Union. The impetus for the study was the idea of empirically examining the theory – widespread in the scientific literature – that Gamsakhurdia used hate speech against ethnic minorities. The study draws on the speeches of Zviad Gamsakhurdia which have been compiled and published since a couple of years and have been incorporated into the political sub-corpus of the Georgian National Corpus. The study paves the way for a political-linguistic investigation using corpus-linguistic means. With the help of a quantitative as well as a qualitative analysis, it was possible to work out that, based on the available data (speeches of Zviad Gamsakhurdia collected during the time of his presidency) and in contradiction to the general assumption, it cannot be proven that he systematically used hate speech against ethnic minorities. However, the analysis made it possible to extract some key characteristics of Gamsakhurdia's speeches related to ethnic minorities. This results in the urgent need to examine Zviad Gamsakhurdia's political speeches more closely using empirical methods and gives reason to re-examine and re-interpret Zviad Gamsakhurdia's role in the conflict. It also raises the question of how the large discrepancy between the perception of Zviad Gamsakhurdia's political speeches and their actual content comes about. The study shows what possibilities we currently have to examine political speech in Georgian, and in which areas there is still a need for further development.

1. Language in the context of nationalism

My theory is partly based on constructivism. From this perspective the world, the thinking, and language interact in a cycle in which the world determines the way we think, this in turn determines language, and ultimately the world is grasped via language that is determined by thinking. I assume that there are different ways to influence this cycle; for example, we can change the way we speak about a certain topic, with this we change the way we see it, and eventually we can change the way we act towards it and even change it itself.

The concept of nations and nationalism is quite young. The first national movements started in the 18th century and reached their climax in the 20th century. It is often said that nations are solely constructions, which is partly true. But there are also nations that in a certain way evolved from early forms of states or state-like constructs. However, in most cases what always has to be constructed is the national narrative in which it is determined who belongs to the nation and

¹ The paper is based on the author's master's thesis submitted to Goethe University Frankfurt in 2020.

who does not. The state or persons in the positions of power act as top narrators of this type of narrative.

This immediately reveals the importance of investigations into verbal aggression and hate speech because they are means to exclude certain groups from a given national narrative and therefore form the nation itself. This may lead to denying the right of certain groups to exist within the frames and borders of the nation in question.²

The consolidation of a community, especially of a nation, requires an outward demarcation. Once this goal has been achieved, there should actually be no need to set oneself apart from others, because the national borders take over this task. Therefore, it is crucial that the nationalist aspirations are transformed into democratic aspirations and are aimed at consolidating the community. If this fails, for whatever reasons, it is “condemned” to turn inward and to carry the dualism that is inherent in nationalism into the given society. In multi-ethnic states like Georgia, this eventually and inevitably leads to ethnic conflicts.

It can further be stated that language is eminently important for the consolidation of a nation and therefore requires special consideration. But there is a huge obstacle to national consolidation, namely, the notorious ambiguity of language, and especially political language. With ambiguity I mean the subtext or what is not explicitly said but meant, either intentionally or unintentionally.

What is not said in political language results from its indeterminacy, in particular, from the indeterminacy of political terms. The unsaid, i.e. the subtext, is perceived intuitively; it is not tangible and thus its perception is changeable. As subtext, it acts on the one hand on feelings and moods, and on the other hand, the perception of these thoughts is dependent on these feelings and moods and is therefore subject to the general cycle of language, thinking and the world. The listeners’ inner emotional constitution makes them receptive to very specific interpretations of potential subtext. This may go so far that contents can be perceived that are not intended by the speaker or even represent the opposite of what was said. This is a very complex process that must be taken into account.

1.1. Hate Speech

Hate speech is generally understood as a statement that disparages others on the basis of nationality, skin colour, sexual orientation, belief, etc. and can encourage an act of violence towards them. If the narrators use such verbal violence to exclude certain persons or entire groups of people from the national narrative, the way from verbal to physical violence is not far.³

The main problem with hate speech is that it can come in many forms and there is no rule of thumb to define it. Hate speech is rarely black-and-white, it is more likely to come in many shades of grey. Ultimately, it also depends on the listener whether it is perceived as hate speech or not. And when it comes to legal assessments (where it often clashes with the supposed right

² Llanque (2014), 7–30.

³ Meibauer (2013), 1–17.

of free speech), it is not uncommon for it to be a matter of definition. There are certainly different categories of hate speech: hate speech that is criminally punishable, hate speech that is not criminally punishable (but is often socially condemned), and hate speech that falls under the freedom of speech (but can have an impact on the tolerance and respect for minorities).

In order to identify something as hate speech the utterance itself is not sufficient. There are different aspects that must be considered for this evaluation: the context of the utterance, the speaker and his or her intent, the content, form and extent of the speech, and its ability of inciting violent acts against its objects, i.e., the “victims”. These categories are no closed set but can be extended or reduced. Therefore, this paper cannot answer the question where hate speech begins and where it ends, as this is a question of a very large scale. Instead, I shall focus here on bringing to light certain features of the political language of those in power.

The chances of influencing other people rise with the amount of power someone or something has – that is a logical conclusion. If we want to determine from a politolinguistical point of view who had influence in a given conflict, it is better to look at those with and in power – an this in most cases a person in a leading political position, e.g., a president like Zviad Gamsakhurdia.

1.2. Zviad Gamsakhurdia

Zviad Gamsakhurdia was born in 1939. He was politically active from an early age and was twice arrested and banished. In 1976 he founded the Georgian Helsinki Group, which campaigned for human rights, and by the 1980s he was actively involved in the growing national movement, soon becoming one of its leading figures. In 1990 he managed to bring together several political parties to form an alliance, the “Round Table – Free Georgia”. This alliance received the majority of votes in the elections to the Supreme Council (Soviet) of Georgia on October 28, 1990. On November 14, Gamsakhurdia was elected Chairman of the Supreme Council. A referendum was held on March 31, 1991, in which 98.8% of eligible voters voted in favour of independence, which was declared on April 9 of the same year.

With 86.5% of votes, Gamsakhurdia won the presidential election on May 26, 1991. From December of the same year, the conflict between the government and the opposition escalated. On January 6, 1992, Gamsakhurdia was forced to flee, first to Azerbaijan, then to Armenia and finally to Chechnya. But by the end of September he returned to Georgia with the aim of regaining power. However, he had to retreat with his followers to Megrelia, where he died on December 31 under circumstances that are still unclear.

Despite his short term of office, the “Gamsakhurdia era” has had a significant impact on the development of modern Georgia, which now looks back at many years of a frozen conflict. The territorial conflict was not just a result of Gamsakhurdia’s politics, however. The origins of the conflict lie far back and must by all means be sought in the collapse of the Soviet Union and the independence movement. Nevertheless, as the president, Gamsakhurdia was responsible for steering the country through these turbulent times. It is therefore not surprising that most scholars see him and his politics as one of the main reasons why the conflict escalated. Gamsakhurdia’s policy is almost exclusively evaluated negatively, with opinions ranging from “not conducive” to “destructive”; cf., e.g.:

“We have observed how civil war broke out in the autonomous region of South Ossetia, in part at least as a result of Gamsakhurdia’s intransigent position towards ethnic minorities.”⁴

“Gamsakhurdia’s vision of the country’s past – a powerful Christian state led by Georgians – underpinned his ideal of a ‘herrenvolk democracy’ in which the spiritually and culturally superior Georgians had privileged access to state power.”⁵

“These extraordinary events are usually explained by the destructive power of Georgian nationalism. The Gamsakhurdia era (1990–2) is viewed as nationalism’s zenith. [...] Gamsakhurdia believed in a semi-mythological and racially pure Georgian past.”⁶

“In 1991 the Soviet Union disintegrated. In May 1991, the one who became the first president of an independent Georgia was the ardent nationalist Zviad Gamsakhurdia, who actually pursued the policy of ‘Georgia for the Georgians’.”⁷

Until now, the political language of Zviad Gamsakhurdia has not been in the focus of political science research, although its role is repeatedly referred to. For a study of Gamsakhurdia’s reception, it is not irrelevant to look at which sources the political scientists and historians refer to. Dealing with language requires a different approach than only looking at events. The analysis of speeches presupposes working with original sources, as one must accept that in translations, contents may be lost or distorted. If one looks at the main publications on Gamsakhurdia and his role in the conflict, it is noticeable that they mostly do not rely on sources in the Georgian language, which on the one hand is understandable if one assumes that only a few western scholars are proficient in it; but on the other hand, it represents a factor that should not be underestimated in the evaluation and can even be seen as a methodological deficit.

In summary, the reception of Gamsakhurdia’s person is predominantly negative and suggests that there is a direct connection between him or his rhetoric and the escalation of the conflict. However, a comprehensive analysis of his political speeches has so far been lacking. Therefore, an empirical analysis of his political speeches with the aim to give these claims a scientific basis and to shed light on whether this connection is also linguistically “measurable” is overdue.

1.3. The nature of the conflict

Before dealing with this question, it is important to analyse the conflict and its origin in order to contextualise it properly. First of all, it must be clear that the Georgian conflict, which is often referred to as “ethnic” or “territorial”, it is not just “a” conflict but that there are different types of conflict involved. In my opinion the conflict with the ethnic minorities in Georgia was primarily of political origin, partly caused by contentions on resources. Over time it became increasingly ethnicised, either deliberately by those who benefited from the escalation, or as a logical consequence of the political conflict.

⁴ Wheatley (2005), 56.

⁵ Jones (2015), 59.

⁶ Jones (2015), 52.

⁷ <https://abkhazworld.com/aw/conflict/731-the-georgian-abkhazian-conflict-chirikba> (12.12.2022).

At its core, the Georgian conflict was and is about the separation of two regions, Abkhazia and South Ossetia. While the former sought independence after the collapse of the Soviet Union, the latter wanted to remain in the Soviet Union. In both cases this would have meant the loss of these territories for the Georgian Republic.

In the short term, this conflict is, in both its facets, a consequence of the transformation process after and during the collapse of the Soviet Union; in the longer term, it was caused by the Soviet Union's policy concerning nationalities.⁸ The nationalities policy of the Soviet Union pursued two goals: on the one hand, nation-building was to “serve the social revolution and the consolidation of the new state”; on the other hand, separatist tendencies aroused by it were to be prevented so as not to endanger the unity. These basically contradictory goals were reconciled with the help of the “korenizatsiya” policy, which envisaged the targeted promotion of minorities (as potential bearers of separatist and nationalist ideas) by giving them, e.g., preferential treatment over the majority population (in education or employment) in order to integrate them into the Soviet Union. The simultaneous strengthening and the deeper integration of the minorities was thus intended to ensure their loyalty to the Communist regime.

This practice expressed itself in the organisational structure of the Soviet Union, which was divided into hierarchical territorial-administrative levels according to the “Matryoshka doll” principle (Union Republic > Autonomous Republic > Oblast > District/Okrug). This hierarchical four-way division was based on the Bolshevik definition of nation, which established a hierarchy for the respective ethnic groups by distinguishing between nations, nationalities, peoples and ethnic groupings, and autonomies were granted or not granted accordingly. Among other things, this created so-called “titular nations” (nations whose name was derived from the ethnic group residing in a given region), even in places where the ethnic group providing the name was actually a minority. The unequal treatment of nationalities and ethnic groups meant that interethnic conflicts were inevitable.

The early historical interdependence of many of those regions makes it difficult today to classify them according to categories of nationality (in the given case, Georgian or Abkhazian/Ossetian) – this is only possible if one deduces them “historically”. Since the Caucasus region has always been multi-ethnic, the claim of an ethnic group to a specific territory can only be substantiated to a limited extent here.

When we talk about territorial ownership and national belonging, we apply categories that did not exist in historical times. In order to justify these attitudes, they must therefore be argued for and deduced verbally – which in turn reveals why political language is so important.

⁸ For a detailed analysis of the Soviet Union's policy on nationalities see Simon (1986).

2. Material and Methods

2.1. Collected speeches of Gamsakhurdia

The study of this question was only made possible by the publication of Gamsakhurdia's collected speeches (in form of several printed books⁹ and online as PDFs¹⁰) by the National Parliamentary Library of Georgia and by their integration into the political sub-corpus of the Georgian National Corpus. These volumes contain about 684 texts comprising interviews, speeches/addresses, announcements, letters, legislative texts, etc.; however, not all of Gamsakhurdia's speeches are included in the corpus. The published texts cover the period from the end of October 1990 to the beginning of January 1992, so less than one and a half years.

Not all of the collected texts are relevant for the analysis of Gamsakhurdia's speeches. While in principle all texts can be used for quantitative analyses, those texts that represent direct political statements by Gamsakhurdia, either written by himself or as transcripts of his speeches, are of primary relevance for such a qualitative analysis. Since legislative texts are usually written in a legal jargon that is kept neutral due to its official character, they are not suitable for examining the personal political attitude of a politician.

2.2. The Georgian National Corpus (GNC)

A (text) corpus is a digital language database that contains a collection of written or transcribed texts. Corpora that comprise large collections of texts facilitate empirical analyses and are especially used in linguistics and literature studies. Accordingly, corpus linguistics is a data-driven branch of empirical linguistics that works with inductive methods and gains its results through a combination of quantitative and qualitative analyses.

The GNC¹¹ is designed to document the Georgian language in all its stages of historical development and to make it available in digital form, so that questions from different scientific research areas (above all linguistics and literary studies but also other disciplines of the Humanities, cultural and social sciences, in the wider sense of Digital Humanities) can be dealt with by means of corpus linguistics methods.

The Georgian National Corpus consists of several sub-corpora. The political sub-corpus includes texts from the period of the Democratic Republic of Georgia 1918–1921, collected speeches of individual politicians since the second independence in 1991, texts of debates and dialogues as well as parliamentary sessions. For the time being, the collection of Zviad Gamsakhurdia's speeches within the political sub-subcorpus only contains the (246) texts from the first three volumes.

⁹ Volume I (<https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/38332>), Volume II (<https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/38333>), Volume III (<https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/38334>), Volume IV (<https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/159231>), Volume V (<https://dspace.nplg.gov.ge/handle/1234/159475>).

¹⁰ <https://www.nplg.gov.ge/eng/home> .

¹¹ <http://gnc.gov.ge/>

The texts in the GNC are fully grammatically annotated,¹² i.e., all words are determined with regard to their morphosyntactic properties so that they can be searched for and filtered using such properties. The sub-corpus in question can be selected in the Corpus list; the texts contained in this selection are then listed in a Text list and can be viewed individually.

Under Query you can start search queries within the selected subcorpora. There are two search modes to choose from: Basic search and Advanced search. With both, it is possible to narrow down the search by selecting individual texts, filtering by authors or time periods. Under Advanced search, even more complex search queries can be made (e.g., on certain authors or on the use of certain morphological categories). In addition, the search using so-called regular expressions¹³ is available for both search modes. The results of the search query submitted under Query are listed under Concordance (document locations). They can be represented as KWIC (key word in context) or in a wider context.

Since words do not just stand on their own, context analyses are required to gain a more precise understanding of their use. For this purpose, it is advisable to examine the collocations (adjacent occurrences of words) or co-occurrences (common occurrences of words) at the word level, since their analysis can reveal linguistic usage patterns and characteristic contexts. With +/-, up to six digits before or after a searched term can be displayed and listed according to their frequency.

Under Word List, the variants of the search term can as well be listed according to their frequency, which is particularly relevant for frequency analyses. The collocations can again be applied to each selected variant of a given term.

2.3. Methodology and approach of the present study

In a first step, the data was viewed – both the printed and the electronic text collection – and roughly classified according to the respective text types for a pre-selection. In this way, a first selection was achieved for further analyses. The analysis of the speeches was first carried out at the word level (quantitative analysis) and then at the text level (qualitative analysis).

A targeted search was made for the keywords relevant to the question of the study (e.g., Abkhazia, Ossetia, nation, people, etc.) in order to reveal systematical structures. The frequency analysis was followed by a context analysis based on the co-occurrence of terms.

The findings from the frequency analysis then served as the starting point for the qualitative analysis. For this purpose, close reading¹⁴ was used to search for relevant texts or text passages.

Regarding the method of close reading, three questions stood in the foreground: *What did he say? How did he say it? And what did he mean?* In order to answer the question what Gamsakhurdia said about the minorities, direct utterances were filtered out first. In the second run, those texts were filtered out which contain a reference to ethnic minorities. For the third run, only “judgmental” passages were left which were then qualitatively analysed.

¹² Hirschmann (2019), 22f.

¹³ Hirschmann (2019), 117.

¹⁴ Dumm/Niekler in Lemke/Wiedemann (2016), 91.

2.4. The quantitative analysis and its main findings

The quantitative analysis could only be based on the digitised texts contained in the political subcorpus of the GNC. It began in each case with an advanced search for the lemmas აფხაზ.*/*apkhaz.** and ოს.*/*os.**. The combination of dot and asterisk here indicates that any number of characters (including zero) may follow after the indicated word stem. For the former lemma, there are 457 results¹⁵ (Figure 1), for the latter 566¹⁶ (Figure 2). Thus, the minimum number of cases in which Gamsakhurdia spoke on this topic can be determined solely on the basis of these figures. However, it should be noted that these figures alone are not meaningful, as they do not cover, e.g., the use of pronouns for referencing or indirect referencing to a given

The screenshot shows the GNC Political texts Concordance interface. The search query is "აფხაზ.*" with the author filter set to "ზვიად გამსახურდია". The search results are displayed in a table with columns for 'cpo', 'match', and the text snippet. The first row shows a match for 'აფხაზ' in the text 'ინტელიგენციასთან, უნდა'.

cpo	match	Text
365141	აფხაზ	ინტელიგენციასთან, უნდა
365161	აფხაზ	მოსახლეობას! აფხაზთა <lb/>
365435	აფხაზ	ხალხებს შორის. <lb/> აღნი
376812	აფხაზ	ხალხებს, არ <lb/> დაუმჯან
379221	აფხაზ	ხალხებს არ დაუმჯან <lb/>
405539	აფხაზ	კომუნისტ-სეპარატისტებს მ
405803	აფხაზ	კომუნისტ-სეპარატისტთა <lb/>

Figure 1: Concordance for აფხაზ.*/*apkhaz.**.

The screenshot shows the GNC Political texts Concordance interface. The search query is "ოს.*" with the author filter set to "ზვიად გამსახურდია". The search results are displayed in a table with columns for 'cpo', 'match', and the text snippet. The first row shows a match for 'ოს' in the text 'ექსტრემისტთა ფორმირებებთან'.

cpo	match	Text
371590	ოს	ექსტრემისტთა ფორმირებებთან
435917	ოს	სეპარატისტებს, რაც ხელს უწყობ
446739	ოს	სეპარატისტ <lb/> ბანდიტებს და
458780	ოს	მოსახლეობასთან შეხების წერტი
458870	ოს	ხალხთან <lb/> ტრადიციული მე
471261	ოს	მოსახლეობას <lb/> შორის. მიუძ
501826	ოს	ექსტრემისტებთან ერთად შეიძ

Figure 2: Concordance for ოს.*/*os.**.

¹⁵ Reg. ex: "აფხაზ.*" :: author = "ზვიად გამსახურდია"

¹⁶ Reg. ex: "ოს.*" :: author = "ზვიად გამსახურდია"

subject or object without naming it. Nevertheless, in these results, the use of adjectival and nominal forms is especially interesting. When looking at the use of nominal formations, 345 evidences¹⁷ (Figure 3) can be found for აფხაზეთი/*apkhazeti* (“Abkhazia”).

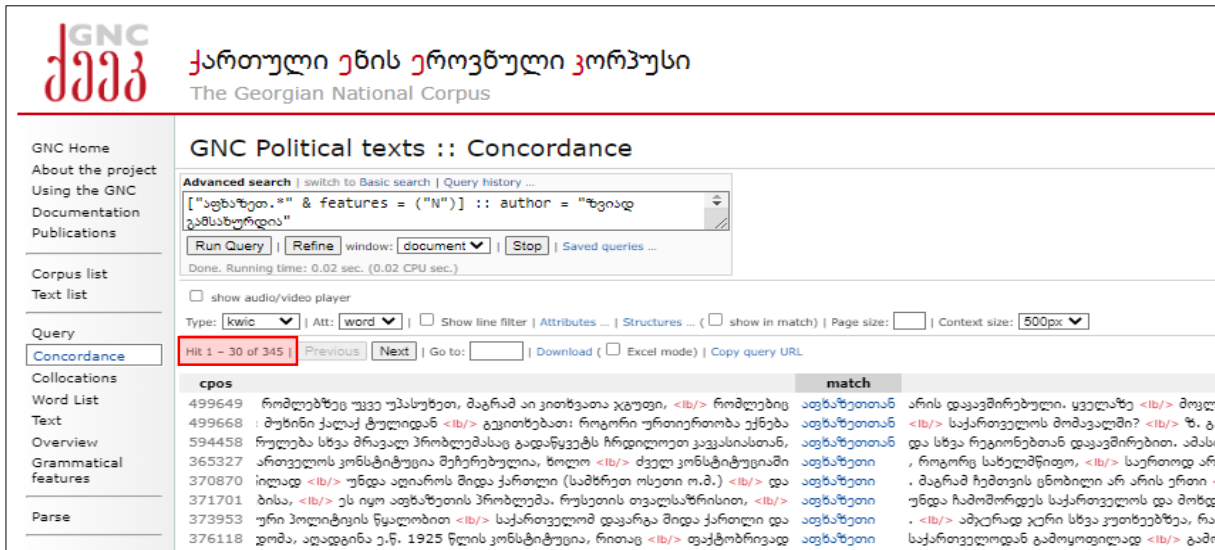

Figure 3: Concordance for აფხაზეთი.* / apkhazeti.* with the grammatical feature noun.

The collocations show that the word “Abkhazia” is most often used in the genitive case (192 times). When using this form Gamsakhurdia predominantly refers to the political or conflict level; this can be seen, e.g., in collocations with the words ასსრ (abbreviation for ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა / *avtonomiuri sabchos sotsialisturi respublika* (“Abkhaz Autonomous Soviet Socialist Republic”) or აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა / *apkhazetis avtonomiuri Respublika* (“Autonomous Republic of Abkhazia”). We can thus conclude that he predominantly speaks of Abkhazia as a political entity.

Looking at the Wordlist for აფხაზ.* / *apkhaz.** (listed as a simplified lemma) we can see that there are 98 evidences for the use of აფხაზი / *apkhazi*, 12 evidences for აფხაზური / *apkhazuri* and one for აფხაზობა / *apkhazoba* (Figure 4). The Georgian words აფხაზი / *apkhazi* and აფხაზური / *apkhazuri* are both adjectives, the former denoting +human and the latter –human entities. It must be added that აფხაზი / *apkhazi* can also be used as a noun.

Figure 4: Wordlist for აფხაზ.* / apkhaz.* as simplified lemma and sorted by frequency.

¹⁷ Reg. ex.: ["აფხაზეთი.*" & features = ("N")] :: author = "ზვიად გამსახურდია"

So in at least 110 cases¹⁸ Gamsakhurdia speaks about something that is Abkhazian or someone who is an Abkhazian, belonging to the ethnic group.

GNC Political texts :: Word list

Query: აფხაზ.* :: author = "ზვიად გამსახურდია" = wordlist

Match size: 98, unique values: 18. Attribute: features | sort: alphabetic

1	(1,02%)	A Advb Att	adjective
16	(16,33%)	A Dat Att	
1	(1,02%)	A Erg Att	
15	(15,31%)	A Gen Att	
8	(8,16%)	A Nom Att	
12	(12,24%)	N Hum Dat Pl NewPl	noun
2	(2,04%)	N Hum Dat Pl NewPl L	
2	(2,04%)	N Hum Dat Pl NewPl PP PP:თან	
7	(7,14%)	N Hum Dat Pl OldPl	
1	(1,02%)	N Hum Dat Sg L	
2	(2,04%)	N Hum Erg Pl NewPl	
2	(2,04%)	N Hum Gen Pl NewPl	
1	(1,02%)	N Hum Gen Pl NewPl L	
1	(1,02%)	N Hum Gen Pl NewPl L PP PP:თვის	
9	(9,18%)	N Hum Gen Pl OldPl	
14	(14,29%)	N Hum Nom Pl NewPl	
2	(2,04%)	N Hum Nom Sg	
3	(3,06%)	N Prop Anthr LastName Nom	

Figure 5: Wordlist for აფხაზ.* /apkhaz shown as grammatical feature and in alphabetic order.

58 evidences can be found for the use of აფხაზი/apkhazi (“Abkhazian”) as a noun¹⁹ (Figure 5), and when we look at the context and filter it by lines, we see that Gamsakhurdia often²⁰ uses it in combination with “Georgians” (for example აფხაზთა და ქართველთა / apkhazta da kartvelta or ქართველი და აფხაზი / kartveli da apkhazi) (Figure 6). This indicates that Gamsakhurdia predominantly talks about the connection between both ethnic groups or something that connects them or something that concerns both of them. In summary it can be said that based on the numbers, Abkhazia as a territory was of a significantly greater importance for

Gamsakhurdia than the Abkhazian people.

GNC Political texts :: Concordance

Query: [lemma = "აფხაზი" & features = ("N")] :: author = "ზვიად გამსახურდია" → filtered-lines

show audio/video player

Type: kwic | Att: word | Show line filter filter filter inv. | Attributes ... | Structures ... (show in match) | Page size: | Context size: 500px

Hit 1 - 25 of 25 | Previous Next | Download (Excel mode) | Copy query URL

cpo5	match	simplified lemma
364993	მათი მიზანია კანონიერი ხელისუფლების მომხრეთა <lb/> განადგურება,	აფხაზი
365166	ზიდ უზედურებას <lb/> მოუტანს უწინარეს ყოვლისა აფხაზ მოსახლეობას!	აფხაზი
374260	თვის <lb/> კანონიერი ხელისუფლების დაშობას და ქართველებს და <lb/>	აფხაზებს
375891	<p> <lb/> მიმართვა <lb/> ქართველი და	აფხაზი
375932	ურისი ცენტრის ინსპირაციით დედოფლის გააჩაღოს <lb/> მათაველი ომი	აფხაზთა
376525	<lb/> ამით სურთ გაღვივება ეთნიური სიძულვილისა და მტრობისა <lb/>	აფხაზთა
377166	ისტე. <lb/> სინამდვილეში კი ჩემს ყველა მიმართვაში ქართველი <lb/> და	აფხაზი
378290	<p> <lb/> საქართველოს პრეზიდენტის <lb/> მიმართვა <lb/> ქართველი და	აფხაზი
378332	ურისი ცენტრის ინსპირაციით დედოფლის გააჩაღოს <lb/> მათაველი ომი	აფხაზთა
378927	სახავს. ამით სურთ გაღვივება ეთნიური სიძულვილისა და <lb/> მტრობისა	აფხაზთა
405493	კანასგულ ხანებში სულ უფრო და <lb/> უფრო ნათელი ხდება, რომ დღეს	აფხაზებსა
407113	ვებას და სისხლიანი კონფლიქტის კიდევ უფრო გამწვავებას. <lb/> ჩვენ და	აფხაზებს
411519	ზი ხალხისადმი <lb/> მტრობასთან თანამდებობაზე! <lb/> ქართველებსა და	აფხაზებს
411855	ამდგარიყის საუუნოვანი <lb/> შეგობრობა და ერთობა ქართველებსა და	აფხაზებს
412779	მოლაპარაკება. <lb/> ამის გარეშე წარმოდგენილია ქართველებსა და <lb/>	აფხაზებს
415719	ლი სახელმწიფოებრიობის იდეას. <lb/> - რა აზრისა ხართ ქართველთა და	აფხაზთა
415737	ოქტე? <lb/> - უფრო და უფრო ცხადი ხდება, რომ ქართველთა და <lb/>	აფხაზთა
460598	ელა იმ ჭირ-ვაჟასა და ტრაგედიებს, <lb/> რომლებიც გამოიარეს როგორც	აფხაზებსა
460643	კიდევ უფრო მეტი ინტენსიურობით ხდება ქორწინება, მტკიცდება <lb/>	აფხაზთა
461078	ლიტერული რეალიზმი ამავე დროს გვიარსებებს, <lb/> უწინარეს ყოვლისა,	აფხაზებსა
	და ქართველთა შორის ეთნიოფილქტის <lb/> პროვოცირება, რაც არასგზი	აფხაზი
	<lb/> და ქართველთა ერთიანობა იქნება გარანტი აფხაზთაში <lb/> პოლიტი	აფხაზი
	შორის მათაველი ომის გაჩაღებას, რაც იშვრიის <lb/> დიდი ხნის მიზ	აფხაზი
	ხალხებისადმი <lb/> შევარდნაის ნეოკომუნისტურმა კრიმინალურმა ხუნტ	აფხაზი
	და ქართველთა შორის. <lb/> წლების მანძილზე იმპერიული ძალები შეგნი	აფხაზი
	და ქართველთა შორის, რათა იქვე გაჩაღდეს <lb/> ისეთივე სამოქალაქო ომ	აფხაზი
	ხალხისადმი მე მოუწოდებ მათ შეწყვიტონ <lb/> მათაველი ომი, გაჩ	აფხაზი
	ხალხებისადმი <lb/> შევარდნაის ნეოკომუნისტურმა კრიმინალურმა ხუნტ	აფხაზი
	და ქართველთა შორის. <lb/> წლების მანძილზე იმპერიული ძალები შეგნი	აფხაზი
	და ქართველთა შორის, რათა იქვე გაჩაღდეს <lb/> ისეთივე სამოქალაქო ომ	აფხაზი
	და ქართველებს <lb/> შორის გააღებული ომი მიზნად ისახავს უწინარეს ყ	აფხაზი
	საუუნების მანძილზე მშვიდობიანად <lb/> გვიფიქროს ამ მიწაზე და მომ	აფხაზი
	შორის საომარი მოქმედების <lb/> შესაღვივებლად ღრმა განცამბ	აფხაზი
	შორის. <p>	აფხაზი
	შორის ომის შეწყვეტა, საქართველოში მშვიდობისა <lb/> და სტაბილურობი	აფხაზი
	შორის კონფლიქტზე? <lb/> - უფრო და უფრო ცხადი ხდება, რომ ქართველ	აფხაზი
	შორის კონფლიქტი ეხმარება შევარდნაის ძალაუფლების <lb/> შენარჩუნე	აფხაზი
	, ისე ქართველებმა <lb/> 70 წლის მანძილზე. და დღეს კვლავ დამახლობ	აფხაზი
	და ქართველთა სისხლით ნათესაობა. ვერაინ <lb/> ვერ მოსძობს ორი, ისტ	აფხაზი
	და ქართველების - ამ <lb/> ტერიტორიაზე ორი ისტორიულად მგზოვრები t	აფხაზი

Figure 6: Evidence for the phrasing of ქართველი და აფხაზი/ kartveli da apkhazi or აფხაზი და ქართველი / apkhazi da kartveli.

Regarding the conflict with Ossetia, there are 190²¹ occurrences for ოსი/osi as an adjective (“Ossetian”, +human) or as a noun (“Ossetian”, Figure 8) and ოსური/osuri (“Ossetian”,

¹⁸ Also retrievable with reg. ex.: ([lemma = "აფხაზური"] | [lemma = "აფხაზი"]) :: author = "ზვიად გამსახურდია".

¹⁹ Also retrievable with reg. ex.: [slemma = "აფხაზი" & features = ("N")] :: author = "ზვიად გამსახურდია"

²⁰ Reg. ex.: ("აფხაზ.*" "და" "ქართველ.*" | "ქართველ.*" "და" "აფხაზ.*") :: author = "ზვიად გამსახურდია".

²¹ Reg. ex.: ([lemma = "ოს-ი" | [lemma = "ოსურ-ი"]) :: author = "ზვიად გამსახურდია".

adjective, -human) altogether. Beyond this, 360²² mentions of ოსეთი/oseti (“Ossetia”, Figure 7) can be found – the collocations show that the majority of cases concerns South Ossetia (273 out of 360, Figure 9) – which gives us a similar result as with Abkhazia: again, Gamsakhurdia speaks significantly more often about the territory or political entity than the ethnicity.

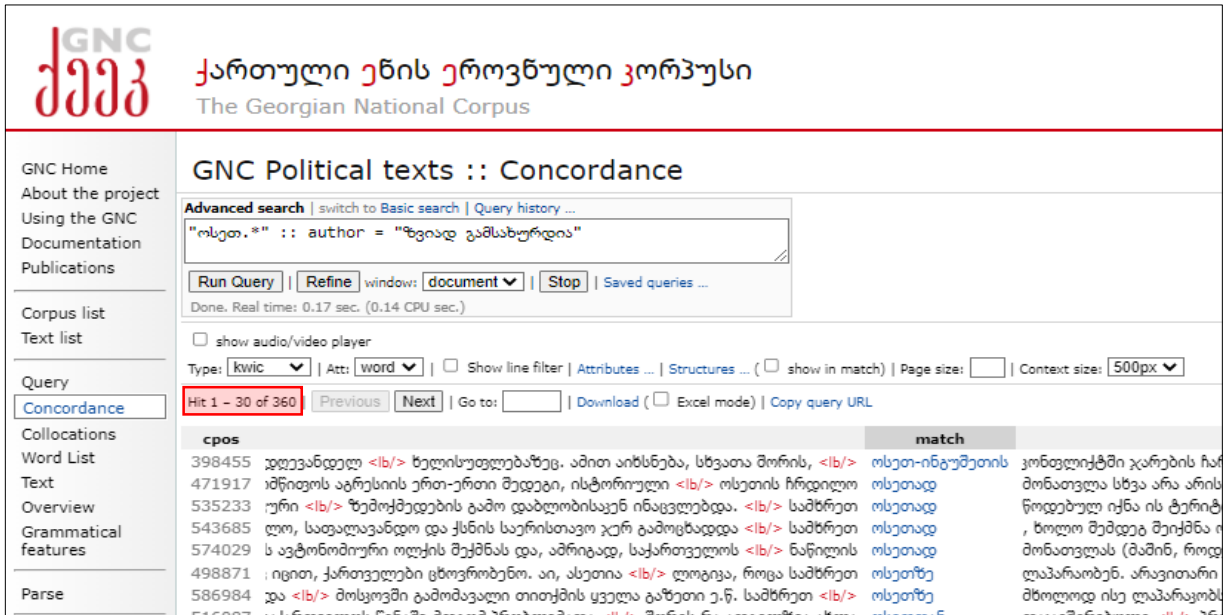

Figure 7: Concordance for ოსეთ.* / oset.*

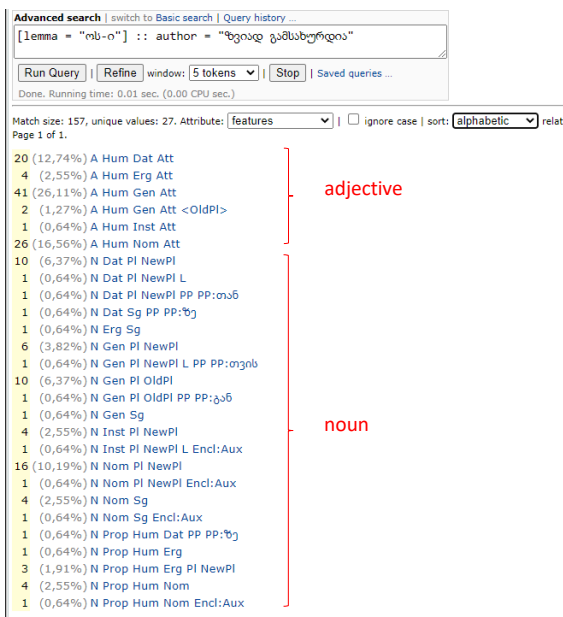

Figure 8: Wordlist for ოსეთი/osi shown as grammatical feature and in alphabetic order.

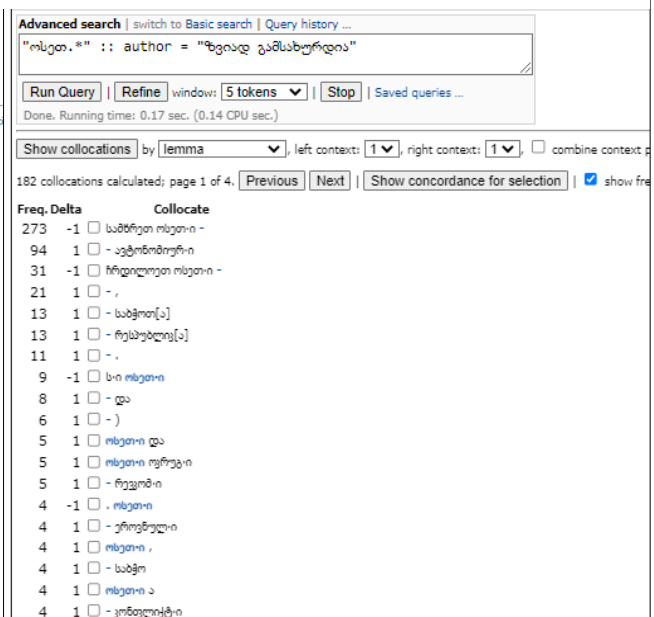

Figure 9: Collocations for ოსეთ.* / oset.* sorted by frequency.

However, there is one peculiarity in the way Gamsakhurdia refers to South Ossetia: he often (at least 66 times, Figure 10) uses the phrasing “the so-called” when talking about it (ეგრეთ

²² Reg. ex.: "ოსეთ.*" :: author = "ზვიად გამსახურდია".

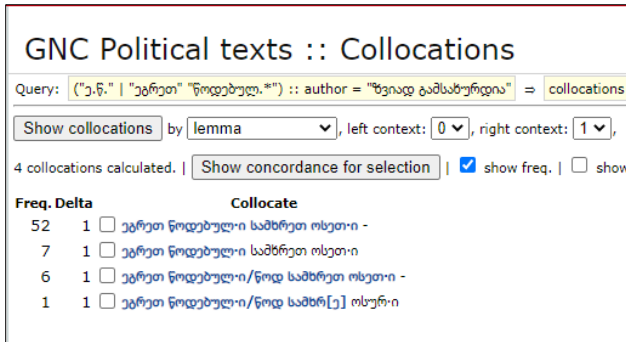

Figure 10: Collocations for ეგრეთ წოდებული / egret

წოდებული სამხრეთ ოსეთი / egret tsodebuli samkhret oseti).²³ It seems that he wants to express his rejection of this term because he does not recognise the legitimacy of the autonomous region, or he rejects the name “South Ossetia” because it evokes a claim of legitimacy of the Ossetian people to this territory in which they live as a minority. By speaking of “so-called” South Ossetia or a “so-called” South

Ossetian Autonomous Region etc., he seems to be pursuing a delegitimation strategy of this territorial entity and, accordingly, its demands. The same strategy was used, for example, by politicians and the media in western states in speaking about the “so-called” Islamic State. However, one must judge cautiously here because Gamsakhurdia does not consistently apply this strategy: in two-thirds of the cases he speaks of South Ossetia without using “so-called”. It must also be mentioned that he does not use this strategy regarding the Ossetians as an ethnicity, so his verbal strategy of delegitimation addresses the territorial or political entity alone and not the ethnicity.

Based on this, the usage of relevant terms such as “nation” or “people” was examined. In referring to the Abkhazians, Gamsakhurdia never speaks of an ერი/eri, i.e. a “nation”, “people”, or “ethnicity”, nor of ეროვნება/erovneba, which can have several meanings in Georgian (“nationality” / “national origin” or “ethnicity” / “ethnic origin”). This may derive from the Bolsheviks’ understanding of nationhood: ერი/eri and ეროვნება/erovneba would roughly correspond to “nation” and “nationality” in the four-layered hierarchy which was taken as the basis for either a Union Republic or an Autonomous Republic in the Soviet Union. One might interpret it as some kind of language avoidance strategy if the Abkhazians are not associated with these categories – a verbal indication that Gamsakhurdia rejected their political

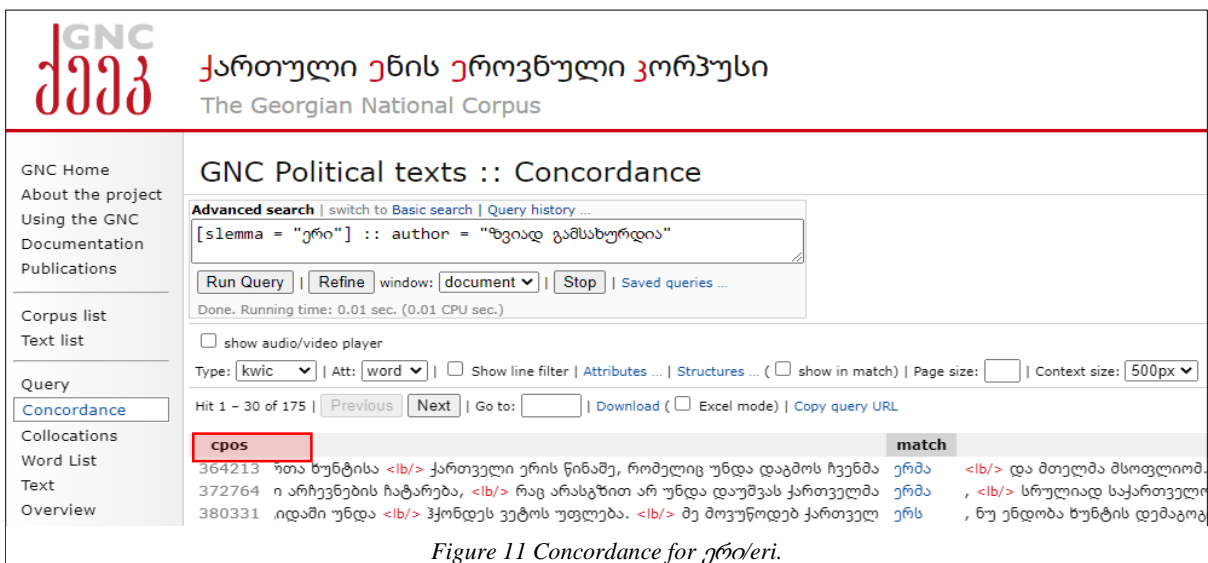

Figure 11 Concordance for ერი/eri.

²³ Reg. ex.: ('ე.წ.' | "ეგრეთ" "წოდებულ.*") :: author = "ზვიად გამსახურდია".

and territorial autonomy. This would also explain why he uses *ერი/eri* in the context of Georgians, ქართველი ერი / *kartveli eri* (76 out of 175 examples,²⁴ Figures 11 and 12).

In general, Gamsakhurdia rather uses the word *ხალხი/xalxi* (“people”, 758 times),²⁵ not *ერი/eri*, even for the Georgians themselves. So he prefers to use a neutral term when speaking about specific groups of people.

This is also evident in his choice of words when talking about Ossetians: for the Ossetian people he uses the terms *მოსახლეობა/mosaxleoba* (“population”, 20 times)²⁶ or *ხალხი/xalxi* (“people”, 9 times),²⁷ all with a neutral connotation. As with Abkhazians, he does not use *ერი/eri*.

Even if it sounds tempting to assume that Gamsakhurdia’s choice of words reflects a certain hierarchical classification of the individual ethnic groups, it is not possible to deduce this just from looking at the use of the given terms since he mostly sticks to *ხალხი/xalxi* (“people”) which is neutral in its connotation.

What stands out, however, is his choice of words when talking about the actors of the independence movements. In total, there are 44²⁸ attestations of the nominal phrase *ოსი ექსტრემისტი / osi ekstremisti* (“Ossetian extremist”), nine²⁹ for *ოსი სეპარატისტი / osi separatisti* (“Ossetian separatist”), and two³⁰ for *ოსი ბანდიტი / osi banditi* (“Ossetian bandit”). Given that both South Ossetia and Abkhazia attempted to secede from Georgia, it is surprising that Gamsakhurdia uses the three terms significantly more often in the Ossetian context than in the Abkhazian one – in only three cases he talks about “Abkhazian separatists”, and he never uses the terms “terrorist”, “bandit”, or “extremist”. This could indicate that he might have had a distinctive attitude towards the separatist movements of the two regions.

Something else that stood out is Gamsakhurdia’s application of historical terms for the respective territories such as *სამურზაყანო/samurzaqano* for Abkhazia, which he uses three times.³¹ Aside from “South Ossetia”, the official term for this region (273 occurrences), he often

Figure 12: Collocations for *ერი/eri*.

²⁴ Reg. ex.: [slemma = "ერი"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

²⁵ Reg. ex.: [slemma = "ხალხი"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

²⁶ Reg. ex.: ([slemma = "ოსური" | [slemma = "ოსი") [slemma = "მოსახლეობა"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

²⁷ Reg. ex.: ([slemma = "ოსური" | [slemma = "ოსი") [slemma = "ხალხი"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

²⁸ Reg. ex.: [slemma = "ექსტრემისტი"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

²⁹ Reg. ex.: [slemma = "სეპარატისტი"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

³⁰ Reg. ex.: [slemma = "ბანდიტი"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

³¹ Reg. ex.: [slemma = "სამურზაყანო"] :: author = "ზვიად გამსახურდია".

uses the historical terms სამაჩაბლო/*samachablo* (“Samachablo”, 94 occurrences³²) and შიდა ქართლი / *shida kartli* (“Inner Kartli”, 85 occurrences,³³ Figure 13).

The screenshot shows the GNC Political texts Concordance interface. The search query is "შიდა" :: author = "ზვიად გამსახურდია" = collocations. The interface includes a sidebar with navigation options like GNC Home, About the project, and Corpus list. The main area displays search results for "შიდა" (Shida) with columns for "cpos" and "match". The results list various occurrences of the term in the text, such as "შიდა ქართლში" (in Shida Kartli) and "შიდა ქართლი" (Shida Kartli).

Figure 13: Concordance for შიდა ქართლი/shida kartli.

Thus, two linguistic strategies become apparent (whether used consciously or subconsciously) when Gamsakhurdia talks about Ossetia (as a territory) and the Ossetians (as an ethnicity): on the one hand, by using the historical name for this territory, he linguistically underlines the historical Georgian claim to this region; on the other hand, by referring to South Ossetia as “so-called”, he delegitimises the territorial entity of South Ossetia which was created in the course of the Soviet nationalities policy. Regarding the Ossetians, he uses negative terms only when speaking about the actors of the separatist movement, but he stays neutral when referring to the general ethnic minority of Ossetians. So there is clearly some kind of difference between his attitudes towards the conflicts in Abkhazia and in Ossetia that can already be observed on the word level.

There were some other peculiarities that were worthy of closer scrutiny. In addressing the audience and speaking about the conflicts, Gamsakhurdia often used the phrase ძმებო და დებო / *dzmebo da debo* (“brothers and sisters”, 32 times,³⁴ Figure 14) or the terms თანამემამულე / *tanamemamule* (“fellow-countryman”, 33 times)³⁵ and მამულიშვილი / *mamulishvili* (“patriot, five times”),³⁶ both roughly translatable as “fellow citizen” but also transferring the meaning of a common origin or a common affiliation to an area. In other cases he applied the term ძმა/*dzma* (“brother”) to characterise the conflict as a “fratricidal (civil)

³² Reg. ex.: "შიდა" :: author = "ზვიად გამსახურდია"

³³ Reg. ex.: [slemma = "სამაჩაბლო"] :: author = "ზვიად გამსახურდია"

³⁴ Reg. ex.: [slemma = "და" & features = ("N")] :: author = "ზვიად გამსახურდია"

³⁵ Reg. ex.: [slemma = "თანამემამულე"] :: author = "ზვიად გამსახურდია"

³⁶ Reg. ex.: [slemma = "მამულიშვილი"] :: author = "ზვიად გამსახურდია"

war” (ძმათამკვლელი (სამოქალაქო) ომი / *dzmatamkveleli (samokalako) omi*, 14 times, Figure 15).

The screenshot shows the GNC Political texts Concordance interface. The search query is: `[slemma = "და" & features = ("N")] :: author = "ზვიად გამსახურდია" = collocations`. The results table shows 30 hits. The first few rows are:

cpo	match
421601 რავალათასიან <lb/> მიტინგზე <lb/> ჩემო საყარელო ხალხო! ჩემო ძებო, დებო, შვილებო, <lb/> თანამებრძოლებო, პირველ და ძებო! <lb/> ჩეჩენ, ინგუშ და ქართველ	
558861 <lb/> სათაური:ჩეჩენ და ინგუშ ხალხებს <lb/> გვ.: 151-152 <lb/> ძვირფასო დებო და ძებო! <lb/> ბალყარელთა და ქართველ	
575027 <p> <lb/> სათაური: ბალყარელ ხალხს <lb/> გვ.: 203-205 <lb/> ძვირფასო დებო და ძებო! <lb/> 21 მაისი ტრაგიული თარიღი	

Figure 14: Concordance for the phrasing *მშებო და დებო/dzmebo da debo*.

The screenshot shows the GNC Political texts Concordance interface. The search query is: `"ძმათამკვლელ.*" :: author = "ზვიად გამსახურდია" = collocations`. The results table shows 14 hits. The first few rows are:

cpo	match
436635 ვებათ <lb/> ჰასუხი ყველას. <lb/> თქვენმა ზუნტამ საქართველოში გააჩაღა ძმათამკვლელი სამოქალაქო ომი და, რ	
391596 ის <lb/> დავალებით მლიან და ანაწევრებენ საქართველოს, არაღებენ <lb/> ძმათამკვლელ სამოქალაქო ომს, დამნაშავეთა ბან	
375930 ზუთში <lb/> და იმპერიის ცენტრის ინსპირაციით ცდილობს გააჩაღოს <lb/> ძმათამკვლელი ომი აფხაზთა და ქართველ	

Figure 15: Concordance for *ძმათამკვლელი (სამოქალაქო) ომი / dzmatamkveleli (samokalako)*.

A fratricidal war is a war between the members of one nation or people or two close nations or peoples, which implies that it is something unnatural and undesirable and also that there is a strong connection between the involved parties. What is interesting here is that Gamsakhurdia used this expression ten times in direct reference to Abkhazia, but only once with respect to Ossetia. This again suggests that he regarded the relationship or “kinship” between Georgians and Abkhazians as closer than that between Georgians and Ossetians. This can be explained in two different ways, one on a personal and one on a historical level. First, it seems plausible that

Gamsakhurdia felt more connected to the Abkhazian people, given that he himself originated from Megrelia which lies to the southeast of Abkhazia so that there has always been a lively exchange between these two regions and the population, in contrast to Ossetia with which the Megrelians have had less contact. Second, the Ossetians as an Iranian-speaking ethnic group settled later in Georgia than the Abkhazians, so historically and culturally Georgians and Abkhazians are closer to each other.

3. The qualitative analysis and its main findings

The focus of the qualitative analysis was on Gamsakhurdia's understanding of, and his relationship to, the concept of nation, ethnic minorities and the conflict.

During the review of his speeches, numerous passages were found in which Gamsakhurdia points out the multi-ethnic composition of the population of the Georgian state. It thus becomes clear that for him, the Georgian state was not a purely Georgian one and thus the ethnic foundation of a national state was irrelevant and impracticable in the case of Georgia. This is clear from his following statements:

“[...] In this regard, we announced that a law on citizenship is being prepared. If until now there was discrimination against the Georgian population in Georgia, now first of all the interests of the Georgian population must be protected, but we do not exclude the care for the rights of national minorities. Under no circumstances should anyone think that the rights of a national minority will be suppressed. Although we are often led to believe this by the central press, it is not true. Georgia is a country where representatives of different nationalities, representatives of different religions traditionally live peacefully together, and it will continue to do so.³⁷ Our attitude towards the non-Georgian population has always been friendly. We are not going to deviate from this principle. The future law on the protection of the rights of national minorities, which will be adopted by our parliament, will be the best proof of this.”³⁸

He also refers again and again to the multi-ethnic composition of the Caucasus which contradicts the concept of an ethnically pure region. Moreover, he does not limit the interethnic ties between the Christian tribes but he also includes the Muslim ethnic groups:

³⁷ “[...] ამასთან დაკავშირებით ჩვენ განვაცხადეთ, რომ მზადდება კანონი მოქალაქეობის შესახებ. თუ აქამდე საქართველოში ქართველი მოსახლეობის დისკრიმინაცია იყო, ამჟამად ქართველი მოსახლეობის ინტერესები უნდა იყოს დაცული უწინარეს ყოვლისა, მაგრამ ჩვენ ამით არ გამოვრიცხავთ ზრუნვას ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებზე. არავითარ შემთხვევაში არავინ იფიქროს, რომ ეროვნული უმცირესობის უფლებები დათრგუნული იქნება. თუმცა ამას ჩვენ ხშირად გვწამებენ ცენტრალურ პრესაში, მაგრამ ეს სინამდვილეს არ შეესაბამება. საქართველო ისეთი ქვეყანაა, სადაც ტრადიციულად მშვიდობიანად ცხოვრობენ სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები, სხვადასხვა რელიგიის წარმომადგენლები და ეს ასე გაგრძელდება.” Volume I, 128–135. Published in საქართველოს რესპუბლიკა / *sakartwelos respublika*, No. 1 (21), 1, 01.01.1991 and in რესპუბლიკა/*republika*, No. 1 (34), 1–2, 01.01.1991.

³⁸ “ჩვენი დამოკიდებულება არაქართველი მოსახლეობისადმი ყოველთვის მეგობრული იყო. ამ პრინციპიდან გადახვევას არ ვაპირებთ. მომავალი კანონი ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების დაცვის შესახებ, რომელსაც ჩვენი პარლამენტი მიიღებს, ამის საუკეთესო დასტური იქნება.” Volume I, 178–197. Published in საქართველოს რესპუბლიკა/*sakartwelos respublika*, No. 39 (59), 1–2, 27.02.1991.

“We must remember that Georgians, Chechens, Ingush, Abkhazians (Apswa), Circassians, Adyghians, Avars, Leks, and others are peoples of a common Ibero-Caucasian lineage, descendants of Proto-Iberians, inheritors of ancient civilisation and culture! We should pay particular attention to the Karachays, Balkars and other peoples of Turkic origin who live in the Caucasus. They are related to us by centuries-old ties of kinship and friendship, they are members of our common family both culturally and ethnically. In ethnology, there is a theory about the genetic connections of the Turanian tribes, the ancestors of the Turkic peoples, with the Pelasgians, the ancient Iberian population of the Balkans and the Aegean basin. So, kinship roots with the peoples of the Turkic lineage will be sought from the ethnic point of view as well.”³⁹

So for Gamsakhurdia, neither ethnicity nor the Christian faith were decisive for determining whether or not someone belonged to the nation or not. His focus was rather on the people's commitment to Georgia's independence, to which he also tied the question of citizenship. This again is a sign that he saw the Georgian state as a nation of citizens rather than ethnically based.

One of the central issues in the conflict was related to language, on which Gamsakhurdia made numerous statements. For him the knowledge of the Georgian language was a basic prerequisite for social and democratic participation and thus also for community and nation building. Gamsakhurdia therefore demanded that all residents or citizens of Georgia had to be proficient in the Georgian language:

“Journalist – Mr. President, a question about language skills. If I don't know the language, or if someone doesn't know the Georgian language, he can't get citizenship? Gamsakhurdia – This rule is valid for those who do not live in Georgia and is to get citizenship in the future. People of all nationalities who live in Georgia will receive citizenship regardless of their knowledge of the Georgian language. But if you come to us and want to become a citizen of Georgia, you must learn Georgian. I think it's clear, right? Journalist – And those children who now live in Georgia should learn Georgian? Gamsakhurdia – Of course they should learn it, their parents will already be ready to acknowledge the state language and teach their children Georgian. It is the state language. They must show loyalty, they must admit that they are loyal to our constitution, and if they accept the constitution, they must learn Georgian. Journalist – Will you grant citizenship to those who have gone outside of Georgia?”

³⁹ “უნდა გვახსოვდეს, რომ ქართველები, ჩეჩნები, ინგუშები, აფხაზები (აფსუები), ჩერქეზები, ადიღები, ავარიელები, ლეკები, და სხვები საერთო იბერიულ-კავკასიური მოდგმის ხალხებია, პროტობერთა შთამომავალნი, უძველესი ცივილიზაციის და კულტურის მემკვიდრენი! საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ ყარაჩაელების, ბალყარელებისა და სხვა თურქული წარმოშობის ხალხებზე, რომლებიც კავკასიაში სახლობენ. ისინი ჩვენთან ნათესაური და მეგობრული მრავალსაუკუნოვანი კავშირებით არიან დაკავშირებულნი, ჩვენი საერთო ოჯახის წევრები არიან როგორც კულტურის სფეროში, ისე ეთნიკურად. ეთნოლოგიაში არსებობს თეორია თურქული მოდგმის ხალხთა წინაპარი თურანული ტომების გენეტიკურ კავშირებზე პელაზგებთან, ბალკანეთისა და ეგეოსის აუზის უძველეს იბერიულ მოსახლეობასთან. ასე რომ, თურქული მოდგმის ხალხებთან ნათესაური ფესვები დაიძებნება ეთნიკური თვალსაზრისითაც.“ Volume III, 179–183. Published in ალდგომა/aghdgoma, No. 26,1, 15.11.1992.

Gamsakhurdia – If they return to their homeland, we will give them citizenship. As a rule, we will not have dual citizenship.”⁴⁰

This leads us to the topic of citizenship on which Gamsakhurdia used to speak very clearly:

“Only if we show solidarity and a desire to understand each other through dialogue, we will be able to build our democratic independent Georgia. I know that some are trying to undermine the centuries-old friendship between our peoples. I also know that some men have appeared among you who interpret the opinion expressed by me in a completely distorted way. Yes, I said that those who will not participate in the referendum of March 31 are questioning their right to Georgian citizenship. This, my dear ones, is not a trade. In the whole civilized world, citizenship is accepted when there is a readiness for mutual obligations: of the potential citizen to the state and of the state to the citizen. Citizenship in all democratic countries implies respect for the country’s language and sovereignty. This is the balance needed to ensure that citizenship is not formal. Equality in rights is impossible without equality in duties.⁴¹ We believe that all persons who are permanently registered in Georgia, have a permanent job or a legal source of income and confirm their commitment to the national sovereignty of the Republic of Georgia and its territorial integrity by signing the declaration-oath, can become citizens of the Republic of Georgia.”⁴²

⁴⁰ “კითხვა – ბატონო პრეზიდენტო, შეკითხვა ენის ცოდნის შესახებ. თუ მე ენა არ ვიცი, ან თუ ვინმემ ქართული ენა არ იცის, ის მოქალაქეობას ვერ მიიღებს? პასუხი – ეს წესი მოქმედებს მათთვის, ვინც საქართველოში არ ცხოვრობს და მომავალში უნდა მიიღოს მოქალაქეობა. ყველა ეროვნების ადამიანი, ვინც საქართველოში ცხოვრობს, მიიღებს მოქალაქეობას ქართული ენის ცოდნის მიუხედავად. მაგრამ თუკი თქვენ ჩამოხვალთ ჩვენთან და მოინდომებთ საქართველოს მოქალაქეობას, თქვენ უნდა ისწავლოთ ქართული. მე მგონი, გასაგებია არა? კითხვა – და იმათმა ბავშვებმა, ვინც ახლა საქართველოში ცხოვრობს, უნდა ისწავლონ ქართული? პასუხი – რა თქმა უნდა, უნდა ისწავლონ, მათი მშობლები უკვე მზად იქნებიან აღიარონ სახელმწიფო ენა და ბავშვებს ქართული ასწავლონ. ეს სახელმწიფო ენაა. მათ უნდა გამოხატონ ერთგულება, უნდა აღიარონ, რომ არიან ჩვენი კონსტიტუციის ერთგული და თუკი ისინი კონსტიტუციას აღიარებენ, მათ უნდა ისწავლონ ქართული. კითხვა – მისცემთ თუ არა მოქალაქეობას იმათ, ვინც საქართველოს ფარგლებს გარეთ არის წასული? პასუხი – თუ ისინი სამშობლოში დაბრუნდებიან, ჩვენ მივცემთ მათ მოქალაქეობას. ორმაგი მოქალაქეობა, როგორც წესი, არ გვექნება.” Volume II, 217–239. Published in საქართველოს რესპუბლიკა / *sakartvelos respublika*, No. 135 (155), 1–2, 11.07.1991.

⁴¹ “მხოლოდ ჩვენ, ერთად თუ გამოვავლენთ სოლიდარობას, სურვილს, გავუგოთ ერთმანეთს დიალოგის გზით, შევძლებთ ავაშენოთ ჩვენი დემოკრატიული დამოუკიდებელი საქართველო. ვიცი, რომ ზოგიერთები ცდილობენ შეარყიონ ჩვენი ხალხების მრავალსაუკუნოვანი მეგობრობა. ისიც ვიცი, რომ გამოჩნდა თქვენს შორის რამდენიმე კაცი, რომლებიც ჩემს მიერ გამოთქმულ აზრს სავსებით დამახინჯებულად განმარტავენ. დიახ, ვთქვი, რომ ის, ვინც მონაწილეობას არ მიიღებს 31 მარტის რეფერენდუმში, ამით ეჭვქვეშ აყენებს საქართველოს მოქალაქეობის უფლებას. ეს, ჩემო ძვირფასებო, ვაჭრობა როდია. მთელ ცივილიზებულ მსოფლიოში მოქალაქეობას იღებენ მაშინ, როცა არის ურთიერთვალდებულებებისადმი მზადყოფნა: პოტენციური მოქალაქისა – სახელმწიფოს წინაშე და სახელმწიფოსი – მოქალაქის წინაშე. ყველა დემოკრატიულ ქვეყანაში მოქალაქეობის მიღება გულისხმობს ქვეყნის ენისა და სუვერენიტეტისადმი პატივისცემას. ეს ის ბალანსია, რომელიც საჭიროა იმისათვის, რომ მოქალაქეობა ფორმალური არ იყოს. თანასწორობა უფლებებში შეუძლებელია მოვალეობებში თანასწორობის გარეშე.” Volume I, 271–274. Published in საქართველოს რესპუბლიკა / *sakartvelos respublika*, No. 61 (81), 1, 30.03.1991.

⁴² “მიგვაჩნია, რომ საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქედ შეიძლება გახდეს ყველა ის პირი, ვინც მუდმივად ჩაწერილია საქართველოში, აქვს მუდმივი სამუშაო ადგილი ან ლეგალური შემოსავლის

Regarding those already living in Georgia, Gamsakhurdia assured that everyone regardless of his or her ethnicity will receive citizenship:

“In addition, the Citizenship Law of Georgia, which will grant citizenship to all those who are permanently registered in the Republic of Georgia, is in its finalisation phase.”⁴³

However, for this he chooses a surprising event as a possible key date:

“Z.G. - As for the draft of the law on citizenship, here, of course, there will be the same restrictions as in all civilized countries, in particular, there will be a residence permit. Only those residents, regardless of nationality, who lived in Georgia before the annexation will receive citizenship. J. – Do you mean the annexation of 1921? Z.G. – I have not yet clarified this issue, but we may even accept the year 1801.”⁴⁴

If he chose the annexation of 1921 as the key date he would clearly show that ethnicity was not of any relevance but solely the duration of residency in Georgia – which would mean that in the case of 1921 at least two generations and in the case of 1801 even 6 generations would receive citizenship. So the aspect that seems to have been the most important for him with respect to citizenship is the approval of Georgia’s independence and loyalty to the constitution. The Georgia that Gamsakhurdia had in mind was thought to be a nation of will, based on a kind of “independence patriotism”.

However, his claim is not unproblematic. By naming the commitment to independence as a prerequisite for citizenship in the 1991 referendum, he actually contradicts the principle of secret and free elections, and it seems questionable how he envisioned the implementation of that. So even if the commitment to the constitution and independence was a legitimate demand, his statement could be misunderstood by the ethnic minorities and also misused by those who were against independence and wanted to further aggravate the situation.

Given this evidence, I conclude that Gamsakhurdia's understanding of nation was based on Ilia Chavchavadze definition of nation as a composition of motherland, language and faith – in exactly this order. The main aspect was territorial: it is indeed important to note that the first pillar was not blood, race or ethnicity but the “motherland” in a territorial meaning. Second comes the Georgian language, the knowledge of which Gamsakhurdia considered a prerequisite

წყარო და დეკლარაცია-ფიცზე ხელმოწერით დადასტურებს თავის ერთგულებას საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო სუვერენიტეტის, მისი ტერიტორიული მთლიანობის მიმართ.” Volume II, 49–100. Published in საქართველოს რესპუბლიკა / *sakartvelos respublika*, No. 99–100 (120), 2–4, 22.05.1991.

⁴³ “გარდა ამისა, დასრულების ფაზაშია საქართველოს მოქალაქეობის კანონი, რომელიც ითვალისწინებს მოქალაქეობის მინიჭებას ყველასათვის, ვინც მუდმივად არის ჩაწერილი საქართველოს რესპუბლიკაში.” Volume II, 167–169. Published in საქართველოს რესპუბლიკა / *sakartvelos respublika*, No. 116 (136), 1, 14.06.1991.

⁴⁴ “Z.G. – რაც შეეხება მოქალაქეობრიობის კანონის პროექტს, აქ, რა თქმა უნდა, ისეთივე შეზღუდვები იქნება, როგორც ყველა ცივილიზებულ ქვეყანაშია, კერძოდ, იქნება ბინადრობის ცენზიც. მოქალაქეობრიობას ნამდვილად მხოლოდ ის მცხოვრებნი მიიღებენ, ეროვნების მიუხედავად, რომლებიც საქართველოში ანექსიამდე ცხოვრობდნენ. J. – 1921 წლის ანექსიას გულისხმობთ? Z.G. – ეს საკითხი ჯერ არ დამიზუსტებია, მაგრამ შეიძლება 1801 წელიც კი მივიღოთ.” Volume I, 125–127. Published in საქართველოს რესპუბლიკა / *sakartvelos respublika*, No. 13, 1, 21.12.1990.

for democratic participation, precisely because he saw Georgia as a multi-ethnic state: in order to create a common and unified level of communication, there had to be a *lingua franca*, in this case Georgian, as the national and official language. In the case of faith, this was not seen as a religious confession but rather as a commitment to common principles such as the independence of the Georgian state and loyalty to the constitution. Gamsakhurdia does speak of the Christian culture as guiding in Georgia, but for him this is not in contradiction or a point of conflict with a multi-ethnic and thus also multi-religious community that has always existed in Georgia.

Last but not least, the slogan საქართველო ქართველებისათვის / *sakartvelo karvelebisatvis* (“Georgia for the Georgians”), often attributed to Gamsakhurdia, deserves a closer look. If we consider the generally accepted assumption in the scientific literature that this was his central political slogan, it is very surprising that there is not a single direct attestation of this phrase in his speeches. There are only two instances in which he mentions this sentence, but here, he only quotes it and, most importantly, strictly rejects it:

“Obviously, the situation in South Ossetia and Abkhazia is somewhat different - the Communist Party of the Soviet Union has found its reasoning ground, which it needs so much to fight with us. If we believe these reports, we might think that we are doing nothing but ruining the friendship of the peoples living in Georgia. As if we were shouting the slogan ‘Georgia for the Georgians’ and oppressed non-Georgians. Unfortunately, our information does not get on the pages of the central newspapers and people believe this nonsense...”⁴⁵

On another occasion, he again makes it clear that he never uttered this slogan:

“Western mass media, repeating all the lies of Soviet propaganda, created the image of a cruel dictator in Georgia – a ‘Caucasian Saddam Hussein’. According to this myth, I encroached upon all political privileges, had my political opponents imprisoned, violated human rights, oppressed ethnic minorities, and shouted out the slogan ‘Georgia for the Georgians’. But in fact everything was the opposite. The slogan ‘Georgia for the Georgians’, so foreign to my Christian and democratic ideals, was never called out by me.”⁴⁶

⁴⁵ “ცხადია, რამდენადმე სხვაგვარი სიტუაციაა სამხრეთ ოსეთში და აფხაზეთში - ის საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა პარტიამ მიაგნო საყრდენ წერტილს, რომელიც ესოდენ სჭირდება ჩვენთან საბრძოლველად. ამგვარ ცნობებს რომ ავყვეთ, ჩვენ თურმე იმის გარდა არას ვაკეთებთ, რომ საქართველოში მოსახლე ხალხების მეგობრობას ვანგრავთ. ვითომდა შევიარაღდით ლოზუნგით – საქართველო – ქართველებს“ და არაქართველებს ვავიწროვებთ. სამწუხაროდ, ჩვენი ინფორმაცია ცენტრალური გაზეთების ფურცლებზე ვერ ხვდება და ხალხს სჯერა ეს სისულელე ...” Volume I, 153–159. Published in საქართველოს რესპუბლიკა / *sakartvelos respublika*, No. 36 (56), 1, 22.02.1991.

⁴⁶ “დასავლეთის მასობრივმა საშუალებებმა, იმეორებენ რა საბჭოთა პროპაგანდის ყველა ტყუილს, შექმნეს წარმოდგენა (იმიჯი) უღმობელი დიქტატორისა საქართველოში – ‘კავკასიელი სადამ ჰუსეინი’. ამ მითის მიხედვით ხდებოდა ყველა პოლიტიკური პრივილეგიების ხელყოფა, პატიმრობაში აპყავდა მისი პოლიტიკური ოპონენტები, ირღვეოდა ადამიანის უფლებები, ხდებოდა ეთნიკური უმცირესობების დაჩაგვრა და გაისმოდა მოწოდება ლოზუნგით საქართველო ქართველებისათვის. მაგრამ ფაქტიურად ყველაფერი იყო პირიქით. ლოზუნგი საქართველო ქართველებისათვის ასე უცხო ჩემი ქრისტიანული და დემოკრატიული იდეალებისათვის, არასოდეს ყოფილა მოწოდებული ჩემს მიერ.” Volume III, 268–279. Published in ადდგომა/*aghdgoma*, No. 16 (48), 1–2, 12.05.1993.

4. Results of the quantitative and qualitative analyses

After the quantitative and qualitative analyses, I thus come to the conclusion that there is a huge difference between what Gamsakhurdia uttered himself and what the scientific literature says about him. Although there are a few problematic statements, neither the quantitative nor the qualitative analysis reveals any explicit and systematic use of hate speech against the ethnic minorities of Abkhazia and Ossetia; Gamsakhurdia did not systematically classify other ethnic groups or minorities as inferior and did not openly call for violence against them, at least not for the period for which the collected speeches are available.

In light of this result, we must ask how such a discrepancy between Gamsakhurdia's speeches and his reception may have come about. The ambiguity of political language could be used here as an explanatory approach. In addition to the many passages in which he speaks of peaceful and equal coexistence, there are also passages in which the subtext suggests a different interpretation. Judging about subtexts is not easy, however, because it is difficult to prove whether it was intentional or unintentional and therefore the question of liability cannot be clarified in this regard.

I would like to illustrate this with the citizenship issue. On multiple occasions Gamsakhurdia linked the granting of citizenship to the vote for the referendum of independence – these statements are prime examples of the ambiguity of political language. Although the link between the referendum and the citizenship issue seems to be a logical demand from the state's point of view (e.g., loyalty to the constitution or the basic political order is in many countries a prerequisite for becoming a civil servant), it can also be read as an attempt at blackmailing: "Vote for independence, otherwise you won't get citizenship." Not getting citizenship would be associated with the fear of losing everything or at least certain rights at the end. The minorities could understand it as the state leaving them no other option at all. The same is true of the demand of loyalty to the state. This demand can be understood as a condition: "your rights are guaranteed as long as you are loyal to the state". In this sense, the meaning of the equally necessary obligation of the state towards the citizens is lost. Furthermore, "state" can also be understood as "government", or "constitution" as "law", which in turn can be arbitrary and can create the feeling of depending on the mercy of the state.

Political language is fundamentally imprecise, which results in its ambiguity and thus the possibility of alternative interpretations. In a political situation where there is an atmosphere of fear and uncertainty, a lot can be misunderstood. So it may be that Gamsakhurdia did not use hate speech but, contrary to that, he intentionally left room for misinterpretation while his political actions were violent and directed against the ethnic minorities. However, we must admit that at a certain point the listener's perception of what is being said is beyond the speaker's influence. The generally tense situation at the time and the great uncertainties may thus have led to the ethnic minorities primarily perceiving the negative subtext of his speeches.

This first empirical study on Zviad Gamsakhurdia's political speech shows that there is a great need for further research in order to clarify the question of his complicity in these conflicts; in any case, his alleged position in the scientific literature requires closer scrutiny.

5. Limits and possibilities of politolinguistic analysis

The fact that the given text collection is a compilation of printed speeches, interviews etc. of Zviad Gamsakhurdia, has some important consequences. There are two things that must be kept in mind here: first, it cannot be assumed that these volumes contain all of Gamsakhurdia's public statements and speeches. Second, in the case of the speeches and interviews that were printed in journals and magazines and served as the basis for the collection, it cannot be guaranteed that every word was recorded or reproduced faithfully. For this purpose, audio or video material would have to be available for all his speeches, which has not been the case. This means that all the conclusions we can draw from the collection are only based on these texts in their specific form. They will have to be revised as soon as more or better text material or even audio-video material becomes available.

The term of office of Zviad Gamsakhurdia was very short, which is why only a limited number of relevant materials exist that can be used for a political-linguistic analysis. In order to actually get an answer to the question of what Gamsakhurdia's attitude towards minorities was, it would therefore also be necessary to examine his statements before his term of office, for example during his time as a dissident. Even then, a quantitative analysis can never be sufficient and must always be supplemented by qualitative analyses.

In addition, the speeches of other politicians that were active during that time must also be taken into account: it is possible that the hate speech attributed to Gamsakhurdia was in fact uttered by other politicians.

Another aspect is the need to combine the analytical methods. As long as only those text passages can be found in which the searched terms are used directly, the quantitative analysis reaches its limits as soon as, e.g., personal pronouns or other reference words are used. In these cases, implications, allusions or ambiguities fall under the grid. A quantitative analysis alone can only be fruitful if there are very large data sets available.

There are also certain technical limitations to the politolinguistic analysis of these speeches. For the time being, the GNC is primarily designed for linguistic analysis and cannot use the full potential of politolinguistic analysis methods. What is currently not yet possible is:

- the analysis of argument structures
- sentiment analysis
- a systematic examination of ambiguities
- the analysis of styles of speech, the use of idioms and metaphors as well as rhetoric devices
- an analysis according to text types.

Nevertheless, even with the limited technical possibilities, more complete conclusions can be drawn when quantitative and qualitative analysis are combined. The approach of initially working out "anomalies" and "peculiarities" with the quantitative analysis and then, based on this, carrying out a qualitative analysis has certainly proven successful in the given case. But it is important for explanatory approaches in the context of qualitative analyses to include related scientific fields such as history, ethnology, sociology, and so on.

References

- Adamzik, Kirsten** (2018): "Textlinguistik." In: Liedtke / Tuchen, *Handbuch Pragmatik*, 53–64.
- Agadjanian, Alexander/Jödicke, Ansgar/van der Zweerde, Evert** (eds.) (2015): *Religion, Nation and Democracy in the South Caucasus*. London/New York: Routledge.
- Allen, W. E. D.** (1932): *A History of the Georgian People – from the Beginning down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*. London: Routledge.
- Anchabadze, George** (2009): "Principal Stages of Ethnical Development of the Georgian Nation from Ancient Times to the Phase of Nation Formation". *Identity Studies in the Caucasus and the Black Sea Region*, 1, 51–65.
- Anderson, Benedict** (2005): *Die Erfindung der Nation – zur Karriere eines folgenreichen Konzeptes*. Frankfurt: Campus.
- Arnold, Markus** (2019): "Narrative der Demokratie: Reden über das Volk, die Politik und den Populismus." In: Müller / Precht, *Narrative*, 27–62.
- Baddeley, John F.** (1908): *The Russian Conquest of the Caucasus*. London: Longmans.
- Bakradse, Akaki** (2019): *Ilia Tschawtschawadse. Eine Biographie*. Leipzig: Leipziger Literaturverlag.
- Balci, Bayram/Motika, Raoul** (2005): "Der Islam im post-sowjetischen Georgien – ein vorläufiger Überblick." In: Schröder, *Georgien*, 102–126.
- Bergem, Wolfgang** (2014): "Narrative Formen in Geschichtspolitik und Erinnerungskultur." In: Hofmann / Renner / Teich, *Narrative Formen*, 31–48.
- Bergem, Wolfgang** (2019): "Volkserzählungen. Narrative des Volkes, Narrative über das Volk." In: Müller / Precht, *Narrative*, 63–80.
- Berry, Michael W./Kogan, Jacob** (2010): *Text Mining: Applications and Theory*. Chichester: Wiley.
- Bgazhba, Oleg** (1999): "History: 1st – 18th Century". In: Hewitt, *The Abkhazians*, 59–66.
- Bhabha, Homi** (ed.) (1990): *Nation and narration*. London: Routledge.
- Blauvelt, Timothy** (2014): "'From words to action!' Nationality policy in Soviet Abkhazia (1921-38)." In: Jones, *The Making*, 232–262.
- Bonacchi, Silvia** (2018): "Verbale Aggression." In: Liedtke / Tuchen, *Handbuch Pragmatik*, 439–447.
- Broers, Laurence** (2014): "Unpacking the meta-conflict: claims of sovereignty, self-determination and territorial integrity in the Georgian-Abkhaz conflict." In: Jones, *The Making*, 263–283.
- Bubenhofer, Noah** (2017): "Kollokationen, n-Gramme, Mehrworteinheiten." In: Roth / Wengeler / Ziem, *Handbuch Sprache*, 69–93.
- Chikovani, Nino** (2012): "The Georgian historical narrative: From pre-Soviet to post-Soviet nationalism". *Dynamics of Asymmetric Conflict: Pathways toward terrorism and genocide*, 5/2, 107–115. [DIO: <https://doi.org/10.1080/17467586.2012.742953>, 03.12.2022].
- Chirikba, Vjacheslav** (1999): "Origin of the Abkhazian people." In: Hewitt, *The Abkhazians*, 37–47.
- Chkhartishvili, Mariam** (2013): "Georgian Nationalism And The Idea of Georgian Nation". *Codrul Cosminului*, XIX/2, 189–206. [URL: http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC19/2/georgian.pdf, 23.12.2022].

- Crego, Paul** (1994): "Religion and Nationalism in Georgia". *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 14/3, 1.
- Dieckmann, Walther** (1980): "Sprache in der Politik." In: Greiffenhagen, *Kampf um Wörter?*, 47–64.
- Dittrich, Eckard/Lentz, Astrid** (1994): "Die Fabrikation von Ethnizität." In: Köbler / Schiel, *Nationalstaat und Ethnizität*, 23–43.
- Drobiževa, Leokadija M.** (2008): "Nationalismus in Republiken der Russischen Föderation (Sacha, Südossetien, Tatarstan, Tuva): Die Ideologie der Elite und das Massenbewusstsein." In: Jahn, Egbert (ed.): *Nationalismus im spät- und postkommunistischen Europa*. Baden-Baden: Nomos, 27–54.
- Dumm, Sebastian/Niekler, Andreas** (2016): "Methoden, Qualitätssicherung und Forschungsdesign. Diskurs- und Inhaltsanalyse zwischen Sozialwissenschaften und automatischer Sprachverarbeitung." In: Lemke / Wiedemann, *Text Mining*, 89–116.
- Edelmann, Murray** (1980): "Politische Sprache und politische Realität." In: Greiffenhagen, *Kampf um Wörter?*, 39–45.
- Fairclough, Norman** (1989): *Language and power*. London: Longman.
- Felder, Ekkehard/Gardt, Andreas** (eds.) (2018): *Wirklichkeit oder Konstruktion? Sprachtheoretische und interdisziplinäre Aspekte einer brisanten Alternative*. Berlin: de Gruyter.
- Fix, Ulla** (2008): "Text und Textlinguistik." In: Janich, *Textlinguistik*, 15–34.
- Fleischmann-Bisten, Walter** (2005): "Religiöser Pluralismus in Georgien." In: Schröder, *Georgien*, 71 – 88.
- Franke-Schwenk, Anja** (2014): "Politische Narrative in autoritären Herrschaftskontexten." In: Gadinger / Jarzebski / Yildiz, *Politische Narrative*, 363–386.
- Fuchslocher, Eva** (2010): *Vaterland, Sprache, Glaube – Orthodoxie und Nationenbildung am Beispiel Georgiens*. Stuttgart: ibidem-Verlag.
- Gabisonia, Aleksandre** (2012): "Formation of the Georgian National Discourse. Introduction." *Identity Studies in the Caucasus and the Black Sea Region*, 4, 66–81.
- Gadinger, Frank/Jarzebski, Sebastian/Yildiz, Taylan** (eds.) (2014): *Politische Narrative: Konzepte – Analysen – Forschungspraxis*. Wiesbaden: Springer.
- Gadinger, Frank/Jarzebski, Sebastian/Yildiz, Taylan** (2014): "Politische Narrative. Konturen einer politikwissenschaftlichen. Erzähltheorie." In: Gadinger / Jarzebski / Yildiz, *Politische Narrative*, 3–38.
- Gardt, Andreas** (2018): "Wort und Welt. Konstruktivismus und Realismus in der Sprachtheorie". In: Felder / Gardt, *Wirklichkeit oder Konstruktion?*, 1–44.
- Goldenberg, Suzanne** (1994): *Pride of Small Nations. The Caucasus and Post-Soviet Disorder*. London: Zed Books.
- Greiffenhagen, Martin** (ed.) (1980): *Kampf um Wörter? Politische Begriff im Meinungsstreit*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- Greiffenhagen, Martin** (1980): "Einleitung." In: Greiffenhagen, *Kampf um Wörter?*, 9–37.
- Halbach, Uwe** (2005): "Ethnische Vielfalt in Georgien." In: Schröder, *Georgien*, 19–32.

- Harzl, Benedikt** (2016): *Der Georgisch-Abchasische Konflikt. Eine rechtliche und politische Analyse*. Baden-Baden: Nomos.
- Haselmayer, Martin/Jenny, Marcelo** (2017): "Sentiment analysis of political communication: combining a dictionary approach with crowdcoding." In: *Quality & Quantity* 51 (6), 2623–2646. [DOI: 10.1007/s11135-016-0412-4].
- Heinemann, Wolfgang** (2008): "Textpragmatische und kommunikative Ansätze." In: Janich, *Textlinguistik*, 113–143.
- Hewitt, George** (ed.) (1999): *The Abkhazians*. London: Curzon Press.
- Hirschmann, Hagen** (2019): *Korpuslinguistik – eine Einführung*. Stuttgart: Metzler.
- Hofmann, Wilhelm/Renner, Judith/Teich, Katja** (eds.) (2014): *Narrative Formen der Politik*. Wiesbaden: Springer.
- Jahn, Egbert** (ed.) (2008): *Nationalismus im spät- und postkommunistischen Europa*. Baden-Baden: Nomos.
- Janich, Nina** (ed.) (2008): *Textlinguistik – 15 Einführungen*. Tübingen: Narr.
- Jansen, Christian/Borggräfe, Henning** (2007): *Nation, Nationalität, Nationalismus*. Frankfurt: Campus.
- Jones, Stephen F.** (2015): *Georgia – a Political History Since Independence*. London: Tauris.
- Jones, Stephen F.** (ed.) (2014): *The Making of Modern Georgia, 1981–2012. The First Georgian Republic and its Successor*. London: Routledge.
- Kamarauli, Anastasia** (2020): *Die politische Sprache Swiad Gamsachurdias. Eine Analyse seiner politischen Reden im Hinblick auf die ethnischen Minderheiten in Georgien*. (Master Thesis, Goethe University Frankfurt).
- Kämper, Heidrun** (2017): "Personen als Akteure." In: Roth / Wengeler / Ziem, *Handbuch Sprache*, 259 – 279.
- Kappeler, Andreas** (2008): "(Sub-)Nationalismen der Nationen ohne Staat." In: Jahn, *Nationalismus*, 14–26.
- Kaufmann, Stuart J.** (2001): *Modern Hatreds. The Symbolic Politics of Ethnic War*. London: Cornell University Press.
- Kekelia, Tatia** (2015): "Building Georgian national identity: a comparison of two turning points in history." In: Agadjanian / Jödicke / van der Zweerde, *Religion*, 120–134.
- Khutsishvili, George** (1994): "Intervention in Transcaucasus." *Perspective*, 4/3.
- Klein, Josef** (2014): *Grundlagen der Politolinguistik. Ausgewählte Aufsätze*. Berlin: Frank & Timme.
- Klein, Josef** (2018): "Sprache in der Politik." In: Liedtke / Tuchen, *Handbuch Pragmatik*, 358–369.
- Klein, Josef** (2019): *Politik und Rhetorik. Eine Einführung*. Wiesbaden: Springer.
- Klinker, Fabian/Scharloth, Joachim/Szczęk, Joanna** (ed.) (2018): *Sprachliche Gewalt – Formen und Effekte von Pejorisierung, verbaler Aggression und Hassrede*. Stuttgart: Metzler.
- Kokeev, Aleksandr M** (2008): "Abchasien – Auf dem Weg zur nationalen Wiedergeburt oder zum ethnokratischen Staat." In: Jahn, *Nationalismus*, 273 – 295.
- Kößler, Reinhart/Schiel, Tilman** (ed.) (1994): *Nationalstaat und Ethnizität*. Frankfurt: IKO.

- Köbler, Reinhart/Schiel, Tilman** (1994): “Nationalstaaten und Grundlagen ethnischer Identität.” In: Köbler / Schiel, *Nationalstaat und Ethnizität*, 1–21.
- Lak’oba, Stanislav** (1999): “History: 18th century – 1917.” In: Hewitt, *The Abkhazians*, 67–88.
- Lak’oba, Stanislav** (1999): “History: 1917–1989.” In: Hewitt, *The Abkhazians*, 89–101.
- Langner, Haiko** (2009): *Krisenzone Südkaukasus. Berg-Karabach, Abchasien und Südossetien im Spannungsfeld von Identität, Völkerrecht und geostrategischen Interessen*. Berlin: Köster.
- Lawrence, John/Reed, Chris** (2019): “Argument Mining: A Survey.” *Computational Linguistics* 45/4, 765–818.
- Lemke, Matthias/Wiedemann, Gregor** (eds.) (2016): *Text Mining in den Sozialwissenschaften*. Wiesbaden: Springer.
- Lemke, Matthias/Wiedemann, Gregor** (2016): “Einleitung: Text Mining in den Sozialwissenschaften. Grundlagen und Anwendungen zwischen qualitativer und quantitativer Diskursanalyse.” In: Lemke / Wiedemann, *Text Mining*, 1–13.
- Liedtke, Frank/Tuchen, Astrid** (eds.) (2018): *Handbuch Pragmatik*. Stuttgart: Metzler.
- Llanque, Marcus** (2014): “Metaphern, Metanarrative und Verbindlichkeitsnarrationen: Narrative in der Politischen Theorie.” In: Hofmann / Renner / Teich, *Narrative Formen*, 7–30.
- Lötscher, Andreas** (2008): “Textsemantische Ansätze.” In: Janich, *Textlinguistik*, 85–111.
- Mammadov, Müschfig** (2012): *Die Sezessionskonflikte im postsowjetischen Raum und das Selbstbestimmungsrecht der Völker*. Berlin: WVB.
- Mangott, Gerhard** (ed.) (1999): *Brennpunkt Südkaukasus – Aufbruch trotz Krieg, Vertreibung und Willkürherrschaft?* Wien: Braunmüller.
- Manutscharjan, Aschot** (2009): “Die innenpolitische Entwicklung Georgiens von 1991 bis 1996 unter besonderer Berücksichtigung der Sezessionskonflikte.” In: Reiter, *Die Sezessionskonflikte*, 71–100.
- Matsaberidze, David** (2014): “The Role of Civic Nationalism in Transformation of Internal Ethnic Politics of the Post-Soviet Georgia.” *Ecmi Working Paper*, 83. [https://www.files.ethz.ch/isn/189030/ECMI_Working_Paper_83.pdf, 29.11.2022].
- Meibauer, Jörg** (ed.) (2013): *Hassrede / Hate Speech. Interdisziplinäre Beiträge zu einer aktuellen Diskussion*. Gießener Elektronische Bibliothek [URL: <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2013/9251/> , 03.11.2019].
- Müller, Michael/Precht, Jørn** (eds.) (2019): *Narrative des Populismus – Erzählmuster und -strukturen populistischer Politik*. Wiesbaden: Springer.
- Müller, Michael** (2019): “Narrative, Erzählungen und Geschichten des Populismus. Versuch einer begrifflichen Differenzierung.” In: Müller / Precht, *Narrative*, 1–10.
- Niehr, Thomas** (2014): *Einführung in die Politolinguistik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Nodia, Ghia** (1999): “Trying do Build (Democratic) State Institutions in Independent Georgia.” In: Mangott, *Brennpunkt*, 105–137.
- Nodia, Ghia** (2009): “Components of the Georgian National Idea: An Outline.” *Identity Studies in the Caucasus and the Black Sea Region* 1, 84–101.
- Orsi, Giuseppe et al.** (eds.) (1994): *Nation, Nationalstaat, Nationalismus*. Frankfurt: Peter Lang.

- Pelkmans, Mathijs** (2006): *Defending the Border. Identity, Religion, and Modernity in the Republic of Georgia*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- Ramishvili, Levan/Chergoleishvili, Tamar** (2014): "March of the goblins – Permanent Revolution in Georgia." In: Jones, *The Making*, 175–201.
- Reiter, Erich** (ed.) (2009): *Die Sezessionskonflikte in Georgien*. Wien: Böhlau.
- Roellecke, Gerd** (1994): "Herrschaft und Nation. Zur Entstehung des Nationalismus." In: Orsi et al., *Nation, Nationalstaat, Nationalismus*, 17–32.
- Roth, Kersten Sven/Wengeler, Martin/Ziem, Alexander** (eds.) (2017): *Handbuch Sprache in Politik und Gesellschaft*. Berlin: De Gruyter.
- Sabanadze, Natalie** (2014): "Georgia's ethnic diversity: a challenge to state-building". In: Jones, *The Making*, 119–140.
- Saparov, Arsène** (2015): *From Conflict to Autonomy in the Caucasus. The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*. New York: Routledge.
- Schmidt, Jürgen** (2009): "Konfliktursachen Abchasien und Südossetien." In: Reiter, *Die Sezessionskonflikte*, 101–128.
- Schröder, Bernd** (2005): *Georgien – Gesellschaft und Religion an der Schwelle Europas*. St. Ingbert: Röhrig.
- Simon, Gerhard** (1986): *Nationalismus und Nationalitätenpolitik in der Sowjetunion. Von der Diktatur zur nachstalinistischen Gesellschaft*. Baden-Baden: Nomos.
- Suny, Ronald G.** (1994): *The Making of the Georgian Nation*. Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.
- Stede, Manfred** (2007): *Korpusgestützte Textanalyse. Grundzüge der Ebenen-orientierten Textlinguistik*. Tübingen: Narr.
- Stede, Manfred** (2008): "Computerlinguistik und Textanalyse." In: Janich, *Textlinguistik*, 333–351.
- Stulpe, Alexander/Lemke, Matthias** (2016): "Blended Reading. Theoretische und praktische Dimensionen der Analyse von Text und sozialer Wirklichkeit im Zeitalter der Digitalisierung." In: Lemke / Wiedemann, *Text Mining*, 17–61.
- Tevzadze, Gigi** (2009): "The Birth of the Georgian Nation. Identity and Ideology. Political and Societal Identities. Nationality and Religiosity." *Identity Studies in the Caucasus and the Black Sea Region*, 1, 5–21.
- Thomas, Edward G.** (2006): "When Sugar Cane Grows in the Snow: Ethno-Nationalist Politics and the Collapse of the Georgian State." *Undercurrent*, 3/1, 53–64.
- Wälzholz, Gunnar** (1997): "Nationalismus in der Sowjetunion. Entstehungsbedingungen und Bedeutung nationaler Eliten." *Arbeitspapiere des Bereichs Politik und Gesellschaft*, Heft 8. [URL: <https://www.oei.fu-berlin.de/politik/publikationen/AP08.pdf> , 11.12.2019].
- Warnke, Ingo H.** (2008): "Text und Diskurslinguistik." In: Janich, *Textlinguistik*, 35–52.
- Wassmund, Hans** (2005): "Georgien in der Ära der Sowjetunion – ein Kapitel politischer Geschichte." In: Schröder, *Georgien*, 9–18.
- Welt, Cory** (2014): "A fateful moment: ethnic autonomy and revolutionary violence in the Democratic Republik of Georgia (1918–21)." In: Jones, *The Making*, 205–231.

- Wengeler, Martin** (2017): "Wortschatz I: Schlagwörter, politische Leitvokabeln und der Streit um Worte." In: Roth / Wengeler / Ziem, *Handbuch Sprache*, 22 – 46.
- Wheatley, Jonathan** (2005): *Georgia from National Awakening to Rose Revolution*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Wright, Sue** (2016): *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ziem, Alexander** (2017): "Wortschatz II: quantifizierende Analyseverfahren." In: Roth / Wengeler / Ziem, *Handbuch Sprache*, 47–68.
- Ziem, Alexander/Fritsche, Björn** (2018): "Von der Sprache zur (Konstruktion von) Wirklichkeit." In: Felder / Gardt, *Wirklichkeit oder Konstruktion?*, 243–276.

**ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური გამოსვლების
ანალიზი აფხაზეთისა და ოსეთის ეთნიკურ
უმცირესობებთან დაკავშირებით
ანასტასია ყამარაული**

წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილი კვლევა თეორიული თვალსაზრისით ნაწილობრივ ეფუძნება კონსტრუქტივიზმს. ამ პერსპექტივიდან სამყარო, აზროვნება და ენა ურთიერთქმედებენ ციკლურ რეჟიმში, რომელშიც სამყარო განსაზღვრავს ჩვენს აზროვნებას, ის კი, თავის მხრივ - ენას. შედეგად, სამყაროს აღქმა ხორციელდება ენის მეშვეობით, რომელიც დეტერმინირებულია აზროვნებით. ჩვენი მოსაზრებით, ამ ციკლზე გავლენის სხვადასხვა საშუალება არსებობს; მაგალითად, შეგვიძლია შევცვალოთ ჩვენი მოსაზრებების ენობრივი რეალიზაცია კონკრეტულ ფაქტთან ან თემასთან მიმართებით და ამით შევცვალოთ მისი აღქმა. საბოლოოდ, ჩვენ შეგვიძლია შევცვალოთ ფაქტების/თემების მიმართ საზოგადოების დამოკიდებულება და, შესაბამისად, ჩვენი მოქმედების გზაც.

სტატიაში განხილულია დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას გამოსვლები ეთნიკური უმცირესობების შესახებ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მზარდი ტერიტორიული კონფლიქტის ფონზე. ჩვენი ინტერესი აღნიშნული საკითხისადმი გამოწვეული იყო სურვილით, ემპირიულად შეგვესწავლა სამეცნიერო ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებული მოსაზრების ვალიდურობა, რომლის მიხედვითაც, ზვიად გამსახურდია სიძულვილის ენას იყენებდა საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ ამ შეფასებას პოლიტოლოგები საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში უკვე 30 წელზე მეტია იზიარებენ, ჯერ არავის შეუხსწავლია აღნიშნული საკითხი ემპირიულად და არც სისტემური ანალიზი არ არსებობს ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური ენის შესახებ. შესაბამისად, აღნიშნული მოსაზრება ჯერჯერობით მხოლოდ ვარაუდს ეფუძნება. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური მეტყველების ემპირიულად დასაბუთებული და მეთოდოლოგიურად გამართული სისტემური ანალიზის არარსებობა იმითაც იყო განპირობებული, რომ ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური ენის მთლიანობაში შესწავლა მხოლოდ რამდენიმე წელია შესაძლებელი, მას შემდეგ, რაც ქართული ენის ეროვნულ კორპუსში შეიქმნა პოლიტიკური ტექსტების ქვეკორპუსი, რომელშიც ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური გამოსვლები შედარებით სრულად არის ასახული, რაც პოლიტიკოსის მეტყველების შესწავლის შესაძლებლობას გვაძლევს კორპუსლინგვისტური მეთოდების გამოყენებით.

კვლევის პროცესში რაოდენობრივი და თვისებრივი ანალიზის საშუალებით შესაძლებელი გახდა იმის დადგენა, რომ არსებული მონაცემების საფუძველზე ის ზოგადი ვარაუდი, რომლის მიხედვითაც ეთნიკური უმცირესობების მიმართ პრეზიდენტი სიძულვილის ენას სისტემატურად იყენებდა, არ დადასტურდა. თუმცა ზვიად გამსახურდიას გამოსვლების ენობრივმა ანალიზმა გამოავლინა მისივე განსხვავებული დამოკიდებულება ეთნიკურ უმცირესობებთან დაკავშირებით, რაც დაწვრილებით არის წარმოდგენილი სტატიაში.

ჩვენი კვლევის ძირითად ობიექტს წარმოადგენდა გამსახურდიას გამოსვლები, რომლებშიც საქართველოს პრეზიდენტი აფხაზეთისა და ოსეთის კონფლიქტებს ეხება. როგორც მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, გამსახურდია თავის პოლიტიკურ გამოსვლებში უმეტესად ყურადღებას ამახვილებს კონფლიქტის პოლიტიკურ ასპექტზე, ვიდრე ეთნიკურ საკითხზე. თუმცა მის მიერ გამოყენებული ეთნიკური, ისტორიული თუ პოლიტიკური ტერმინების ანალიზი გვაგარაუდებინებს, რომ მას განსხვავებული დამოკიდებულება ჰქონდა ოსეთის დამოუკიდებლობის მოძრაობის მიმართ, ვიდრე აფხაზეთში მიმდინარე პროცესების მიმართ. იგი არაიშვიათად იყენებს ფრაზას „**ე.წ. სამხრეთი ოსეთი**“ ან აღნიშნული რეგიონის ისტორიულ სახელწოდებას – **შიდა ქართლი**, თუმცა ეს ლინგვისტური დელეგატივაციის სტრატეგია მხოლოდ პოლიტიკურ დონეზეა გამოიყენებული და არა ეთნიკურ დონეზე. უმეტეს შემთხვევაში ზვიად გამსახურდია იყენებს ნეიტრალურ ფორმულირებას, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ, ზოგადად, ეთნიკური უმცირესობებისადმი მის უარყოფით დამოკიდებულებაზე აქაც არ შეიძლება საუბარი.

თუ შევადარებთ სიტყვების **ერი**, **ხალხი** და **მოსახლეობა** გამოყენების სიხშირეს, აშკარად იკვეთება ის ფაქტი, რომ ზვიად გამსახურდია თავს არიდებს კონფლიქტის კონტექსტში **ერის** გამოყენებას და აფხაზებთან, ასევე ოსებთან მიმართებით ისეთ ნეიტრალურ ტერმინებს იყენებს, როგორც არის **ხალხი** ან **მოსახლეობა**. კონცეპტი **ერი** გამოყენებულია ქართველებთან მიმართებით, თუმცა აქაც უნდა ითქვას, რომ პოლიტიკოსი ძირითადად მაინც ნეიტრალურ ფორმულირებას ამჯობინებს და ამ შემთხვევაშიც იყენებს სიტყვას **ხალხი**.

აფხაზეთისა და ოსეთის სეპარატისტული მოძრაობის შესახებ ზვიად გამსახურდიას გამოსვლების შედარებამ ცხადყო, რომ უარყოფითი სენტიმენტის გადმომცემი სიტყვები სჭარბობს ოსთა სეპარატიზმზე საუბრისას: აქ ვხვდებით ისეთ კოლუკანტებს, როგორებიცაა **ტერორისტი**, **ბანდიტი**, **სეპარატისტი**. აფხაზებზე საუბრისას მის მეტყველებაში მხოლოდ **სეპარატისტი** დასტურდება. ჩვენ მიერ გამოყენებული ემპირიულ მონაცემთა ბაზა არ არის სრული და არ მოიცავს ზვიად გამსახურდიას ყველა გამოსვლას, მაგრამ არსებული ემპირიული მასალების ანალიზიდან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ

პრეზიდენტი ოსეთის სეპარატისტული მოძრაობის მიმართ მეტად უარყოფითადაა განწყობილი, ვიდრე - აფხაზეთის მიმართ.

განსხვავებით საზოგადოდ გავრცელებული ვარაუდისა, რომ გამსახურდია სიძულვილის ენას იყენებდა ეთნიკური უმცირესობების მიმართ, ემპირიული მასალის ანალიზმა სრულიად სხვა სურათი გვიჩვენა: იგი არაერთხელ ეხება მეგობრულ და ძმურ კავშირს სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს შორის და არაერთხელ აღნიშნავს ხაზგასმით, რომ კავკასიის ხალხები ყოველთვის მშვიდობიანად ცხოვრობდნენ და თანაარსებობდნენ და რომ არსებული კონფლიქტები მხოლოდ საბჭოთა აგიტაციის შედეგია. ამასთან, გამსახურდიასთვის კონფლიქტი, უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკური ხასიათისაა. როგორც ემპირიული მასალის ანალიზმა გვიჩვენა, ეთნიკურ უმცირესობებთან დაკავშირებით უარყოფითად საუბრისას ეს ეხება პოლიტიკურ ასპექტს და არა - ეთნიკურს.

ზვიად გამსახურდიას გამოსვლების თვისებრივი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იგი **საქართველოს** განიხილავს, როგორც მრავალფეროვან ეთნიკურ სახელმწიფოს, რომელიც მიესაღმება ყველას, ვინც აღიარებს საქართველოს დამოუკიდებლობას. ეს მნიშვნელოვანი პუნქტია, რადგან ცხადყოფს, რომ მისთვის ეთნიკური წარმომავლობა გადამწყვეტი არ არის, მისთვის არსებითია დამოუკიდებელი ქართველი ერისადმი ერთგულება. ამით ის მიჰყვება ილია ჭავჭავაძის შეხედულებას **ერზე**, რომელიც შედგება სამი უმნიშვნელოვანესი კონცეპტისაგან: **ენა, მამული და სარწმუნოება** და რომლისთვისაც ეთნიკური კომპონენტი შეუსაბამოა.

საინტერესოა ისიც, რომ გამონათქვამი „საქართველო – ქართველებს“, რომლის ავტორადაც არაერთხელ არის დასახელებული ზვიად გამსახურდია, ვერბალურად მის გამოსვლებში არსად არ დასტურდება. ის ორი პასაჟი, რომლებიც ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური მეტყველების ქვეკორპუსში იძებნება, ციტირებაა, რომლებშიც გამსახურდია ამ შესიტყვების შესახებ საუბრობს. ორივე შემთხვევაში იგი კატეგორიულად უარყოფს ამ გამონათქვამს და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ეს ყველაფერი მას „მიაწერეს“. იგი არაერთხელ აცხადებს, რომ მისთვის საქართველო არის მრავალეთნიკური სახელმწიფო, რომელშიც სხვადასხვა ხალხი ყოველთვის მშვიდობიანად თანაცხოვრობდა და მისი სურვილია, რომ ასე გაგრძელდეს მომავალშიც. ემპირიული მასალის ანალიზი ცალსახად გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ ეთნიკურ უმცირესობებთან მიმართებით პოლიტიკოსის შესახებ არსებული ზოგადი მოსაზრება არ შეესაბამება სიმართლეს.

კვლევის შედეგები ცხადყოფს ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური გამოსვლების უფრო ღრმა და საფუძვლიანი შესწავლის აუცილებლობას თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით და საკმაო საფუძველს გვაძლევს

იმისათვის, რომ საყოველთაოდ გაზიარებული მოსაზრება აფხაზეთისა და ოსეთის კონფლიქტში ზვიად გამსახურდიას როლის შესახებ გადაიხედოს. პარალელურად, პასუხს მოითხოვს ლოგიკური კითხვა, თუ როგორ ჩნდება ასეთი შეუსაბამობა ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკური გამოსვლების აღქმასა და მათ რეალურ შინაარსს შორის.

სტატიაში ასევე ნაჩვენებია, თუ რა შესაძლებლობები არსებობს დღეს ქართული პოლიტიკური მეტყველების სისტემური კვლევის თვალსაზრისით ქართული ენის ეროვნული კორპუსის სახით და რომელ სფეროებში საჭიროებს იგი შემდგომ განვითარებას.

Towards the Linguistic-Politological Analysis of Interviews

Julian Hasche, Giorgi Jgharkava, Sophiko Berulava

Introduction

The scientific analysis of political discourse has gained more attention in the Georgian academic space, especially in recent years, although relevant studies are rarely conducted from the perspective of linguopolitology as a relatively new humanitarian discipline. The purpose of the present paper is the linguopolitological analysis of Georgian political speech, based on the example of a TV interview with a contemporary politician of Georgia, here referred to as T. T., as a concrete political discourse. The research methodology applied in this work is determined by the interdisciplinary nature of the research topic. In particular, the empirical material is examined according to the methods of critical and content analysis as well as statistical research. The mentioned methodology allows us to describe and analyse the presented material considering linguopolitological aspects (i.e. from the perspective of a linguistic analysis of political speech). It is clear that it is impossible to outline the linguistic profile of a politician within the frame of a single interview; this will require much more numerous and diverse materials. Nevertheless, this work pays specific attention to the statistical aspects of the linguistic analysis, which allows qualitatively important and interesting preliminary conclusions.

It is well known that discourse analysis, which has quite a long tradition, is topical for linguistics as well as for other humanitarian fields, since discourse research is interdisciplinary in its nature and requires the integration of research aspects of linguistics and other humanitarian domains such as, e.g., literary studies, political science, psychology, history, sociology, etc. It should further be noted that the definitions of discourse proposed so far are not consistent, as each definition relies on the differing perspectives of various fields of research.

In a narrow sense, discourse is understood as “Any coherent succession of sentences, spoken or (in most usage) written”, and as “speech events in which successive sentences or utterances hang together”.¹ In a broader understanding of the term, Norman Fairclough identifies three aspects of *discourse*: “(a) meaning-making as an element of the social process; (b) the language associated with a particular social field or practice (e.g. ‘political discourse’); (c) a way of construing aspects of the world associated with a particular social perspective”.² He works with the concept of *semiosis*, which is viewed as an element of the social process of which not only language but also, for instance, images or body language are aspects.³

Considering these various views, the political discourse we are interested in is “about the text and talk of professional politicians or political institutions, such as presidents and prime ministers and other members of government, parliament or political parties, both at the local, national and international levels”.⁴ In this way, party programs, various types of debates,

¹ Oxford Dictionary

² Fairclough 2012: 11.

³ Fairclough 2012: 11.

⁴ Van Dijk 1997: 12.

political speeches, interviews on this or that current topic, etc., are united in the content of political discourse.

The discourse of people with different professions differs in structure, content, and purpose. Political discourse is characterised by strongly developed argumentative structures that are conveyed through various strategies. Discourse differences are also profoundly affected by the electorate, i.e., the part of society for which a particular discourse is intended. Therefore, in the study of any professional discourse and especially of political discourse, extra-linguistic factors such as the background knowledge of speakers and listeners, the shared cultural space, the current political situation, etc. are essential. Hence, “the study of political discourse should not be limited to the structural properties of text or talk itself, but also include a systematic account of the context and its relations to discursive structures” (Van Dijk 1997:15).

1. Structural and content analysis of T. T.’s interview

Georgia’s integration with the European Union was one of the important political issues in the summer of 2022. It was therefore addressed, among other topics, in an interview with T. T., who was invited to talk about “hot” political topics live on TV ImediLive. Based on the journalist’s questions, T. T. discusses current news in the political and cultural sphere. The structure of the interview can be subdivided into three parts: culture – politics – culture, with each part consisting of two thematic blocks.

The topics of part I are:

- a. A concert by the Trinity Cathedral Choir in the Vatican
- b. The performance of Georgian hymns in St. Peter’s Cathedral in Rome

The topics of part II are:

- a. The EU candidate status for Georgia; the resolution of the European Parliament
- b. An assessment of the briefing of the President of Georgia, Salome Zurbishvili

The topics of part III are:

- a. The transfer of objects of the national heritage from Shalva Amiranashvili Museum to the Simon Janashia Museum
- b. The current political perspective and future of the folk ensemble *Martve*

The TV interview was 37.35 minutes long. The first part lasts 4 minutes, the second 26 minutes, and the third 7 minutes.

1.1. Linguopolitological analysis of part I

T. T. begins the conversation with two well-received announcements: the upcoming concert of the Trinity Cathedral Choir in the Vatican and the recital of the hymn *Ave Maria* of the Patriarch of Georgia in St. Peter’s Cathedral. T. T. describes this event with the lexical items “historical” and “unique”, which express positive sentiments and indicate the speaker’s excited mood. The 4-minute oral speech consists of 13 sentences (330 words), which can be semantically defined as follows:

	<i>Type of sentence content</i>	<i>Number of sentences</i>
1.	Greeting	1
2.	Expression of gratitude	2
3.	Fact	3
4.	Fact/informing	2
5.	Positive assessment	4
6.	Self-assessment	1
total:		13 (330 words)

Lexical units expressing positive semantics are used in the following assessments:

ჩვენ გვხვდა პატივი, მეც და ჩემს პირველ მოადგილეს, ... ვყოფილიყავით პატრიარქის ამ სურვილის ამსრულებლები და ეს არ დავმაღავ, არის ძალიან დიდი **სამაყისა და სიხარულის საგანი** ჩვენი სამინისტროსთვის. – “I and my first deputy... **were honoured** to be the executors of this wish of the Patriarch, and I will not hide that it is **a matter of great pride and joy** for our ministry.”

ხდება რა?! ხდება **ისტორიული რამ**, რომ 26 ივნისს, სიქსტის კაპელაში, სადაც უცხოელებს ძალიან იშვიათად უმღერიათ ან კონცერტი გაუმართვიათ, სვიმონ ჯანგულაშვილისა და გიორგი დონაძის ხელმძღვანელობით, 40 მომღერალი, მგალობელი სამების საკათედრო ტაძრის გუნდიდან, მთელი შემადგენლობა, კულტურის სამინისტროს ხელშეწყობით, გამართავს კონცერტს. – “What’s happening? It is a **historic event** that on June 26, in the Sistine Chapel where foreigners have very rarely sung or held a concert, 40 singers from the choir of the Trinity Cathedral, under the leadership of Svimon Jangulashvili and Giorgi Donadze, will perform a concert with the support of the Ministry of Culture.”

Lexical units and formulas expressing thanks are used to express gratitude:

ძალიან დიდი მხარდაჭერა აღმოგვიჩინა ჩვენმა ელჩმა ვატიკანში, ქალბატონმა ქეთევან ბაგრატიონმა. – “We received a **lot of support** from our ambassador to the Vatican, Mrs Ketevan Bagrationi.”

ყველა ადამიანს, ვინ ამაში იყო ჩართული, **მინდა დიდი მადლობა გადავუხადო**. – “**I would like to thank** all the people who were involved in this.”

1.2. Linguopolitological analysis of part II

The second part of the interview is more extensive (27 minutes, 148 sentences, 2455 words) and concerns political topics. The assessment of T. T. is acute and critical. When evaluating the briefing of the President of Georgia, Salome Zurbashvili, she often uses adjectives with negative connotations such as ‘destructive’ (დესტრუქციული), ‘deceitful’ (მატყუარა), ‘debauched’ (გაფუჭებული), ‘hard’ (მძიმე), ‘imposed’ (თავსმოხვეული), ‘subdivided’ (დაყოფილი), ‘dispersed’ (დაქსაქსული), ‘upset’ (გაბრაზებული), ‘unheard’ (გაუგონარი), ‘inflexible’ (არაფრისმაქნისი, უმაქნისი), or ‘negative’ (ნეგატიური). She does not shy away from sarcasm when speaking.

This part of the interview is not only extensive but also diverse in terms of the use of sentence types:

	<i>Type of sentence content</i>	<i>Number of sentences</i>
1	Negative assessment	26
2.	Neutral assessment	18
3.	Fact	18
4.	Criticism	14
5.	Positive assessment	12
6.	Rhetorical question	11
7.	Appeal	8
8.	Accusation	7
9.	Self-assessment	6
10.	Prediction	5
11.	Assumption	5
12.	Question	4
13.	Fact/informing	3
14.	Categorical assessment	2
15.	Explanation	2
16.	Categorical announcement	2
17.	Categorical rejection	1
18.	Promise	1
19.	Expression of gratitude	1
20.	Reproach	1
21.	Agreement	1
total:		148 (2455 words)

As can be seen from this list, T. T. uses different linguistic methods of manipulation in her speech: assessment, criticism, accusation, appeal, confrontation and others. As sentiment analysis of statistical data on the sentence level shows, this part of the interview has a negative sentiment: negative assessment has a high rate (26), followed by criticism (14), and accusations (7).

a) Examples of negative assessment:

რასაკვირველია, ეს რეზოლუცია არ არის გადაწყვეტილება, მაგრამ მე ასე მგონია, რომ ის სწორედ იმისთვის შემუშავდა და გამოქვეყნდა, იმ დროს როცა გამოქვეყნდა, რომ მოეხდინა უარყოფითი ზეგავლენა. – “Of course, this resolution is not a decision, but I think that it was drafted and published, at the time when it was published, to have **a negative impact.**”

მე მჯერა, რომ ეს გაკეთებული იყო გარკვეული დესტრუქციული შინაური და ... გარე ძალების მიერ იმისთვის, რომ დაზიანებულიყო ჩვენი ქვეყნის მომავალი პერსპექტივა, რომ მიგველო ის რასაც... რისი მიღწევისთვისაც ჩვენი ქვეყნის მთავრობა მუშაობს. – “I am sure

that this was done by some **destructive** domestic and ... external forces to **damage** the future prospects of our country to achieve what ... the government of our country is working to achieve.”

არ მოგვეწონა ის, რომ ძალიან ბევრი უსამართლო დარტყმა განახორციელა მთავრობაზე, მაშინ, როცა შეგვახსენა ტრადიციებიც. – “We **did not like** the fact that she made too many **unfair attacks** on the government in reminding us of traditions.”

b) Example of criticism:

არც კი ვიცი საიდან შეილება დაიწყო ამ ბრიფინგის შეფასება, იმდენად ბევრი უსამართლობა, ბევრი ფაქტობრივი შეცდომა, ბევრი შეცდომა, ბევრი, ასე ვთქვათ... აი... – “I don’t even know where to begin to evaluate this briefing, there are so many **injustices**, many **factual errors**, **many errors**, many, we’d say... Look...”

c) Examples of accusation:

ალბათ, ასე შეიძლება ითქვას, რომ მან ესროლა მთავრობას და სინამდვილეში ტყვია მოხვდა ქვეყანას. – “Perhaps it can be said that she shot at the government but actually, the bullet hit the country.”

რა ვიცი, მაგრამ მისი ბრიფინგი ეძღვნებოდა მთავრობის დაკნინებას, იმის ძახილს, რომ მთავრობა არის მატყუარა. – “I don’t know but her briefing was devoted to **belittling the government**, shouting that the government is a liar.”

ეს მოხვდა იმ საქმეს, რომლისთვისაც ის ცდილობდა ჩვენს გაერთიანებას ანუ კანდიდატის სტატუსის მოპოვებას და ამით პირდაპირ დაჯდა ოპოზიციის დესტრუქციულ ნარატივზე, ჩემდა სამწუხაროდ, იმიტომ, რომ მან ყველა თავისი სიტყვა რომ მთავრობა, ქვეყანა ამ შემთხვევაში, არ იყოს წარმატებული ამ გზაზე. – “It hit the subject that she was trying to unite us for, namely, getting a candidate status, and in doing so she **settled down directly on the opposition’s destructive narrative**, unfortunately for me, because she used all her words to prevent the government, in this case the country, from being successful in this way.

The tone of T. T. is harsh during negative evaluation and criticism. However, sometimes she tries to soften her tone by including functional elements like “I believe”, “involuntarily, perhaps”, or “I want to believe”.

1.3. Linguopolitological analysis of part III

Part III of the conversation concerns the transfer of national heritage items from the main building of the Shalva-Amiranashvili Museum to the Simon-Janashia Museum. In addition, it is about the ensemble *Martve* the status of an independent legal entity under public law. The first issue was acute and resonant. The process in question received mixed reactions from the society of Georgia. The speaker’s comment is a kind of explanation of the current process.

This part of the interview is relatively short and therefore not characterised by a variety of sentence types:

	<i>Type of sentence content</i>	<i>Number of sentences</i>
1.	Fact/information	12
2.	Neutral assessment	6
4.	Negative assessment	3
5.	Expression of gratitude	2
6.	Positive assessment	2
total:		25 (624 words)

2. Linguistic means of manipulation in T. T.'s interview

T. T.'s interview is distinguished by a high frequency of using linguistic means of manipulation. In general, her speech is characterised by a high degree of persuasion, which is indicated by the frequency of an explicit use of the pronoun მე 'I', as well as the presence of persuasion indicators and rhetorical questions.

2.1. Explicit use of the pronoun მე 'I'

The Georgian language belongs to the so-called pro-drop languages; the use of personal pronouns here has a pragmatic function. The explicit use of the pronoun 'I' in T. T.'s interview mostly serves to strengthen the epistemic modality. For example, she uses 'I think' (მე ვფიქრობ, 2×), 'I think so' (მე ასე ვფიქრობ), 'I believe that' (მე მჯერა რომ, 3×), 'I believe so' (მე ასე მჯერა), 'I believe' (მე მჯერა), 'I would say so' (მე ასე ვიტყვოდი), 'I know' (მე ვიცი), 'I would expect' (მე მოველოდი), 'I want to believe that' (მე ამის მინდა მჯეროდეს), 'I have faith in this' (მე ამის რწმენა მაქვს), or 'I do not imagine' (მე არ წარმომიდგენია). Cf. the following example:

მე მჯერა, რომ ეს გაკეთებული იყო გარკვეული დესტრუქციული შინაური და ... გარე ძალების მიერ იმისთვის, რომ დაზიანებულიყო ჩვენი ქვეყნის მომავალი პერსპექტივა. – “**I believe** this was done by some destructive domestic and ... external forces in order to damage the future prospects of our country.”

2.2. Repetition

In order to add more credibility to her opinions, T. T. often uses repetitions:

და ჩვენ გვაქვს **თვისობრივად, თვისობრივად**, ხაზს ვუსვამ, და არა ვიღაცის აღქმების დონეზე, **თვისობრივად**, სრულიად სხვა სამართლებრივი სახელმწიფო, ვიდრე გვქონდა 10 წლის წინ და გვექნება მომდევნო 10 წლის თავზე კიდევ უკეთესი ვიდრე დღეს გვაქვს. – “And we have **qualitatively**, I emphasise **qualitatively**, and not at the level of someone's perceptions, **qualitatively** a completely different legal state than we had 10 years ago, and we will have it over the next 10 years even better than we have it today.”

The method of repetition increases the degree of persuasiveness: the word **თვისობრივად** 'qualitatively' is repeated three times combined with the nominal phrase **სრულიად სხვა სამართლებრივი სახელმწიფო** 'a completely different legal state'. To strengthen the persuasion, the method of repeating the verb **ქონება** 'to have' in different tenses is also applied:

გვექონდა 10 წლის წინ და გვექნება მომდევნო 10 წლის თავზე... – “We **had** it 10 years ago and **we will have** it over the next 10 years...”.

2.3. Indicators of persuasion

T. T. abundantly uses indicators of persuasion in the interview:

Part I: ‘I will not hide’ (არ დავმალაგ), ‘you know’ (მოგეხსენებათ)

Part II: ‘I would say so’ (მე ასე ვიტყვოდი), ‘I emphasize’ (ხაზს ვუსვამ), ‘in my opinion’ (ჩემი აზრით), ‘perhaps inadvertently’ (ალბათ მისდაუნებურად / მისდაუნებურად ალბათ, 2×), ‘and that’s partly true’ (და ნაწილობრივ ასეც არის), ‘unfortunately for me’ (ჩემდა სამწუხაროდ, 2×), ‘I want to believe it’ (მე ამის მინდა მჯეროდეს), ‘perhaps you have also noticed, and I should not be wrong, I think’ (ალბათ თქვენც შეაჩნიეთ, და არ უნდა მეშლებოდეს, მგონია), ‘I declare it intentionally’ (განზრახ ვაცხადებ), ‘which is very sad’ (რაც არი ძალიან სამწუხარო), ‘I have faith in it’ (მე ამის რწმენა მაქვს), ‘we know’ (ჩვენ ვიცით), ‘of course’ (რათქმაუნდა, 19×), ‘if I don’t mind’ (თუ არ მეშლება).

Part 3: ‘I say to myself’ (მე ჩემთვის ვამბობ).

The modal phrase **ჩემდა სამწუხაროდ** ‘unfortunately for me’, which is used to convey epistemic modality, appears twice in the interview of T. T. , and both times in the second part of the interview where she assesses the briefing of the President of Georgia, Salome Zurbishvili:

ეს მოხვდა იმ საქმეს, რომლისთვისაც ის ცდილობდა ჩვენს გაერთიანებას ანუ კანდიდატის სტატუსის მოპოვებას და ამით პირდაპირ დაჯდა ოპოზიციის დესტრუქციულ ნარატივზე, **ჩემდა სამწუხაროდ...** – “It hit the subject she was trying to unite us for, namely, getting candidate status, and in doing so settled down directly on the opposition’s destructive narrative, **unfortunately for me...**”

შედეგი არის ძალიან მძიმე ამ ბრიფინგიდან, **ჩემდა სამწუხაროდ.** – “The result of this briefing is very hard, **unfortunately for me.**”

T. T.’s interview also confirms the use of complex methods of persuasion: she involves the listener as an accomplice in the statement with the address formula **თქვენც შეაჩნიეთ** ‘you also noticed’ and with emphasised conviction in the correctness of her own opinion: **არ უნდა მეშლებოდეს** ‘I shouldn’t be wrong’. It is significant that when applying complex methods of persuasion, the politician abandons the categorical tone and uses modal elements like **ალბათ** ‘probably’ and **მგონია** ‘I think’ to soften the expression. It should further be noted that when she applies these complex methods of persuasion, the indicators of persuasion are included in the main sentence, thus increasing the grade of persuasion:

დღეს საზოგადოება და პოლიტიკურმა სპექტრმა, **ალბათ თქვენც შეაჩნიეთ**, და არ უნდა მეშლებოდეს, **მგონია**, გაიღვიძა ამ ბრიფინგის შემდეგ, კიდევ უფრო დაყოფილმა და დაქსაქსულმა. – “Today, the society and the political spectrum, [as you may have noticed/ perhaps you have also noticed], and [I believe] I am correct, has woken up even more divided and cloven after this briefing.”

T. T. often uses the assumption indicator ‘probably’ during the interview (10×):

და ალბათ, მიზანი ის იყო, ... მიზანი ის იყო, რომ თუ სტატუსს არ მოგვცემენ, პრეზიდენტმა შეძლოს თქვას, რომ ეს ჩემი ბრალი არ არის, ამათ გააფუჭეს საქმე, ალბათ. – “And **probably** the goal was, ... the goal was that if they don’t give us the status, the president can say it’s not my fault, they messed it up, **probably**.”

The modal element ალბათ ‘probably’ is used twice in this sentence, softening the politician’s categorical tone of accusation. To soften the accusation, she packs her point into a formula of assumption: she encloses the sentence on both sides with the assumption indicator ალბათ ‘probably’.

2.4. Rhetorical questions

Rhetorical questions are often used as one of the methods of persuasion in political speech. It is significant that T. T. uses rhetorical questions eleven times, all cases occurring in the second part of the interview.

ეს ხომ არ არის რომელიმე მთავრობის არჩევანი? – “Isn’t this the choice of any government?”

როგორ შეიძლება ორი უხსენებელი გვარი ახსენო ბიძინა ივანიშვილთან მიმართებით?! – “How can two unmentioned surnames be used in referring to Bidzina Ivanishvili?!”

აბა, ვისი გუნდის წევრია?! – “Well, whose team is he a member of?!”

The methods of persuasion can be statistically summarised as follows:

	<i>Pronoun მე ‘I’</i>	<i>Indicators of persuasion</i>	<i>Rhetorical questions</i>
Part I	1	2	—
Part II	24	34	11
Part III	5	1	—
Total	30	37	11

3. Frequency analysis of the interview

As a method of analysis in the examination of T. T.’s statements, we decided to use the frequency analysis. The idea behind frequency analysis and the procedure chosen are presented at the beginning of this section before the results of the analysis are evaluated and finally discussed.

First of all, the term ‘frequency analysis’ provokes two questions: What is the subject of the analysis and what does frequency mean in this context? Regarding the first question, we decided that the basic unit of analysis should be words on the graphemic level. Here it is important to focus on lexemes and not on specific inflected forms (e.g., for the lexeme ქვეყანა (country), it is necessary to include both inflected forms such as ქვეყნის or forms with bound postpositions such as ქვეყანაში). In addition to lexemes, in certain cases we decided to also investigate semantic word fields in order to include related derivatives (e.g. “Georgian(sb.)/

georgian(sth.)/Georgia/Georgianness' (ქართული/ქართველი/ქართველობა/საქართველო)). In this way, the transcript of the interview serves as a reference corpus.

The answer to the second question is more complex. In a first step, a quantitative counting of occurrences of utterances was conducted. Here, the goal was to record the number of occurrences of all utterances and to extract the most frequent words in T. T.'s statements. In the second step, an analysis of relative frequency was performed, which means that the occurrences of the utterances were assessed according to their occurrence in the text in relation to the chronology of the text. The goal of this procedure was thus not only the counting of words and the determination of the most frequent but also the evaluation of the frequency in relation to the progress of the text. In this way, certain trends and frequency clusters were revealed at certain places in the statements.

The basis for the analysis was the edited version of the transcript of the interview; this means that only T. T.'s statements were the basis of the data. The statements of the journalists were not considered. A Keyword-in-Context (KWIC) concordance software was used to determine the quantitative frequency. For further analysis of the evaluated data, we decided not to include stop words (with the exception of possessive and personal pronouns) in further analyses and to focus on autosemantics in order to focus on words that are important for the semantic core.

The evaluation of the quantitative frequency of the use of personal/possessive pronouns shows that the most frequently used personal/possessive pronoun is the 1st person plural (ჩვენ & ჩვენი) with 60 occurrences, closely followed by those of the 1st person singular (მე & ჩემი) with 59 occurrences. In contrast, the 2nd person plural personal/possessive pronoun has much fewer occurrences (10).

The three most frequent lexemes are 'country' (ქვეყანა) with 28 occurrences, 'government' (მთავრობა) with 14 occurrences, and 'museum' (მუზეუმი) with also 14 occurrences. The three most frequent word fields are 'Georgian(sb.)/georgian(sth.)/Georgia/Georgianness' (ქართველი/ქართული/საქართველო/ქართველობა) with 22 occurrences, 'destructive/destruction' (დესტრუქციული/დესტრუქცია) with 14 occurrences, and 'Europe/European/Union/European(sb.)/Council of Europe' (ევროპა/ევროკავშირი/ევროპელი/ევროსაბჭო) with 13 occurrences.

Other high-frequency and noteworthy words are 'briefing' (ბრიფინგი) with 12, 'President' (პრეზიდენტი) with 11, 'matter' (საქმე) with 11, 'thanks' (მადლობა) with 9, 'I believe' (მჯერა) with 7, 'Patriarch/Ilia' (პატრიარქი/ილია) with 7, and 'opposition' (ოპოზიცია) with 6 occurrences.

Thus, it can be observed that especially the personal/possessive pronouns of the 1st person in the singular and in the plural have a high frequency. The most frequent lexeme is 'country' (ქვეყანა); it is even more frequent than the word fields 'Georgian(sb.)/georgian(sth.)/Georgia/Georgianness' (ქართველი/ქართული/საქართველო/ქართველობა) which, however, have a high frequency, too. It is also interesting in this context to compare the frequency of 'president' (პრეზიდენტი) and 'government' (მთავრობა) with a total of 25 and the frequency of 'opposition' (ოპოზიცია) with significantly fewer occurrences, 6 in total.

In the second part of the analysis, the analysis of the relative frequency of the words used in the interview (excluding the stop words), two approaches were chosen: firstly, an analysis following the three content segments of the text in order to examine the frequency of the words in the individual segments, and secondly, an analysis of the relative frequency in relation to the length of the entire text.

The first approach reveals trends and clusters within the segments and in comparative terms, while the second approach reveals the overall trends. For the presentation of the overall trends, *Voyant tools*⁵, for example, is suitable for determination and visualisation of the use of certain words, while for an analysis based on the content segments, the application of a KWIC concordance software is feasible.

The most frequent words/word fields that were identified in the first step were analysed in terms of their relative frequency according to the segments in the second step. The results are shown below:

	Segment 1	Segment 2	Segment 3
'I & my' (მე & ჩემი)	3	49	7
'we & our' (ჩვენ & ჩვენი)	13	40	7
'you & your (2PL)' (თქვენ & თქვენი)	1	7	2
'country' (ქვეყანა)	1	25	2
'government' (მთავრობა)	0	14	0
'museum' (მუზეუმი)	0	0	14
'Georgian(sb.)/georgian(sth.)/Georgia/Georgianness' (ქართველი/ქართული/საქართველო/ქართველობა)	2	16	4
'destructive/destruction' (დესტრუქციული/დესტრუქცია)	0	14	0
'Europe/European/Union/European(sb.)/Council of Europe' (ევროპა/ევროკავშირი/ევროპელი/ევროსაბჭო)	0	13	0
'briefing' (ბრიფინგი)	0	11	0
'President' (პრეზიდენტი)	0	11	0
'matter' (საქმე)	0	11	0
'thanks' (მადლობა)	3	3	3
'I believe' (მჯერა)	0	7	0
'Patriarch/Ilia' (პატრიარქი/ილია)	7	0	0
'opposition' (ოპოზიცია)	0	5	0

This analysis reveals clear trends in the frequency of the examined words. It is interesting to note that some words appear exclusively or for the most part only in one specific segment, which provides more information about the content core of these segments and supports the division of the interview into three thematic segments.

⁵ *Voyant tools*. <https://voyant-tools.org/>, retrieved 06.02.2023.

With the second method of analysis, the course of the relative frequency can be traced even better. As an example, the frequency of the personal/possessive pronouns of the 1st person singular (Fig. 1) and the 1st person plural (Fig. 2) are compared. In addition, the frequency of the most frequent lexeme (Fig. 3) and the most frequent word field (Fig. 4) are examined.

‘I & my’ (მე & ჩემი)

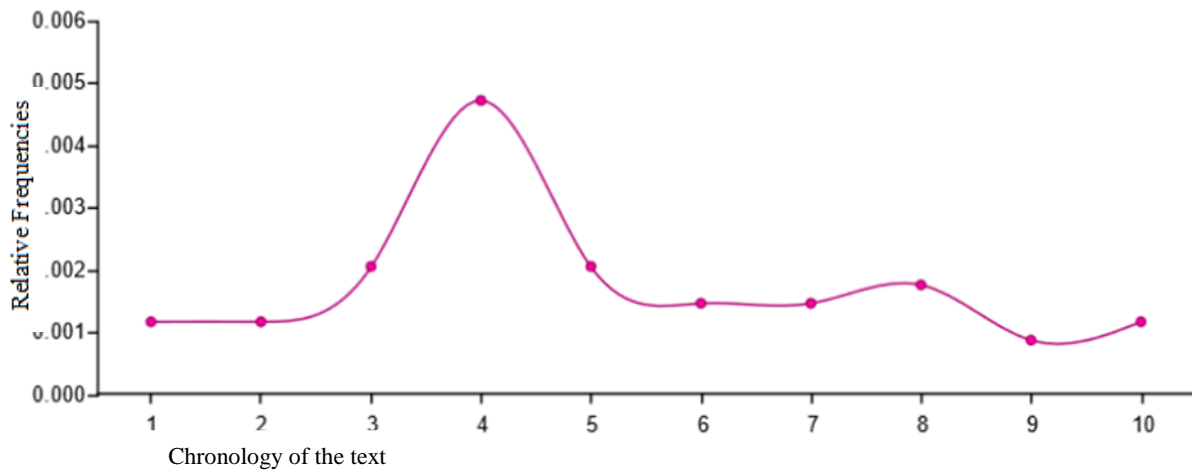

Fig. 1: Relative frequency of მე & ჩემი

‘we & our’ (ჩვენ & ჩვენი)

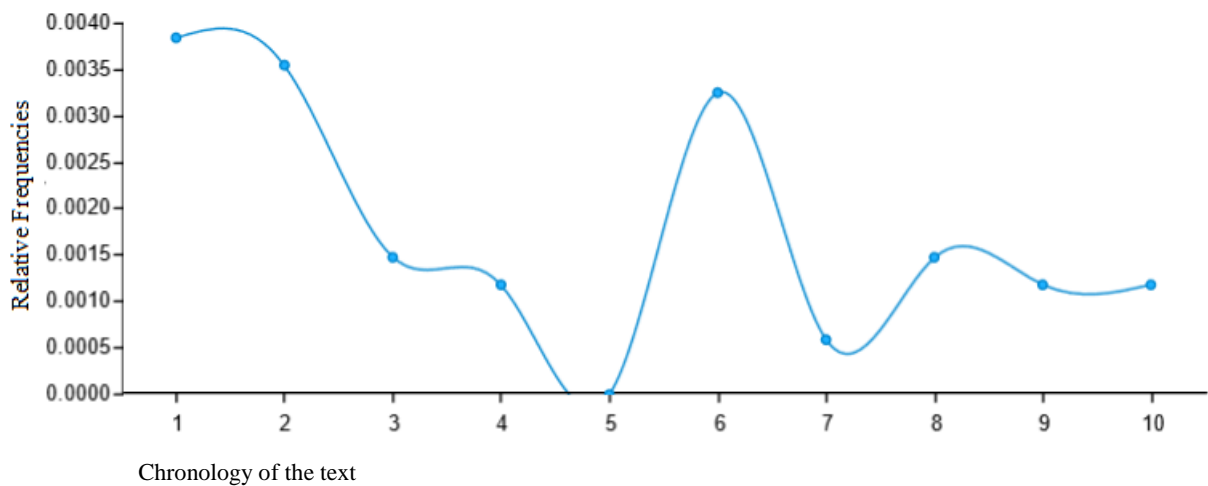

Fig. 2: Relative frequency of ჩვენ & ჩვენი

‘country’ (ქვეყანა)

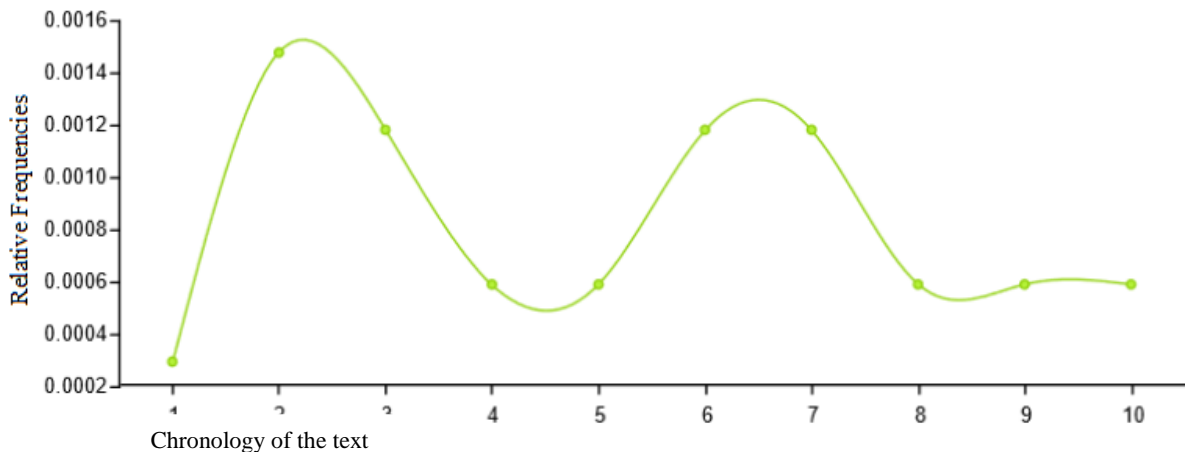

Fig. 4: Relative frequency of ქვეყანა

**‘Georgian(sb.)/georgian(sth.)/Georgia/Georgianness’
(ქართველი/ქართული/საქართველო/ქართველობა)**

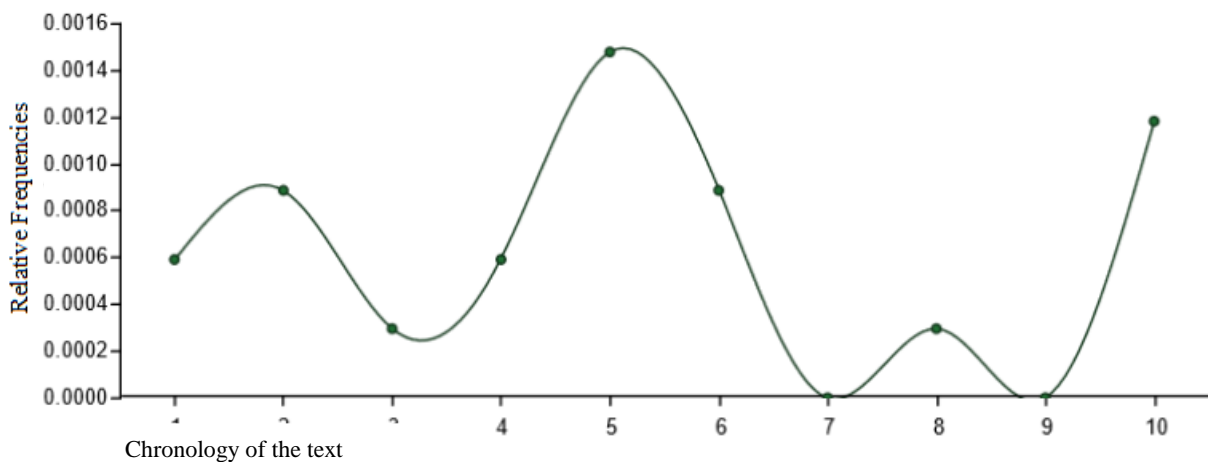

Fig. 5: Relative frequency of ქართველი/ქართული/საქართველო/ქართველობა

When comparing the personal/possessive pronouns, different trends and peaks emerge. This is particularly interesting in relation to the content of the utterances and the development of the interview.

Comparing ‘country (ქვეყანა) and ‘Georgian(sb.)/georgian(sth.)/Georgia/Georgianness’ (ქართველი/ქართული/საქართველო/ქართველობა) also reveals quite interesting trends in frequency. In this context, it is noteworthy that the major peaks are different for the two concepts, although one might think that they would show peaks at similar times because of their semantic proximity.

Finally, there remains the question about how to proceed with the results of this analysis and how to interpret them. Basically, the analysis of the quantitative frequency of the words used in the interview shows the most frequently occurring words/word fields in T. T.’s statements.

Furthermore, it can be assumed that the most frequent words imply the core of her statements, given their high frequency (e.g., the high number of occurrences of the lexeme ქვეყანა implies that it is a central concept of her statements). Moreover, these results also suggest assumptions about the reasons for the high frequencies and what intention and intentional effects on the audience they might exert: Are they rhetorical devices, used for a deliberate manipulation of the audience and the journalists, or are there other reasons? The frequent use of certain terms implies that they convey key concepts. Current research suggests that, on a cognitive level, frequent utterances or, rather, imprinted experiences have an effect on recognition and remembering of something said.⁶

Bibliography

- ადეიშვილი, ქ.** (2013): ქრისტინა ადეიშვილი, არგუმენტაცია პოლიტიკურ დისკურსში (შეპირისპირებითი ანალიზი. ფრანგული და ქართული ენების მასალაზე), სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.
- გაგოშიძე, თ.** (2016): თ. გაგოშიძე, პოლიტიკური დისკურსი – მსმენელზე ორიენტირებული ფსიქოლინგვისტური ხელოვნება, თბილისი.
- თანდაშვილი, მ.** (2020ა): მ. თანდაშვილი (რედაქტ.), ქართული პოლიტიკური ზეპირმეტყველების დისკურსი (პოლიტიკური ტექსტების ქრესტომათია), ტ. 1, გამომცემლობა „ივერიონი“, თბილისი.
- თანდაშვილი, მ.** (2020ბ): მ. თანდაშვილი (რედაქტ.), ქართული პოლიტიკური ზეპირმეტყველების დისკურსი (პოლიტიკური ტექსტების ქრესტომათია), ტ. 2, გამომცემლობა „ივერიონი“, თბილისი.
- თანდაშვილი, მ., ცეცხლაძე, ნ.** (2022): მ. თანდაშვილი (რედაქტ.), ნ. ცეცხლაძე (რედაქტ.), ქართული პოლიტიკური ზეპირმეტყველების დისკურსი (პოლიტიკური ტექსტების ქრესტომათია), ტ. 3, ფრანკფურტის უნივერსიტეტის ემპირიული ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, დიგიტალური მეცნიერების აკადემია - საქართველო, თბილისი.
- მსახურაძე, ნ.** (2013): ნანა მსახურაძე, ლექსიკურ-სემანტიკური და პრაგმატიკული ტრანსფორმაციები პოლიტიკურ დისკურსში (ინგლისურ, ქართულ და რუსულენოვან მასალაზე დაყრდნობით), სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), ბათუმი.
- მშვენიაძე, თ.** (2014): თამარ მშვენიაძე, დიალოგიზმი, პოლიფონია და ინტერტექსტუალურობა პოლიტიკურ დისკურსში, სადოქტორო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბილისი.

⁶ Cf. Divjak, 2019: 1-7.

ომიაძე, ს. (2009): საღომე ომიაძე, ქართული დისკურსის კულტუროლოგიური პარადიგმა, თბილისი.

Divjak, Dagmar, (2019): *Frequency in language. Memory, Attention and Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fairclough, Norman, (2012): Critical discourse analysis, in: James Paul Gee & Michael Handford (Eds.) *The Routledge handbook of discourse analysis*, London/New York: Routledge.

van Dijk, Teun A., (1997): *What is Political Discourse Analysis?*, in: Jan Blommaert & Chris Bulcaen (Eds.), *Political Linguistics* (Belgian Journal of Linguistics, No. 11), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Voyant tools. <https://voyant-tools.org/>, retrieved 06.02.2023.

ინტერვიუების ლინგვოპოლიტოლოგიური ანალიზისათვის

იულიან ჰაშე, გიორგი ჯღარკავა, სოფიკო ბერულავა

ქართულ სამეცნიერო სივრცეში პოლიტიკური დისკურსის მეცნიერული ანალიზი განსაკუთრებით ბოლო წლებში გახდა აქტუალური (მსახურაძე 2013; ადგიშვილი 2013; მშენიერაძე 2014; გაგოშიძე 2016; თანდაშვილი 2020ა; თანდაშვილი 2020ბ; თანდაშვილი, ცეცხლაძე 2022), თუმცა აღნიშნული კვლევები საკუთრივ ლინგვოპოლიტოლოგიის, როგორც შედარებით ახალი ჰუმანიტარული დისციპლინის, პერსპექტივიდან ნაკლებად ხორციელდება. წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ერთი თანამედროვე პოლიტიკოსის ერთ-ერთი სატელევიზიო ინტერვიუს მაგალითზე კონკრეტული პოლიტიკური დისკურსის ლინგვოპოლიტოლოგიური ანალიზი. ნაშრომში გამოყენებული კვლევის მეთოდოლოგია განსაზღვრულია საკვლევი თემის ინტერდისციპლინური ბუნებით. კერძოდ, ემპირიული მასალა გაანალიზებულია კრიტიკული და შინაარსობრივი ანალიზის, აგრეთვე, სტატისტიკური კვლევის მეთოდების მიხედვით. აღნიშნული მეთოდოლოგია საშუალებას იძლევა ლინგვოპოლიტოლოგიური ასპექტების გათვალისწინებით (პოლიტიკური მეტყველების ენობრივი ანალიზის პერსპექტივიდან) აღიწეროს და გაანალიზდეს წარმოდგენილი მასალა. ცხადია, ერთი ინტერვიუს ფარგლებში პოლიტიკოსის ენობრივი პროფილის გამოკვეთა შეუძლებელია; ამისთვის გაცილებით მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი მასალაა საჭირო, თუმცა ნაშრომში საგანგებოდ არის ყურადღება გამახვილებული ენობრივი ანალიზის სტატისტიკურ სურათზე, რაც თვისობრივად მნიშვნელოვანი და საინტერესო წინასწარი დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა.

სტატიაში გაანალიზებულია ქართველი პოლიტიკოსის ინტერვიუ როგორც სტრუქტურულად, ისე სემანტიკურ-პრაგმატული თვალსაზრისით. ინტერვიუ, რომელიც 37,35 წუთს მოიცავს, სამ ნაწილად არის დაყოფილი სასაუბრო თემის მიხედვით: 1-ელი ნაწილი ეხება კულტურის სფეროს (4 წუთი), მეორე ნაწილი – საქართველოსთვის ევროკავშირის კანდიდატის სტატუსის მინიჭებასა და პრეზიდენტის ბრიფინგს (26 წუთი), მესამე ნაწილი კი – კვლავ კულტურის თემას (7 წუთი).

ინტერვიუს პირველი ნაწილი მოიცავს 10 წინადადებას (330 სიტყვა), ძირითადად, შეფასებითი ხასიათისაა და სენტემენტის თვალსაზრისით პოზიტიურია:

ტაბულა 1

	წინადადების შინაარსობრივი მახასიათებლები	წინადადებათა რაოდენობა
1.	მისაღმება	1
2.	მადლობა	2
3.	ფაქტი	3
4.	ფაქტი/ინფორმირება	2
5.	შეფასება	4
6.	თვითშეფასება	1
სულ:		13 (330 სიტყვა)

ინტერვიუს მეორე ნაწილი ვრცელია (27 წუთი, 135 წინადადება, 2455 სიტყვა); საუბარი მხოლოდ პოლიტიკურ თემებს ეხება; პოლიტიკოსის შეფასებები მწვავე და კრიტიკულია. პრეზიდენტის ბრიფინგთან, სხვადასხვა პირთან, ფაქტებთან და მოვლენებთან მიმართებით იგი ხშირად იყენებს უარყოფითი კონოტაციის მქონე ისეთ ზედსართავ სახელებს, როგორებიცაა: *დესტრუქციული, მატყუარა, გაფუჭებული, მძიმე, თავსმობეული, დაყოფილი, დაქსაქსული, გაბრაზებული, გაუგონარი, არაფრისმაქნისი, უმაქნისი, ნეგატიური*. სპიკერი საუბრისას არ ერიდება სარკაზმს.

შეფასების ფორმულების გამოყენების სიხშირე:

ტაბულა 2

№	წინადადების შინაარსობრივი მახასიათებლები	წინადადებათა რაოდენობა
1.	უარყოფითი შეფასება	26
2.	შეფასება	18
3.	ფაქტი	18
4.	კრიტიკა	14
5.	დადებითი შეფასება	12
6.	რიტორიკული შეკითხვა	11
7.	ბრალდება	7
8.	თვითშეფასება	6
9.	პროგნოზი	5
10.	ვარაუდი	5
11.	მოწოდება	4
12.	კითხვა	4
13.	მოწოდება	4
14.	ფაქტი/ინფორმირება	2
15.	კატეგორიული შეფასება	2
16.	განმარტება	2

17.	კატეგორიული განცხადება	1
18.	ინფორმირება	1
19.	კატეგორიული უარყოფა	1
20.	კატეგორიული განცხადება	1
21.	შეპირება	1
22.	მადლობის ფორმულა	1
23.	საყვედური	1
24.	დასტური	1
სულ:		148 (2455 სიტყვა)

სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი (26) უარყოფით შეფასებას აქვს, შემდეგ მოდის კრიტიკა (14) და ბრალდება (7).

მესამე ნაწილი ეძღვნება კულტურის სფეროში მიმდინარე პროცესებს, რომლებიც საკმაოდ მწვავე და რეზონანსული იყო. შესაბამისად, პოლიტიკოსის კომენტარი ერთგვარი ახსნა-განმარტება და შეფასებაა ამ მოვლენებისა.

შეფასების ფორმულების გამოყენების სისშირე:

ტაბულა 3

№	წინადადების შინაარსობრივი მახასიათებლები	წინადადებათა რაოდენობა
1.	შეფასება	6
2.	ფაქტი	6
3.	ინფორმირება	4
4.	უარყოფითი შეფასება	3
5.	მადლობის ფორმულა	2
6.	დადებითი შეფასება	2
7.	ფაქტი/ინფორმირება	2
სულ:		25 (624 სიტყვა)

აღსანიშნავია, რომ მთლიანობაში პოლიტიკოსის გამოსვლა ხასიათდება პერსუაზიის მაღალი ხარისხით. ჯამში, მე ნაცვალსახელის ექსპლიციტური გამოყენების 30 შემთხვევა დასტურდება:

ტაბულა 4

	მე ნაცვალსახელი	პერსუაზიის ინდიკატორები	რიტორიული შეკითხვები
1-ელი ნაწილი	1	2	–
მე-2 ნაწილი	24	32	11
მე-3 ნაწილი	5	1	–
სულ:	30	35	11

მე ნაცვალსახელის ექსპლიციტური გამოყენება უმეტესად პერსუაზიის ხერხების გამოყენებისას დასტურდება: მე ვფიქრობ (2), მე ასე მგონია, მე ამის მჯერა (3), მე ასე მჯერა, მე მჯერა, მჯერა (2), მე ასე ვიტყვოდი (1), მე ...ვიცი,

მე მოველოდი (1), მე ამის მინდა მჯეროდეს (1), მე ამის რწმენა მაქვს (1), მე არ წარმომიდგენია (1).

ხშირია აგრეთვე პერსუაზიის კომპლექსური ხერხების გამოყენება, მათ შორის, მსმენელის თანამოაზრედ ჩართვა გამონათქვამში *თქვენც შეაჩნით* და საკუთარი პოზიციის გამყარება *არ უნდა მეშლებოდეს*. საგულისხმოა, რომ პერსუაზიის კომპლექსური ხერხების გამოყენებისას პოლიტიკოსი უარს ამბობს კატეგორიულ ტონზე და გამონათქვამის შესარბილებლად იყენებს მოდალურ ელემენტებს: *აღბათ* და *მგონია*.

ზემოთ მოყვანილ საკითხებთან ერთად, სტატიაში ასევე გაანალიზებულია პოლიტიკოსის ინტერვიუ სისშირული თვალსაზრისით. კერძოდ, ერთმანეთთან შეპირისპირებულია ლექსიკური და ფუნქციური ელემენტების გამოყენების სისშირე, რაც კონკრეტული პოლიტიკური ფიგურის ენობრივი პროფილის დახასიათების საშუალებას იძლევა.

დეონტური მოდალური სემანტიკის მქონე ზმნური ფორმების გადმოცემისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისურ თარგმანებში

(მარჯორი უორდროპის, ლინ კოფინისა და დოდონა კიზირიას
თარგმანების მიხედვით)¹

მაგული ღამბაშიძე

დეონტური სემანტიკა ერთ-ერთი სახეა მოდალობის კატეგორიისა, რომელიც გამოხატავს მორალურად პასუხისმგებელი აგენტების მიერ შესასრულებელი ქმედებების აუცილებლობას შესაძლებლობის დონეზე (Lyons: 1977, 823). ფ. რ. პალმერი დეონტურ მოდალობას განიხილავს როგორც „დისკურსზე ორიენტირებულს“, რადგან, ავტორის აზრით, დეონტური სემანტიკა გულისხმობს მოლაპარაკესაც და ადრესატსაც ერთდროულად (Palmer, 1999, 36). ამასთანავე, დეონტური მოდალური სემანტიკის წინადადებებში ვალდებულების ან ნებართვის უშუალოდ გამცემი, შეიძლება სულაც არ იყოს მოსაუბრე. ვალდებულება ან ნებართვა შეიძლება უკავშირდებოდეს სხვა პირს, ინსტიტუციას, კანონს, მორალურ კოდექსსა და სხვ. (Han, 2005).

დეონტური მოდალობა სემანტიკურად ძალზე მრავალფეროვანია, გულისხმობს სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსს, როგორებიცაა: ბრძანება/აკრძალვა, ნებართვა/ნების დაურთველობა, უფლების ქონა/უფლების უქონლობა, ვალდებულება, იძულება, მუქარა, მოთხოვნა, თხოვნა, გაფრთხილება, განკარგულება, მითითება, მოწოდება, შეგონება... (Lyons, 1977; Coates, 1983; Palmer, 1999; Portner, 2009).

დეონტურ მოდალურ ნიუანსთა ნაირგვარობის გათვალისწინებით გასაკვირი არაა, რომ ამ სემანტიკების გამოსახატავად ენებს არაერთი გრამატიკული და ლექსიკური საშუალება აქვთ. ძველ ქართულ ენაში სხვადასხვა დეონტური შინაარსის გადმოსაცემად გრამატიკული საშუალებებიდან გამოიყენებოდა ბრძანებითის სპეციალური მწკრივები – I ბრძანებითი და II ბრძანებითი, სხვადასხვა მწკრივის ფორმითა და ნაწილაკით მიღებული კონსტრუქციები. დეონტური მნიშვნელობის ლექსიკური ფორმებიდან აღსანიშნავია რთული (კვლ-ეწი-

¹ კვლევა [PHDF-21-3543] განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით/This research [PHDF-21-3543] has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).

ფების, ძალ-უძს/უც, ჯერ-არს, ზედა-აც, თანა-აც) და მარტივი (კამს/ხამს, შუენის, შეკვავს, მართებს, ეგების, ღირს, უფლიედ, შეუძლია, შეიძლების/შეიძლება, უნდა, ევალება) ზმნის ფორმები (დამბაშიძე: 2022, 6). ამ ეტაპზე ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენს „ვეფხისტყაოსანში“ დადასტურებული დეონტური სემანტიკის გამომხატველი რთული და მარტივი ზმნები და მათი შესატყვისები პოემის ინგლისურ თარგმანებში.

მოდალობა ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიაა, რომელიც გამოხატავს გამონათქვამის შინაარსის მიმართებას სინამდვილისადმი. ცხადია, სინამდვილისადმი დამოკიდებულების გამოხატვას კონტექსტუალურად მეტად ვხვდებით საერო მწერლობის ძეგლებში, რომლის სათავეშიც დგას „ვეფხისტყაოსანი“, არა მხოლოდ შინაარსით, არამედ ენობრივი თვალსაზრისითაც, რაც არაერთხელაა განხილული სამეცნიერო ლიტერატურაში. შესაბამისად, ჩვენთვის საინტერესო იყო, გამოგვევლინა, რომელი მოდალური ზმნები დასტურდება „ვეფხისტყაოსანში“² და როგორ ხდება მათი გადმოცემა ინგლისურ თარგმანებში.³

ზოგადად, ძველ ქართულში ანალიზური და სინთეზური წარმოების ფორმები ერთნაირად დასტურდება როგორც თარგმნელ, ისე ორიგინალურ ტექსტებში (ქავთარაძე: 1964, 165), თუმცა უკვე ძველ ქართულში შეინიშნება ანალიზური ფორმების სინთეზურით ჩანაცვლების ტენდენცია. ანალიზური წარმოება X-XI საუკუნეებიდან იწყებს სინთეზურ წარმოებაზე გადასვლას (ქავთარაძე: 1964, 162).

რამდენადაც მარტივი ზმნური ფორმების გააქტიურება ძველი ქართულიდანვე იწყება, მოდალური სემანტიკის გამომხატველ რთულ ზმნათა გამომხატველობითი ძალა საშუალო ქართულიდან თანდათან შესუსტდა (დამბაშიძე: 2020, 29). ამაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ დეონტური მოდალური სემანტიკის გამოსახატავად გამოიყენება ერთადერთი რთული ზმნა და ისიც მხოლოდ ერთხელ:

„ჩვენ დიდ-ვაჭართა ზედა-გვაც დარბაზს მიღება ძღვენისა“ [რუსთ. 1122:1].

“We great merchants are bound to take presents to court” [უორ. 1101:1].

“We great merchants are bound to take rich presents to the king and queen” [კოფ. 1130:1].

² შოთა რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, I, ტექსტი და ვარიანტები (ა. შანიძის და ა. ბარამიძის რედაქციით), თბ., 1966.

³ ინგლისური თარგმანები: The Man in the Panther’s Skin, A Romantic Epic by Shotha Rustaveli, a Close Rendering from the Georgian. Attempted by Marjory Scott Wardrop, London, 1912. Preface by O. Wardrop; Rustaveli Sh., The Knight in the Panther Skin, New Translation by Lyn Coffin, Tbilisi, 2015; დ. კიზირიას პწკარედულად შესრულებული თარგმანის ელექტრონული ვერსია.

*“We great merchants **are bound** to take presents to court”* [კიზ. 1100:1].

ზედა-დება, ი. აბულაძის თანახმად, ნიშნავს „კისრებას“ (აბულაძე: 1973, 163). ქართული რთული ზმნის შესატყვისად „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისური თარგმანებიც დეონტურ შინაარსს აღწერითად გადმოსცემენ: **are bound**. **Bound** დიდ ინგლისურ-ქართულ ონლაინ-ლექსიკონში⁴ განმარტებულია, როგორც „დავალდებულება“, „დაკისრება“, შესაბამისად, საქმე გვაქვს ადეკვატურ თარგმანთან, როგორც ფორმალური, ისე შინაარსობრივი თვალსაზრისით.

მარტივ ზმნათა გააქტიურების პროცესი გრძელდება და მეტად საინტერესო სახეს იღებს საშუალო ქართულში, რაც, თავისთავად, ასახულია „ვეფხისტყაოსნის“ ენაში.

„ვეფხისტყაოსანში“ დადასტურებულ დეონტური მოდალური სემანტიკის გამომხატველ მარტივ ზმნათაგან ერთ-ერთია **შუენის**, რომლის პირიანი ფორმები ძველ ქართულში V საუკუნიდან დასტურდება. **შუენის** ზმნა დეონტური შინაარსით „ვეფხისტყაოსანში“ ერთხელ გვხვდება და გამომხატავს **შესაფერისობას**, რასაც ასახავს მისი სალექსიკონო განმარტებაც: „შუენება – ხლომა, შეფერება, დამშვენება“ (აბულაძე: 1973, 508):

„თუ მოყვარე მოყვრისათვის ტირს, ტირილსა ემართლების;

*სიარული, მარტოობა **ჰშუენის**, გაჭრად დაეთვლებს“* [რუსთ. 31:2].

“if the lover weep for his beloved, tears are her (? his) due.

*Wandering and solitude **befit** him, and must be esteemed as roaming”* [უორ. 31:2].

“If the lover cries and weeps for his love, tears are the lover's due

*Solitude suits him, the roaming of plains and forests **suits** him, too”* [კოფ. 32:2].

მოცემული კონტექსტით **ჰშუენის** ფორმა ინგლისურ თარგმანებში სინონიმური მარტივი ზმნური ფორმებითაა წარმოდგენილი: **ჰშუენის - befit=suit** (შესაფერისია, შეეფერება⁵).

დეონტური სემანტიკით **შუენის** ზმნა წერილობით ძეგლებში მთელი საშუალო ქართულის პერიოდში ჩანს, იშვიათად ის ახალ ქართულშიც კი დასტურდება უმეტესწილად არქაიზებულ მეტყველებაში.

⁴ დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით.

⁵ დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით.

X საუკუნიდან ძველსა და საშუალო ქართულში დეონტურ მოდალურ სემანტიკას გამოხატავდა ასევე **მართებს** („მართება/მართვა-მიმართვა, წარმართვა; შეშნობა“ (აბულაძე: 1973, 216) ზმნა. საშუალო ქართულიდან აღნიშნული ზმნის სემანტიკა ფართოვდება, ვალდებულება მატერიალურ ხასიათს იძენს („მართება – ვალად ეღვას“ (საბა: 1949, 153) და ვალის ქონაზე მიუთითებს, თუმცა ამ ზმნის შემთხვევაში ახალი ლექსიკური მნიშვნელობით დატვირთვას არ გამოუწვევია მისი თავდაპირველი ფუნქციის გაფერმკრთალება და გაქრობა. „ვეფხისტყაოსანში“ **მართებს** ზმნის პირიან ფორმებს ვადასტურებთ **ვალდებულება-შესაფერისობის** დეონტური მოდალური სემანტიკით:

„ტარიელ ბრძანა: „*მე მმართებს დღეს თქვენი მასპინძელობა*“ [რუსთ. 1496:1].

“Tariel said: “It is seemly that I **should** be your host this day” [უორ. 1472:1].

“Tariel said: “It is seemly that I **should** be your host this day” [კოფ. 1503:1].

“Tariel said: “It is seemly that I **should** be your host this day” [კიზ. 1472:1].

„ასი **გმართებს** გავიხსენებ, არ გეყოფის, არ, ერთხელი“ [რუსთ. 663:2].

“a hundred times **must** thou give heed, once sufficeth not” [უორ. 645:2].

“A hundred times **must** you pay heed: this is the answer I have sought” [კოფ. 668:2].

“a hundred times **must** thou give heed, once sufficeth not” [კიზ. 645:2].

„სახელმწიფო საჯდომი და ტახტი **გმართებს**, სრავცა სრული“ [რუსთ. 632:4].

“A royal seat and throne **become** thee, a whole palace” [უორ. 615:4].

“A royal seat and a throne **become** you, a palace for your art” [კოფ. 638:4].

“A royal seat and throne **become** thee, a whole great palace” [კიზ. 615:4].

„დღეს ტახტი შენი შენ **გმართებს** მეტად ყოველთა დღეთასა“ [რუსთ. 1542:3].

“this day more than all days thy throne **befits** thee ” [უორ. 1518:3].

“This day more than any other, this throne **befits** you as was shown” [კოფ. 1549:3].

“this day more than all days thy throne **befits** thee ” [კიზ. 1518:3].

მართებს ზმნის შემთხვევაში ძირითადად სამივე თარგმანი მისდევს ერთმანეთს, ქართული მოდალური სემანტიკის მქონე ზმნა თარგმნილია ან შესაბამისი ინგლისური მოდალური ზმნით (**should, must**)⁶ ან ლექსიკური ზმნური

⁶ **should** – ვალდებულება, მართებულობა რეკომენდაციის, რჩევის ფორმით; **must** – ვალდებულება, მოვალეობა, აუცილებლობა (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

შესატყვისით (**befit, become**)⁷. გამონაკლისის სახით იშვიათად ღინ კოფინი მოდალური ზმნის ნაცვლად იყენებს ბრძანებითი კილოს შემცველ წინადადებას, რომელიც დეონტური სემანტიკის გამომხატველი ალტერნატიული საშუალებაა:

„აქათ სამ წელ არ მოვიდე, მაშინ გმართებს გლოვა, ფლახი“ [რუსთ. 164:3].

“If I come not hither in three years, then will it **beseem** thee to mourn and wear funeral garb”
[უორ. 163:3].

“If I haven't come back in three years, don funeral garb and mourn” [კოფ. 169:3].

ძველსა და საშუალ ქართულში დეონტური მოდალური სემანტიკის გამომხატველად გვხვდება ზოგიერთ მარტივ ზმნათა ოდენ მე-3 პირის ფორმები. ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ ამ ზმნათა შემთხვევაში დაწყებული უნდა იყოს დევერბალიზაციის, დეკატეგორიზაციის პროცესი, რასაც, როგორც წესი, მიყვავართ ფორმათა გრამატიკალიზაციამდე.

ძველსა და საშუალ ქართულში დეონტური მოდალური სემანტიკის მქონე ზმნათა მე-3 პირის ფორმათაგან გამორჩეულია **ეგების** მოდალური ფორმა. „ძველი ქართული ენის ლექსიკონებში ეს ფორმა შესულია საწყისად და პირიან ზმნად და განმარტებულია ამგვარად: **გება** – შეიძლება, ჯერ-ყოფა (აბულაძე: 1973); ნუთუ **ეგების** – შეიძლება (იმნაიშვილი: 1986); **გება** – შეიძლება, არ **ეგებოდა** – არ შეიძლებოდა (ყაუხჩიშვილი: 1959); არ **ეგების** – არ შეიძლება, არ იქნება, არა ჯერ არს (ქეგლ.)“ (შარაშენიძე: 2020, 82). **ეგების** ზმნა ძველ ქართულში VII საუკუნიდან დასტურდება და XIX საუკუნემდე აქტიურად გამოიყენება წერილობით ძეგლებში ვალდებულების, ბრძანება-აკრძალვის, ნებართვისა თუ ნების დაურთველობის მოდალური სემანტიკით. საყურადღებოა, რომ **გება** პირის მარტივი ზმნა ძველ ქართულშივე არ ავლენს, მე-3 პირის გარდა, სხვა პირის ფორმებს. თავად მე-3 პირის ფორმა კი მიდრეკილია მოდალურ ელემენტად ქცევისაკენ. დროთა განმავლობაში მან დაკარგა ზმნური ნიშნები, დაიცალა პირის გაგებისაგან და შეიძინა ნაწილაკის ფუნქცია (შარაშენიძე, 2010), თუმცა „ვეფხისტყაოსანში“ **ეგების** ფორმა ჯერ კიდევ ზმნური მნიშვნელობით გამოიყენება. „ვეფხისტყაოსანში“ **ეგების** ზმნის გამოყენების

⁷ **befit** – შეშვენის, ეკადრება, შეეფერება (ვინმეს, რაიმეს); **become** – შეჰფერის, შეშვენის, ეკადრება (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

შემთხვევები ხშირი და სემანტიკურად მრავალფეროვანია. კონტექსტების გათვალისწინებით პოემაში დასტურდება **შეფასების, მორალური ვალდებულების, რჩევის, უფლების უქონლობისა და შეუფერებლობის** დეონტური მოდალური მნიშვნელობები.

შეფასების დეონტური შინაარსის გამოსატვისას საინტერესო სურათი იკვეთება „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისურ თარგმანებში. რიგ შემთხვევებში ყველა თარგმანი იყენებს ერთსა და იმავე ფორმას:

„ვით ეგების, რაცა გწადდეს, რომე კაცი არ მოგთმინდეს“ [რუსთ. 1525:1].

*“How **could**⁸ it be that man should not grant thee whatever thou desirest”* [უორ. 1501:1].

*“How **could it be** that whatever you desire, I should not grant?”* [კოფ. 1532:1].

*“How **could it be** that man should not grant thee whatever thou desirest”* [კიზ. 1501:1]

საქმე გვაქვს **შეფასების** პირდაპირ, ზუსტ თარგმანთან.

„ესე ამბად არ ეგების, რომე სპარსნი გაგვიხასდენ“ [რუსთ. 540:4].

*“This **shall**⁹ not be said, that the Persians hold sway in our court”* [უორ. 524:4].

*“This **shall not** be said allowed that the Persians (i.e. Khvarazmians) hold sway in our court”*
[კიზ. 524:4].

„ყოლა ჭირი არ ეგების, თუ-მცა ლხინმან არ დახდლია“ [რუსთ. 638:4].

*“grief **will**¹⁰ not last for aye, shall not joy overcome it!”* [უორ. 621:4].

*“There is no grief which **will not** to exceeding joy open the door!”* [კოფ. 644:4].

*“There is no grief **will not** last for aye, shall jo not which won't be overcome by joy!”* [კიზ. 621:4].

მოცემულ მაგალითებში **კატეგორიული შეფასების** გადმოსაცემად თარგმანებში დაცულია კონტექსტუალური ეკვივალენტობა.

ზოგიერთ კონტექსტში **შეფასების** დეონტური სემანტიკის მქონე **ეგების** ზმნას სხვადასხვა მთარგმნელი განსხვავებულად თარგმნის:

„ყმამან თქვა, თუ: „არ ეგების, აწ ამისი ასრე თქმევა...“ [რუსთ. 243:1].

*“The knight said (to himself): “Thus **shall I not** make her speak”* [უორ. 239:1]

*“The knight thought: “Thus **I cannot** make her speak. I need to let her go”* [კოფ. 248:1].

⁸ **could** – ობიექტური შესაძლებლობა; მორალური უფლების ქონა (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

⁹ **shall** – ამა თუ იმ მოქმედების სასურველობას ან აუცილებლობას (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

¹⁰ **will** – გამოსატავს გარდაუვალობას (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

თუ უორდრობისეულ თარგმანში **შეფასება-კატეგორიულობის** შინაარსი ორიგინალის ეკვივალენტურია, კოფინთან ამოსავალი ტექსტის მოდალური მნიშვნელობა იხრდილება.

„თუ იდუმალ არ შევუვალთ, ცხადად შებმა არ ეგების“ [რუსთ. 1388:4].

“A foe may not come up to it; if we may not go in privily, **it is impossible**¹¹ to engage openly”
[უორ. 1364:4].

“We must go in furtively; we **cannot** engage them as a throng” [კოფ. 1395:4].

“if we may not go furtively in privily, **it is impossible** to engage openly” [კიზ. 1364:4].

კოფინისეულ თარგმანში ამ შემთხვევაშიც დახრდილულია **შეფასებითობისა და კატეგორიულობის** შინაარსი.

ზოგიერთ შემთხვევაში **ეგების** ზმნური ფორმით „ვეფხისტყაოსანში“ გამოსატულია **მორალური ვალდებულების** შინაარსი, თარგმანებში კი, როგორც წესი, დაცულია კონტექსტუალური ეკვივალენტობა:

„აწ, მეფეო, უმისობა ჩემგან ყოლა არ ეგების“ [რუსთ. 739:1].

“Now, O king, for me existence lacking him is utterly **impossible**” [უორ. 721:1].

“Now, Oh King, existence without him is **impossible**, at best” [კოფ. 745:1].

“Now, O king, for me existence lacking him is utterly **impossible**” [კიზ. 721:1].

„ემამან უთხრა: „აღარ-წასლვა არ ეგების ჩემგან აროს“ [რუსთ. 767:1].

“The knight replied: “It is wholly **impossible** for me not to depart” [უორ. 749:1].

“The knight replied: “It is **impossible** for me not to depart” [კოფ. 775:1].

“The knight replied: “It is wholly **impossible** for me not to depart” [კიზ. 749:1].

„არ ეგების, ამას იქით თუ-მცა თავი არ გამონე“ [რუსთ. 253:2].

“It will not be that I shall not be thy servant” [უორ. 249:2].

“Because of your loving words, I’ll serve you, despite what you first did” [კოფ. 258:2].

მოცემული კონტექსტის შემთხვევაში მცირე განსხვავებით, მაგრამ თარგმანებში მაინც გამოსატულია მორალური ვალდებულება, რომელიც მომავალში გარდაუვლად უნდა შესრულდეს.

რჩევის, უფლების უქონლობა/შეუფერებლობის დეონტური მოდალური სემანტიკის თარგმნისას თითქმის ყოველთვის დაცულია კონტექსტუალური ეკვივალენტობა:

¹¹ **impossible** – შეუძლებელი, შეუსრულებელი, მიუღებელი (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

„აჲ, მეფეო, არ ეგების ჩვენი სხდომა თქვენად სწორად“ [რუსთ. 1555:1].

“Now, O king, it is **not fitting**¹² that we should sit on a level with you!” [უორ. 1531:1].

“Nor, king, is **it fitting** we should sit on the same level as you!” [კოფ. 1562:1].

“Now, O king, it is **not fitting** that we should sit on a level with you!” [კიზ. 1531:1].

„ამას ვკადრებ, არ ეგების მარტოსავან წასლვა შენი“ [რუსთ. 1018:1].

“This I venture to tell thee: **It is not fitting** that thou go away alone” [უორ. 997:1].

“This I venture to say: **it is not fitting** that you go alone” [კოფ. 1026:1].

“This I venture to tell thee: **It is not fitting** that thou go away alone” [კიზ. 997:1].

კიდევ ერთი მოდალური ზმნა, რომელიც „ვეფხისტყაოსანში“ საკმაოდ ხშირად გამოიყენება არის **ხამს** მესამე პირის ფორმით („ვამ- საჭირო“ (აბუ-ლაძე: 1973, 565); „ვამს – ჯერარს თუ მართებს“ (საბა: 1949, 472); „ხამს – ჯერარს, საჭიროა“ (ქეგლ.)). საბას განმარტებების თანახმად, **ხამს** ფორმა გამოსატავს **შეფასების, საჭიროების, შეგონებისა და ვალდებულების** დეონტურ მნიშვნელობებს. **შეფასების, საჭიროებისა და შეგონების** კონტექსტების შემთხვევაში ინგლისურ თარგმანებში დაცულია კონტექსტუალური ეკვივალენტობა:

„**ხამს**, მეღეკსე ნაჭირვებსა / მისსა ცუდად არ აბრკობდეს“ [რუსთ. 18:1].

“The poet **must**¹³ **not** spend his toil in vain” [უორ. 25:1].

“The poet **must not** squander song, nor spend his energy in vain” [კოფ. 18:1].

„**ხამს** მიჯნური ხანიერი, არ მეძავი, ბილწი, მრუში“ [რუსთ. 25:1].

“The lover **must** be constant, not lewd, impure and faithless” [უორ. 10:1].

“The lover **must** always be constant, always pure and never crude” [კოფ. 25:1].

იშვიათად გვაქვს განსხვავებულად თარგმნის შემთხვევებიც, მაგალითად, მოცემულ კონტექსტში უორდროპი პირობითი კილოს საშუალებით გადმოსცემს შინაარსს, რის გამოც საჭიროების სემანტიკა იწრდილება, კოფინთან კი საჭიროების გამომხატველი **need**¹⁴ მოდალური ფორმა დასტურდება:

„**ხამს**, თუ კაცმან გონიერმან ძნელი საქმე გამოავოს“ [რუსთ. 215:3].

“If a wise man would compass a difficult deed” [უორ. 212:3].

“He **needed** to approach the task at hand the way a wise man might” [კოფ. 220:3].

¹² **fit** – შესაბამისი, შესაფერისი (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

¹³ **must** – ვალდებულება, მოვალეობა, აუცილებლობა (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

¹⁴ **need** – საჭიროება (დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით).

„მიჯნურისა შებრალება **ხამს**, ესეცა გაიგონე“ [რუსთ. 247:2].

“it is **fitting** to pity the lover; understand thou this” [უორ. 243:2].

“Yet as a lover I can still claim your pity, is it not true?” [კოფ. 252:2]

მოცემულ სტრიქონში კოფინისეული თარგმანი სინონიმური მნიშვნელობის ფრაზით გადმოსცემს საჭიროების სემანტიკას.

რაც შეეხება **ვალდებულების** სემანტიკას, **ხამს** ზმნის ეკვივალენტად ყველა თარგმანში, როგორც წესი, გამოყენებულია **behoove** (მართებს, მოვალეა; შეშვენის, ეკადრება¹⁵) და **must** (ვალდებულება, მოვალეობა, აუცილებლობა¹⁶) მოდალური ფორმები:

„გავიტანე ხათუნები, - მათი ჭმევა ჩემგან **ხამსა**“ [რუსთ. 1125:2].

“I took the ladies with me, it **behoved** me to entertain them” [უორ. 1103:2].

“I took the ladies (merchants wives) with me, it behoved me to entertain them”

[კიზ. 1103:2].

„მას ჩემთვის სულნი არ ჰშურდეს შეზღვა **ხამს** შეუზღველისა“ [რუსთ. 733:3].

“He would not grudge his life for me; what is due **must** be paid” [უორ. 715:3].

“What I owe him **must** be paid now: he told me of his life for free” [კოფ. 739:3].

“He would did not grudge telling the story of his life for to me; what is due **must** be paid; (i.e. I owe him courtesy)” [კიზ. 715:3].

უნდა ზმნა ერთ-ერთია იმ მოდალურ ფორმათაგან, რომელიც განიცდის გარკვეულ რეანალიზს და სურვილის სემანტიკის პირიანი ფორმების პარალელურად მესამე პირის ფორმით მოდალური ფუნქციითაც გამოიყენება (**უნდა** – მოდალური ფორმა. მორფემოიდი... რომელიც გამოხატავს ვალდებულებას, აუცილებლობას (ჯორბენაძე: 1988, 395). დეონტური მოდალური მნიშვნელობით **უნდა** ზმნა გვხვდება „ვეფხისტყაოსანშიც“ **ვალდებულებისა** და **საჭიროების** სემანტიკის გამოხატვისას.

ვალდებულების გადმომცემი კონტექსტები:

„ასრე **უნდა** მოხმარება, გაჰვიდოდეს ვისცა ვისი“ [რუსთ. 773:3].

“Thus **should** service be, as much as lies in one's power” [უორ. 754:3].

“Thus **should** one help those who touch our hearts when suffering on them preys”

[კოფ. 781:3].

“Thus **should** one help those whose troubles touch his hear. service be as much as lies in one's power” [კიზ. 754:3].

¹⁵ დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით.

¹⁶ დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით.

„ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით ქვითკირსა“ [რუსთ. 875:3].

“in grief one **should** strengthen himself like a stone wall” [უორ. 855:3].

“One **should** strengthen himself like a rock when he meets adversity” [კოფ. 844:3].

“in grief adversity one **should** strengthen himself like a stone wall” [კიზ. 855:3].

„რა მიჯნური ველთა რბოდეს, მარტო უნდა გასატრედად“ [რუსთ. 162:2].

“when a lover would roam the fields, alone he **must** wander” [უორ. 161:2].

“A lover **should** be alone when he decides to wander the field” [კოფ. 167:2].

როგორც წესი, ვალდებულების სემანტიკის გამოხატვისას ინგლისურ თარგმანებში უნდა მოდალურ ფორმას შეესატყვისება **should** (ვალდებულება, მართებულობა რეკომენდაციის, რჩევის ფორმით) და **must** (ვალდებულება, მოვალეობა, აუცილებლობა)¹⁷ ფორმები ვალდებულების სიმძიმის გათვალისწინებით.

საჭიროებისა და სასურველი მოქმედების გამოსახატავად **should** მოდალური ზმნის გარდა ინგლისურ თარგმანებში ვხვდებით **need** (საჭიროება)¹⁸ მოდალურ ფორმასაც:

„მოვახსენე: აჩქარება შენი ყოლა არა უნდა“ [რუსთ. 609:2].

“I said to him: ‘There is **no need** at all for thee to hasten’” [უორ. 592:2].

“There is **no need** for you to hasten, or to feel the slightest dread” [კოფ. 615:2].

„ოდეს კაცსა დაეჭიროს, მაშინ უნდა ძმა და თვისი“ [რუსთ. 773:3].

“When a man is in trouble then **needs** he brother and kinsman” [უორ. 754:3].

“A man turns to his brother and kinsman when he knows troubled days” [კოფ. 781:3]¹⁹

“When a man is in trouble then **needs** he brother and kinsman” [კიზ. 754:3].

„ხმობა უნდა ჯამიერად, სააჯოსა ყოვლსა თხრობა“ [რუსთ.1142:3].

“A request **should** be timely, the making of every entreaty” [უორ. 1120:3].

“Questions **should** be timely - the plea entered and the answer begun” [კოფ. 1150:3].

“A request Questions **should** be timely, so that the plea is answered. making of every entreaty” [კიზ. 1120:3].

„ქება რად უნდა მას, ვინცა თქვენ თანა ხან-დაზმულია?“ [რუსთ. 1323:3].

“Why **should** he be praised who hath sojourned long with you?” [უორ. 1299:3].

¹⁷ დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით.

¹⁸ დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით.

¹⁹ კოფინთან არ არის გამოყენებული მოდალური საშუალება.

*“But why **should** any be praised who has sojourned a long time with thee?”* [კოფ. 1331:3].

*“Why **should** he be praised who hath sojourned long with you?”* [კიზ. 1299:3].

მოცემული კონტექსტების მიხედვით ნათელია, რომ უნდა ზმნის დეონტური სემანტიკა ინგლისურ თარგმანებშიც ადეკვატურად გადმოცემა.

საბოლოოდ, დეონტური მოდალობა როგორც სემანტიკური ჯგუფების, ისე გამომხატველი საშუალებების თვალსაზრისით, საკმაოდ მრავალფეროვნადაა წარმოდგენილი „ვეფხისტყაოსანში“, შესაბამისად, მრავალფეროვნება გვაქვს თარგმანებშიც, რომლებშიც, როგორც წესი, დეონტური მოდალური სემანტიკა სიღრმისეულად, ადეკვატურადაა გადმოცემული, ზოგჯერ ერთი და იმავე მოდალური ზმნებით, ზოგჯერ კი – სინონიმური ეკვივალენტებით. იშვიათად გვაქვს შემთხვევები, როდესაც მოდალური სემანტიკა თარგმანში იჩრდილება, ასეთი მაგალითები ჩვენს საკითხთან მიმართებით უფრო მეტია ლინ კოფინთან, ვიდრე უორდროპისეულ თარგმანში, რაც, შესაძლოა, განპირობებული იყოს იმით, რომ უორდროპისეული თარგმანი პროზაულია და მთარგმნელი შედარებით უპრობლემოდ არჩევს ზუსტ კონტექსტუალურ ეკვივალენტს, ლინ კოფინი კი ცდილობდა სალექსო საზომის შენარჩუნებას, მაგრამ ზუსტი მოდალური ზმნისა ან კონსტრუქციის გამოყენება, სავარაუდოდ, ყოველთვის არ აძლევდა ამის საშუალებას, შესაბამისად, მთარგმნელი ირჩევდა კონკრეტული კონტექსტისათვის აზრის გამოსატვის ალტერნატიულ საშუალებებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ქავთარაძე, ი. (1964). ზმნის აღწერითი ფორმების ორგანულით შეცვლის ისტორიიდან ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XIV, 1964.
- ღამბაშიძე, მ. (2020). დოქტორანტის კოლოკვიუმი - მოდალური სემანტიკის გამომხატველი რთული ზმნები ძველსა და საშუალო ქართულში, 2020.
- ღამბაშიძე, მ. (2022). დოქტორანტის კოლოკვიუმი - დეონტური მოდალური სემანტიკის გამომხატველი კონსტრუქციები ძველ ქართულ ენაში, 2022.
- შარაშენიძე, ნ. (2010). ზმნათა ფორმოზომები და ფუნქციური ცვლილებები ქართულში, I სერიის ფორმათა ანალიზის მიხედვით, თბილისი, გამომცემლობა უნივერსალი, 2010.
- შარაშენიძე, ნ. (2020). მოდალობის კატეგორია ქართულ ენაში, თბილისი, გამომცემლობა უნივერსალი, 2020.

Coates, J. (1983): Coates, J., *The semantics of the modal auxiliaries*. London, 1983.

Coffin, Lyn (2015). Shota Rustaveli, *The Knight in the Panther Skin*. New Translation. Tbilisi, Publisher: Poezia Press, 2015.

Han, Ch. Hye. (2005): Han, Ch. Hye., *Deontic Modality, Lexical Aspect and the Semantics of Imperatives*. University of Pennsylvania, 2005

Kiziria, Dodona. (undated). *Vepkhistkaosani*. English translation. Electronic version.

Lyons, J. (1977): Lyons, J., *Semantics*. University of Cambridge. Publisher: Cambridge University Press, 1977.

Palmer, F. R. (1999): Palmer, F. R., *Modality and the English Modals*, (2.ed.), Longman, 1999.

Portner, P. (2009): Portner, P., *Modality*, Oxford university press, Oxford, 2009.

Wardrop, Marjory Scott (1912). *The Man in the Panther's Skin*. A Romantic Epic by Shotha Rustaveli. A Close Rendering from the Georgian. Preface by Oliver Wardrop. London.

ლექსიკონები

აბულაძე, ი. (1973). ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი.

ორბელიანი, ს. (1949). სიტყვის კონა ქართული. რომელ არს ლექსიკონი, ს. იორდანიშვილის საერთო რედაქციითა და გამომცემლობით, საქართველოს სსრ. სახელმწიფო გამომცემლობა, თბილისი.

ქეგელ, (1958). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. არნოლდ ჩიქობავას რედაქციით. თბილისი.

ჯორბენაძე, ბ., კობახიძე, მ., ბერიძე, მ. (1988). ქართული ენის მორფემებისა და მოდულიური ელემენტების ლექსიკონი (მასალები ქართული ენის სისტემატური კურსისთვის). გამომცემლობა მეცნიერება, თბილისი.

dictionary.ge – დიდი ინგლისურ-ქართული ონლაინ-ლექსიკონი, მარგალიტი, თინათინ მარგალიტაძის რედაქტორობით.

The Rerendering of Verbs of Deontic Modal Semantics in English Translations of “The Knight in The Panther’s Skin”

(Based on the Translations of Marjory Wardrop, Lyn Coffin and Dodona Kiziria)²⁰

Maguli Ghambashidze

Deontic semantics is one of the types of the category of modality which expresses the need for actions to be performed by morally responsible agents at the level of possibility (Lyons 1977: 823). F. R. Palmer considers deontic modality as “discourse-oriented” because, in the author’s view, deontic semantics implies both the speaker and the addressee at the same time (Palmer 1999: 36). In addition, the direct issuer of an obligation or permission in Deontic Modal Semantics sentences may not be the interlocutor at all. An obligation or permission may be related to another person, institution, law, moral code, etc. (Han 2005: 109).

Deontic modality is semantically very diverse. It implies various nuances such as order / prohibition, permission / disobedience, right / lack of right, obligation, persuasion, coercion, threat, request, warning, direction, instruction, advice, etc. (Lyons 1977; Coates 1983; Palmer 1999; Portner 2009).

According to the variety of deontic nuances, it is not surprising that languages have a number of grammatical and lexical means for expressing these semantics. In the Old Georgian language, special formations were used to convey various deontic contents with grammatical means: imperatives I and II, constructions created by different screeves, and particles. Among the lexical expressions of deontic meaning are both complex verb forms (*xel-ečipebis, zal-uzs/uc, žer-ars, zeda-ac, tana-ac*) and simple ones (*xams, šuenis, šehgavs, martebis, egebis, ġirs, uplied, šeužlia, šeižlebis/šeižleba, unda, evaleba*; Ghambashidze 2022: 6). At this stage, the subject of our research is the complex and simple verbs expressing deontic semantics in *The Knight in The Panther’s Skin* and their correspondences in the English translations of the epic.

Modality is a functional-semantic category that expresses the relation of the content of an expression to reality. Clearly, the expression of attitudes towards reality is more contextually found in the monuments of secular literature, which is headed in Georgian by the epic *The Knight in The Panther’s Skin*, not only with respect to the content but also from the linguistic point of view; a fact that has been repeatedly discussed in the scientific literature. Therefore, it was interesting for us to find out which modal verbs are attested in *The Knight in The Panther’s Skin* and how they are transmitted in English translations.

In general, forms of analytical and synthetic structure are equally used in both translated and original texts in Old Georgian (Kavtaradze 1964: 165). However, there is a tendency to replace analytical forms with synthetic ones. From the 10th–11th centuries onwards, analytical formations begin to be replaced by synthetic formations (Kavtaradze 1964: 162).

²⁰ The present research has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) [PHDF-21-3543].

The preference for simple verb forms begins already in Old Georgian and the expressive power of complex verbs expressing modal semantics is gradually weakened in Middle Georgian (Ghambashidze 2020: 29). This is evidenced by the fact that in *The Knight in The Panther's Skin*, there is only one complex verb used to express deontic modal semantics and this is used only once:

čven did-vačarta zeda-gvac darbazs miğeba zğvenisa [Rustaveli 1122:1].

“We great merchants **are bound** to take presents to court” [Wardrop 1101:1].

“We great merchants **are bound** to take rich presents to the king and queen” [Coffin 1130:1].

“We great merchants **are bound** to take presents to court” [Kiziria 1100:1].

To match the Georgian complex verb (*zeda-gvac*), the English translations of *The Knight in The Panther's Skin* convey the deontic content descriptively. The big English-Georgian online dictionary²¹ translates the participle *bound* by “valdebuli” (“obliged”, “imposed”),²² so we are dealing with an adequate translation according to both form and content.

The process of substituting simple verbs continues and takes a very interesting look in Middle Georgian, which is reflected in the language of *The Knight in The Panther's Skin*. In the epic, we find different deontic modal semantics expressed by the different verbs:

Suitability/inadequacy:

hšvenis:

Tu moq̄vare moq̄vrisatvis țirs, țirilsa emartlebis;

Siaruli, marțooba hšvenis, gačrad daetvlebis [Rustaveli 31.2]

“If the lover weep for his beloved, tears are her (? his) due.

Wandering and solitude **befit** him, and must be esteemed as roaming” [Wardrop 31.2]

“If the lover cries and weeps for his love, tears are the lover’s due Solitude suits him, the roaming of plains and forests **suits** him, too” [Coffin 32.2]

egebis:

Vit egebis, raca gčaddes, rome kac̄i ar moḡtmindes [Rustaveli 1525.1]

“How **could it be** that man should not grant thee whatever thou desirest” [Wardrop 1501.1]

“How **could it be** that whatever you desire, I should not grant?” [Coffin 1532.1]

“How **could it be** that man should not grant thee whatever thou desirest” [Kiziria 1501.1]

Obligation:

egebis:

q̄maman utxra: ‘Ağar-časvla ar egebis čemgan aros’ [Rustaveli 767.1]

“The knight replied: ‘It **is wholly impossible** for me not to depart’ [Wardrop 749.1]

“The knight replied: ‘It **is impossible** for me not to depart’ [Coffin 775.1]

“The knight replied: ‘It **is wholly impossible** for me not to depart’ [Kiziria 749.1]

xams:

Mas čemtvis sulni ar hšurdes šezğva xams šezğvelisa [Rustaveli 733.3]

“He would not grudge his life for me; what is due **must** be paid” [Wardrop 715.3]

“What I owe him **must** be paid now” [Coffin 739.3]

“what is due **must** be paid (i.e. I owe him courtesy)” [Kiziria 715.3]

²¹ “Margaliti”, edited by Tinatin Margalitadze (<https://dictionary.ge/>).

²² <https://dictionary.ge/en/word/bound%C2%B3/>.

unda:

Asre unda moxmareba, gahvidodes visca visi [Rustaveli 773.3]

“Thus **should** service be, as much as lies in one’s power” [Wardrop 754.3]

“Thus **should** one help those who touch our hearts when suffering on them preys”

[Coffin 781.3]

“Thus **should** one help those whose troubles touch his hear.

service be as much as lies in one's power” [Kiziria 754.3]

Estimation:

egebis

Ese ambad ar egebis, rome sparsni gagvixasdnen [Rustaveli 540.4]

“This **shall not** be said, that the Persians hold sway in our court” [Wardrop 524.4]

“This **shall not** be said allowed that the Persians (i.e. Khvarazmians) hold sway in our court”

[Kiziria 524.4]

xams:

xams mižnuri xanieri, ar mezavi, bilči, mruši [Rustaveli 25.1]

“The lover **must** be constant, not lewd, impure and faithless” [Wardrop 10.1]

“The lover **must** always be constant, always pure and never crude” [Coffin 25.1]

Need:

xams:

xams, tu kaçman gonierman zneli sakme gamoagos [Rustaveli 215.3]

“If a wise man would compass a difficult deed” [Wardrop 212.3]

“He **needed** to approach the task at hand the way a wise man might” [Coffin 220.3]

unda:

Odes kaçsa daečiros, mašin unda zma da tvisi [Rustaveli 773.3].

“When a man is in trouble then **needs** he brother and kinsman” [Wardrop 754.3].

“A man turns to his brother and kinsman when he knows troubled days” [Coffin 781.3]

“When a man is in trouble then **needs** he brother and kinsman” [Kiziria 754.3].

To sum up, deontic modality has quite diverse semantics and means of expression in *The Knight in The Panther’s Skin*, so we gain a variety of translations in which, as a rule, deontic modal semantics are adequately conveyed, sometimes with the same modal verbs, sometimes with synonymous equivalents. We rarely find cases where modal semantics are overshadowed in a translation; such examples are met with in Lyn Coffin’s rather than Marjorie Wardrop’s translation. This may be caused by the fact that Wardrop’s translation is prosaic and the translator chooses an exact contextual equivalent without any problem; Lyn Coffin, however, even tries to maintain the textual measures, but using the exact modal verb or construction probably does not always allow her to do so. Accordingly, the translator chooses alternative means of expression for particular contexts.

კონცეპტების მიჯნურისა და მოყვასის

ანალიზი „ვეფხისტყაოსანსა“ და მის რუსულ თარგმანებში

მარინა მუავანაძე

მხატვრული ლიტერატურის შესწავლა 21-ე საუკუნეში მულტიდისციპლინურ კვლევას მოითხოვს. განსაკუთრებით, როდესაც საქმე ეხება მსოფლიო ლიტერატურის ისეთ გამორჩეულ ძეგლს, როგორცაა შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. საუკუნეების განმავლობაში განხორციელებულმა რუსთველოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ მეთოდოლოგიური მრავალფეროვნება შექმნა. ტრადიციულ რუსთველოლოგიაში მეცნიერები კვლევისას ირჩევენ და ქმნიან მათთვის ხელსაყრელ კვლევის მეთოდს, თუმცა, როგორც ე. ხინთიბიძე აღნიშნავს, „სწორი მეთოდი რუსთველოლოგიურ კვლევაში არ გულისხმობს ერთ კონკრეტულ მეთოდს, რომელიც თანაბრად მიესადაგება ყველა საკითხს“ (ხინთიბიძე 2009:72). მრავალფეროვანი პრობლემატიკა რუსთაველის პოემაში სხვადასხვაგვარ მიდგომასა და კვლევის სწორად განსაზღვრულ პოზიციას მოითხოვს. დიგიტალური ჰუმანიტარიის განვითარებამ და კვლევის ინოვაციური მეთოდებისა და ტექნოლოგიების გამოყენებამ კომპლექსური და მრავალფეროვანი შესაძლებლობები შესთავაზა მკვლევრებს და ახალი პერსპექტივები გაუხსნა რუსთველოლოგიურ ძიებას, რომელიც დღითიდღე უფრო და უფრო მდიდრდება და იხვეწება.

თანამედროვე მეთოდებზე საუბრისას მოვიაზრებთ კვლევის პროცესში იმ ინფორმაციული ტექნოლოგიების ჩართვას, რომლებიც ოცდამეერთე საუკუნის ჰუმანიტარული მეცნიერებების ერთ-ერთ აუცილებელ კომპონენტად იქცა. ჰუმანიტარული მეცნიერებები, მათ შორის რუსთველოლოგიაც, აქტიურად მოიცვა კვლევის თანამედროვე მეთოდებმა, რომელთა შედეგადაც შეიქმნა „ვეფხისტყაოსნის“ დიგიტალური კორპუსები¹ და საფუძველი ჩაეყარა თვისებრივად ახალ მიმართულებას რუსთველოლოგიაში - **დიგიტალურ რუსთველოლოგიას**, რომელიც ჩვენ თვალწინ შეიქმნა და ყალიბდება².

¹ აქ უპირველეს ყოვლისა, ვგულისხმობთ ილიას უნივერსიტეტში შექმნილ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერი და ბეჭდური ვერსიების პარალელურ კორპუსსა და ფრანკფურტის გოეთეს სახ. უნივერსიტეტში შექმნილ პოემის თარგმანების მრავალენოვან პარალელურ კორპუსს.

² იხ. მანანა თანდაშვილი, დიგიტალური რუსთველოლოგია, თბილისი, ივერიონი, 2022 წ.

ჩვენი ნაშრომი კვლევის თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით არის შექმნილი - ემპირიული მასალა დამუშავებულია „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანების პარალელური კორპუსის „Rustaveli goes digital“ ბეტა-ვერსიის გამოყენებით, რომლის შექმნაშიც თავად ვიღებდით მონაწილეობას.³

რუსთაველის მსოფლმხედველობის კვლევა რუსთველოლოგიის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს. როგორც ცნობილია, მსოფლმხედველობა გულისხმობს აზროვნების, შეხედულებების, რწმენა-წარმოდგენების ერთობლიობას, რომლის გადმოცემა როგორც სხვადასხვა ცნება-ტერმინების საშუალებით, ასევე სიუჟეტური განვითარებით, პერსონაჟთა მოქმედებებითა და აზროვნებით ხდება. წინამდებარე ნაშრომში შევეცდებით რუსთაველის მსოფლმხედველობის გაანალიზებას ორი კონცეპტის - **მიჯნურისა** და **მოყვასის** - ანალიზის გზით როგორც თავად „ვეფხისტყაოსანში“, ისე პოემის რუსულ თარგმანებში⁴.

სიყვარული „ვეფხისტყაოსანში“ ერთ-ერთი ფუნდამენტური თემაა, რომელიც მოიცავს ყოველგვარ ფორმას სიყვარულისა. მოძღვრება „გიყვარდეს მოყვასი შენი“ პოემის პერსონაჟთა მოქმედების ერთ-ერთ მთავარ პრინციპს წარმოადგენს. ისინი განახორციელებენ პოემის პროლოგშივე ჩამოყალიბებულ კონცეფციას **მიჯნურობის** შესახებ და წარმოაჩენენ უმაღლესი სათნოების, ამქვეყნიური ბედნიერების მოპოვების ერთადერთ გზას - ყოველგვარ ადამიანურ სიყვარულს, რომელიც თავისი არსით უტოლდება ღვთაებრივს. აქვე ყურადღება უნდა მიექცეს იმასაც, რომ **ქრისტიანული მოყვასი** გულისხმობს **რუსთაველის მოყვასსაც**, თუმცა არა იმ ფართო გაგებით, როგორც ეს რელიგიური დოგმატიკისთვისაა მისაღები. რუსთაველი **მოყვასს** უწოდებს მეგობარსა თუ სატრფოს, საყვარელ ადამიანს, მაგრამ არა კაცთმოყვარე ადამიანს, რომელიც ყველაფრის მიუხედავად, განურჩევლად, ყოველი ადამიანის სიყვარულს გულისხმობს (ხინთიბიძე 2015: 227-8).

რუსთაველისათვის კაცთმოყვარეობის აშკარა გამოვლინებაა მეგობრობა, რომელიც პერსონაჟთა თავგანწირულობამდე მიდის. გარდა პერსონაჟთა მოქმედების პრინციპისა, პოემაში მეგობრობისა და მიჯნურობის თანაბარმნიშვნელოვნებაზე რუსთაველის მიერ შემოთავაზებული ტერმინოლოგიაც მეტყველებს.

³ აღნიშნული კორპუსისათვის მოვამზადე არჩილ ხალვაშის რუსული თარგმანის გაციფრებული ვერსია და დაეუპარაღლე ქართულ ტექსტს თავებისა და სტროფების მიხედვით, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ქართულ-რუსულ პარალელურ ქვეკორპუსში იქნა ინტეგრირებული.

⁴ კვლევაში გამოყენებულია კონსტანტინე ბალმონტის, შალვა ნუცუბიძისა და არჩილ ხალვაშის რუსული თარგმანები.

მეცნიერთა მიერ არაერთხელაა შენიშნული, რომ ავტორი პოემაში სიტყვას „მოყვარე“ იყენებს როგორც **შეყვარებულის**, ასევე **მეგობრის** მიმართაც, მათ განმაცალკევებელ, განმასხვავებელ ტერმინებად კი შემოაქვს კონცეპტები - **მიჯნური** და **ძმობილი** (ძმად-ნაფიცი, ძმად-ფიცი, ძმად-ნაფიცარი, ძმად-შეფიცული). ჩვენი მიზანია, გავაანალიზოთ, როგორ თარგმნიან მთარგმნელები რუსულად აღნიშნულ კონცეპტებს, რომლებიც რუსთაველის იდეურ-თემატური კონცეფციის საფუძველს ქმნიან პოემაში; ასევე, საინტერესოა, რა შეესატყვისება აღმოსავლური კულტურისთვის დამახასიათებელ კონცეპტს **მიჯნური** ჩვენ მიერ შერჩეულ რუსულ თარგმანებში, რა სტრატეგიებს იყენებენ და როგორ ახდენენ მთარგმნელები თითოეული მათგანის კულტურულ ადაპტაციას მიზან-ენაში.

როგორც პოემის პროლოგიდანვე ხდება ცნობილი, **მიჯნური** არაბული ტერმინია (مَجْنُونٌ - მაჯნუნ) და *შეშლილს, გიჟს, შმაგს* ნიშნავს. მისი ორიგინალური ფორმა არის **მაჯნუნი** (ან მეჯნუნი). **მიჯნურ** ძირით პოემაში 63 სიტყვა-ფორმა დასტურდება. პოემაში აღნიშნული სიტყვა 17 სხვადასხვა მორფოლოგიური ფორმით გვხვდება. ყველაზე ხშირად **მიჯნურ** ძირი გვხვდება აბსტრაქტული არსებითი სახელის წარმოებისას (**მიჯნურობა - 15**), შემდეგ ადგილზეა სახელობითი ბრუნვის მხოლობითი რიცხვის ფორმა (**მიჯნური - 12**). **მიჯნური** დასტურდება მიცემითსა (**მიჯნურსა - 7**) და ნათესაობითში (**მიჯნურისა - 3**), ასევე მხოლობითი რიცხვის ფორმით გვხვდება შედგენილი შემასმენლის სახელად ნაწილში (**მიჯნურია - 1**). ნართანიანი მრავლობითით **მიჯნური** სახელობით ბრუნვაში გვხვდება სამჯერ (**მიჯნურნი - 3**), წოდებითით - ერთხელ (**მიჯნურნო - 1**). თანიანი ფორმით **მიჯნური** გვხვდება სულ რვაჯერ, მათგან 6 უთანდებულო, სავრცობიანი ფორმით - **მიჯნურთა**, ერთხელ უსავრცობოდ - **მიჯნურთ**, ასევე ერთხელ თანდებულთ - **მიჯნურთათვის**. სამ შემთხვევაში გვაქვს **მიჯნურ** ძირით ნაწარმოები დანიშნულების გამომხატველი სახელი - **სამიჯნურო**.

როგორც უკვე ითქვა, **მიჯნურობა** სახელობითი ბრუნვის ფორმით 15-ჯერ დასტურდება (**მიჯნურობა - 15**), მიცემითში იგი გვხვდება ორჯერ (**მიჯნურობასა - 2**), ნათესაობითში - ოთხჯერ (**მიჯნურობისა - 4**), მოქმედებითში - ერთხელ (**მიჯნურობითა - 1**). თითოჯერ გვხვდება საწყისის სახელობითი (**გამიჯნურება - 1**) და ნათესაობითი ბრუნვის ფორმებით (**გამიჯნურებისა - 1**), ასევე ერთხელ ზმნური (აორისტის) ფორმით (**გამიჯნურდა - 1**).

ვინაიდან **მიჯნური** კულტურულ-სპეციფიკურ რეალიას წარმოადგენს, კონცეპტის გადატანისას მთარგმნელები სხვადასხვა სტრატეგიებს იყენებენ და

მიჯნურ ძირით ნაწარმოებ კონცეპტებს შემდეგ ეკვივალენტებს შეუსატყვისებენ რუსულში: **Миджнурство, миджнур, влюбленный, любовный, любимый, милый, любовники, возлюбленные, полюбляя, невеста, люблень, любовь, любить, полюбить, влюбиться.**

როგორც ვხედავთ, ეკვივალენტთა უმრავლესობა სიყვარულთან არის დაკავშირებული და **люб** ძირიდან მომდინარეობს. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა ამგვარად ნაწარმოები ეკვივალენტი რეფერენციულობის თვალსაზრისით სრულად ვერ გადმოსცემს მიჯნურის შინაარსს (სიყვარულისაგან გახელებული, ველად გაჭრილი შეყვარებული ადამიანი. შდრ. თავად რუსთაველთან: ის, ვისაც „სიარული, მარტოობა ჰშვენის, გაჭრად დაეთვლებს“ (0.31.3)), ისინი მაინც დენოტაციურ ეკვივალენტებად უნდა ჩაითვალოს.

მთარგმნელები ასევე იყენებენ კონოტაციურ ეკვივალენტს **милый** და კონტექსტუალურ ეკვივალენტს **невеста**, რომლებიც იშვიათად გამოიყენება (**милый – 3, невеста - 1**) თარგმანებში. ვნახოთ შესაბამისი კონტექსტები თარგმანებთან ერთად:

0.10.2. „აჰა, გული გამიჯნურდა, მიჰხვდომია ველთა რბენა!“

ბალმ.: „С **милой** быть в минуте каждой. Я безумен. Я погас“.

0.28.3. „არსით ახნდეს მიჯნურობა, არასადა იფერებდეს“.

ბალმ.: „примет с радостью мученья, Всё для **милой**, хоть сожженье“.

47.1253.3. „იტყვის, თუ: "მნახეთ, მიჯნურნო, იგი, ვინ ვარდი-ა ვისად“.

ბალმ.: „Мыслит: «С розой был для **милой**. Соловей был с звонкой силой“.

44.1089.4. „რომე მიმიხს სამიჯნურო, რათ გამსგავსო მე მას ისი!“

ხალგ.: „У меня же есть **невеста**, она отнюдь ей не ровня!“

გარდა აქ დასახელებული დენოტაციური, კონოტაციური და კონტექსტუალური ეკვივალენტებისა, თარგმანებში **მიჯნურ** კონცეპტის გადმოსაცემად გამოყენებულია პირდაპირი ლექსიკური ნასესხობა: **миджнур**. საგულისხმოა, რომ **миджнур** ძირით ნაწარმოები ფორმები, როგორც მოსალოდნელი იყო, მხოლოდ ნუცუბიძისა და ხალვაშის თარგმანებში გვხვდება. **миджнур** ფორმა ბალმონტთან საერთოდ არ დასტურდება. სამაგიეროდ, ეკვივალენტების მრავალფეროვნებით სწორედ ბალმონტისეული თარგმანი გამოირჩევა. მთარგმნელი 63-დან 9 შემთხვევაში არ თარგმნის **მიჯნურს**, ხოლო ერთ შემთხვევაში მთლიანად

სტროფი აქვს გამოტოვებული. დანარჩენ შემთხვევებში შემდეგი სახის ეკვივალენტებს გვთავაზობს - **влюбленный (8), любимый (2), любить (6), любленья (1), любовники (1), любовный (2), любовь (27), милый (3), полюбить (2), любляя (1)**. რამდენადაც კონცეპტი **მიჯნური** მხოლოდ აღმოსავლური კულტურისთვისაა ცნობილი, ბალმონტი ითვალისწინებს რუსული ენის ბუნებას და ცდილობს მის კულტურულ ადაპტაციას, რაც სინონიმურ მრავალფეროვნებას ქმნის თარგმანში. მთარგმნელი **მიჯნურის** თარგმნისას ფუნქციურ ეკვივალენტს ანიჭებს უპირატესობას, რაც გასაგებია კონცეპტის სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, თუმცა ეკვივალენტის ემოციურობის ხარისხი თარგმანში გაცილებით დაბალია, შესაბამისად, ცვლილებას განიცდის რუსთველისეული გაგება კონცეპტისა და ეს უკანასკნელი მთარგმნელის მიერ შერჩეული ზოგადი რეფერენციის გადმომცემი ვერსიით - **შეყვარებული** - გადადის თარგმანში.

მიჯნურის შესატყვისად **миджнур** ფორმა ყველაზე ხშირად ნუცუბიდის თარგმანში გვხვდება. მთარგმნელი **მიჯნურ** ძირიდან ნაწარმოები 63 შემთხვევიდან 43-ჯერ იყენებს ტერმინს - **миджнур**, რვა შემთხვევაში კი გამოტოვებს მას. დანარჩენ 10 შემთხვევაში გამოყენებულია კონოტაციური ეკვივალენტები - **влюбленный (1), любимый (1), любить (2), любовь (8)**. ვნახოთ რამდენიმე მაგალითი:

0.18.2. „ერთი უჩნდეს **სამიჯნურო**, ერთსა ვისმე აშიკობდეს“.

ნუცუბ.: „Хоть **любовь** и одаряет страстью, выпренье парящей“.

0.20.1. „ვთქვა **მიჯნურობა** პირველი და ტომი გვართა ზენათა“.

ნუცუბ.: „О **любви**, об изначальной, в высь к идеям восходящей“.

2.82.3. „აქვს **მიჯნურობა** ამისი, ვითა ბუღბულსა ვარდისა“.

ნუცუბ.: „Соловей так **любит** розу, как любил свое он чадо“.

29.727.4. „ავად შეჰფერობს **მიჯნურსა მიჯნურობისა** ცხადება!“

ნუცუბ.: „Сохранять **любовь**, как тайну, первый долг **любви**, поверь ты“.

33.810.2. „შენ დაჰბადე **მიჯნურობა**, შენ აწესებ მისსა წესსა“.

ნუცუბ.: „Создал ты законы сердца, породив для нас **любовь**“.

44.1089.4. „რომე მიმიჩს **სამიჯნურო**, რათ გამსგავსო მე მას ისი!“

ნუცუბ.: „Как сравнить ее с **любимой**? Что ей надо - не пойму!“

მიჯნურის ეკვივალენტების ანალიზიდან გამომდინარე, მთარგმნელი, როგორც ჩანს, ცდილობს, მაქსიმალურად შეუნარჩუნოს წყარო-ტექსტის კონცეპტებს ესთეტიკურად და ემოციურად ადეკვატური ზემოქმედების ხარისხი თარგმანში. მიუხედავად ამისა, **миджнур** ფორმისა და **люб** ძირით ნაწარმოები სიტყვების გამოყენება **მიჯნურის** ეკვივალენტებად, ავლენს მთარგმნელის არაერთგვაროვან დამოკიდებულებას მთარგმნელობითი პრინციპის მიმართ და კონცეპტ **მიჯნურის** არაერთგვაროვან ადაპტაციას მიზანენაში.

რაც შეეხება ხალვაშისეულ თარგმანს, აქაც უპირატესობა კონცეპტის ლექსიკურ ნასესხობას ენიჭება: **миджнур** ფორმა 39-ჯერ დასტურდება თარგმანში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ხალვაში უფრო შორს მიდის და **миджнур** ძირზე დაყრდნობით რუსულშივე აწარმოებს სიტყვას **მიჯნურობა**, ქმნის ნეოლოგიზმს - **миджнурство** (9), რაც, მაგალითად, ნუცუბიძის თარგმანში არ დასტურდება:

0.24.1. „**მიჯნურობა** არის ტურფა, საცოდნელად ძნელი გვარი“.

ხალვ.: „**Миджнурство** есть нрав из добрых, трудно его сущность понять“.

0.24.2. „**მიჯნურობა** სხვა რამეა, არ სიძვისა დასადარი“.

ხალვ.: „**Миджнурство** есть иная вещь, к развращению не приравнять“.

0.27.1. „არს პირველი **მიჯნურობა** არ-დაჩენა ჭირთა, მალვა“.

ხალვ.: „Есть **миджнурство** отменное, тайна – главный признак его“.

29.727.4. „ავად შეჰფერობს **მიჯნურსა მიჯნურობისა** ცხადება!“

ხალვ.: „Не прилично же **миджнuru** свое **миджнурство** разгласить!“

33.810.2. „შენ დაჰბადე **მიჯნურობა**, შენ აწესებ მისსა წესსა“.

ხალვ.: „Ты **миджнурство** для нас явил, правила нам даешь его“.

37.915.3. „**მიჯნურობა** საჭიროა, მით სიკვდილსა მიგვაახლებს“.

ხალვ.: „**Миджнурство** – вещь горестная, приближает к смерти, томит“.

კიდევ ერთი თავისებურება ხალვაშისეული თარგმანისა გახლავთ **სამიჯნუროს** ეკვივალენტი **невеста**, რომელიც ერთადერთხელ დასტურდება შემდეგ კონტექსტში:

44.1089.4. „რომე მიმიჩს **სამიჯნურო**, რათ გამსგავსო მე მას ისი!“

ხალვ.: „У меня же есть **невеста**, она отнюдь ей не ровня!“

ამ შემთხვევაში მთარგმნელი თავისებურ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს და თავისუფალი პრინციპით თარგმნის დედნის ამ პასაჟს. თარგმანში ასევე გვაქვს **люб** ძირით ნაწარმოები ფუნქციური ეკვივალენტებიც - **влюбиться (1), возлюбленные (1), любимая (1), влюбленный (2), любить (3), любовь (5)**. გამოტოვების შემთხვევა კი მხოლოდ ერთხელ დასტურდება მთელ პოემაში. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ მთარგმნელი ცდილობს მაქსიმალურად ზუსტად გადაიტანოს თარგმანში დედნის ტექსტი, რაც უდავოდ დასაფასებელია.

როგორც ჩვენ მიერ დამუშავებული მასალიდან ჩანს, **მიჯნურის** თარგმნისას ნუცუბიძე და ხალვაში, ესმით რა **მიჯნურის**, როგორც კონცეპტის კულტურულ-სპეციფიკური მნიშვნელობა, უპირატესობას ანიჭებენ ლექსიკურ ნასესხობას. მათგან განსხვავებით, ბალმონტი ზოგადი რეფერენციის გამომხატველ სიტყვას, **люб** ძირით ნაწარმოებ ფორმებს იყენებს, რაც ასუსტებს კონცეპტ **მიჯნურის** მხატვრულ სახეს მის მიერ შესრულებულ თარგმანში. თავად რუსთაველიც კი, რომელიც „ტკბილქართულის“ ქომაგი და მაქებარია, არაბულ ტერმინს მოიშველიებს პოემაში სწორედ იმიტომ, რომ სურს ზედმიწევნით ზუსტად გადმოსცეს სათქმელი. **მიჯნურ** კონცეპტის ტრანსლაციის ბალმონტისეული ინტერპრეტაციები კი მნიშვნელოვნად უცვლის სახეს მწერლის ჩანაფიქრს, უკარგავს ტერმინს სიმბოლურ დატვირთვას და გარკვეულწილად აკნინებს მის იდეურ და მხატვრულ ღირებულებას, რაც საგრძნობი დანაკარგია „ვეფხისტყაოსნისათვის“.

კონცეპტი **მოყვარე** სულ 59-ჯერ დასტურდება პოემაში 21 განსხვავებული ფორმით. მხოლოდ 5 შემთხვევაში დასტურდება **მოყვასი** სამი ფორმით - სახელობით ბრუნვაში, ნარიანი მრავლობითის ფორმით (**მოყვასნი - 3**), ნათესაობითი ბრუნვაში, თანიანი მრავლობითის ფორმით (**მოყვასთა - 1**) და მოქმედებით ბრუნვაში შეკუმშული, საგრძობიანი ფორმით (**მოყვსითა - 1**). დანარჩენ 54 შემთხვევაში კი **მოყვარე** დასტურდება შემდეგი ფორმებითა და რაოდენობით: მხოლობითი რიცხვი - სახელობითი ბრუნვა (**მოყვარე - 14**), იმავე ფორმით შედგენილი შემასმენლის სახელად ნაწილში (**მოყვარეა - 1**), მოთხრობითი (**მოყვარემან - 1**), მიცემითი (**მოყვარესა - 6**), ნათესაობითი (**მოყვარისა - 1**), ნათესაობითი, შეკუმშული ფორმით (**მოყვრისა - 9**), ასევე შეკუმშული ფორმით ნათესაობით ბრუნვაში თანდებულის თანხლებით (**მოყვრისაგან - 2, მოყვრისათვის - 3**), ნართანიანი მრავლობითის სახელობით (**მოყვარენი - 2**), მიცემით და ნათესაობით (**მოყვარეთა - 2**) ბრუნვებში. **მოყვარე** ასევე გვხვდება ზმნის (**თანა-ემოყვრებოდა-1**)

და ზედსართავი სახელის (უმოყვრესნი - 1) ფორმებით. მოყვარესგან ნაწარმოებია აბსტრაქტული სახელი, რომელიც დასტურდება სახელობითი (მოყვრობა-2) და ნათესაობითი (მოყვრობისა - 1) ბრუნვის ფორმებით. მოყვარე ძირი გვხვდება მიმდებარეშიც - მოყვარული, რომელიც შემდეგი ფორმებითაა წარმოდგენილი - მსოფლობითის სახელობითი (მოყვარული - 1), მიცემითი (მოყვარულსა - 1), ვითარებითი (მოყვარულად - 1), ნართანიანი მრავლობითის სახელობითი (მოყვარულნი - 1) და მიცემითი (მოყვარულთა - 3) ბრუნვის ფორმებით.

რაც შეეხება კონცეპტ მოყვასის ეკვივალენტებს თარგმანებში, გამომდინარე იქიდან, რომ მოყვასი თანაბრად მიემართება მიჯნურსა და მეგობარს, შესატყვისობების მხრივაც მრავალფეროვანი სურათი გვაქვს. ბალმონტი 59 შემთხვევიდან 15 შემთხვევაში გამოტოვებს მოყვასს, ერთ შემთხვევაში კი მთლიანად სტროფი აქვს გამოტოვებული. დანარჩენ 43 შემთხვევაში იყენებს შემდეგ შესატყვისობებს: друг (25), друзья (2), дружба (3), дружной (1), братья (1), товарищ (1), любимый (3), любительница (1), любить (2), любовь (3), милый (1).

როგორც ემპირიული მასალის კვლევამ გვიჩვენა, ბალმონტი მოყვასს, გამოყენებულს მეგობრის მნიშვნელობით, შეუსატყვისებს დენოტაციურ ეკვივალენტებს - друг (მეგობარი) და товарищ (ამხანაგი), ასევე კონოტაციურ ეკვივალენტს брат (ძმა); ხოლო მიჯნურთან მიმართებით ისევ люб ძირით ნაწარმოები სიტყვები დასტურდება დენოტაციურ ეკვივალენტებად და ერთადერთი კონოტაციური ეკვივალენტი - милый.

ერთადერთ შემთხვევაში ბალმონტი любимий ფორმას იყენებს მეგობართან მიმართებითაც:

4.139.4. „ხამს მოყვრისათვის სიკვდილი, ესე მე დამიც წესად-რე“.

ბალმ.: „В честь любимой сладки муки. Смерть приму — тобой горя“.

სხვა შემთხვევებში მეგობარს ეკვივალენტებად друг, брат, товарищ ფორმები შეესატყვისება. ვნახოთ რამდენიმე მაგალითი აღნიშნულის საილუსტრაციოდ:

20.501.3. „ლხინად მიხს შეყრა მოყვრისა მის, შენგან შეყურელისა“.

ბალმ.: „Для меня одна отрада: в скорби друга видеть надо“.

28.668.1. „ამას ზედა შეიფიცნეს მოყვარენი, გულ-სადაგნი“.

ბალმ.: „Клялись тут они сердцами, братья с мудрыми словами“.

47.1217.1. მოვიდა სითმე ღარიბი მონა მოყვსითა სამითა“.

ბალმ.: „Вот приходит раб бродячий. Три товарища, как клячи, вместе с ним“.

მოცემულ მასალაზე დაკვირვებით ნათელი ხდება, რომ ბალმონტი **მოყვარის**, როგორც **მეგობრის** შესატყვისად იყენებს ოთხ სხვადასხვა სიტყვას (**друг, брат, товарищ, любимый**), ხოლო **მოყვასის**, როგორც **მიჯნურის** გამოსახატავად - ორი ფუძისგან (**люб, милый**) ნაწარმოებ სიტყვა-ფორმებს, რაც საკმაოდ მრავალფეროვან სურათს ქმნის შესატყვისობების თვალსაზრისით. როგორც ჩანს, მთარგმნელი ცდილობს ეკვივალენტების დიფერენცირებული გამოყენებით დაძლიოს ლექსიკური ომონიმია.

ასეთივე ვითარება გვაქვს ნუცუბიძის თარგმანშიც. 59 შემთხვევიდან 19 გამოტოვება და ორმოც შემთხვევაში 13 სინონიმური ეკვივალენტი მნიშვნელოვნად ცვლის ორიგინალი ტექსტის იდეურ-თემატურ და მხატვრულ სახეს. ვნახოთ ეკვივალენტების სტატისტიკა: **друг (13), друзья (4), дружба (1), дружеский (1), любимый (6), влюбленный (3), возлюбленный (1), любить (1), любовь (5), милый (2), миджнур (1), родной (1), побратим (1)**.

როგორც ვხედავთ, გარდა ზოგადი რეფერენციის გამომხატველი სიტყვა-ფორმებისა - **друг** და **люб**, მთარგმნელი იყენებს კონოტაციურ ეკვივალენტებს - **ძმობილი (побратим - 1), საყვარელი (милый -2), ახლობელი, ძვირფასი (родной - 1) და მიჯნური (миджнур - 1)**. ვნახოთ ამ რამდენიმე თავისებური შემთხვევის ამსახველი მაგალითები თარგმანში:

52.1330.1. „რა მოეგონის **მოყვარე**, სდინდიან ცრემლნი მწარენი“.

ნუცუბ.: „Вспоминая **побратима**, проливал он слез потоки“.

0.28.2. „არ ბედითად "ჰაჲ-ჰაჲ"-ს ზმიდეს, **მოყვარესა** აყივნებდეს“.

ნუცუბ.: „Не вздыхать при всех, чтоб **милой** не коснулась тень стыда“.

46.1154.2. „არა ბერსა, არა ყმასა, **მოყვარესა**, არცა მტერსა“.

ნუცუბ.: „Ни **родня**, ни враг, ни старец, ни воитель юных лет!“

0.29.4. „რა ჰგავა, თუ **მოყვარესა** კაცმან გული არ ატკივნოს!“

ნუცუბ.: „Долг **миджнура** в том, чтоб девя от любви не знала бед“.

როგორც ჩანს, მთარგმნელი ცდილობს რუსულენოვანი მკითხველისათვის ნათელი გახადოს კონტექსტი და ტერმინოლოგიურად მიჯნავს ერთმანეთისგან **მოყვასს**, როგორც **მეგობარსა** და როგორც **მიჯნურს**. სატრფოსთან მიმართებით **მოყვასის** შესატყვისად ნუცუბიძე იყენებს კონცეპტებს - **მიჯნური (миджнур)**

და საყვარელი (**милый**), მეგობართან მიმართებით - ძმობილი (**побратим**), ხოლო საზოგადოდ, მოყვასის გამოსახატავად ტერმინს **родной** მოიშველიებს. ამგვარი თავისუფალი მიდგომა იწვევს გარკვეული სემანტიკური და სიმბოლური ნიუანსების დაკარგვას თარგმანში, თუმცა დასაფასებელია ის ფაქტი, რომ მთარგმნელი ცდილობს მაქსიმალურად გასაგები და, შესაბამისად, შთამბეჭდავი იყოს თარგმანი მკითხველისათვის.

რაც შეეხება ხალვაშისეულ თარგმანს, დაახლოებით იგივე ვითარება გვაქვს, რაც წინა ორი მთარგმნელის შემთხვევაში გვქონდა. ხალვაშიც მეგობართან მიმართებით იყენებს სინონიმურ ეკვივალენტებს - **друг (16), подруга (2), друзья (6), дружба (4), дружеской (1), собрата (2), товарищ (1)**, ხოლო მიჯნურთან მიმართებით ზოგადი რეფერენციის გამომხატველ კონცეპტებს - **любимый (11), влюбленный (1), любить (1), милый (1)**. ასევე მეგობართან მიმართებით მთარგმნელი გვთავაზობს კონოტაციურ ეკვივალენტებს - **ближний (2), родной (1), приятель (1)**, მოყვარულის შესატყვისად კი გამოყენებული აქვს ტერმინი **почитатель (1)**. დანარჩენ რვა შემთხვევაში საერთოდ გამოტოვებულია მოყვასის შესატყვისები. ვნახოთ მთარგმნელისეული ინტერპრეტირების მაგალითები:

29.706.2. „ხამს გასრულება მოყვრისა სიყვარულისა მტკიცისა“.

ხალვა: „Надо исполнить прочную любовь к **ближнему**, спору нет“.

30.733.4. „ხამს სიყვარული მოყვრისა უხვისა, უშურველისა“.

ხალვა: „Надлежит любить **ближний** люд, который добром наделен“.

41.1039.3. „ვერ დამხსნიან ვერ ციხენი, ვერ მოყვასნი, ვერცა ძმანი“.

ხალვა: „Не помогут мне ни замки, ни собратья, ни **родной** люд“.

35.862.4. „სხვა მოყვარე თვალსა ჩემსა გაკიცხულა, გაბასრულა“.

ხალვა: „Так как сердцу моему чужд любой другой **приятель**, друг“.

46.1197.1. „რა ოქრო მისთა მოყვასთა აროდეს მისცემს ღხენასა“.

ხალვა: „Золото **почитателям**, никогда не даст ликовать“.

როგორც მოცემული მასალიდან ჩანს, მოყვრის, როგორც მეგობრის ეკვივალენტად გამოყენებულია **ახლობელი**, რომელიც ერთ შემთხვევაში არსებითი სახელის (**к ближнему**) ფუნქციითაა წარმოდგენილი, მეორე შემთხვევაში კი მსაზღვრელია სინტაგმაში - ახლობელი ხალხი/ადამიანი (**ближний люд**), რაც

მხოლოდ ნაწილობრივ შეესატყვისება **მოყვარეს**, სრულად ვერ ასახავს მწერლის სათქმელს. ასევე მეგობართან მიმართებითაა გამოყენებული კონოტაციური ეკვივალენტი - **приятель**. რაც შეეხება **родной** ფორმას, მთარგმნელი აქ ზოგადი რეფერენციის გამომხატველი ტერმინით თარგმნის **მოყვასს**, როგორც ასევე ზოგადად **მოყვარის** გამომხატველ სიტყვას. მოცემულ კონტექსტში **მოყვასი** არც **მეგობარს** მიემართება და არც **მიჯნურს**, ამდენად გასაგებია მთარგმნელის განზრახვა. ასევე ზოგადი რეფერენციის გამომხატველია **მოყვასი** ბოლო მაგალითშიც (46.1197.1), სადაც **მოყვასში** ოქროს მოყვარული იგულისხმება. მის შესატყვისად მთარგმნელი კონტექსტუალურ ეკვივალენტს (**почитатель**) გვთავაზობს, რომელიც უფრო ზუსტად გადმოსცემს ავტორის სათქმელს და გასაგებს ხდის კონტექსტს ისე, რომ მკვეთრად არ უკარგავს პოემას იდეურ-შინაარსობრივ თუ მხატვრულ მნიშვნელობას.

როგორც სტატიაში წარმოდგენილი ემპირიული მასალის ანალიზიდან ჩანს, პოემის მთარგმნელები - კონსტანტინე ბალმონტი, შალვა ნუცუბიძე და არჩილ ხალვაში განსხვავებულ სტრატეგიებს იყენებენ ჩვენ მიერ არჩეული ორი კონცეპტის - **მიჯნურისა** და **მოყვასის** - გადატანისას რუსულ თარგმანებში: შერჩეულ კონცეპტებს შეუთანადებენ ა) დენოტაციურ ეკვივალენტს, ბ) კონოტაციურ ეკვივალენტს, გ) კონტექსტუალურ ეკვივალენტს ან დ) მიმართავენ ლექსიკური ნასესხობის ხერხს. ამასთან, ეკვივალენტების შერჩევისას შედარებით თავისუფლად ეკიდებიან შერჩევის პრინციპს, რის შედეგადაც იკარგება რუსთაველისეული გაგება კონცეპტებისა, როგორც, მაგალითად, „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთი ფუნდამენტური კონცეფცია - ერთ სიბრტყეზე დააყენოს **მეგობარი** და **მიჯნური** და არ გამიჯნოს ისინი ტერმინოლოგიურად, რაც უხეში დარღვევაა დედნისეული ვითარებისა როგორც ტექსტობრივად, ისე მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისით.

აღსანიშნავია ისიც, რომ რაც უფრო ზოგადია რეფერენციის გამომხატველი ტერმინი, მით მეტი სინონიმური ეკვივალენტი ეძებნება მას თარგმანში, რაც კიდევ უფრო მეტად აშორებს თარგმანს წყარო ტექსტთან.

ქვემოთ მოცემულ ცხრილში თვალსაჩინოდაა ნაჩვენები ეკვივალენტების მრავალფეროვნება და გრადაციის ხარისხი კონსტანტინე ბალმონტის, შალვა ნუცუბიძისა და არჩილ ხალვაშის მიერ შესრულებულ რუსულ თარგმანებში.

მიჯნურის ეკვივალენტები სამივე თარგმანში:

მიჯნური	ბალმონტი	ნუცუბიძე	ხალვაში
<i>მიჯნურ</i>		<i>მიჯნურ</i>	<i>მიჯნურ,</i> <i>მიჯნურство</i>
<i>влюбленный,</i> <i>возлюбленный</i>	<i>влюбленный</i>	<i>влюбленный</i>	<i>влюбленный,</i> <i>возлюбленный</i>
<i>любимый</i>	<i>любимый</i>	<i>любимый</i>	
<i>любовник</i>	<i>любовник</i>		
<i>милый</i>	<i>милый</i>		
<i>невеста</i>			<i>невеста</i>

მოყვასის ეკვივალენტები ბალმონტთან: *друг (25), друзья (2), дружба (3), дружной (1), братья (1), товарищ (1), любимый (3), любительница (1), любить (2), любовь (3), милый (1).*

მოყვარე/მოყვასი	მეგობარი	მიჯნური
	<i>брат, братья</i>	<i>любимый,</i>
	<i>друг, дружба</i>	<i>любительница</i>
	<i>товарищ</i>	<i>милый</i>
	<i>милый</i>	

მოყვასის ეკვივალენტები ნუცუბიძესთან: *друг (13), друзья (4), дружба (1), дружеский (1), любимый (6), влюбленный (3), возлюбленный (1), любить (1), любовь (5), милый (2), миџნур (1), родной (1), побратим (1).*

მოყვარე/მოყვასი	მეგობარი	მიჯნური
<i>родной</i>	<i>побратим</i>	<i>მიჯნურ</i>
	<i>друг, друзья, дружба</i>	<i>любимый</i>
	<i>товарищ</i>	<i>возлюбленный</i>
		<i>милый</i>

მოყვასის ეკვივალენტები ხალვაშთან: *друг (16), подруга (2), друзья (6), дружба (4), дружеской (1), собрата (2), товарищ (1), любимый (11), влюбленный (1), любить (1), милый (1).*

მოყვარე/მოყვასი	მეგობარი	მიჯნური
<i>родной</i>	<i>собрата, побратим</i>	<i>возлюбленный</i>
	<i>друг, подруга, друзья, дружба</i>	<i>любимый</i>
	<i>приятель</i>	<i>милый</i>
	<i>товарищ</i>	
	<i>ближний</i>	

ვიდრე მთარგმნელობით პრინციპს შეიმუშავებდეს მთარგმნელი, მნიშვნელოვანია, სიღრმისეულად ჩასწვდეს დედნისეულ ვითარებას და საფუძვლიანად შეისწავლოს, გაიაზროს თითოეული კონცეპტის გადმომცემი ლექსიკური ერთეულის როგორც პირველადი, თავისთავადი მნიშვნელობა, ასევე ავტორის ჩანაფიქრიდან გამომდინარე კონტექსტის შესაბამისი ფუნქცია და არსი. ტერმინთა კონტექსტუალური, ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზის გარეშე შეუძლებელია ადეკვატური შესატყვისების მოძებნა და მაღალმხატვრული თარგმანის შექმნა, რაც მთარგმნელობითი საქმიანობის მთავარი მოთხოვნაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

თანდაშივილი მ., ყამარაული მ., 2022 – თანდაშივილი მანანა, ყამარაული მარიამ,

შესავალი დიგიტალურ ქართველოლოგიაში, თბილისი, ივერიონი, 2022.

ხინთიბიძე, ე., 2009 - ხინთიბიძე ელგუჯა, „ვეფხისტყაოსნის“ იდეურ-მსოფლმხედველობრივი სამყარო, თბილისი, „ქართველოლოგი“, 2009.

ხინთიბიძე ე., 2015 - ხინთიბიძე ელგუჯა, თანამედროვე რუსთველოლოგიური კვლევები, კომენტარებული ვეფხისტყაოსანი, თბილისი, 2015.

რუსთავი, შოთა, Витязь в тигровой шкуре: [Поэма] / Пер. с груз. К. Бальмонта, П. Петренко, Н. Заболоцкого; Вступ. ст., подгот. текста и примеч. А. Барамидзе, С. Цаишвили]. _ Л.: Сов. писатель, 1988. (Б-ка поэта. Большая серия. Изд. 3-е).

რუსთავი, შოთა, Витязь в тигровой шкуре / Пер. с груз. [и авт. вступ. ст.] Шалва Нуцубидзе; [Ред.: С. Каухчишвили и Д. Думбадзе; Ил: М. Зичи, С. Кобуладзе и И. Тоидзе.; Оформл. С. Кецховели]. _ Тб.: Сахелгами, 1957.

რუსთავი, შოთა, Витязь в тигровой шкуре: Полная редакция; Крит. текст оригинала и русский перевод Арчила Халваши. ред. Р. Халваши. Тбилиси: Kartuli signi, 2015.

ელექტრონული რესურსები

რუსული ენის ეროვნული კორპუსი - <https://ruscorpora.ru>

ქართული ენის ეროვნული კორპუსი - <http://gnc.gov.ge>.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანების მრავალენოვანი პარალელური კორპუსი - <https://rustaveli-goes-digital.de/>

Concepts of *mižnuri* and *moqvasi* in “The Knight in the Panther’s Skin” and its Russian Translations

Marina Mzhavanadze

The study of fiction literature in the 21st century requires multidisciplinary research, especially when dealing with unique monuments of world literature like Shota Rustaveli’s poem *The Knight in the Panther’s Skin*. The development of digital humanities and the use of innovative methods and technologies of research have yielded complex and diverse opportunities to scholars. Humanitarian sciences, including Rustvelology, are actively using contemporary methods of research. As a result, digital corpora of *The Knight in the Panther’s Skin* have been created⁵ forming the ground for a new scientific field – **Digital Rustvelology**.

Shota Rustaveli’s epic *The Knight in the Panther’s Skin* is not only one of the best examples of Georgian literature but a masterpiece of world literature. Since its creation, it has remained popular throughout the centuries and it still represents an object of research of numerous scholars working in diverse fields worldwide. The promotion of *The Knight in the Panther’s Skin* is largely due to its translations into 56 foreign languages, including Russian.

Research into Rustaveli’s vision of the world is the main objective of Rustvelology. Under the term “vision”, we imply a unity of opinions, thoughts and beliefs which are expressed by means of various concepts and terms, as well as the subject line of the epic and the actions of the main characters.

The present paper analyses Rustaveli’s vision based on two concepts, namely, **მიჯნურო** /*mižnuri*/ (‘beloved’) and **მოყვასი** /*moqvasi*/ (‘friend’). The methodology used in the paper is a corpus linguistic analysis of the epic and its Russian translations, i.e. the complete poetic translations made by Konstantine Balmont, Shalva Nutsbidze and Archil Khalvashi. Based on the empirical material, the paper analyses the issue of transfer of the above-mentioned concepts in the process of translation. The paper evaluates the degree of equivalence and the relations between the original text and its translations. The empirical material has been obtained by means of a beta-version of the parallel corpus of translations *Rustaveli Goes Digital*.

The Table below illustrates the diversity of equivalents of **მიჯნურო** /*mižnuri*/ (‘beloved’) and the degree of gradation in the Russian translations by Konstantine Balmont, Shalva Nutsbidze and Archil Khalvashi.

⁵ Above all, we mean the parallel corpora of written and printed versions of *The Knight in the Panther’s Skin* created at Ilia State University and a multilingual parallel corpus of the epic’s translations created at Goethe University of Frankfurt.

ժօջբշնրո/mižnuri	Balmont	Nutsubidze	Khalvashi
<i>миджнур</i>		<i>миджнур</i>	<i>миджнур, миджнурство</i>
<i>влюбленный, возлюбленный</i>	<i>влюбленный</i>	<i>влюбленный</i>	<i>влюбленный, возлюбленный</i>
<i>любимый</i>	<i>любимый</i>	<i>любимый</i>	
<i>любовник</i>	<i>любовник</i>		
<i>милый</i>	<i>милый</i>		
<i>невеста</i>			<i>невеста</i>

In Balmont’s translation, the equivalents of ժօյցճևո /moqvasi/ (friend) are *друг* (25), *друзья* (2), *дружба* (3), *дружной* (1), *братя* (1), *товарищ* (1), *любимый* (3), *любительница* (1), *любить* (2), *любовь* (3), *милый* (1). In Nutsubidze’s translation, the equivalents of ժօյցճևո /moqvasi/ (‘friend’) are *друг* (13), *друзья* (4), *дружба* (1), *дружеский* (1), *любимый* (6), *влюбленный* (3), *возлюбленный* (1), *любить* (1), *любовь* (5), *милый* (2), *миджнур* (1), *родной* (1), *побратим* (1). In Khalvashi’s translation, the equivalents of ժօյցճևո /moqvasi/ (friend) are *друг* (16), *подруга* (2), *друзья* (6), *дружба* (4), *дружеской* (1), *собрата* (2), *товарищ* (1), *любимый* (11), *влюбленный* (1), *любить* (1), *милый* (1). Our corpus linguistic research of the Russian translations of the epic has revealed the diversity of equivalents used. The analysis of the translations has yielded the contextual and functional equivalents of the words ժօջբշնրո /mižnuri/ (‘beloved’) and ժօյցճևո /moqvasi/ (‘friend’). The investigation has proven that Nutsubidze and Khalvashi apply the method of lexical borrowing when translating the two above-mentioned concepts. The aim of applying lexical borrowing is to preserve an adequate degree of the aesthetic and emotional impact of the original concept in the translated versions.

ჰუბრისის მოტივი კომპარატივისტულ ჭრილში

(ანგლოსაქსური „ბეოველფისა“ და ქართული „ამირანიანის“ მიხედვით)

ნინო საბაძე

შესავალი

ქართულ ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში, მიუხედავად მისი მრავალფეროვნებისა და მდიდარი ტრადიციისა, ეპიკური ჟანრი ნაკლებად არის წარმოდგენილი. ქართულ ფოლკლორში არ დასტურდება ისტორიული ხასიათის ეპოსი, არ ჩანს მკაფიოდ გამოკვეთილი ისტორიული ან ფსევდოისტორიული გმირი. ქართულ ფოლკლორში შემონახული **ამირანიანი** ტრაგიკული ეპოსის ჟანრს მიეკუთვნება, სადაც საგმირო-სათავგადასავლო და მითოლოგიური მოტივების ფონზე ადამიანის აღზევებისა და დაცემის დრამა არის მოთხრობილი. მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად ამირანიანს პრომეთეს მითოსთან მიმართებაში განიხილავენ, მას გაცილებით მეტი აქვს საერთო ბერძნულ კლასიკურ დრამასთან, ვიდრე პრომეთეს მითოსთან – “ამირანიანიც”, მსგავსად ბერძნული დრამისა, ჰუბრისზეა აგებული (კიკნაძე, 2011).

ჰუბრისი (ბერძ. ἵβρις *hybris*) ლიტერატურათმცოდნეობაში გამოყენებული ტერმინია და აღნიშნავს **ადამიანის აღზევებისა და დაცემის პროცესს**. ჰუბრისი ძველ საბერძნეთში ცნობილი იყო როგორც *ჰიბრისი* და გულისხმობდა ძალადობის განზრახ გამოყენებას ან დამცირებას, ასევე პიროვნების თანდათანობით დაცემასა და ვარდნას არსებული პოზიციიდან თუ მიღწევებიდან. სიტყვის კონოტაცია დროთა განმავლობაში შეიცვალა და ჰუბრისი განისაზღვრა, როგორც **გადაჭარბებული წარმოდგენა საკუთარ თავზე**, რომელიც ადამიანს უბიძგებს უგულბეღელს მოწესრიგებულ კოსმოსში ადამიანის მოქმედების ღვთიური საზღვრები (Britannica).

ჰუბრისის იწვევს გმირის გადაჭარბებული წარმოდგენები საკუთარ შესაძლებლობებზე და განპირობებულია ქედმაღლობით, ამპარტავნებითა და გადაჭარბებული სიამაყით, რომელსაც გმირი შინაგანად განიცდის და რომელიც მის ქმედებებში ვლინდება. ეს არის პროცესი, რომელსაც გადიან გმირები გაამპარტავნების გზაზე, რომელიც იწვება დიდი გამარჯვებებითა და მიღწევებით, საბოლოოდ კი

სრულდება დაცემით ან გმირის დაღუპვით. ზედმეტად თავდაჯერებულობა და გადაჭარბებული თვითრწმენა შეიძლება დამღუპველი აღმოჩნდეს ცხოვრებისეულ დინებაში, რომელსაც თავს ვერ დააღწევს გმირი და საბოლოოდ იღუპება.

ჰუბრისი, მართალია, ეპიკური გმირებისათვის არის დამახასიათებელი, მაგრამ იგი შეიძლება შეემთხვეს ნებისმიერ პერსონაჟს ბერძნული მითოლოგიიდან დაწყებული თანამედროვე სოციალური თუ პოლიტიკური სპექტრით დამთავრებული. თანამედროვე, რეალურ ცხოვრებაში ჰუბრისის მაგალითები ხშირად დასტურდება პოლიტიკოსთა ქმედებებში და არა მარტო, რადგან ჰუბრისი მოიცავს არა მხოლოდ მითოლოგიასა და ლიტერატურას, არამედ ადამიანის არსებობის ნებისმიერ სფეროს, რამდენადაც ჰუბრისით შეპყრობილ პირებს მათი უძლეველობის ზედმეტად სწამდათ.

საგულისხმოა, რომ ჰუბრისის გაგება ქართულ სინამდვილეშიც დასტურდება, კერძოდ ჰუბრისის ფენომენს ქართველი მეცნიერი ზ. კიკნაძე ქართულ მთიულურ სიტყვას **გაბუდაყებას** უკავშირებს, რომელიც გმირის გადიდკაცებასა და გაამპარტავნებას გულისხმობს. ზ. კიკნაძე განიხილავს ამირანის ჰუბრისს და მისი გაბუდაყების მთავარ მიზეზად საკუთარი ძალების გადაჭარბებული რწმენა მიიჩნია. „თავის გაბუდაყებაში ამირანი მარტო უნდა იყოს, როგორც აბსოლუტი, რომელიც ვერ ითმენს თავის გვერდით სხვას. ... ამირანი ამ ქვეყნად ხომ ყველას უნდა დაპირისპირებოდა, რათა თავისი ძალის „უსაზღვროება“ გამოეცადა ... ის არ უნდა შეჩერებულიყო ბერიკაცის წინაშე, რომელთან ორთაბრძოლასაც ძმები უთუოდ დაუშლიდნენ“ (კიკნაძე 2008: 136).

ლიტერატურული მაგალითებიდან ჰუბრისის ერთ-ერთ გამოვლინებად მიჩნეულია ანგლოსაქსური ეპოსის გმირის – ბეოვულფის დრანკონთან ბრძოლა, რომელიც გმირის თავდაჯერებისა და გადაჭარბებული თვითრწმენის გამო მისი დაღუპვით სრულდება (yourdictionary). წინამდებარე სტატიაში შევეცდებით ჰუბრისის განხილვას კომპარატივისტულ ჭრილში ანგლოსაქსური ბეოვულფისა და ქართული ამირანიანის შედარების გზით.

მსოფლიოს ხალხთა ეპიკურ გმირებს ხშირად ერთნაირი გზა აქვთ გასაფლელი, რომელიც რიტუალურ პერსონაჟთა რიტუალური თავგადასავალია. ამგვარი მსგავსება შეინიშნება ბეოვულფსა და ამირანს შორის, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი სხვადასხვა კულტურებს ეკუთვნიან.

ტრადიციული საზოგადოების გმირი რამდენიმე საკვანძო ეტაპს გადის ცხოვრების გზაზე, ესაა: დაბადება, ინიციაცია და სიკვდილი. თქმულებიდან თქმულებამდე ერთი და იგივე შემთხვევები მეორდება. ყოველი ეპიზოდი რაღაც მოდელის ნაწილია. რიტუალური პერსონაჟი რიტუალურ ცხოვრებას გადის და მისი ქმედებებიც რიტუალური ხასიათისაა. ლ. რაგლანის აზრით, მართალია, ხშირად არაფერი ვიცით გმირის ბავშვობაზე, თუმცა ცნობილია მისი დაბადება, ტახტზე ასვლა და სიკვდილი. ყოველი გადახდილი ბრძოლა პროგრესის გზაა, რაც მის ღირსებას უსვამს ხაზს (Lord Raglan 1934: 223).

ბეოვულფისა და ამირანის ეპოსებშიც გვხვდება საერთო მოტივები, მსგავსი ეპიზოდები. ნაშრომში შეგვეცდებით განვიხილოთ ის მსგავსებები, რომელიც ამ ორ გმირს ახასიათებს კომპარატივისტულ ჭრილში.

ა) ობლობა

ამირანიანი ფრაგმენტების სახით არის შემორჩენილი. ზოგიერთი ვარიანტის მიხედვით იგი ობოლია, მას ხან მამინაცვალი ზრდის, ხან მონადირე, ხან ნათლია მფარველობს, ხანაც უბრალოდ ობოლია. ზ. კიკნაძე შენიშნავს, რომ ამირანის მშობლები უცნობნი უნდა იყვნენ იმ საზოგადოებისათვის, სადაც გმირი მოხვდება და გაიზრდება (კიკნაძე 2008: 122). ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ ეპოსის გმირი ან სამეფო წარმოშობისაა ან ღვთაებრივი წარმომავლობა აქვს მას. ერთ-ერთი ვარიანტის მიხედვით კი, ამირანის დედა ქალღმერთი დალია. ბეოვულფიც, ამირანის მსგავსად, ობოლია. როგორც ლორდ რაგლანი აღნიშნავს, არაფერი ვიცით გმირის მშობლებზე (Raglan 1934: 223).

ბ) ბობოქარი ბავშვობა

ორივე გმირი ბობოქარ ბავშვობას გადის. ამირანის ეპოსში ჩანს გმირის მღელვარე ბავშვობა, რომელიც მისი ცხოვრების ბოლოს ისევ მეორდება. ესაა

დაუოკებელი ძალა, რომელსაც ის ვეღარ მართავს, განუსაზღვრელად დიდი შესაძლებლობა, რომელიც, ერთი მხრივ, საჩუქარია, მეორე მხრივ კი, სასჯელი – ის ან სიკეთისკენ წარიმართება ან საბოლოოდ დადუპავს გმირს. როგორც ზ. კიკნაძე აღნიშნავს: „ნათლია ღონეს დაანათლავს თავის ნათლულს და ეს არის მისი საჩუქარი, რომელიც ამირანმა სასიკეთოდ უნდა გამოიყენოს და იყენებს კიდევ გარკვეულ ზღურბლამდე“ (კიკნაძე 2008: 124). ძალა საჩუქარი იქნება, თუ ხსნას მოუტანს ხალხს, მაგრამ სასჯელი გახდება მაშინ, თუ გმირი მას არ გამოიყენებს სიკეთისთვის ბრძოლაში. ბეოვულფთანაც ჩანს მისი დაუდგრომელი ბუნება, ის მიდის ზღვაში, რათა ურჩხულები და გოლიათები გაანადგუროს. ეს ის ბრძოლაა, რომელსაც შეიძლება შეეწიროს კიდევ, მაგრამ გმირობა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე სიცოცხლე. საფრთხე სრულიად გააზრებულია, ხასიათი კი - უკონტროლო. ბეოვულფი წამებში წყვეტს ჰეროთში წასვლას, ამბავი მოსმენილიც კი არ აქვს ბოლომდე, რომ წასვლის სურვილს გამოთქვამს. ურჩხულთა გაგონება საკმარისი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ ბოროტების დასამარცხებლად წასულიყო უცხო მიწაზე.

ბეოვულფის ჭაბუკობისდროინდელი ბობოქარი ხასიათი შეიძლება მისი დასასრულის მანიშნებელი არ არის, თუმცა ეპოსში მინიშნება არაერთგზის გვხვდება. მეფე ჰროთგარი ბევრჯერ შეაგონებს მას, ეუბნება, რომ აერიდოს სიამაყესა და პატივმოყვარეობას, რომ არ შეიძლება ოქრო-ვერცხლის ასეთი სიყვარული. „უფრთხილდი ამ სენს საყვარელო ჩემო, ბეოვულფ, მოყმეთა შორის უკეთესო, და ამჯობინე ბედნიერება მარადიული; სიამაყე ნუ აგიყოლიებს“ (ბეოვულფი 1989: 91). თითქმის ყველა სიმღერა, მოყოლილი თუ გახსენებული ამბავი, ან დასასრულს ეხება ან გმირის ხასიათში არსებულ დამღუპველ საწყისებზე მიუთითებს. მაგალითად, გრენდელთან ბრძოლის შემდეგ გამართულ ნადიმზე მოხუცი მოყმე მდერის ზიგმუნდზე, წლების შემდეგ კი ზუსტად იგივე გზის გავლა მოუწევს ბეოვულფსაც, როგორი გზაც ზიგმუნდმა განვლო, მაშინ როცა დრაკონს შეება. ჰერმოდის მარტო დარჩენა - გარდაუვალი შედეგი სიამაყისა, სწორედ დასასრულზე მიგვანიშნებს, იმაზე, რასაც ვერაფრით ასცდება გმირი. ეს მისი ბედისწერაა, რომელსაც ვერ გადავა. გაფრთხილებები მრავალია, მაგრამ გმირი მაინც ვერ ახერხებს, თავი აარიდოს იმას, რაც ყველაზე საფრთხილოა. დ. რაიტი წერს, რომ

„როცა ბეოვულფი გრენდელს დაამარცხებს და მის ამ გამირობას ხოტბას შეასხამს ჰროთგარის ერთ-ერთი მგოსანი, ვინც ნადიმზე მღეროდა, ერთ-ერთ სიმღერას ბეოვულფს მიუძღვნის. ამ სიმღერაში შეადარებს ზიგმუნდს, ვინც დრაკონის მოკვლით მოიხვეჭა სახელი: ამგვარად, ბეოვულფის პირველ გამირობაში მისი უკანასკნელი გამირობა გაიხშიანებს“ (Wright 1957: 13).

გ) სახელის მოხვეჭა

გარდა იმისა, რომ გადახდილი ბრძოლებით გამირობი სიკეთეს ჩადიან, ისინი ასევე სახელსაც იხვეჭენ. დ. რაიტის მიხედვით: „სახელის მოხვეჭის იდეა ყველაზე უფრო ძვირფასი რამაა, რაც კი ადამიანს უნდა ჰქონდეს, რადგან მხოლოდ ეს რჩება წარმავალ წუთისოფელში“. მისი აზრით, მთავარია, რომ „დიდება რჩება; და ესაა ნუგეში“ (Wright 1957: 17-19). ამირანმა დევები გაანადგურა და ადამიანებს მშვიდობიანი ცხოვრება დაუბრუნა, ჩაგრულ ყოფას აარიდა. „ამირანი მოწოდებულია დაამკვიდროს ამ ქვეყანაზე სიკეთე. ნათლისგან ძალა მას სწორედ ამისთვის აქვს მომადლებული. ამირანი მამობილის ოჯახს, რომელიც ადამიანურ საზოგადოებას (სოციუმს) განასახიერებს, მოველინება როგორც მსხნელი. იგი ადამიანებს უბრუნებს დევების მიერ მიტაცებულ ტერიტორიას, ათავისუფლებს დევებისაგან“ (კიკნაძე 2008: 126). ბეოვულფმა და ბრექამ ზღვა გაწმინდეს ურჩხულებისაგან, რის შემდეგაც ადამიანებს მშვიდად შეეძლოთ ზღვაში გასვლა, აღდგა მიმოსვლა და მშვიდი მოგზაურობა.

დ) თავგადასავლების ძიება

ამირანი და მისი ძმები სანადიროდ მიდიან, ბეოვულფი კი ამადლელებელ და საგმირო საქმეებს ეძებს. რ. კრიდი აღნიშნავს, რომ ბეოვულფი უეჭველად თავგადასავლების მაძიებელი და შმაგი ჭაბუკია [Beowulf 1963: 131-132].

სანადიროდ წასული ამირანი და მისი ძმები ცამცუმის კოშკს გადაეყრებიან, სადაც მიცვალებულს ნახავენ. ამირანი ძმებთან ერთად კრძალავს მას. მართალია, თავდაპირველად იგი აღმოჩენილი განძის წამოღებას აპირებდა, მაგრამ გადაიფიქრა ძმების გონივრული რჩევით, რადგან ანდერძის აღსრულების გარეშე განძის წამოღება მიტაცება იქნებოდა.

ამირანი აღარც კი ფიქრდება, ბაყბაყდევს შეებრძოლება და არ მისცემს საშუალებას შეურაცხოს მიცვალებული. ბეოვულფიც, როგორც კი გაიგებს ჰეროთის სასახლეში დატრიალებული ამბების შესახებ, არც კი ყოყმანობს, არც დაფიქრდება, ისე მიდის მათ დასახმარებლად. ამ შემთხვევაში ორივე გმირში იკვეთება სხვების დახმარების დაუძლეველი სურვილი. ეს განცდა წარმართავს მათი გზის საწყის ეტაპს.

ცამცუმის კოშკსა თუ ჰეროთის ციხე-დარბაზში მოხვედრა გადამწყვეტი ხდება გმირთათვის, ეს საკვანძო ეტაპია მათ ცხოვრებაში, რის შემდეგაც აღარაფერი იქნება ისე, როგორც ადრე იყო, ეს ნაბიჯი ყველაფერს ცვლის. სწორედ ამის შემდეგ ხვდება ამირანი ბაყბაყანს და გველეშაპს, ხოლო ბეოვულფი ჰეროთის სასახლეში მისვლით ხვდება გრენდელსა და მის დედას.

ე) ბრძოლა ურჩხულთან

„ყველა მითოეპიკურ გმირს ცხოვრების გზაზე, რომელიც, ფაქტობრივად, ბრძოლის, წინააღმდეგობათა გადალახვის გზაა, თავისი გველეშაპი (ურჩხული, დრაკონი) ხვდება“ (კიკნაძე 2008: 127). თუ ამირანს ბაყბაყდევი ხვდება გზაზე, ბეოვულფი გრენდელს აწყდება. ორივე შემთხვევაში ურჩხულთან შეხვედრას მოჰყვება უფრო სასტიკ ურჩხულთან შებმა და გამკლავება. ბაყბაყდევის დამარცხების შემდეგ ამირანი გზას განაგრძობს და წითელ, თეთრ და შავ გველეშაპს ხვდება. ამათგან ორს ამარცხებს, თუმცა ბრძოლაში მარტო დარჩენილს, უჭირს მესამე გველეშაპის დამარცხება, რომელიც ყლაპავს მას. ამირანი გველეშაპის მუცელში ნამყოფი გმირია (კიკნაძე 2008: 128). მართალია, ბეოვულფი გველეშაპს არ გადაუყლაპავს, მაგრამ გრენდელის დამარცხების შემდეგ მასაც ევლინება უფრო დიდი ბოროტება, რომლის დამარცხებაც აღარაა ისეთი ადვილი, როგორც ეს საწყის ეტაპზე ჩანდა, თუმცა, მიუხედავად ამისა, ის მათ ჭაობში, ურჩხულთა სამყოფელში ჩადის. ორივე გმირი გველეშაპთა წიაღში აღმოჩნდება და ორივე მათგანი ახერხებს გადარჩენას.

გრენდელიცა და ბაყბაყდევიც საკვანძო ეტაპად იქცევიან გმირთა ცხოვრებაში, რის შემდეგაც მათ უფრო მძიმე გამოცდა ელით წინ. შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ბაყბაყდევი ტრანსფორმირებული გველეშაპია, რადგან შეიძლება გველეშაპის

ფუნქცია დეემა შეითავსოს. დევიცა და გველეშაპიც - ორივე ბოროტ ძალასა და დაბრკოლებას განასახიერებს. მათი მიზანია, გამოიწვიოს გმირი, მრავალ ხიფათსა და ფათერაკს გადაჰყაროს, უპირველესად კი გამოსცადოს ის, ღირსეულია თუ არა, ნამდვილად გმირია თუ გაამპარტავნების გზაზე შემდგარი ადამიანი, ვინც საბოლოოდ ვერ გაუძლებს ცდუნებს და დამარცხდება. როგორც ხ. მამისიმედიშვილი „ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებით აღნიშნავს: „გამოქვაბულს, რომელშიც განძი ინახება, გველეშაპს დევი ენაცვლება, ან, შეიძლება ითქვას, განძის მცველი გველეშაპი პოემაში დევების სახეს იღებს, ისევე როგორც ხევსურულ ანდრეზებში განძის მცველი არსება, თავისი წითელი და უზარმაზარი თვალით, გველეშაპს მოგვაგონებს“ (მამისიმედიშვილი 2017: 24).

პირველი შებრძოლებისას ორივე გმირი ხელის მოტეხვით ამარცხებს მოვლენილ ბოროტებას. ამირანი მხარს მოსტეხს ბაყბაყანს – „დასცა და მხარი მოსტეხა, დააწყებინა ღრიალი“ (კოტეტიშვილი 1961: 298). ბეოვულფი შიშველი ხელებით მიდის გრენდელთან საბრძოლველად, გამარჯვების ნიშნად კი მხოლოდ გრენდელის ტორი რჩება.

ეპოსში ამირანს ბაყბაყდევი ეუბნება: „მოყვარული ხარ ომისა“ (კოტეტიშვილი 1961: 298). ამირანი თავად ეძებს თავგადასავლებს, დევებს, ვერ ისვენებს ფათერაკების გარეშე. ბეოვულფიც თავგადასავლების მოყვარულია, მას უნდა, რომ გამოსცადოს საკუთარი ძალა და სწორედ ამიტომაც მიდის ზღვაში.

ვ) მინიშნებები და რჩევები

ამირანს ძმები მუდამ თან ჰყავს ბრძოლაში, ისინი მისი დამხმარეები არიან, რომელთა იმედიც მუდამ აქვს. ზოგჯერ შეიძლება ფიზიკური ძალით ვერ ეხმარებიან, რადგან ამირანი ძმებში ყველაზე ძლიერი იყო, მაგრამ გონივრულ რჩევებს აძლევენ ხოლმე, რადგან ამირანი გადაწყვეტილებებს იმპულსურად იღებს, ხოლო ძმები მოვლენებსა და მათ შესაძლო შედეგებს წინასწარ განჭვრეტენ.

ბეოვულფი, როდესაც დანიაში მიდის, თოთხმეტ საუკეთესო ადამიანს შეარჩევს, რომ თან იახლოს, თუმცა საბოლოოდ, ბრძოლის დროს, ის მაინც მარტო დარჩენას არჩევს: გრენდელს მარტო ებრძვის, გველეშაპთა ჭაობშიც მარტო ჩადის, სრულიად მარტო მიდის დრაკონთან საბრძოლველადაც.

დასასრულს, ამირანი ნათლისაგან სამ შესაძლებლობას იღებს – დროს, რომ ჯერ კიდევ გადაიფიქროს, სანამ ძალიან გვიან არ არის. ნათლია აძლევს ნებას, რომ პალო ამოაძროს, თუმცა, რადგან ნაჩუქარი წამებიც არ ეყო დასაფიქრებლად, ბოლოს ძვრასაც კი ვერ უზამს, რადგან ყავარჯენმა ფესვები გაიდგა დედამიწის გულში და იქცა იმ სვეტად, სადაც მიეჯაჭვა მემბოსე გმირი (კიკნაძე 2008: 139). ეს დრო საჩუქარია გმირისთვის, რომელიც უნდა დააფასოს, თუმცა ამპარტავნებაში მყოფი ვერც კი ამჩნევს, რომ ეს ნათლის უკანასკნელი იმედია, რომ გამოსწორდება, გამოფხიზლდება, მაგრამ დაცემამდე არ მოდის სინანული. ამირანი ვერ ხედავს მოცემულ შანსს და იქამდე იბრძვის ჯიუტად, სანამ სასჯელი არ მოეკლინება, რომელიც სამუდამოდ აჯაჭვავს კლდეზე და თავისუფლებას არ თმევს გმირს.

ბეოვულფს ნათლია არა, მაგრამ მოხუცი და ბრძენი მრჩეველი ჰყავს ჰროთგარის სახით, ვინც უყვება ამბებს მაგალითებით, თავის შედეგებით, აფრთხილებს, რომ თავი აარიდოს სიამაყეს, ვერცხლისმოყვარეობას. ჰროთგარი უყვება ადამიანებზე, რომლებიც სიხარბემ იმსხვერპლა „რადგან არ ახსოვს, სიმდიდრე როგორ მოიპოვა, დამღუპველი და ამქვეყნიური, როგორ იხვეჭდა, და თუ როგორ არ უძებნია არც ღირსება და არც ღიდება, ოქროს ბეჭდების დაგროვებამ დააავიწყა მომავალი თვისი სახელი“ (ბეოვულფი 1989: 90). ნათლია ურჩევს, რომ დაძლიოს დამღუპველი გრძნობები, დაძლიოს ამპარტავნობა, თუმცა ბეოვულფი, თავისი ბუნებიდან გამომდინარე, ვერ ახერხებს ამ თვისებების აღმოფხვრას და საბოლოოდ სწორედ ისინი იმსხვერპლებენ.

ორივე შემთხვევაში, საბედისწერო შეცდომა ისაა, რასაც გმირები ვერ ითვალისწინებენ მთელი გზის მანძილზე: მათ ეძლევათ მინიშნებები, შესაძლებლობები, რომლებსაც ისინი ვერ ხედავენ, ბოლოს კი რამის შეცვლა შეუძლებელია, რადგან ყველა შესაძლებლობა ამოწურულია.

ზ) დამარცხება - დეგრადაციის დასაწყისი

ამირანმა მკვდარი ამბრი არაბის ხელიც კი (ზოგიერთ ვარიანტში გვხვდება ფეხი) ვერ დასძრა, ამ ფაქტმა კი საბოლოოდ გამოიწვია გმირის ჯერ სასოწარკვეთილება, შემდეგ კი ჰუბრისი. მას შემდეგ, რაც მარცხი განიცადა, საბნელოს ჩაჯდა

და ღმერთს საყვედურობდა, რომ საკმარისი ძალა არ მიანიჭა და რაღა იყო მისი არსებობა, თუ ქალიც კი მოერეოდა მას. ამირანის სასოწარკვეთილება იმით არის გამოწვეული, რომ იგი თავისი ძლიერების მწვერვალზე იყო, ის დარწმუნებული იყო თავის უძლეველობაში, თავის ერთადერთობაში და არ ელოდა ასეთ მარცხს. ზ. კიკნაძის აზრით, ამირანისათვის მარცხი მით უფრო სამარცხვინოა, ვინაიდან იგი მკვდრისაგან აქვს ნაწენვეი. სასოწარკვეთა გმირისათვის მით უფრო აუტანელია, რომ იგი ვედარასოდეს მოახერხებს ამბრი არაბთან შებმას თავისი საამაყო ძალის გამოსაცდელად და რომ იგი ამბრი არაბის არა მთელმა ძალამ დაამარცხა, არამედ მისმა ნაშთმა - მკვდარმა ფეხმა, რომელიც ურმიდან გადმოვარდნილიყო (კიკნაძე 2008: 134-135). სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი ამირანი ვერ ხედავს დამარცხების ნამდვილ მიზეზს, ნათლიას საყვედურობს და მეტ ძალას სთხოვს მას.

გმირის დამამცირებელი დამარცხება პარალელს პოულობს ბეოვულფთანაც. ბეოვულფს მხოლოდ გრენდელის ტორი შერჩება ხელთ და მეტი არაფერი. გველეშაპი მომაკვდავი გაიქცა ჰეროთის სასახლიდან, თუმცა ეს არ არის დამამტკიცებელი ფაქტი, რომ ურჩხული უკვე მკვდარია. ეს არ არის ისეთი ძლევა, როგორც ბეოვულფს შეეფერებოდა, როგორც ეს ჩანდა ანფერთთან პაექრობის დროს, როდესაც გმირი თავადვე იყო მოხიბლული გარდასული სახელოვანი ნამოქმედართ. ორივე გზა – გაამპარტავნებაც და სასოწარკვეთილებაც – საშიშია გმირისათვის. „ადამიანს ორნაირი განსაცდელი ემუქრება: ის შეიძლება ჩავარდეს სასოწარკვეთილებაში თავისი უძლეურობის გამო და შეიძლება გაამპარტავნდეს საკუთარ თავზე გადამეტებული წარმოდგენის გამო“ (კიკნაძე ზ. 2008: 143). ამირანის მსგავსად, ბეოვულფსაც სწორედ ეს დაემართა – მან იმაზე ძლიერად წარმოიდგინა თავი, ვიდრე რეალურად იყო და დამარცხდა.

როგორც აქ მოყვანილი პასაჟების შედარებამ გვიჩვენა, ორივე შემთხვევაში გმირებს ეძლევათ მინიშნებები, რომ მათი ძალა უსაზღვრო არაა, რაღაც თუ არ შეცვალეს, მოვა განწირულობა.

გარდა აქ ჩამოთვლილი პარალელებისა, ამირანისა და ბეოვულფის ხასიათში ერთი მნიშვნელოვანი პარალელი დასტურდება: ორივე გმირისათვის სიკეთის

ქმნაა მთავარი, მაგრამ იქ, სადაც ჩნდება სიკეთე, ჩნდება ბოროტებაც. მისი დაძლევა შეიძლება შეუძლებელი არაა, თუმცა საცდურისაგან თავის არიდება უფრო რთულია, ვიდრე გმირობა გველეშაპებთან.

ორივე გმირისათვის ბრძოლის მიზანი სიკეთის მოტანა ან დანერგვაა, თუმცა ეტაპობრივად მიზანი ისე იცვლება და ეგოზე ორიენტირებული ხდება, რომ თავადაც ვერ ხვდებიან გმირები. თავდაპირველად ისინი ბოროტებას ანადგურებდნენ და სიკეთე მოჰქონდათ, ხალხისთვის მშვიდობას ამკვიდრებდნენ; სოფლის დახსნა იქნებოდა დევებისაგან თუ ზღვის გაწმენდა, ორივეს თავისუფლება, უშფოთველი ცხოვრება მოჰქონდა ადამიანებისთვის, მათთვის, ვისაც არ შეეძლო თავად დაეძლია გამეფებული უსამართლობა და შემწეობას იმათგან მოელოდნენ, ვინც ღირსეული ან გამორჩეული იყო.

ორივე გმირს კარგად ჰქონდა გააზრებული, რომ ისინი სხვებზე ძლიერნი ან მათგან გამორჩეულნი იყვნენ, შესაბამისად ამ ძალას სიკეთესა და ხალხის მშვიდობას ასმარდნენ, მაგრამ, შეინარჩუნო წონასწორობა და არ გაგაბრუნოს საკუთარმა მიღწევებმა, ცოტა რთულია. როგორც კი დიდება მოჰყვა მათ დიად საქმეებს, დაცემა ისე დაიწყო, რომ ვერ შეამჩნიეს, ვერ გაიგეს, როგორ უნდა შეეჩერებინათ პროცესი, რომელიც ანადგურებდა ყველაფერს, პირველ რიგში კი თავად მათ, რაც გარდაუვალ სიკვდილს ნიშნავდა.

თ) ამპარტავნება

ამირანმა, როდესაც საკუთარი ძალა ამოწურა დევებთან ბრძოლაში და არ დატოვა არც ერთი მათგანი, ამის მერე აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა ან რას უნდა შესჭიდებოდა. მისი სურვილებიცა და ქმედებებიც უკონტროლო გახდა, შედეგი კი მხოლოდ ერთი იყო – დაცემა. თუ მცირე დრო არ აღმოჩნდა საკმარისი დასაფიქრებლად, მაშინ მარადისობა იქნებოდა ის, რაც არის დროზე მეტი.

ბეოვულფი კი სიკეთესა და სახელს შორის ისე დაიკარგა, ბოლოს ვედარც გაიგო, რომელ მხარეს იდგა. გაფრთხილებები არ აღმოჩნდა მისთვის საკმარისი, მაშინ როდესაც ეს სურვილები წარმართავდა; გამუდმებული ბრძოლა საკუთარ თავთან და მუდმივი კონტროლი კი რთული იყო. დ. რაიტი წერს, რომ „ბეოვულფი,

თუმცა გმირია და ზეადამიანი, მაინც ადამიანია“ (Wright 1957: 13). ეს ადამიანობა კი, როგორც მისთვის, ისე სხვა მრავალთათვის, საკმარისი ტრაგიდიაა.

რ. ბუდა თავის სტატიაში წერს, რომ „თუ დავაკვირდებით ტრაგიკულ გმირს, შესაძლებელი იქნება ბეოვულფის საქციელის ახსნა. ეპიკური გმირისგან განსხვავებით, ტრაგიკული გმირი ტრაგიკული თვისების მატარებელია. ამ ტიპის გმირს აქვს პიროვნული ნაკლი, რაც მისი დაცემის, განადგურების უშუალო ხელშემწყობია. ბეოვულფის ტრაგიკულ ნაკლად მისი ჰუბრისი ითვლება. ის ყოველგვარი საჭიროების გარეშე ებრძვის დრაკონს სრულიად მარტო, რის შედეგადაც სასიკვდილო ჭრილობას იღებს. მისი გონება ჰუბრისს ასე რომ არ დაებინდა, ის არ დაიღუპებოდა“. რაიანს მიაჩნია, რომ შეიძლება ზოგიერთმა მკვლევარმა ბეოვულფის ქმედება თავისი ხალხის დაცვით გაამართლოს, რადგან სწორედ ასეთი ქმედება შეჭფერის ეპიკურ გმირს, თუმცა მას მტკიცედ სწამს, რომ ბეოვულფის ქმედებები ტრაგიკული გმირის ქცევას ეხმიანება, რომელიც ჰუბრისის გზით ღუპავს ეპიკურ გმირს. ავტორი ასევე მიუთითებს იმაზე, რომ პროთგარი ჰეროთის სასახლეში აფრთხილებს ბეოვულფს ჰუბრისის საშიშროებაზე, მაგრამ გმირი არ იღებს რჩევას. რჩევის არ მიღებაც ჰუბრისის ნიშანია. უკანასკნელ ბრძოლაში გმირი არ ითვალისწინებს, რომ, ასაკის გამო, აჩრდილიდაა დარჩენილი იმ ლეგენდარული გმირისა, ურჩხულებს რომ ებრძოდა. რომ არა მისი ჰუბრისი, ის მიიღებდა საუკეთესო გადაწყვეტილებას მისი ხალხისთვის, როგორც ეს ერთხელ პროთგარმა ქნა, და არა მისი სიამაყისთვის (Buda R. 2020).

ორივე გმირს ღუპავს ჰუბრისი, მეტის წყურვილი. ამირანისთვის საკუთარი ძლიერება იქცევა გმირის სასჯელად. ძალა, რომელიც სიკეთისათვის ბრძოლისთვის მიანიჭა ნათლიამ, ვერ შეძლო, რომ ბოლომდე სწორად გამოეყენებინა. ამიტომაც ღუპავს საკუთარ თავში მომწყვდეული უსაგნო ძალა. ვერც ბეოვულფი ითვალისწინებს რჩევებს, სიამაყეც და სიხარბეც ერთად დარევს ხელს, ბოლოს კი მასში არსებული ამპარტავნება იმსხვერპლებს. ამირანიც და ბეოვულფიც არიან გმირები, რომლებმაც მინიშნებები სწორად ვერ ამოიკითხეს და ჯიუტად გაუყვნენ არჩეულ გზას. გამორჩეულობამ, განსაკუთრებულმა ფიზიკურმა ძალ-ღონემ, შესაძლებლობებმა, მიღწევებმა და მოპოვებულმა სტატუსმა ჰუბრისისკენ უბიძგა ორივე

გმირს. გამორჩეულობა კი საშიში და ტრაგიკული ფენომენია. გამოფხიზლება არ მოსულა არც ერთ მათგანთან იქამდე, სანამ არ განადგურდნენ.

როგორც ამირანისა და ბეოვულფის ეპოსის სიუჟეტურმა პარალელებმა და ხასიათის მსგავსებებმა გვიჩვენეს, ამ ორივე გმირს ბევრი აქვს საერთო - ისინი ერთნაირად განიცდიან ჰუმბრისს. ქვემოთ შევაჯამებთ მსგავსება-განსხვავებებს და-ჯგუფებულს პარამეტრებში:

ამირანისა და ბეოვულფის საერთო გზის მაჩვენებელი საფეხურები:

1. ობლობა
2. თავგადასავლების ძიება
3. ბოროტ ძალებთან საკუთარი ძალის გამოცდა
4. გმირებისათვის საბედისწერო კოშკში მოხვედრა
5. დევებთან და გველეშაპებთან შეხვედრა
6. გველეშაპის მიერ შთანთქმა
7. გველეშაპის წიაღში მოხვედრა
8. გველეშაპის წიაღიდან თავის დაღწევა და გადარჩენა

ბეოვულფისა და ამირანის საერთო თვისებები და მახასიათებლები:

1. ბობოქარი და მღელვარე ხასიათი და მოუსვენარი ბავშვობა
2. სიკეთის ქმნის სურვილი და სხვების დახმარების მოთხოვნილება
3. უცაბედად, წამიერად მიღებული სახიფათო გადაწყვეტილებები
4. სასახლეებში არსებული გასაჭირი და უსასყიდლო, გულკეთილი დახმარების სურვილი
5. თავგადასავლებისა და ფათერაკების ძიების სურვილი

მინიშნებები ჰუმბრისზე და ჰუმბრისით დაღუპვაზე:

1. ბობოქარი ბავშვობა, როგორც დასასრულზე მინიშნება
2. რჩევის არ მიღება და საკუთარი თავის ნდობა - ჰუმბრისის ნიშანი
3. ბრძოლაში მარტო წასვლის სურვილი
4. მიცემული შესაძლებლობების ვერ დანახვა

5. განცდილი მარცხი - გამაფრთხილებელი ნიშანი ჰუბრისზე
6. თავდაპირველი მიზანი - ბოროტების აღკვეთა და სიკეთის მოტანა, რომელიც ნელ-ნელა პირად ამბიციებად იცვლება
7. თავდაპირველი მიზნის ნელ-ნელა ცვლილება, არჩეული გზიდან ეტაპობრივი გადახვევა
8. თავდაპირველი მიზნის შეცვლა, ზოგადიდან პირადზე გადმორთვა
9. პროცესში დაკარგული მიზანი, რომელიც პირად მიზნად გადაიქცა
10. საბოლოო შედეგი - ჰუბრისი, რომელმაც დაღუპა გმირები

გამოყენებული ლიტერატურა

ბეოვულფი (1989): ბეოვულფი, თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1989

კიკნაძე ზ. (2008): კიკნაძე ზ., ქართული ფოლკლორი, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008

კიკნაძე ზ. (2011): კიკნაძე ზ., ქართული ხალხური ეპოსი, ლოგოს პრესი, თბილისი, 2001

კოტეტიშვილი ვ. (1934): კოტეტიშვილი ვ., ხალხური პოეზია, თბილისი, საბჭოთა მწერალი, 1961

მამისიმედიშვილი ხ. (2017): მამისიმედიშვილი ხ., საკრალური ისტორიები, თბილისი, უნივერსალი, 2017

ჩიქოვანი მ. (1947): ჩიქოვანი მ., მიჯაჭვული ამირანი, თბილისი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1947

Beowulf (1963): <https://www.scribd.com/document/481462980/beowulf-burton-raffel-pdf>

Britannica: <https://www.britannica.com/topic/hubris>

Buda R. (2020): Ryan Buda, „Beowulf“ Analysis: Hubris Makes Beowulf a Tragic Hero <https://owlcation.com/humanities/Beowulf-Analysis-Hubris-Makes-Beowulf-a-Tragic-Hero>

Raglan L. (1934): Lord Raglan, The hero of tradition, 1934, <https://www.scribd.com/document/391076577/Lord-Raglan-The-Hero-of-Tradition>

Wright D. (1957): David Wright, 1957, <https://lib.ui.ac.id/file?file=digital/20393111-Beowulf,%201957.pdf>

Yourdictionary: <https://examples.yourdictionary.com/hubris-literary-definition-and-classic-examples.html>

The Motif of Hubris in a Comparative Perspective

(According to Anglo-Saxon "Beowulf" and Georgian "Amirani")

Nino Sabadze

Despite its diversity and rich tradition, the epic genre is less represented in the Georgian folklore. In Georgian folklore, there is no evidence of a historical epic, there is no clearly defined historical or pseudo-historical hero. In Georgian folklore Amirani belongs to the genre of tragic epic, where the drama of the rise and fall of a man is told by means of heroic-adventure and mythological motifs. Despite the fact that Amirani is often discussed in relation to the myth of Prometheus, it has much more in common with Greek classical drama than with the myth of Prometheus. "Amirani", like Greek drama, is built on hubris (Z. Kiknadze 2011). The present article discusses the motif of hubris in a comparative perspective according to the Anglo-Saxon "Beowulf" and the Georgian "Amirani".

Every character in epics has his own fate which, however, can be similar to another hero's fate. He may gain reputation, win or lose, and at last he may fall and die because of hubris. Hubris is the condition which tests the hero and pushes him towards such situations where his heroism is challenged; if he passes successfully through all obstacles, he is a real hero, but if not, he falls and dies. Hubris is indeed some kind of challenge for the hero, and not all heroes can cope with it. It is like a test case on which it depends on how well a hero can face all challenges.

The heroic adventures of Beowulf and Amiran belong to different cultures, but both of them were finally formed in the Christian epoch and have many motifs and elements in common. The path of both heroes begins with doing a good deed. They help people and free them from a hard life by protecting them from demonic creatures. However, at some point their strength becomes fatal for them. Step by step, Amiran's strength loses its meaning. In the beginning, there was no living soul that could defeat him until his tempestuous nature woke up and his desire to fight his own godfather chained him forever to a rock.

Beowulf's goal is to help others. It seems that his only purpose on earth is to live for the sake of others, but when he starts boasting to Unferth about his heroic actions, his fall begins: even though Beowulf can look back on a lot of victories, this will surely bring him to an inevitable defeat. Both heroes have the opportunity to change themselves, but none of them takes this chance. They cannot avoid arrogance, pride and haughtiness. Life gives them hints and lessons that should be a reason of their awakening, but pride has such an impact on these characters that none of them turns out of his way.

The godfather provides Amiran with three opportunities to contemplate and come to his senses: in the castle, Hrothgar exhorts Beowulf to avoid a path that is full of glory and wealth because it might end up fatally.

Amiran and Beowulf have the opportunity to make a different choice, but one of them wants infinite power and the other is passionate about secret treasures. Both characters ultimately sacrifice themselves to these pursuits in the end. Their ways are the same because hubris always leads to an end.

Chart:

Common steps in Amiran's and Beowulf's paths:

1. Orphanage
2. Seeking adventures
3. Testing one's strength against evil forces
4. Coming the heroes into the tower
5. Meeting with ogres and dragons
6. Swallowed by a dragon
7. Getting into the dragon's lair
8. Escape from the dragon's lair and survival

Common features and characteristics of Beowulf and Amiran:

1. Restless character and restless childhood
2. Kindness and desire to help others
3. Decisions made unexpectedly without contemplation
4. Distress in the palaces and desire to free people
5. Desire to seek adventures and pursue them

Indications of hybris and death due to hybris:

1. A restless childhood as a clue to the end
2. Not taking advice and relying solely on their own judgement - a sign of hybris
3. Willingness to go into battle alone
4. Not seeing the given opportunities
5. Failure as a warning sign
6. The first goal (preventing evil and bringing good) gradually turns into personal ambition
7. Gradual change of the original goal, step-by-step deviation from the chosen path
8. Change of original goal from general to personal
9. The first goal is lost in the process, turned into a personal goal
10. The final result: hybris kills the heroes

Bazur – Linking the Languages of the Caucasus¹

Magomed Magomedov, Emine Şahingöz

1. Language Endangerment in the Caucasus

The Caucasus is home to several dozen languages from various language families: Northwest Caucasian (NWC, also: Abkhaz-Adyghe), Northeast Caucasian (NEC, also: Nakh-Dagestanian), South Caucasian (SC, also: Kartvelian), Turkic (Karachay-Balkar, Kumyk, Nogai), and Indo-European (IE; Armenian, Ossetic, Tati). Moseley (2010) speaks of six levels of language endangerment in the UNESCO Atlas of World’s Languages in Danger. These are shown in Table 1:

Degree of Endangerment		Intergenerational Language Transmission
0	<i>safe</i>	language is spoken by all generations; intergenerational transmission is uninterrupted
1a	<i>vulnerable</i>	most children speak the language, but it may be restricted to certain domains (e.g., home)
1b	<i>definitely endangered</i>	children no longer learn the language as native language in the home
2	<i>severely endangered</i>	language is spoken by grandparents and older generations; while the parent generation may understand it, they do not speak it to children or among themselves
3	<i>critically endangered</i>	the youngest speakers are grandparents and older, and they speak the language partially and infrequently
4	<i>extinct</i>	there are no speakers left

Table 1: Degrees of Endangerment (cf. Moseley 2010, UNESCO Atlas of World’s Languages in Danger)

Five of these endangerment-levels are adopted by the project *Languages of Russia* (“Языки России”, 2020) by the Institute for Linguistics at the Russian Academy of Science, grading the endangerment of the languages spoken in the Russian Federation by means of factors such as the number of speakers, use in education and others. The project covers 152 languages in total, 54 of them being languages spoken in the Caucasus² – a remarkable amount are languages that had been classified as dialects, mainly languages of Dagestan. Already extinct languages (endangerment level 4) are not included.³

¹ The name of the application was changed due to technical reasons. A previous version existed under the name *Avzag* (cf. Ossetic *ævzag* “language”). The screenshots in the current article were made in the mobile application of *Bazur*, version (v) 1.1.4.

² In a newer version of the list from 2022, they included seven more languages. However, there is no information on language endangerment in the newer version. Thus, the additional languages are added to Table 2, but their degree of endangerment is left blank. The list from 2020 does not cover Kartvel languages except for Mokhev Georgian. In the list from 2022 on the other hand, Mokhev Georgian is simply designated as Georgian.

³ The table is given as Table 5 at the end of this paper.

The complete dataset (of 2020) shows how the languages are distributed among the degrees of endangerment, (cf. Table 2); Most languages in the Russian Federation are considered to be definitely endangered.

Degree of Endangerment		Distribution	Percentage
0	<i>safe</i>	14	9,2%
1a	<i>endangered</i>	30	19,7%
1b	<i>definitely endangered</i>	64	42,1%
2	<i>severely endangered</i>	19	12,5%
3	<i>critically endangered (nearly extinct)</i>	25	16,5%
		152	100%

Table 2: Language Endangerment in the Russian Federation (cf. Project *Languages of Russia*)

Based on Table 5 (appendix), the distribution and degree of endangerment of the languages spoken in the Caucasus is shown in Table 3. According to the dataset, none of the language is critically endangered. In both tables, the majority of languages is classified as definitely endangered.

Degree of Endangerment (DoE)		Distribution	Percentage
0	<i>safe</i>	3	5,5%
1a	<i>endangered</i>	16	29,1%
1b	<i>definitely endangered</i>	33	60%
2	<i>severely endangered</i>	2	3.6%
3	<i>critically endangered (nearly extinct)</i>	–	–
		55	100%

Table 3: Language Endangerment in the Caucasus (cf. Project *Languages of Russia*)

Among the reasons that promote language loss, not passing the language to children is probably the main factor. This is often justified with the lack of prestige of a language. Furthermore, mainstream media is often in the more widespread language, e.g., in the Northern Caucasus it is almost exclusively in Russian. This enhances the fact that a heritage language is encountered more rarely in daily life. Thus, even the youth that does have access to its heritage language only uses it in certain *domains*. *Domains of language* are used to classify the role of a language in one's life. This term was introduced by Georg Schmidt-Rohr (1932) and further elaborated by Joshua Fishman (1972) as *nine domains of language*. These domains include family, street and playground, school, church, literature, newspaper, military, tribunal and administration. Most of the languages spoken in the Caucasus are classified as *definitely endangered*, followed by a big group of *vulnerable* languages, *severely endangered* languages, and one *extinct* language and another that is *revitalized*. Table 4 provides an overview of some of the languages of the North Caucasus and their degree of endangerment in accordance with Table 1:⁴

⁴ The complete table is found in the appendix, Table 5.

Degree of Endangerment	Language
<i>revitalized</i>	Indo-European: Ossetic
<i>vulnerable</i>	Nakh-Dagestanian: Avar, Chechen, Dargwa, Ingush, Lak, Lezgian, Tabasaran Turkic: Karachay-Balkar, Kumyk Abkhazo-Adyghean: Circassian (East & West)
<i>definitely endangered</i>	Nakh-Dagestanian: Agul, Akhvakh, Andi, Archi, Bagvalal, Bezhta, Botlikh, Chamalal, Godoberi, Hinuq, Hunzib, Inkhokvari, Juhur, Kaitag, Karata, Khvarshi, Kubachi, Rutul, Tsahkur, Tsez, Tindi Turkic: Nogai Abkhazo-Adyghean: Abaza, Abkhaz
<i>severely endangered</i>	Indo-European: Homshetsma (Armenian)
<i>critically endangered</i>	–
<i>extinct</i>	Abkhazo-Adyghean: Ubykh

Table 4: Degrees of Endangerment of the languages spoken in the North Caucasus

Whenever languages are only spoken in certain domains, a speaker’s vocabulary naturally becomes restricted to these. This can have an impact on the development of newly created domains such as the internet - instead of promoting neologisms in the heritage language, the already existing language for this domain is being used. In the case of the Caucasus this is Russian and English.

2. Functionality

Bazur (Digor Ossetic “wing”) is available as a mobile application for Android, since February 2022 for iOS, and as a desktop version. The first time it is opened, a list of the currently available 18 languages and dialects appears, from which the user can choose one or more languages or dialects of interest.

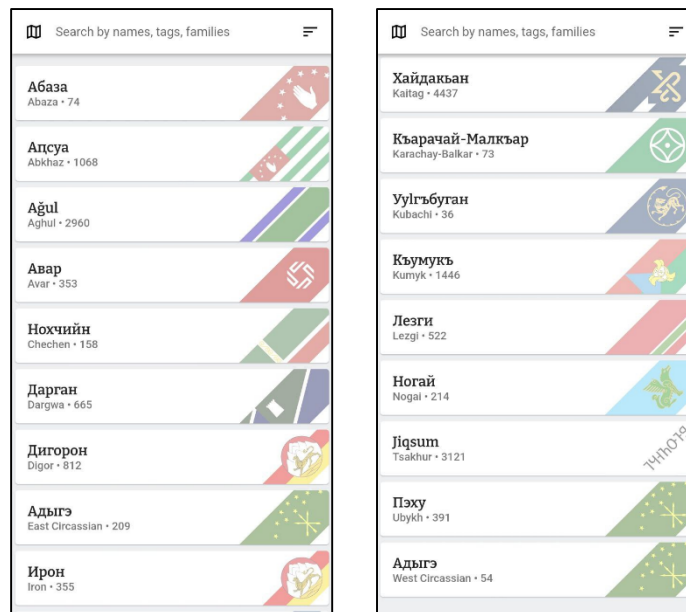
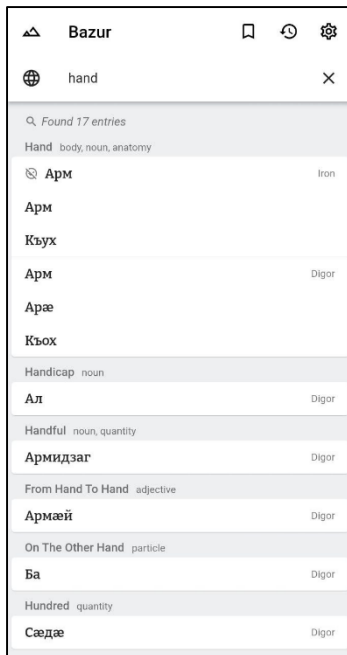

Figure 1: Home screen of *Bazur*

After choosing the languages and dialects of interest, the user can proceed to the query mode where words both in English and the selected languages can be searched. Choosing a single language will result in a traditional dictionary where not only translations but further information such as part of speech is provided. The results are grouped according to their meaning. For example, if one has selected both dialects of Ossetic, Digor and Iron, the query ‘hand’ will show all results under each other: *arm* and *k’ox* for Digor and *arm* and *k’ux* for Iron. Thus, users can easily compare the lexemes with each other.

Figure 2: Multilingual search query

As can be seen in Figure 2, there are seemingly unrelated words at the end of the list. This is due to *typo tolerance* so that even if one produces a typo the dictionary might still show the correct word. Further, the graphic shows hashtags that are followed by several words. These are tags that are used to describe the entries more closely, as semantic tags that also include information on part of speech. Users can use hashtags in the query to narrow the search for specific domains.

Apart from the so far described multilingual query, the dictionary also provided a cross-lingual query in previous versions of the application (*Avzag* v0.4.30). This mode was taken down in recent versions of *Bazur* due to technical reasons. It might be brought back in future versions. For this purpose, the query feature needed to be selected as Figure 3 shows:

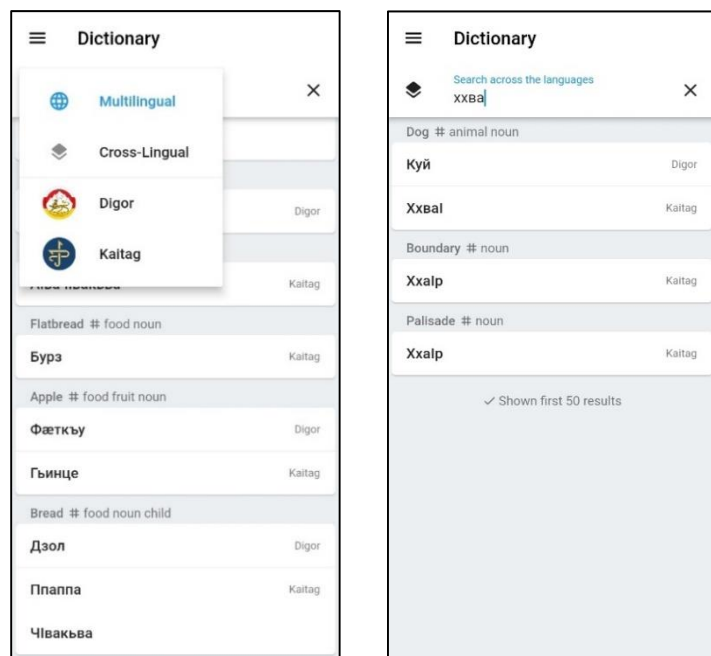

Figure 3: Search modes and cross-lingual search query (pre-version *Avzag* v0.4.30)

In the cross-lingual mode, users are able to search for words in one of the languages they selected at the beginning to receive the output in another language, directly translating the words between languages without needing English.

If more than one language was selected at the beginning the user can easily switch to the single language function. In this mode, all entries in the dictionary are listed alphabetically and the user can scroll through the whole dictionary. Due to the technical complexity of grouping entries, multi-lingual and cross-lingual modes only show the first 50 results in an alphabetical order. Monolingual search has no such limitation and supports so-called infinite scroll.

Due to the lack of the cross-lingual mode, the most recent version of *Bazur* (v1.1.4) has a slightly different search mode, as can be seen in Figure 4. The drop-down window for the search modes was modified and the *multilingual query* is now designated as *Global query*.

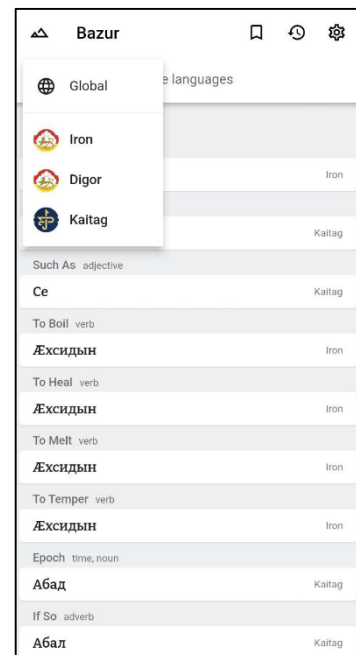

Figure 4: Search modes (recent version *Bazur* v1.1.4)

3. Crowdsourcing and Entry Creation

Allowing native speakers to make contributions to the dictionary concerning their own tongue is a crux in maintaining the project afloat and keeping users involved. After all, the technology matters little on its own without humans utilizing it to their benefit. The languages of the North Caucasus are low-resource languages, many of them, especially in Dagestan, being hardly documented (Koryakov 2021). The recent years have seen raising usage of crowdsourcing techniques for the various purposes of collecting and annotating natural language data (Sabou et al. 2012). This is no surprise, as the crowdsourcing techniques coupled with modern internet technologies open the untapped potential of new modes of collaboration and the diverse power of the crowds. Thus, crowdsourcing seems to be a plausible tool (and perhaps the only one available at the moment) to fill in the knowledge gaps for the languages of Caucasus through the collective efforts by the members of the communities. This makes our crowdsourcing solution belong to the Wisdom of the Crowds (WotC) type of systems which allow members of the general public to collaborate to build a public resource (Wang et al. 2013). Wikipedia is one of the most remarkable instances of WotC systems.

In the crowdsourcing system of *Bazur*, users can be a contributor or an administrator (admin). A contributor is potentially any signed-in user who enables the editor mode and fills in some language data. The only functional limitation is that they cannot delete entries. Upon being done with modifying an entry or creating a completely new one, the user submits the data, creating a copy object and referencing the original entry to be overwritten (“null” in case of a new entry). Such objects are marked with an *unverified* badge in search and entry view until an admin approves (or rejects) it. Admins can perform all the editing, including the deletion of entries. Needless to say, their edits are verified by default. As of moderation capabilities, admins can quickly filter out all the pending entries and act upon each of them (by accepting or rejecting). Admins are assigned by the application developers in the cloud console. The main body of work for the editors was towards making the user interface accessible and easily comprehensible.

This means that if a user knows how to use the app and can consume the information on the entry screen, they should automatically be able to contribute with almost no additional knowledge. In our early experiments, the editor UI was implemented as a module completely separated from the core user UIs. The main disadvantage of that was the overly complicated interface demanding much additional training from a user. After many iterations, the final product

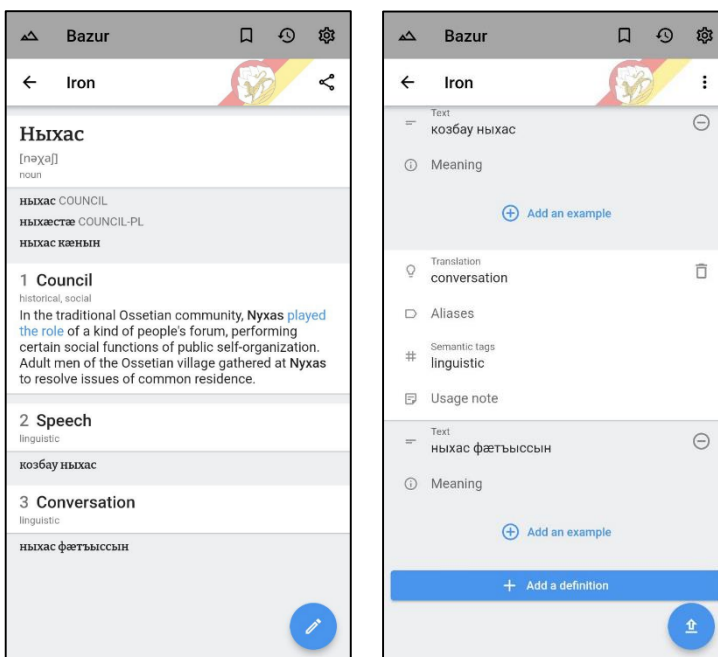

Figure 6: Comparison between viewing and editing modes

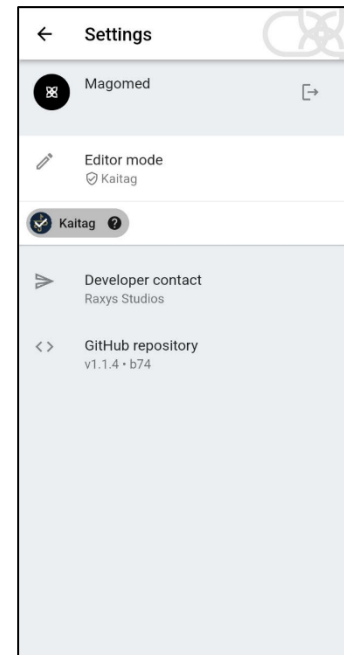

Figure 5: Editor mode

implements an in-place form of editor.

To begin with, toggling the “Editor Mode” switch on the side menu and then signing in with a personal Google account is necessary to be able to edit an entry. *Bazur* does not provide the option of creating an individual user account on our own server yet. Nowadays, Google accounts are needed for a large number of other services and applications as

well. Thus, we assume that the majority of *Bazur*-users also has a Google account⁵ and therefore will not be exposed to complicated first-steps of creating an account before being able to use or contribute to the dictionary. In addition, this measure is necessary to prevent spam and other destructive behaviours possible on an open platform like *Bazur*.

Upon signing in, the user will see the list of all selected languages where he or she can choose the one(s) he or she wants to edit (cf. Figure 1). On the same list the administrators responsible for verifying the language contents can be contacted in case of any content-related issues. Finally, right above the list, textual info is displayed regarding the languages for which the user has admin rights, if for any.

Coming back to the dictionary search screen, the user will notice a floating *new*-button. Similarly, an *edit*-button is displayed on the entry view screen. The former button creates a blank entry, while the latter one makes a copy of an existing one allowing to edit it.⁶ Ultimately they both lead to the entry editor UI which is the same as the entry view UI with only a few additional buttons and the key ability to click on any field to edit it. To keep the UI simple and similar to the non-editor mode, all the textual data insertion happens on the dialogue panels, such as *tags*, *notes*, *wordforms*, etc., appearing after a tap on the tiles.

An important usability detail about reviewing contributions by admins is that the pending contributions are not editable. This is the outcome of a tradeoff between functionality and technical robustness of the system. If an admin wishes to make some additional editing to a contribution, they must accept it first. In case when a contribution as a whole is to be rejected, editors still can copy particular fields to their clipboard (by the long tap at the UI tiles) and then enhance the original data entry later.

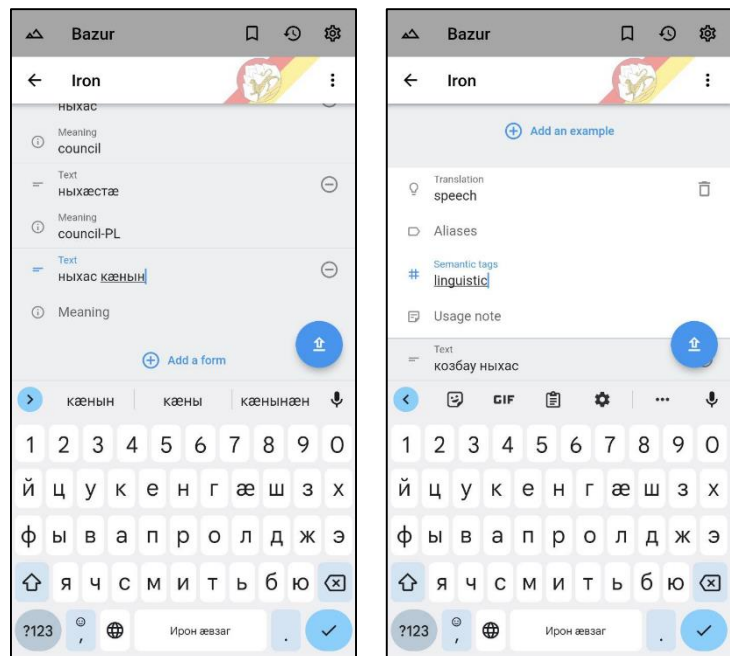

Figure 7: Some of the editor input dialogues

⁵ Further, Google is the biggest search engine worldwide; Online statistics show that for the year 2021 over eleven billion search queries in Google were recorded (cf. Statista).

⁶ It creates a local duplicate of the entry. Then upon submitting it to the cloud it creates actually a dedicated object. The only specific part is that the object has a field containing the ID of the word it replaces if accepted. That's how the system knows it is unverified.

Crowdsourcing solutions are inherently dependent on motivating the members of the crowd to be successful. Since *Bazur* is a non-commercial project, we believe that altruism and sense of community (Jiang et al. 2018) should become the main motivational drivers for the users. Selection of the most correct contributions by admins implements a “competition” rather than a “marketplace” mode of crowdsourcing (Vukovic, 2019). Coupled with the display of a daily updated word count per language on the home screen, this brings additional incentives for the users to enhance the public volume of knowledge of their languages.

4. Implementation and Technical Details

From the technical point of view *Bazur* can be characterized as a cross-platform crowdsourcing-enabled cloud-based multilanguage dictionary. The implementation of the project is based on the three most actual technologies: Firebase, Flutter, and Algolia. They help to overcome the three major technical challenges: maintainability, scalability, and usability. Those challenges

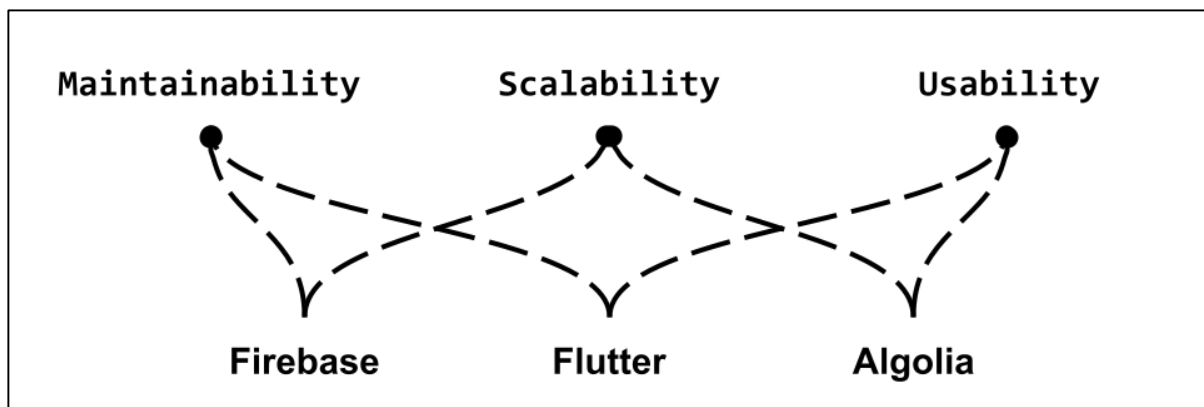

Figure 8: The technologies and the problems

were identified during the rapid prototyping at the early stages of development. Simultaneously with that, we have conveyed a preliminary study of the market of mobile dictionary solutions for the languages of the North Caucasus. Combined, the experimentation and the market overview have enabled us to perform educated decision making on technology and design choices. All of that is to address current *pain points* (reoccurring UX issues) and also to bring innovation where possible. It is worth mentioning that all of our source code (constituting both client and backend functions) is freely available on a public GitHub repository under MIT license.⁷ On the same page we have outlined our public roadmap for the year 2022 (naturally subject to change). More work is to be done on the repository: documentation, backlog, contribution guide, more detailed roadmap, etc.

⁷ GitHub repository of *Bazur*: <https://www.github.com/raxysstudios/bazur>.

For the client part, we use Flutter, an open-source UI development kit by Google. The main benefit of Flutter is maintainability. Its cross-platform capabilities enable us to develop and publish the application on Android, iOS, and as a Web-app from a single codebase. We provide the same UI and functionalities on each of the three platforms. Similarly, all the coming features and fixes will be available on the plat-

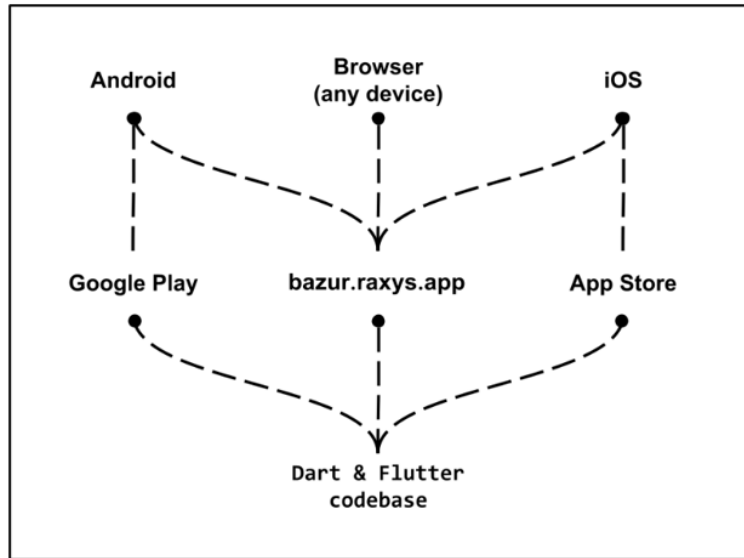

Figure 9: The product distribution model

forms nearly simultaneously and at no additional development cost. Today we live in an increasingly mobile world, where smartphones have become the primary tool of communication and content consumption. Having a modern mobile-first and user-friendly client is vital for making the tools and knowledge accessible to as many people as possible.

For the backend, we use Firebase, a backend-as-a-service platform by Google. The platform bundles common resources needed for modern applications, such as a database, authentication, file and website hosting. It allows us to bypass a significant amount of work on our own backend development and focus on the end-product and customer value instead.

Firestore facilitates the implementation of our mobile cloud application with thin clients. The clients offload all the heavy computations (e.g., indexing, searching) to its remote cloud servers,

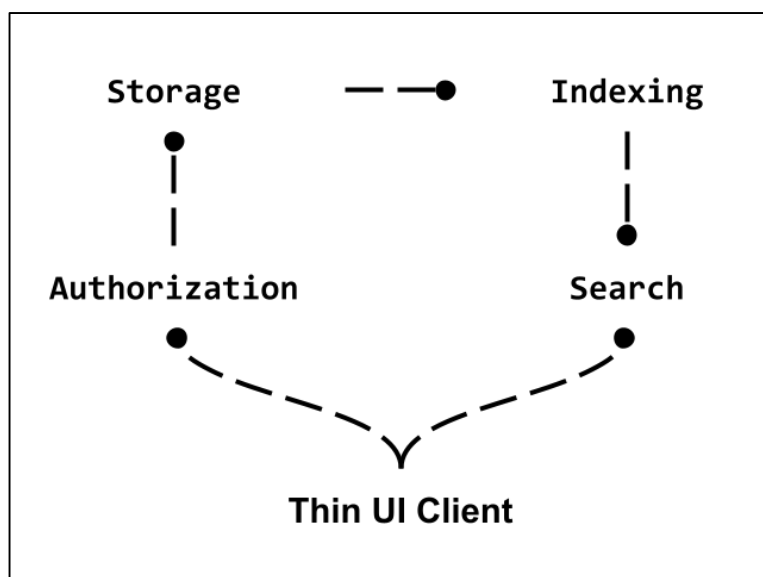

Figure 10: The services co-operation

and only provide the UI themselves. There are two key implications of that. First, the performance does not depend on the user device nor on the size of the database, which facilitates scalability. Second, all the data is available for viewing and editing nearly instantaneously to all connected users, turning the project into a collaborative shared repository of language knowledge.

That approach naturally requires users to have internet connection for being able to use the application. While that might have been a disadvantage even a decade ago, today, we believe, it is a small trade-off to benefit all, even more so since the recent pandemic has accelerated digitalization and increased the connectivity of our world.

Search functions are fundamental to any dictionary; they are what defines the user experience. Searching tools are not limited to any particular genre of application, they are an integral part of many, if not all, modern online services, from Wikipedia to Amazon and everything in between. Google, consistently the most visited website in the world, is a search service itself. Consumers of contemporary online services such as YouTube shall not experience any restraint by these means when they use *Bazur*.

To avoid that, we utilized Algolia, a cloud provider of state-of-the-art search technology. It is the same service that powers many digital storefronts and other products where ability for users to quickly find what they want is crucial. As with Firebase, utilization of Algolia allows us to avoid heavy work on implementing what would only be a fraction of Algolia capabilities. The key advantages we have received are as follows: instant (real-time) search, simultaneous search across various fields (e.g., word-forms, aliases), soft and hard filtering by tags, *typo tolerance*, and highlighting of matching parts of text.

Combined, they allow users to efficiently explore the dictionary, showing precisely what they look for, and also what they might have wanted to see. Thus, the application implements the search experience that any user implicitly expects nowadays by being constantly exposed to the big online services.

5. Conclusion

The languages of the North Caucasus have traditionally been overlooked by large consumer-oriented language enterprises such as Google Translate or Duolingo; this is partly due to the small number of speakers, partly due to the absence of consistent institutional support and simple lack of resources. Many solutions have been emerging from the grounds over the last decade with the increased availability and the general spread of technologies and software engineering.

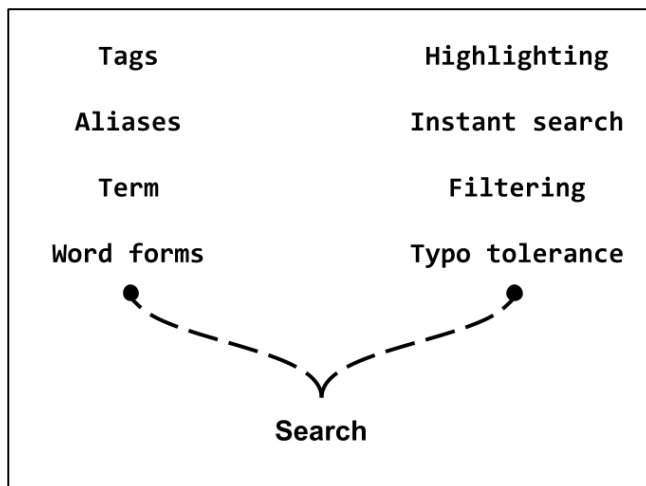

Figure 11: The services co-operation

However, mainly due to the mentioned lack of resources, several products were not able to keep up in the race with the rapid technological progress and ever-increasing user-expectations. The apparent obsolescence of existing solutions demands for an updated approach and new initiatives.

Using state-of-the-art technologies and avoiding reinventing the wheel, we have focused on building a great consumer product that is beneficial to anyone from professional linguists to language enthusiasts. A friendly user interface, powerful search capabilities, and convenient cloud-availability were the key areas of the development. Then, on top of an already valuable product on its own, we have built the crowdsourcing functionality, making every speaker a potential contributor. Finally, we have opened the source code and outlined our public roadmap, giving people confidence in the future of the project.

References

- Fishman, J. A.** (1972): *Language in sociocultural change*, (ed.: Dil, Anwar S.). California: Stanford University Press.
- Jiang, Y. & Schlagwein, D. & Benatallah, B.** (2018): *A Review on Crowdsourcing for Education: State of the Art of Literature and Practice*. In: Proceedings of the Twenty-Second Pacific Asia Conference on Information Systems.
- Maisak, T. A. & Sumbatova, N. R., Testelec, Ya. G.** (eds). (2021): *Durqasi xazna*. Sbornik statej k 60-letiju R.O. Mutalova. Moscow: Buki Vedi.
- Moseley, C.** (ed). (2010): *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3rd edn. Paris, UNESCO Publishing.
- Sabou, M. & Bontcheva, K. & Scharl, A.** (2012). *Crowdsourcing research opportunities: lessons from natural language processing*. In: Proceedings of the 12th International Conference on Knowledge Management and Knowledge Technologies, 1-8.
- Schmidt-Rohr, G.** (1932). *Die Sprache als Bildnerin der Völker*. Jena: Eugen Diedrichs.
- Vukovic, M.** (2009). "Crowdsourcing for Enterprises". In: *Congress on Services 1*, 686-692.
- Wang, A. & Hoang, C. D. V. & Kan, M. Y.** (2013). *Perspectives on crowdsourcing annotations for natural language processing*. In: *Lang Resources & Evaluation* 47, 9–31.

Online Sources

Bazur Web app: <https://bazur.raxys.app/>

Bazur on Google Play: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.alkaitagi.avzag> (accessed December 12, 2022)

Bazur on App Store: <https://apps.apple.com/ru/app/avzag-languages-of-caucasus/id1603226004> (accessed December 12, 2022)

GitHub Repository: <https://www.github.com/raxysstudios/bazur> (accessed December 12, 2022)

Koryakov, Yu. B. et al. (ed) (2020): *List of Languages of Russia* (“Список языков России”). Available online at http://www.jazykirf.iling-ran.ru/list_concept2020.shtml (accessed December 12, 2022)

Statista: <https://de.statista.com/themen/651/google/#dossierKeyfigures> (accessed December 12, 2022)

Appendix

	Language	Language Family	DoE
1.	Abaza	NWC	1b
2.	Abkhaz	NWC	n/a
3.	Adyghe	NWC	1a
4.	Agul	NEC	1a
5.	Amzugi-Shirinski	NEC	1b
6.	Andi, Upper Andi	NEC	1b
7.	Archin	NEC	1b
8.	Armenian, Eastern Armenian	IE	0
9.	Avar	NEC	1a
10.	Azerbaijani	Turkic	0
11.	Bagvalin, Bagualin	NEC	1b
12.	Bezhta	NEC	1b
13.	Botlikh	NEC	1b
14.	Chamalin, Chamalal	NEC	1b
15.	Chechen	NEC	0
16.	Chirag	NEC	1b
17.	Gapshimin	NEC	1b
18.	Gigatlin	NEC	n/a
19.	Godoberi	NEC	1b
20.	Hinuq	NEC	1b
21.	Hunzib	NEC	1b
22.	Ingush	NEC	1a
23.	Inkhokvarin	NEC	n/a
24.	Itsarin	NEC	1b
25.	Kabardino-Circassian; Kabardian, Circassian	NWC	1a
26.	Kaitag	NEC	1b
27.	Karachai-Balkar; Karachai, Balkar	Turkic	1a
28.	Karagash	Turkic	1b
29.	Karatin	NEC	n/a
30.	Khvarshin	NEC	1b
31.	Koshan	NEC	n/a
32.	Kubachi-Ashtin	NEC	1b
33.	Kumyk	Turkic	1a
34.	Kunkin-Amukh-Khuduts, Upper Vuruk	NEC	1b
35.	Kvankhidatl'-Munij, Lower Andi	NEC	1b
36.	Lak	NEC	1a
37.	Lezgi	NEC	1a
38.	Mehveb	NEC	1b
39.	Mokhev Georgian	SC	1b

40.	Muirin	NEC	1b
41.	Nogai	Turkic	1a
42.	Northern Akhvakh	NEC	1b
43.	Northern Dargi	NEC	1a
44.	Ossetic	IE, Iranian	1a
45.	Rutul	NEC	1a
46.	Sagadin	NEC	1b
47.	Sanzhi	NEC	1b
48.	Sharin	NEC	1b
49.	Southern Akhvakh	NEC	1b
50.	Southern Rutul	NEC	n/a
51.	Tabassaran	NEC	1a
52.	Tanty-Sirkhin	NEC	1b
53.	Tat, Mountain Hebrew	IE, Iranian	2
54.	Tindin, Tindal'	NEC	1b
55.	Tsakhur	NEC	1a
56.	Tsez, Didoic	NEC	1a
57.	Tsudakhar	NEC	1b
58.	Tukitin, Tokitin	NEC	1b
59.	Udi	NEC	2
60.	Usisha-Butrin	NEC	1b

Table 5: Endangerment of the Languages of the Caucasus (cf. Project *Languages of Russia*)

Bazur - კავკასიის ენები თანამედროვე ტექნოლოგიურ სივრცეში

მაგომედ მაგომედოვი, ემინე შაჰინგიოზი

უმცირესობათა ენებს, ისევე როგორც საფრთხეში მყოფ ენათა უმეტესობას, ხშირად არ გააჩნიათ ელექტრონული რესურსები, მათ შორის ლექსიკონებიც. იმ ენებს, რომლებსაც უფრო „გაუმართლათ“ და მეცნიერთა ინტერესის სფეროში მოხედნენ, დღეისათვის გააჩნიათ არა მხოლოდ დიგიტალური რესურსები, არამედ მობილური აპლიკაციებიც, თუმცა ისინი ძირითადად ვერ აკმაყოფილებენ დღევანდელი ტექნოლოგიურად განვითარებული ახალგაზრდების მოლოდინებს. ჩვენ მიერ შექმნილი ელექტრონული ლექსიკონი **ბაზური** („ფრთა“) წარმოგიდგენთ ახალ ექსპერიმენტულ გადაწყვეტილებებს, რომელიც მოწოდებულია დაძლიოს დღეისათვის არსებული დაბრკოლებები ახალგაზრდა თაობის ინტერესების გათვალისწინებით და ენის ტექნოლოგიების განვითარების მეშვეობით დააინტერესოს ისინი მშობლიური ენით. ლექსიკონი შექმნილია თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად ორივე ფორმატში - როგორც მობილური, ისე ვებაპლიკაციის ფორმით.

წინამდებარე სტატიის მიზანია, პირველ რიგში, მკითხველს გააცნოს კავკასიის ენები და მათი საფრთხეში მყოფობის ხარისხი იუნესკოს **საფრთხეში მყოფი ენების ატლასის** მიხედვით. სტატიის მეორე ნაწილში აღწერილია ლექსიკონის სტრუქტურა და ფუნქციონირების მექანიზმი, მესამე ნაწილი კი ეთმობა აპლიკაციის საგანგებო ფუნქციას, რომელიც საშუალებას აძლევს ინტერნეტმომხმარებელს, აქტიურად ჩაერთოს აპლიკაციის განვრცობა-განვითარებაში. ნაშრომის ბოლო, მეოთხე ნაწილში მოცემულია პროექტის განხორციელების ძირითადი მიმართულებები და სამომავლო გეგმები.